

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Юридические науки»

№ 8 (22) / 2019

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Юридичні науки»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Юридические науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22442-12342Р*

№ 8(22)

Київ 2019

ББК 67
УДК 34
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене у Перелік наукових фахових видань України,
відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України
№ 693 від 10 травня 2017 року.

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2019

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Юридичні науки», 2019

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seria: Ūridičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka". Seria: Ūridičeskie nauki

Редакційна колегія

Голова редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Заступник голови редакційної колегії: **Мушенко Віктор Васильович** — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри загальноправових дисциплін Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Секретар редакційної колегії: **Ільченко Олександр Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Члени редакційної колегії

Биркович Тетяна Іванівна — доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри державного управління та права Київського університету культури (Київ, Україна)

Гаруст Юрій Віталійович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Гиренко Інна Володимирівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Деревянко Богдан Володимирович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри господарського права Донецького юридичного інституту МВС України (Кривий Ріг, Україна)

Дрозд Олексій Юрійович — доктор юридичних наук, доцент, начальник ад'юнктури і докторантури Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)

Короєд Сергій Олександрович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного права і процесу ПВНЗ Університет Короля Данила (Івано-Франківськ, Україна)

Куліш Анатолій Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, директор ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Ладиченко Віктор Валерійович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Мельничук Ольга Федорівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету (Вінниця, Україна)

Омельчук Василь Андрійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Резнік Олег Миколайович — доктор юридичних наук, доцент, Заступник директора з наукової роботи Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Самохін Анатолій Вікторович — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України, завідувач відділенням травматології, керівник міського центру ургентної спеціалізованої ортопедо-травматологічної допомоги Київської міської клінічної лікарні № 12 (Київ, Україна)

Юринець Юлія Леонідівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного і адміністративного права Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Яра Олена Сергіївна — кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Іржі Зіха — PhD in Law, старший викладач факультету менеджменту і економіки Університету Томаша Баті у Зліні (Злін, Чеська Республіка)

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

- Буряк Ярослав Ярославович**
ДОКТРИНА ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ ФРАНЦІЇ 9
- Корнійко Станіслав Миколайович**
ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ 14
- Кубаєнко Андрій Володимирович**
ОРГАНІЗАЦІЯ УЧАСТІ ПРОКУРОРА У РОЗГЛЯДІ СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ
ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ (НА ПРИКЛАДІ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ)..... 21

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

- Бедратий Юрій Вячеславович**
ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ СУБ'ЄКТІВ
ГОСПОДАРЮВАННЯ У СВІТЛІ СТАНОВЛЕННЯ ВИЩОГО СУДУ З ПИТАНЬ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ 30

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

- Авраменко Світлана Михайлівна**
ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, ЗА ФАКТОМ ВЧИНЕННЯ
РОЗБЕЩЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ 38

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

- Глобенко Геннадій Іванович**
ДО ПИТАНЬ НЕДОПУСТИМОСТІ РОЗГОЛОШЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ..... 43
- Повзик Євген Вікторович**
УГОДА ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ
ВДОСКОНАЛЕННЯ 49

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

- Желєзко Алла Миколаївна**
ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАРОДЖЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ НОРМ
ДИПЛОМАТИЧНОГО ПРОТОКОЛУ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН 55
- Петренко Юлія Володимирівна**
ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В СФЕРІ ОБОРОНИ 62

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

- Бусакевич Антон В'ячеславович, Стець Олег Миколайович, Барабаш Наталя Олександрівна**
ВІШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ЖЕРТВ ГОЛОКОСТУ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО
ВРЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ 78
- Некига Светлана Николаевна**
КОМПРОМИСС В ПРАВОВОЙ СФЕРЕ. УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ КОМПРОМИСС 83
- Теліженко Людмила Вікторівна, Наумов Артем Сергійович**
УКРАЇНСЬКА ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА ДУМКА ПРО РОЛЬ СЕРЦЯ 93

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

- Найда Інна Володимирівна**
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ 99
- Шлапко Тетяна Вікторівна, Бондаренко Максим Олександрович, Цирулик Станіслав Сергійович**
СВІТОВІ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ 106

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

- Канарик Юлія Сергіївна, Мазій Віталій Сергійович**
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ АТЕСТАЦІЇ ПАТЕНТНИХ ПОВІРЕНИХ В УКРАЇНІ ... 114
- Паніна Юлія Сергіївна**
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЧЕТВЕРТОГО
ПОКОЛІННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я 119

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

- Коновалова Надія Тарасівна**
СУТНІСТЬ І ЗМІСТОВНІ ВЛАСТИВОСТІ ПОНЯТТЯ «НЕПОВАГА ДО СУДУ (СУДДІ)»:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ 128

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW

Buriak Yaroslav

PUBLIC SERVICES DOCTRINE ADMINISTRATIVE LAW IN FRENCH 9

Korniiko Stanislav

PECULIARITIES OF ACTIVITIES OF THE SUBJECTS OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL
REGULATION OF EXPERT ACTIVITIES IN THE FIELD OF COMPUTER TECHNOLOGIES
IN UKRAINE..... 14

Kubaienko Andrii

ORGANIZATION OF PARTICIPATION OF THE PROSECUTOR IN THE CONSIDERATION
OF CASES OF ADMINISTRATIVE OFFENSES ASSOCIATED WITH CORRUPTION
(ON THE EXAMPLE OF ODESSA REGION)..... 21

COMMERCIAL LAW; ECONOMIC PROCEDURAL LAW

Bedratyi Iurii

FOREIGN EXPERIENCE IN THE PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS
OF ECONOMIC ENTITIES IN THE LIGHT OF THE HIGH COURT ON INTELLECTUAL
PROPERTY FORMATION 30

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; PENAL LAWS

Avramenko Svetlana

PECULIARITIES OF THE BEGINNING OF PRE-INVESTIGATION INVESTIGATION
ON THE INJURY OF MINISTER 38

CRIMINAL PROCESS AND CRIMINALISTICS; FORENSIC EXAMINATION; OPERATING ACTIVITIES

Hlobenko Hennadii

TO THE ISSUES OF INADMISSIBILITY OF DIVULGATION OF THE INFORMATION ABOUT
PRE-TRIAL INVESTIGATION 43

Povzyk Yevhen

RECOGNITION AGREEMENT: PROBLEMATIC ASPECTS AND WAYS TO IMPROVE IT 49

INTERNATIONAL LAW

Zheliezko Alla

HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS OF THE ORIGIN AND FORMATION OF DIPLOMATIC
PROTOCOL NORMS IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL RELATIONS 55

Petrenko Yulia

INTERNATIONAL COOPERATION PRINCIPLES IN THE SPHERE OF DEFENCE 62

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW; THE HISTORY OF POLITICAL AND
LEGAL DOCTRINES

Busakevych Anton, Stets Oleg, Barabash Natalya
HONOURING THE MEMORY OF THE HOLOCAUST VICTIMS: LEGISLATIVE SETTLEMENT
PROBLEMS IN UKRAINE..... 78

Nekiga Svetlana
COMPROMISE IN THE LEGAL SPHERE. CRIMINAL LEGAL COMPROMISE 83

Telizhenko Liudmyla, Naumov Artem
UKRAINIAN PHILOSOPHICAL–LEGAL THOUGHT ABOUT THE ROLE OF THE HEART 93

LABOR LAW; SOCIAL SECURITY LAW

Naida Inna
REGULATORY AND LEGAL SUPPORT FOR COMBATING ILLEGAL EMPLOYMENT..... 99

Shlapko Tetiana, Bondarenko Maxim, Tsyrulyk Stanislav
WORLD PENSION SYSTEMS 106

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Kanarik Juliia, Mazy Vitaliy
LEGAL REGULATION OF PATENT ATTORNEY ATTESTATION PROCEDURE IN UKRAINE..... 114

Panina Julija
INTERNATIONAL LEGAL PRINCIPLES OF REGULATION OF THE FOURTH GENERATION
HUMAN RIGHTS OF IN THE FIELD OF HEALTH CARE 119

JUDICATURE; PROSECUTION AND ADVOCACY

Konovalova Nadiia
THE ESSENCE AND MEANINGFUL PROPERTIES OF THE CONCEPT OF “CONTEMPT
OF COURT (JUDGE)”: THEORETICAL LEGAL AND PRACTICAL ASPECTS..... 128

УДК 342.9

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Буряк Ярослав Ярославович
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного права та процесу
Інститут права, психології та інноваційної освіти
Національний університет «Львівська політехніка»

Буряк Ярослав Ярославович
кандидат юридических наук,
ассистент кафедры гражданского права и процесса
Институт права, психологии и инновационного образования
Национальный университет «Львовская политехника»

Buriak Yaroslav
Candidate of Law Sciences,
Assistant of the Department of Civil Law and Process
Institute of Law, Psychology and Innovative Education
National University «Lviv Polytechnic»
ORCID: 0000-0002-2335-2266

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-8-5354

ДОКТРИНА ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ ФРАНЦІЇ

ДОКТРИНА ПУБЛИЧНЫХ УСЛУГ В АДМИНИСТРАТИВНОМ ПРАВЕ ФРАНЦИИ

PUBLIC SERVICES DOCTRINE ADMINISTRATIVE LAW IN FRENCH

Анотація. Статтю присвячено правовій характеристиці доктрини публічних служб в адміністративному праві Франції. Акцентується увага на розумінні публічно значущої діяльності держави пов'язаної з поняттям так званих публічних служб. Зауважується, що концепція публічних служб ґрунтується на теорії виникнення держави з громадського договору за яким краще відмовитися від понять «суверенітет» і «публічна влада» на користь поняття «публічна служба»- єдиного критерію французького правопорядку.

Європейська наука запропонувала абсолютно різні трактування доктрини публічних послуг, важливо сказати що французький підхід по праву можна вважати конкуруючими. Тому інтерес представляє послідовний правовий аналіз поняття публічних послуг та їх системи.

Французьке розуміння публічно значущої діяльності держави пов'язане з поняттям так званих публічних служб, що означають діяльність, продиктовану загальним інтересом.

Правові системи різних держав по-різному трактують поняття публічних послуг (служб) і регламентують їх надання. Водночас суттєвою схожістю виглядає те, що інститут публічних послуг розглядається в якості невід'ємної частини предмета адміністративного права. Тобто мова йде не стільки про регулювання надання послуг адміністративними органами з метою задоволення потреб приватних осіб, скільки про інші види публічно – значущої діяльності держави, що здійснюється широким колом суб'єктів, і, в силу своєї важливості для приватних осіб, що представляють область публічного права.

Ключові слова: публічна послуга, доктрина публічних послуг, публічна влада, державний інтерес, державна адміністративна служба.

Аннотация. Стаття посвячена правовій характеристиці доктрини публичних служб в адміністративному праві Франції. Акцентується увага на розумінні публічно значимої діяльності держави, пов'язаної з поняттям так званих публичних служб. Відзначається, що концепція публичних служб ґрунтується на теорії виникнення держави з суверенітету по якому краще відмовитися від понять «суверенітет» і «публична влада» на користь поняття «публична служба» – єдиного критерію французького правопорядку.

Європейська наука пропонувала абсолютно різні трактування доктрини публичних служб, важливо сказати, що французький підхід по праву можна вважати конкуруючим. Тому інтерес представляє послідовний правовий аналіз поняття публичних служб і їх системи.

Французьке розуміння публічно значимої діяльності держави пов'язане з поняттям так званих публичних служб, означають діяльність, продиктовану загальним інтересом.

Правові системи різних країн по-різному трактує поняття публичних служб (служб) і регулюють їх надання. В той же час суттєвим сходинком виглядає те, що інститут публичних служб розглядається як невід'ємна частина предмета адміністративного права. Тобто йдеться не тільки про регулювання надання служб адміністративними органами з метою задоволення потреб окремих осіб, а також про інші види публічно – значимої діяльності держави, здійснюваної широким колом суб'єктів, і, в силу своєї важливості для окремих осіб, представляють сферу публічного права.

Ключевые слова: публична служба, доктрина публичних служб, публична влада, державний інтерес, державна адміністративна служба.

Summary. The article deals with the legal characterization of the doctrine of public services in the administrative law of France. Emphasis is placed on understanding the publicly significant activities of the state related to the concept of so-called public services. It is noted that the concept of public services is based on the theory of emergence of the state from the public contract, which is better to abandon the concepts of «sovereignty» and «public power» in favor of the concept of «public service» – the only criterion of the French rule of law.

European science has offered completely different interpretations of the doctrine of public services, it is important to say that the French approach can rightfully be considered competing. Therefore, a consistent legal analysis of the concept of public services and their systems is of interest.

The French understanding of the publicly significant activity of the State is linked to the concept of so-called public services, which means activities dictated by the general interest.

The legal systems of different states interpret the concepts of public services (services) differently and regulate their provision. At the same time, the similarity seems to be that the Institute of Public Services is regarded as an integral part of the subject of administrative law. That is, it is not so much about regulating the provision of services by administrative bodies with the purpose of meeting the needs of individuals, but about other types of publicly significant activity of the state, carried out by a wide range of entities, and, because of its importance for individuals representing the area of public right.

Key words: public service, public service doctrine, public authority, public interest, public administrative service.

Постановка проблеми. Європейська наука пропонувала абсолютно різні трактування доктрини публичних послуг, важливо сказати що французький і німецький підходи по праву можна вважати конкуруючими. Тому інтерес представляє послідовний порівняльно-правовий аналіз поняття публичних послуг, системи їх нормативного регулювання, видів публичних послуг, суб'єктів та форм їх надання.

Французьке розуміння публічно значущої діяльності держави пов'язане з поняттям так званих публичних служб, означають діяльність, продиктовану загальним інтересом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження інтерпретації поняття «публічна служба» з урахуванням зарубіжного досвіду здійснював Н. С. Сидоренко, діяльність публічної

служби у Європейській комісії досліджував науковець В. М. Щегерцова, питаннями нової публічної служби С. О. Левченко, реформуванням державної служби Франції В. О. Бережний, діяльності уряду Франції В. В. Марченко, однак питанню доктрини публичних послуг в адміністративному праві Франції вітчизняними науковцями практично не досліджується [1–5].

Метою даної статті є дослідження доктрини публичних послуг в адміністративному праві Франції, характеристики правозастосовної практики та концепції публичних служб в адміністративному праві Франції.

Викладення основного матеріалу. Концепція публичних служб ґрунтується на теорії виникнення держави з громадського договору і зв'язується

в першу чергу з ім'ям Л. Дюгі, який вважав за краще відмовитися від понять «суверенітет» і «публічна влада» на користь поняття «публічна служба» - єдиного для нього критерію французького правопорядку [6, с. 335].

На протипагу сформованої тоді думки про те, що особливий характер держави втілено у публічній владі, котра протиставляється громадянам, Л. Дюгі стверджував, що держава повинна бути концептуалізовано із посиланням на його «функцію» як основу законності.

Будь-який вид державної активності і державного втручання в суспільство відповідно до такого підходу може бути узаконений лише відповідно до функцій служіння потребам суспільства («публічні служби») [7, с. 142]. Переосмислення в науці ролі держави з точки зору легітимації принципів його діяльності мало безпрецедентний вплив на французьку теорію права і публічне право, що призвело, зокрема, до появи так званої «школи публічних служб»

Основні постулати концепції, однак, змінювалися з плином часу, і підхід Л. Дюгі був незабаром був спростований всередині самої школи публічних служб. Так, Г. Жезе виходив з того, що функція концепції публічних служб була не в обмеження державної діяльності, а скоріше в тому, щоб зробити громадський, публічний інтерес обов'язковою метою. За його словами, тільки публічні послуги, що представляють суспільний, публічний інтерес, повинні надаватися шляхом використання публічних служб [8, с. 65].

За характером діяльності публічні служби спочатку розмежовувалися на ті які забезпечують виключно державний інтерес і на економічні, соціальні та інші служби [9, с. 45].

У 1921 році в судовій практиці для розмежування моделей правового регулювання відносин між приватними і публічними суб'єктами було введено поняття «традиційної» публічної служби, яка стала іменуватися державною адміністративною службою (SPA), а також вводиться поняття публічної служби торгово-промислового характеру (SPIC) [10, с. 269].

Згодом наука і, найголовніше, правозастосовна практика стали виходити з можливості передачі недержавним організаціям частини повноважень щодо здійснення публічних послуг (служб). Така тенденція вельми очікувана, маючи на увазі цільовий і обмежений характер фінансування публічно-територіальних утворень, а також широке коло видів діяльності, відповідальність за надання яких покладається на держава [11, с. 272].

Однак, володіючи здатністю пристосування до соціальних, політичних та інших змін, концепція публічних служб поширилася надзвичайно ши-

роко і торкнулася практично всі сфери діяльності держави. Як наслідок, виникли окремі складності в розмежуванні чинного законодавства, було виявлено недоліки функціонування різних юридичних конструкцій, особливо серед публічних служб з «подвійним обличчям» [12, с. 106].

Ж.-М. Понт'є зазначає, що публічна служба традиційно визначається за допомогою двох складових її аспектів: 1) організаційного, який пов'язаний з суб'єктами, що здійснюють публічну службу, і 2) матеріального, який пов'язаний з природою діяльності, здійснюваної з метою суспільної користі [10, с. 268].

Таким чином, «французькі публічні служби» це досить широке поняття, яке включає в себе як діяльність з надання від імені держави послуг невизначеному колу осіб, так і самих суб'єктів, здійснюють відповідну діяльність.

За твердженням Ю. А. Тихомирова в даний час у Франції представлені три основні категорії публічних служб: 1) державні служби (служби забезпечення суверенітету) — юстиція, державні фінанси, національна оборона та ін.; 2) соціальні та культурні служби — освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, культурна та спортивна діяльність; 3) служби економічного характеру (публічні торгово-промислові служби) [14, с. 27–28].

Публічні служби можуть здійснюватися як безпосередньо органами влади, так і з використанням залучених організацій, причому як підвідомчих (публічна установа), так і приватних (концесіонер по договором аутсорсингу, група публічного інтересу).

Що стосується традиційної адміністративної діяльності органів влади по задоволенню потреб приватних осіб (реєстрація громадян, актів, прав, об'єктів, видача дозволів та надання відомостей і т.д.), то вона укладається в поняття державної адміністративної служби (SPA) і здійснюється тільки органами державної влади.

Французьке правове регулювання громадських служб приділяє особливу увагу якості надання державних публічних служб: так, в 1992 році була опублікована Хартія про надання публічних служб (фр.: La Charte des Services Public), що встановлює основні принципи надання адміністративних публічних служб [15, с. 73]; в 1997 р. була розроблена Хартія якості послуг, в якій визначені суб'єкти, які надають послуги, а в 2004 році була розроблена Хартія Маріанни, що спрощує доступ приватних осіб до публічних служб.

В практичному плані будь-яке питання французького адміністративного права зводиться до підсудності можливого спору між учасниками тих чи

інших правовідносин, що в свою чергу, стоїть на трьох китах: суб'єкт публічного права (наприклад, територіальний колектив); сфера публічної служби (реалізація публічного інтересу); сфера публічного права (правовідносини виникли і регулюється як публічно-правове, наприклад, за допомогою одностороннього акту публічної адміністрації).

Стосовно до предмету дослідження значення має той факт, що спори між одержувачами послуг та суб'єктами їх надання в сфері надання адміністративних публічних служб повинні розглядатися адміністративними судами, а в сфері надання торгово-промислових служб — загальними.

Для будь-якої публічної служби (SPA або SPIC) притаманні три базові принципи (так звані «закопи Ролана»): принцип безперервності функціонування публічної служби; принцип мінливості (тобто безперервної адаптації до економічних, соціальних,

політичних та інших змін в суспільстві); принцип нейтралітету і рівності (що має, втім, комплекс розумних винятків).

Висновки. В цілому дослідники французької правової системи солідарні з тим, що адміністративне право Франції включає в себе ряд великих блоків, а право публічних служб, з точки зору структури галузі відноситься до так званого спеціального адміністративного права та поряд з питаннями юридичних осіб публічного права та адміністративної юстиції становить один з основних постулатів всього адміністративного права Франції.

Французька доктрина публічних служб з урахуванням тієї чи іншої національної специфіки отримала широке розповсюдження і була сприйнята у багатьох державах континентальної правової сім'ї: Іспанія, Італія, країни Латинської Америки та інших країн.

Література

1. Сидоренко Н. С. Інтерпретація поняття «публічна служба» з урахуванням зарубіжного досвіду / Н. С. Сидоренко // *Аспекти публічного управління*. 2016. № 35–36. С. 71–77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2016_35-36_10
2. Щегорцова В. М. Публічна служба в Європейській Комісії / В. М. Щегорцова // *Теорія та практика державного управління*. 2017. Вип. 2. С. 170–175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2017_2_28
3. Левченко С. О. Нова публічна служба: основні принципи та особливості упровадження / С. О. Левченко // *Теорія та практика державного управління*. 2017. Вип. 4. С. 41–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2017_4_8
4. Бережний В. О. Реформування державної служби у Франції / В. О. Бережний // *Актуальні проблеми державного управління*. 2011. № 2. С. 364–371. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2011_2_52
5. Марченко В. В. Щодо взаємодії уряду Франції з іншими національними органами державної влади / В. В. Марченко // *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Право»*. 2014. Вип. 21. С. 121–124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_pravo_2014_21_19
6. Ходырев А. А. Организационно-правовые формы публичной службы во Франции в контексте административного режима // *Административное и муниципальное право*. 2013. № 4. С. 335.
7. Талапина Э. В. Административное право Франции сегодня // *Ежегодник сравнительного правоведения*. М., 2004. С. 142.
8. Schweitzer H. Daseinsvorsorge, «service public», Universaldienst. Art. 86 Abs. 2 EG-Vertrag und die Liberalisierung in den Sektoren Telekommunikation, Energie und Post, Diss., Nomos-Verlag, Baden-Baden 2001/2002. P. 64–66.
9. Debbasch Ch. Institutions et droit administratifs, Tome 2 «L'action et le contrôle de l'administration», Paris, Presses universitaires de France, coll. Thémis, 5ème édition, 1999, P. 44–46.
10. Понтьев Ж.-М. Предоставление публичных услуг частными лицами // *Административные процедуры и контроль в свете европейского опыта* / Под ред. Т. Я. Хабриевой, Ж. Марку. М.: Статут, 2011. С. 269.
11. Dreyfus M. France // *The Changing Legal Framework for Services of General Interest in Europe: Between Competition and Solidarity* / Ed. by M. Krajewski, U. Neergaard, J. van de Gronden. The Hague: T.M.C. Asser Press, 2009. P. 271–290.
12. Bailleul D. Vers la fin de public industriel et commercial? A propos de la transformation des EPICen, *Revue juridique de l'entreprise publique*. № 629. Mars 2006. p. 105–112.
13. Публичные услуги и право: Научно-практическое пособие / Под ред. Ю. А. Тихомирова. М.: Норма, 2007. С. 27–28.
14. Кайль Я. Я. Зарубежный опыт внедрения стандартизации государственных и муниципальных услуг // *Национальные интересы: приоритеты и безопасность*. № 21. 2010. С. 73.

References

1. Sydorenko N.S. Interpretatsiia poniattia «publichna sluzhba» z urakhuvanniam zarubizhnoho dosvidu / N.S. Sydorenko // *Aspekty publichnoho upravlinnia*. 2016. № 35–36. S. 71–77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2016_35-36_10.
2. Shchegortsova V.M. Publichna sluzhba v Yevropeiskii Komisii / V.M. Shchegortsova // *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*. 2017. Vyp. 2. S. 170–175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2017_2_28.
3. Levchenko S.O. Nova publichna sluzhba: osnovni pryntsypy ta osoblyvosti uprovadzhennia / S.O. Levchenko // *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*. 2017. Vyp. 4. S. 41–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2017_4_8.
4. Berezhnyi V.O. Reformuvannia derzhavnoi sluzhby u Frantsii / V.O. Berezhnyi // *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*. 2011. № 2. S. 364–371. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2011_2_52.
5. Marchenko V.V. Shchodo vzaiemodii uriadu Frantsii z inshymy natsionalnymy orhanamy derzhavnoi vlady / V.V. Marchenko // *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody. «Pravo»*. 2014. Vyp. 21. S. 121–124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_pravo_2014_21_19.
6. Khodyrev A.A. Orhanyzatsyonno-pravovye formy publichnoi sluzhby vo Frantsyy v kontekste admynystratyvnoho rezhyma // *Admynystratyvnoe y munitsypalnoe pravo*. 2013. № 4. S. 335.
7. Talapyna Э.В. Admynystratyvnoe pravo Frantsyy sehodnia // *Ezhehodnyk sravnytelnoho pravovedeniya*. М., 2004. S. 142.
8. Schweitzer H. Daseinsvorsorge, «service public», Universaldienst. Art. 86 Abs. 2 EG-Vertrag und die Liberalisierung in den Sektoren Telekommunikation, Energie und Post, Diss., Nomos-Verlag, Baden-Baden 2001/2002. P. 64–66.
9. Debbasch Ch. Institutions et droit administratifs, Tome 2 «L'action et le contrôle de l'administration», Paris, Presses universitaires de France, coll. Thémis, 5ème édition, 1999, P. 44–46.
10. Ponte Zh.-M. Predostavlenye publichnykh uslug chastnymy lytsamy // *Admynystratyvnye protsedury y kontrol v svete yevropeiskoho opyta / Pod red. T. Ia. Khabryevoi, Zh. Marku*. М.: Statut, 2011. S. 269.
11. Dreyfus M. France // *The Changing Legal Framework for Services of General Interest in Europe: Between Competition and Solidarity / Ed. by M. Krajewski, U. Neergaard, J. van de Gronden*. The Hague: T.M.C. Asser Press, 2009. P. 271–290.
12. Bailleul D. Vers la fin de public industriel et commercial? A propos de la transformation des EPICen, *Revue juridique de l'entreprise publique*. № 629. Mars 2006. p. 105–112.
13. Publichnyye usluhy y pravo: Nauchno-praktycheskoe posobyе / Pod red. Yu. A. Tykhomyrova. М.: Norma, 2007. S. 27–28.
14. Kail Ya. Ia. Zarubezhnyi opyt vnedreniya standartyzatsyy hosudarstvennykh y munitsypalnykh uslug // *Natsyonalnye ynteresy: pryorytety y bezopasnost*. № 21. 2010. S. 73.

УДК 342.951:343.148(477)

Корнійко Станіслав Миколайович
*начальник відділу озброєння лабораторії сертифікації
ручної вогнепальної зброї та спеціальних засобів самозахисту
Державний науково-дослідний інститут МВС України*

Корнийко Станіслав Николаевич
*начальник отдела вооружения лаборатории сертификации
ручного огнестрельного оружия и специальных средств самозащиты
Государственный научно-исследовательский институт МВД Украины*

Korniiko Stanislav
*Head of Laboratory of Certification of
Hand-Held Firearms and Special Means of Self-Defense
State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine*

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-8-5522

**ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПЕРТНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ**

**ОСОБЕННОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ
АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКСПЕРТНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СФЕРЕ КОМПЬЮТЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УКРАИНЕ**

**PECULIARITIES OF ACTIVITIES OF THE SUBJECTS
OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF EXPERT
ACTIVITIES IN THE FIELD OF COMPUTER TECHNOLOGIES IN UKRAINE**

Анотація. Експертна діяльність в сфері комп'ютерних технологій поєднує в собі риси різних експертиз – як судових, так і несудових. Коло суб'єктів такої експертної діяльності досить широке. Тому відносини, що виникають з регулювання експертної діяльності в сфері комп'ютерних технологій, відрізняються широким розмаїттям і відчувають правове регулювання з боку різних галузей права. При цьому визначення специфіки адміністративно-правового статусу публічної адміністрації є важливим фактором, безпосередньо впливає на належне здійснення експертної діяльності в сфері комп'ютерних технологій, а також забезпечення прав і свобод фізичних і юридичних осіб в процесі здійснення судово-експертної діяльності.

Адміністративно-правове регулювання експертної діяльності в сфері комп'ютерних технологій в Україні здійснюється досить широким колом суб'єктів публічної адміністрації, перш за все в аспекті несудових експертиз. Втім, поки повноваження суб'єктів публічної адміністрації та власне процес проведення експертизи можна вважати стандартизованими тільки по судових експертизах комп'ютерних технологій, тоді як по несудових експертизах у зазначеній сфері відповідні питання залишаються неврегульованими – зокрема, процес проведення експертизи більш-менш регламентований тільки про наукову і науково-технічної експертизи, а державні органи, які призначають, проводять або здійснюють контроль / нагляд за проведенням експертизи Агель різноплановими, іноді неспівставленими повноваженнями, які в більшості своїй не є спрямованими специфічно на регулювання експертної діяльності. Тому слід зробити висновок, що адміністративно-правовий статус публічної адміністрації в області експертної діяльності в сфері комп'ютерних технологій потребує вдосконалення шляхом визначення більш чітких прав і обов'язків науково-дослідних установ, на які покладається проведення судових експертиз, а також стандартизації процедур проведення та адміністративно-правового регулювання судових і несудових експертиз у зазначеній сфері.

Ключові слова: експертна діяльність, комп'ютерні технологи, адміністративно-правовий статус, публічна адміністрація.

Аннотация. Экспертная деятельность в сфере компьютерных технологий сочетает в себе черты различных экспертиз – как судебных, так и несудебных. Круг субъектов такой экспертной деятельности достаточно широк. Поэтому отношения, возникающие по регулированию экспертной деятельности в сфере компьютерных технологий, отличаются широким разнообразием и испытывают правового регулирования со стороны различных отраслей права. При этом определение специфики административно-правового статуса публичной администрации является важным фактором, непосредственно влияет на надлежащее осуществление экспертной деятельности в сфере компьютерных технологий, а также обеспечение прав и свобод физических и юридических лиц в процессе осуществления судебно-экспертной деятельности.

Административно-правовое регулирование экспертной деятельности в сфере компьютерных технологий в Украине осуществляется довольно широким кругом субъектов публичной администрации, прежде всего в аспекте несудебных экспертиз. Впрочем, пока полномочия субъектов публичной администрации и собственно процесс проведения экспертизы можно считать стандартизированными только по судебным экспертизам компьютерных технологий, тогда как по несудебным экспертизам в указанной сфере соответствующие вопросы остаются неупорядоченными – в частности, процесс проведения экспертизы более или менее регламентирован только о научной и научно-технической экспертизы, а государственные органы, которые назначают, проводят или осуществляют контроль / надзор за проведением экспертизы наделены разноплановыми, иногда неспівставлюваними полномочиями, которые в большинстве своем не являются направленными специфически на регулирование экспертной деятельности. Поэтому следует сделать вывод, что административно-правовой статус публичной администрации в области экспертной деятельности в сфере компьютерных технологий требует усовершенствования путем определения более четких прав и обязанностей научно-исследовательских учреждений, на которые возлагается проведение судебных экспертиз, а также стандартизации процедур проведения и административно-правового регулирования судебных и несудебных экспертиз в указанной сфере.

Ключевые слова: экспертная деятельность, компьютерные технологии, административно-правовой статус, публичная администрация.

Summary. Expertise in the field of computer technology combines features of different expertise – both judicial (forensic examination) and non-judicial. The range of subjects of such expertise is quite wide. Consequently, the relationships arising from the regulation of computer science expertise are diverse and subject to legal regulation by various fields of law. However, the legal rules governing the organization and conduct of computer technology expertise in Ukraine, by their nature, reflecting a unique combination of subject matter and method of regulation, are administrative law. The rules of administrative law, in particular, provide for the legal regulation of relations formed in the management of the process of expertise in the field of computer technology.

The administrative and legal regulation of computer technology expertise in Ukraine is carried out by a fairly wide range of public administration entities, notably in the area of non-judicial expertise. However, at present, the powers of public administration entities and the actual examination process can be considered standardized only with respect to forensics of computer technologies, while the non-judicial examinations in the said field remain unsettled – in particular, the examination process is more or less regulated only with respect to scientific and scientific and technical expertise, and government bodies that designate, conduct, or supervise the examination of expertise are diversified powers, most of which are not specifically aimed at regulating the activities of the expert. Therefore, it should be concluded that the administrative and legal status of public administration in the field of computer technology expertise needs to be improved by defining the clearer rights and responsibilities of the research institutions charged with conducting forensic examination, as well as standardizing the procedures for conducting and the administrative and legal regulation of judicial and non-judicial expertise in the field of computer technology.

Key words: examination, computer technologists, administrative and legal status, public administration.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Експертна діяльність у сфері комп'ютерних технологій поєднує в собі риси різних експертиз — як судових, так і несудових. Коло суб'єктів такої експертної діяльності є досить широким. Відтак відносини, що виникають щодо регулювання експертної діяльності у сфері комп'ютерних технологій, відрізняються широким розмаїттям і зазнають правового регулювання з боку різних

галузей права. Втім юридичні норми, що регулюють організацію й проведення експертної діяльності у сфері комп'ютерних технологій в Україні, за своєю природою, що відображає унікальну комбінація предмета й методу правового регулювання, належать до адміністративного права. За допомогою норм адміністративного права здійснюється, зокрема, правова регламентація відносин, що складаються в сфері управління процесом експертної діяльності у сфері комп'ютерних технологій. При цьому

окреслення специфіки адміністративно-правового статусу публічної адміністрації є важливим чинником, що безпосередньо впливає на належне здійснення експертної діяльності у сфері комп'ютерних технологій, а також забезпечення прав і свобод фізичних і юридичних осіб у процесі здійснення судово-експертної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Дослідженню специфіки діяльності суб'єктів адміністративно-правового регулювання експертної діяльності присвячені наукові праці таких відомих вітчизняних вчених, як Ю. Олійник [18], В. Галунько [19], О. Єщук [19], І. Стародубов [1] тощо. Водночас, малодослідженою лишається проблематика адміністративно-правового статусу суб'єктів, що здійснюють адміністративно-правове регулювання галузі експертної діяльності у сфері комп'ютерних технологій в Україні.

Постановка завдання. Мета статі полягає у визначенні особливостей діяльності суб'єктів адміністративно-правового регулювання експертної діяльності у сфері комп'ютерних технологій в Україні.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи питання адміністративно-правового регулювання експертної діяльності в Україні, І. Стародубов зазначає, що органами державної влади, які віднесено до суб'єктів адміністративно-правового регулювання, є, зокрема: Кабінет Міністрів України; Міністерство юстиції України, МВС України, Міністерство оборони України, Служба безпеки України, інші центральні органи влади, на які, згідно із чинним законодавством, покладаються обов'язки щодо організації та здійснення експертної діяльності; місцеві державні адміністрації [1, с. 7–8]. При цьому Кабінет Міністрів України за допомогою своїх нормативно-правових актів врегульовує низку важливих аспектів у сфері експертної діяльності, а саме: визначає процедуру атестації та державної реєстрації методик проведення експертиз; формує перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців, зокрема майбутніх експертів, у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра й магістра; визначає порядок організації й проведення окремих видів експертиз та експертних досліджень; встановлює розміри плати за проведення окремих видів експертиз; закріплює порядок і розміри компенсації витрат та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів; затверджує перелік платних послуг, що надають-

ся експертними установами судових експертиз. Водночас, адміністративно-правове регулювання експертної діяльності у сфері комп'ютерних технологій в Україні здійснюється доволі широким колом суб'єктів публічної адміністрації, передусім в аспекті несудових експертиз.

Так, відповідно до ст. 7 Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу» від 10.02.1995 р. [2], передбачена державна акредитація фізичних та юридичних осіб на право проведення наукової і науково-технічної експертизи. Державну акредитацію фізичних і юридичних осіб на право проведення наукової і науково-технічної експертизи проводить центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері наукової, науково-технічної діяльності. При цьому порядок проведення державної акредитації фізичних і юридичних осіб на право проведення наукової і науково-технічної експертизи, форму свідництва на право проведення такої експертизи та перелік документів державного зразка, що дають фізичним особам право на провадження експертної діяльності і надання експертних послуг без отримання свідництва, визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері науки. Ст. 28 вказаного Закону присвячена питанням державного управління у сфері наукової і науково-технічної експертизи. Так, державне управління у сфері наукової і науково-технічної експертизи здійснюється Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері науки, і центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері наукової, науково-технічної діяльності. Відповідно до ст.ст. 29–30 вказаного Закону, певними повноваженнями у сфері наукової і науково-технічної експертизи наділені також місцеві державні адміністрації, місцеві ради та їх виконавчі органи.

Закон України « від 15.12.1993 р. [3] передбачає проведення експертизи заявки. Відповідно до ст. 3 повноваження публічної адміністрації у цих питаннях здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності, забезпечує реалізацію державної політики у сфері охорони прав на винаходи і корисні моделі. Аналогічні повноваження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності, передбачені також Законом України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.1993 р. [4] й і Законом України «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів» (назва в редакції від

19.09.2019, стара назва — Закон України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем») [5].

Закон України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» від 02.12.2010 р. [6], під дію якого підпадають комп'ютерні технології, передбачає здійснення державного контролю продукції — діяльності органів доходів і зборів із забезпечення відповідності продукції, що ввозиться на митну територію України для вільного обігу, встановленим вимогам, а також забезпечення відсутності загроз від такої продукції суспільним інтересам, а також ринкового нагляду — діяльності органів ринкового нагляду з метою забезпечення відповідності продукції встановленим вимогам, а також забезпечення відсутності загроз суспільним інтересам. Відповідно до ст. 11 цього закону, з метою здійснення ринкового нагляду органи ринкового нагляду (центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері державного ринкового нагляду у межах сфери своєї відповідальності) в межах сфер їх відповідальності. При цьому органами, що здійснюють контроль продукції, є органи доходів і зборів. Органами, що здійснюють ринковий нагляд, є доволі широкий спектр центральних органів виконавчої влади (Державна екологічна інспекція України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Державна служба України з питань праці, органи доходів і зборів тощо). В ході реалізації своїх повноважень органами ринкового нагляду може бути вжито обмежувальних (корегувальних) заходів щодо ввезеної на митну територію України з іншої держави продукції, що не відповідає встановленим вимогам, відповідні органи ринкового нагляду повідомляють органи доходів і зборів про таку продукцію.

Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 р. [7] передбачає здійснення державного нагляду (контролю) — діяльності уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища. При цьому, відповідно до ст. 8, до повноважень органу державного нагляду (контролю) належить, зокрема, й призначення експертиз.

Відповідно до ст. 26 Закону України «Про захист прав споживачів», який передбачає проведення експертизи продукції, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів, наділений адміністративними повноваженнями щодо проведення незалежної експертизи у відповідних лабораторіях та інших установах, акредитованих на право проведення таких робіт згідно із законодавством, з оплатою вартості зразків і проведених досліджень (експертизи) за рахунок коштів державного бюджету.

Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 р. [8] який визначає, що державна експертиза технологій проводиться відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу», основними суб'єктами публічної адміністрації у відповідній сфері визначає уповноважений орган з питань формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері трансферу технологій, уповноважений орган з питань реалізації державної політики у сфері трансферу технологій, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а також Національна академія наук України та галузеві академії наук, які беруть участь у закупівлі, передачі та/або використанні технологій.

Закон України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» від 23.02.2006 р. [9] передбачає проведення експертиз та експертних досліджень у сфері технічного і криптографічного захисту інформації з покладанням відповідних адміністративних повноважень на При Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України.

Законом України «Про державну таємницю» від 21.01.1994 р. [10] передбачено проведення спеціальної експертизи щодо наявності умов для провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, яка проводиться з метою визначення в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях наявності умов, передбачених цим Законом, для провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею. Державний експерт з питань таємниць здійснює відповідно до вимог цього Закону віднесення інформації у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку до державної таємниці, зміни ступеня секретності цієї інформації та її розсекречування. Виконання функцій державного експерта з питань таємниць на конкретних посадових осіб

покладається: у Верховній Раді України — Головою Верховної Ради України; в інших державних органах, Національній академії наук України, на підприємствах, в установах і організаціях — Президентом України за поданням Служби безпеки України на підставі пропозицій керівників відповідних державних органів, Національної академії наук України, підприємств, установ і організацій.

Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 05.07.1994 р. [11] передбачає проведення державної експертизи комплексних систем захисту інформації, експертизи та підтвердження відповідності засобів технічного і криптографічного захисту інформації, яка здійснюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань організації спеціального зв'язку та захисту інформації.

Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р. [12], який передбачає проведення державної експертизи інвестиційних проєктів, визначає форми державного регулювання інвестиційної діяльності. При цьому державне регулювання інвестиційної діяльності включає управління державними інвестиціями, а також регулювання умов інвестиційної діяльності і контроль за її здійсненням усіма інвесторами та учасниками інвестиційної діяльності. Управління державними інвестиціями здійснюється органами державної влади та органами влади Автономної Республіки Крим та включає планування, визначення умов і виконання конкретних дій по інвестуванню бюджетних і позабюджетних коштів. Відповідно до «Порядку проведення державної експертизи інвестиційних проєктів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 09.06.2011 р. № 701 [13], державна експертиза, підготовка і надання суб'єкту інвестиційної діяльності за її результатами висновку проводяться центральними органами виконавчої влади, які реалізують державну політику у сфері, якої стосується інвестиційний проєкт, або Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями у разі, коли інвестиційний проєкт стосується розвитку відповідного регіону. Методику проведення державної експертизи та форму висновку за її результатами затверджує Мінекономіки.

Для прикладу розглядемо адміністративні повноваження в системі експертних установ Мін'юсту України, де експертну діяльність у сфері комп'ютерних технологій було розпочато на початку 2000х років у Київському науково-дослідному інституті судових експертиз (КНДІСЕ) за напрямком «До-

слідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів».

Необхідно зауважити, що особливості діяльності суб'єктів публічної адміністрації у адміністративно-правовому регулюванні експертної діяльності у сфері комп'ютерних технологій розкриваються через форми і методи такої діяльності. Під формами адміністративної діяльності публічної адміністрації у галузі адміністративно-правового регулювання експертної діяльності у сфері комп'ютерних технологій слід розуміти зовнішнє вираження однорідних за своїм характером і правовою природою груп адміністративних дій експертів, які здійснюють дослідження комп'ютерних технологій, та підрозділів (структур), в яких вони проходять службу (працюють), з метою забезпечення проведення законної, незалежної, об'єктивної та повної експертизи комп'ютерних технологій. До таких форм діяльності відносять: видання підзаконних нормативно-правових актів; укладення адміністративних договорів; вчинення інших юридично значущих дій; здійснення матеріально-технічних операцій. Під методами діяльності публічної адміністрації при цьому розуміють способи й прийоми цілеспрямованого впливу норм адміністративного права на поведінку учасників адміністративно-правових відносин. Серед основних методів діяльності публічної адміністрації можуть бути згадані заохочення, переконання, примус та контроль.

Висновки. Наразі повноваження суб'єктів публічної адміністрації та власне процес проведення експертизи можна вважати стандартизованими лише щодо судових експертиз комп'ютерних технологій, тоді як щодо несудових експертиз у вказаній сфері відповідні питання лишаються невпорядкованими — зокрема, процес проведення експертизи більш-менш регламентований лише щодо наукової та науково-технічної експертизи, а державні органи, що призначають, проводять або здійснюють контроль/нагляд за проведенням експертизи наділені різноплановими, подекуди незпівставлюваними повноваженнями, які здебільшого не є спрямованими специфічно на регулювання експертної діяльності. Відтак слід дійти висновку, що адміністративно-правовий статус публічної адміністрації у галузі експертної діяльності у сфері комп'ютерних технологій потребує удосконалення шляхом визначення більш чітких прав та обов'язків науково-дослідних установ, на які покладається проведення судових експертиз, а також стандартизації процедур проведення та адміністративно-правового регулювання судових і несудових експертиз у вказаній сфері.

Література

1. Стародубов І. В. Адміністративно-правове регулювання експертної діяльності в Україні: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. 12.00.07. Запоріжжя, 2014. 20 с.
2. Про наукову і науково-технічну експертизу: Закон України від 10.02.1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 14.12.2019)
3. від 15.12.1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12> (дата звернення 10.12.2019)
4. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 15.12.1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12> (дата звернення 16.12.2019)
5. Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем: Закон України від 05.11.1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/621/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 16.12.2019)
6. Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції: Закон України від 02.12.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2735-17> (дата звернення 18.12.2019)
7. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16> (дата звернення 18.12.2019)
8. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»: Закон України від 14.09.2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16> (дата звернення 06.12.2019)
9. Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України: Закон України від 23.02.2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15> (дата звернення 21.12.2019)
10. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12> (дата звернення 23.12.2019)
11. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 22.12.2019)
12. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (дата звернення 18.12.2019)
13. Про затвердження Порядку проведення державної експертизи інвестиційних проектів: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.2011 р. № 701. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/701-2011-%D0%BF> (дата звернення 20.12.2019)
14. Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання: Закон України від 20.02.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15> (дата звернення 20.12.2019)
15. Про затвердження Положення про порядок проведення експертизи в галузі державного експортного контролю: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.07.1997 р. № 767. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767-97-%D0%BF> (дата звернення 20.12.2019)
16. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства Юстиції України 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення 07.12.2019)
17. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення 29.11.2019)
18. Олійник О. О. Адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності: деякі теоретичні аспекти / О. О. Олійник // Форум права. 1/01. № 1. С. 408, 412.
19. Олійник О. О., Галуцько В. В., Єщук О. М. Адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності: монографія. Херсон: Грін Д. С., 2015. 224 с.

References

1. Starodubov I. V. Administratyvno-pravove rehuliuivannia ekspertnoi diialnosti v Ukraini: avtoref. dyss. ... kand. yuryd.nauk. 12.00.07. Zaporizhzhia, 2014. 20 s.
2. Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu ekspertyzu: Zakon Ukrainy vid 10.02.1995 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80> (data zvernennia 14.12.2019)
3. Pro okhoronu prav na vynakhody i korysny modeli: Zakon Ukrainy vid 15.12.1993 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12> (data zvernennia 10.12.2019)
4. Pro okhoronu prav na znaky dlia tovariv i posluh: Zakon Ukrainy vid 15.12.1993 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12> (data zvernennia 16.12.2019)

5. Pro okhoronu prav na topohrafiu intehralnykh mikroskhem: Zakon Ukrainy vid 05.11.1997 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/621/97-%D0%B2%D1%80> (data zvernennia 16.12.2019)
6. Pro derzhavnyi rynkovyi nahliad i kontrol nekharchovoi produktsii: Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2735-17> (data zvernennia 18.12.2019)
7. Pro osnovni zasady derzhavnoho nahliadu (kontroliu) u sferi hospodarskoi diialnosti: Zakon Ukrainy vid 05.04.2007 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16> (data zvernennia 18.12.2019)
8. Pro derzhavne rehuliuвання diialnosti u sferi transferu tekhnolohii»: Zakon Ukrainy vid 14.09.2006 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16> (data zvernennia 06.12.2019)
9. Pro Derzhavnu sluzhbu spetsialnoho zv'iazku ta zakhystu informatsii Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 23.02.2006 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15> (data zvernennia 21.12.2019)
10. Pro derzhavnu taiemnytsiu: Zakon Ukrainy vid 21.01.1994 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12> (data zvernennia 23.12.2019)
11. Pro zakhyst informatsii v informatsiino-telekomunikatsiinykh systemakh: Zakon Ukrainy vid 05.07.1994 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80> (data zvernennia 22.12.2019)
12. Pro investytsiinu diialnist: Zakon Ukrainy vid 18.09.1991 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (data zvernennia 18.12.2019)
13. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia derzhavnoi ekspertyzy investytsiinykh proektiv: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 09.06.2011 r. № 701. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/701-2011-%D0%BF> (data zvernennia 20.12.2019)
14. Pro derzhavnyi kontrol za mizhnarodnymy peredachamy tovariv viiskovoho pryznachennia ta podviinoho vykorystannia: Zakon Ukrainy vid 20.02.2003 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15> (data zvernennia 20.12.2019)
15. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok provedennia ekspertyzy v haluzi derzhavnoho eksportnoho kontroliu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.07.1997 r. № 767. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767-97-%D0%BF> (data zvernennia 20.12.2019)
16. Pro zatverdzhennia Instruksii pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen: Nakaz Ministerstva Yustytzii Ukrainy 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (data zvernennia 07.12.2019)
17. Pro sudovu ekspertyzu: Zakon Ukrainy vid 25.02.1994. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (data zvernennia 29.11.2019)
18. Oliinyk O. O. Administratyvno-pravove rehuliuвання sudovo-ekspertnoi diialnosti: deiaki teoretychni aspekty / O. O. Oliinyk // Forum prava. 1/01. № 1. S. 408, 412.
19. Oliinyk O. O., Halunko V. V., Yeshchuk O. M. Administratyvno-pravove rehuliuвання sudovo-ekspertnoi diialnosti: monohrafiia. Kherson: Hrin D. S., 2015. 224 s.

Кубаєнко Андрій Володимирович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури
Національний університет «Одеська юридична академія»

Кубаєнко Андрей Владимирович
кандидат юридических наук, доцент
доцент кафедры организации судебных, правоохранительных органов и адвокатуры
Национальный университет «Одесская юридическая академия»

Kubaienko Andrii
Candidate of juridical sciences, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Judicial,
Law Enforcement Authorities and Advocacy
National University «Odessa Law Academy»
ORCID: 0000-0002-6648-9764

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-8-5525

**ОРГАНІЗАЦІЯ УЧАСТІ ПРОКУРОРА
У РОЗГЛЯДІ СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ
ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ
(НА ПРИКЛАДІ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

**ОРГАНИЗАЦИЯ УЧАСТИЯ ПРОКУРОРА
В РАССМОТРЕНИИ ДЕЛ ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ
ПРАВОНАРУШЕНИЯХ, СВЯЗАННЫХ С КОРРУПЦИЕЙ
(НА ПРИМЕРЕ ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ)**

**ORGANIZATION OF PARTICIPATION OF THE PROSECUTOR
IN THE CONSIDERATION OF CASES OF ADMINISTRATIVE
OFFENSES ASSOCIATED WITH CORRUPTION
(ON THE EXAMPLE OF ODESSA REGION)**

Анотація. В статті на основі аналізу правової регламентації повноважень прокурора у справах про адміністративні правопорушення, пов'язаних з корупцією та практики розгляду судами справ зазначеної категорії визначені проблеми, які ускладнюють ефективну реалізацію прокурором своїх повноважень, а також сформульовані пропозиції щодо удосконалення норм чинного законодавства у цій сфері. Аналіз судової практики Одеської області дозволяє обґрунтовано визначити недоцільність виключення прокурора із кола суб'єктів, наділених правом на апеляційне оскарження рішень судів у справах про адміністративні правопорушення, пов'язаних з корупцією. Автором наводяться причини закриття адміністративних проваджень у справах про правопорушення, пов'язані з корупцією, які визначені на підставі судових рішень за 9 місяців 2019 року.

Дослідження застосування норм антикорупційного законодавства дозволило автору стверджувати, що сьогодні відсутня усталена практика судового розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією та наявна проблема в забезпеченні уніфікації тлумачення та застосування адміністративно-правових заборон. Тому необхідним сьогодні залишається формування та узагальнення єдиної судової практики щодо справ відповідної категорії з роз'ясненням питань застосування законодавства про адміністративну відповідальність за правопорушення, пов'язані

з корупцією. Автором доведена необхідність змін норм Кодексу України про адміністративні правопорушення, що буде сприяти однаковому застосуванню судами норм матеріального та процесуального права антикорупційного спрямування та ліквідує суперечність конституційних принципів змагальності судочинства та процесуальної рівності учасників судового провадження.

Ключові слова: прокурор, право на апеляційне оскарження, адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, момент виявлення, судова практика.

Аннотация. В статье на основе анализа правовой регламентации полномочий прокурора по делам об административных правонарушениях, связанных с коррупцией и практики рассмотрения судами дел указанной категории определены проблемы, которые затрудняют эффективную реализацию прокурором своих полномочий, а также сформулированы предложения по совершенствованию норм действующего законодательства в этой сфере. Анализ судебной практики Одесской области позволяет обоснованно определить нецелесообразность исключения прокурора из круга субъектов, наделенных правом на апелляционное обжалование решений судов по делам об административных правонарушениях, связанных с коррупцией. Автором приводятся причины закрытия административных производств по делам об административных правонарушениях, связанных с коррупцией, которые определены на основании судебных решений за 9 месяцев 2019 года.

Исследование применения норм антикоррупционного законодательства позволило автору утверждать, что сегодня отсутствует устоявшаяся практика судебного рассмотрения дел об административных правонарушениях, связанных с коррупцией и имеется проблема в обеспечении унификации толкования и применения административно-правовых запретов. Поэтому необходимым сегодня остается формирование и обобщение единой судебной практики по делам соответствующей категории с разъяснением вопросов применения законодательства об административной ответственности за правонарушения, связанные с коррупцией. Автором доказана необходимость изменений норм Кодекса Украины об административных правонарушениях, которые будут способствовать единообразному применению судами норм материального и процессуального права антикоррупционного направления и ликвидируют противоречие конституционных принципов состязательности судопроизводства и процессуального равенства участников судебного производства.

Ключевые слова: прокурор, право на апелляционное обжалование, административные правонарушения, связанные с коррупцией, момент выявления, судебная практика.

Summary. On the basis of the analysis of legal regulation of the prosecutor's powers in cases of administrative offenses related to corruption and the practice of court consideration of cases of the specified category, the article identifies problems that complicate the effective implementation by the prosecutor of his powers, as well as formulated proposals to improve the rules of the current legislation and the analysis of the case-law of the Odessa region makes it possible to reasonably determine the inappropriate exclusion of the prosecutor from the circle of subjects empowered to appeal against decisions of courts in administrative cases related to corruption. The author cites the reasons for the closure of administrative cases of corruption-related offenses, which were determined by court decisions for 9 months of 2019.

An investigation into the application of anti-corruption legislation has allowed the author to argue that there is no established practice of judicial review of administrative offenses related to corruption, and that there is a problem in ensuring the uniformity of interpretation and application of administrative and legal prohibitions. Therefore, it remains necessary today to formulate and synthesize a single case law on cases of the relevant category, clarifying the application of the law on administrative liability for corruption offenses. The author has proved the necessity to change the norms of the Code of Administrative Offenses, which will facilitate the equal application by the courts of substantive and procedural law of anti-corruption direction and eliminate the contradiction of the constitutional principles of competitiveness of the judiciary and procedural equality of participants in court proceedings.

Key words: the prosecutor, the right to apprehension, administrative offenses related to corruption,; the date of detection, forensic practice.

Постановка проблеми. Однією з найактуальніших загроз за рівнем руйнівного впливу на суспільство є корупція. Пояснити це можна тим, що правопорушення корупційної спрямованості здійснюють негативний вплив, ними підривається віра громадян у справедливість, породжується соціальна

напруженість, створюється перешкода для стійкого і поступального розвитку країни. Розмах корупції в Україні відзначений міжнародними організаціями, наприклад, «Transparency International», яка відносить Україну до списку країн з високим рівнем корумпованості та не приймають належних заходів

по боротьбі з корупцією, а також вітчизняними вченими, громадськими та державними діячами.

Як відомо, корупція позначається негативно на розвитку економіки і соціальної інфраструктури, «роз'їдає» в першу чергу, органи державної влади та управління. Через корумпованість державних службовців, різних посадових осіб, громадяни позбавляються законодавчо закріплених прав безкоштовних послуг (освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення). Таким чином, безкоштовні послуги стають платними. Не викликає сумніву те, що, сьогодні — протидія корупції — важливий напрямок суспільного розвитку, держава прагне посилити контроль за проявом корупційних напрямків і заходів боротьби з ними.

Отже, в умовах реформування правоохоронної системи перед державою стоїть важливе завдання розробки ефективних засобів протидії корупції.

Відповідно до національного законодавства прокуратура є спеціально уповноваженим суб'єктом у сфері протидії корупції. Тому актуальним сьогодні є дослідження проблемам участі прокурора у розгляді справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією на прикладі Одеської області.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням гарантування прав та свобод громадян та участі прокурора у справах про адміністративні правопорушення було присвячено чимало досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Зокрема у працях Агеєва О. В. [1], Годуєвої К. І. [2], Долежана В. В. [3], Дьоміна Ю. М. [4], Загорської О. І. [5], Коломоець Т. О. [6], Колотило О. О. [7], Полянського Ю. Є. [3], Стефанчук М. М. [8], Шемякіна О. В. [6] та інших науковців найбільшу увагу приділено окремим аспектам організації та діяльності органів прокуратури, визначення її ролі та місця у державному механізмі. Виявлення та притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні правопорушень, пов'язаних із корупцією є одним з важливих напрямків діяльності прокурорів у сфері протидії корупції, тому дослідження питань обов'язкової участі прокурора у розгляді справ про адміністративні правопорушення, пов'язаних з корупцією мають першочергове наукове значення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті — на основі аналізу правової регламентації повноважень прокурора у справах про адміністративні правопорушення, пов'язаних з корупцією та практики розгляду судами справ зазначеної категорії визначити проблеми, які ускладнюють ефективну реалізацію прокурором своїх повноважень, а також сформулювати пропозиції щодо удосконалення норм чинного законодавства у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. На підставі звіту органів прокуратури Одеської області за підсумками роботи протягом 9 місяців 2019 року встановлено, що за вказаний період правоохоронцями області складено та направлено до суду 823 протоколи, пов'язані з корупцією. За результатами розгляду 563 протоколів, до адміністративної відповідальності у вигляді штрафу притягнуто 271 особу та закрито 292 справи.

Більшість протоколів, пов'язаних з корупцією закрито за порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6 КУпАП) — 264, за порушення вимог щодо врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП) закрито — 27 протоколів та 1 протокол — за ст. 172-5 КУпАП [9].

Основною причиною для закриття судами проваджень за порушення вимог фінансового контролю у зв'язку із відсутністю складу правопорушення є недоведеність суб'єктивної сторони правопорушення (відсутність прямого умислу).

Вказана практика суддів сформована з урахуванням листа Вищого спеціалізованого суду України (надалі ВССУ) з розгляду цивільних і кримінальних справ № 223-943/0/4-17 від 22.05.2017 «Щодо притягнення до адміністративної відповідальності за окремі правопорушення, пов'язані з корупцією» [10].

Так, постановою Березівського районного суду Одеської області від 29.07.2019 року провадження у справі № 494/824/19 про адміністративне правопорушення пов'язане з корупцією стосовно депутата Березівської районної ради за ч. 2 ст. 172-6 КУпАП закрито, у зв'язку із відсутністю у його діях складу адміністративного правопорушення [11].

Відповідно до протоколу Особа_1, яка притягується до адміністративної відповідальності, будучи депутатом районної ради, не повідомила Національне агентство з питань запобігання корупції про суттєві зміни у майновому стані, а саме про придбання 20.04.2018 квартири вартістю 301 000 грн.

При винесенні постанови суд зробив висновок про відсутність доказів щодо наявності у Особи_1 умислу на вчинення вказаного правопорушення, зазначивши, що суб'єктивна сторона правопорушення характеризується наявністю вини у формі прямого чи непрямого умислу, вчинення цього діяння через необережність виключає притягнення особи до адміністративної відповідальності.

При цьому, суд у своєму висновку послався на рішення Конституційного Суду України від 06.10.2010 (справа № 1-27/2010) у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень законів України «Про засади запобігання та протидії

корупції», «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» (справа про корупційні правопорушення та введення в дію антикорупційних законів), зазначивши, що з суб'єктивної сторони корупційне правопорушення характеризується умисною формою вини, а саме прямим умислом, а також наявністю відповідного корисливого або іншого особистого інтересу особи чи інтересу третіх осіб, яким суб'єкт правопорушення мав керуватись при його вчиненні [12].

Варто зауважити, що перелік корупційних правопорушень визначено у примітці до ст. 45 Кримінального кодексу України. Адміністративні ж правопорушення, передбачені статтями 172-4-172-9-2 КУпАП, віднесено до категорії правопорушень, пов'язаних з корупцією.

Відповідно до п. 2 листа ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ № 223-943/0/4-17 від 22.05.2017 «Щодо притягнення до адміністративної відповідальності за окремі правопорушення, пов'язані з корупцією» суб'єктивна сторона правопорушення характеризується наявністю вини у формі прямого чи непрямого умислу; вчинення цього діяння через необережність виключає притягнення особи до адміністративної відповідальності [10].

Водночас, позиція окремих суддів, згідно якої про умисел особи свідчить корисливий чи інший особистий інтерес, не відповідає зазначеному вище листу ВССУ.

Так, з указаних вище підстав Суворовським районним судом м. Одеси закрито провадження (№ 523/5544/19) стосовно начальника відділу організаційної роботи та зв'язків з громадськістю Суворівської райдержадміністрації Одеської міської ради, яка внесла завідомо недостовірні відомості до щорічної декларації [13]. Обґрунтовуючи рішення, судом зазначено відсутність умислу та відповідного корисливого або іншого особистого інтересу особи чи інтересу третіх осіб, як обов'язкових ознак корупційного правопорушення.

Іншою є практика окремих судів, які під час закриття адміністративних справ за ч. ч. 1, 2 ст. 172-6 КУпАП вказують про відсутність повноважень у працівників Управління захисту економіки в Одеській області ДЗЕ НПУ (надалі УЗЕ в Одеській області) на складання протоколів за відсутності попередньої перевірки та відповідного висновку Національного агентства з питань запобігання корупції (надалі НАЗК).

Так, постановою Ананьївського районного суду від 13.05.2019 закрито провадження у справі № 491/50/19 за ч. 1 ст. 172-6 КУпАП стосовно дер-

жавного кадастрового реєстратора відділу в Ананьївському районі Головного управління Держгеокадастру в Одеській області, який несвоєчасно подав декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [14]. У постанові суддею зазначено, що перевірку декларацій та право на складання протоколів у вказаній категорії справ покладено виключно на НАЗК, а уповноважені особи УЗЕ в Одеській області не наділені правом на складання протоколів. Крім того, звернуто увагу на недоведеність умислу, що є обов'язковою ознакою правопорушення.

Аналогічні прийняті рішення: Іллічівським міським судом у справах №№ 501/2063/19 [15], 501/2062/19 [16], 501/1982/19 [17]; Малиновським районним судом м. Одеси — № 523/1254/19 [18]; Арцизьким районним судом — № 492/173/19 [19]; Тарутинським районним судом — №№ 514/55/19 [20], 514/341/19 [21], 514/391/19 [22], Татарбунарським районним судом — №№ 515/72/19 [23], 515/70/19 [24] тощо.

Між тим, у листі НАЗК до голови Національної поліції України від 06.02.2019 за № 44-01/8418/19 [25] зазначено, що Закон України «Про запобігання корупції» не передбачає затвердження НАЗК обґрунтованого висновку або повідомлення із встановленим фактом порушення вимог фінансового контролю у разі виявлення адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, за ч. ч. 1, 2 ст. 172-6 КУпАП.

Слід зазначити, що відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» спеціально уповноваженими органами щодо запобігання корупції є органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції [26].

Статтею 255 КУпАП визначено, що особами, які мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, передбачені ст. ст. 172-4-172-9 КУпАП, є уповноважені на те посадові особи Національної поліції [27].

Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 251 КУпАП обов'язок щодо збирання доказів покладається на осіб, уповноважених на складання протоколів про адміністративні правопорушення, визначених ст. 255 цього Кодексу.

Ще однією причиною закриття адміністративних справ, пов'язаних з корупцією, є закінчення на момент розгляду справи строків, передбачених ст. 38 КУпАП (п. 7 ст. 247 КУпАП).

Під час закриття справ у зв'язку із закінченням строків накладення стягнення деякі судді вважають моментом виявлення правопорушення рапорт опе-

ративного працівника та перший запит уповноваженої особи на збір доказів та складення протоколів. Закриття судами справ з указаних підстав стало можливим через невизначеність у законодавстві поняття «моменту виявлення правопорушення» [5].

Водночас, аналіз положень ст. ст. 38, 254 та інших норм КУпАП дає підстави для висновку, що законодавець пов'язує початок обчислення строку з моментом, коли у діях особи встановлено та підтверджено склад правопорушення.

Процесуально цей висновок оформлюється протоколом. Дії особи, що має право складати протокол, спрямовані на збір доказів, свідчить про виявлені окремі ознаки правопорушення. Але факт вчинення правопорушення (встановлення об'єкта, об'єктивну сторону, суб'єкта, суб'єктивну сторону) зазначається тільки при складанні протоколу і саме з дати його складення рахується строк накладення стягнення.

Зазначена позиція викладена у роз'ясненні Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 11.09.2018 № 04-18/10-1584 [28] та листі Національного агентства з питань запобігання корупції від 21.03.2019 № 44-06/21566/19 [29].

У протоколах працівники УЗЕ в Одеській області вказують часом виявлення правопорушення дату складення протоколу. Таку ж позицію висловлює прокурор під час судового розгляду справи. Однак не всі судді враховують дану позицію.

Так, Київським районним судом м. Одеси справу № 520/1357/19 [30] стосовно старшого державного виконавця Першого Київського відділу державної виконавчої служби м. Одеси Головного територіального управління юстиції в Одеській області закрито у зв'язку із закінченням строків накладення стягнення. Датою встановлення моменту виявлення правопорушення суддею зазначено повідомлення начальника Головного територіального управління юстиції в Одеській області про факт несвоєчасного подання декларації, яке скеровано до НАЗК.

Разом з цим встановлено, що дану адміністративну справу суддею призначено до розгляду та прийнято рішення за протоколом через 3 місяці з дати надходження його до суду, що є грубим порушенням ст. 277 КУпАП. Крім того, в порушення вимог ст. ст. 250, 268 КУпАП, справу розглянуто без обов'язкової участі особи, стосовно якої складено протокол та прокурора. Вказані порушення залишено без реагування прокурора.

У постанові Приморського районного суду м. Одеси про закриття провадження у справі № 522/309/19 [31] стосовно головного спеціаліста відділу інвестиційної політики управління інвестицій, міжнарод-

ного та міжрегіонального співробітництва Одеської облдержадміністрації датою виявлення правопорушення визначено дату запиту працівника УЗЕ в Одеській області до Одеської облдержадміністрації.

Суддею Южного міського суду Одеської області, в порушення ст. 277 КУпАП, через три місяці з дня надходження справи (№ 504/421/19) [32], винесено рішення про закриття провадження у зв'язку із закінченням строків накладення стягнення. Датою виявлення правопорушення суддею визначено дату надання оперуповноваженому УЗЕ в Одеській області пояснення особою, стосовно якої згодом складено протокол.

Важливо значення набувають і порушення, які допускаються прокурорами.

Так, у порушення вимог ст. 268 КУпАП, без обов'язкової присутності особи, Юженським міським судом розглянуто та закрито адміністративне провадження № 519/548/19 [33] про вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією, передбаченого ч. 1 ст. 172-6 КУпАП відносно заступника начальника філії «Дельта-Лопман» ДП «Адміністрація морських портів України».

Аналогічні порушення допущені при розгляді Березівським районним судом справи № 494/396/19 стосовно депутата Березівської районної ради [34].

У вказаних випадках прокурором клопотання про примусовий привід правопорушників не заявлялось. Непоодинокі випадки порушення судами вимог ст. 250 КУпАП щодо розгляду справ за відсутності прокурора, участь якого є обов'язковою, що позбавило можливості прокурора використати свої повноваження та правильно зорієнтувати суд.

Прикладом є постанови про закриття провадження у справах, пов'язаних з корупцією, винесені суддею Суворовського районного суду м. Одеси у справі № 523/13158/19 [35] та суддею Ширяївського районного суду у справі № 518/789/19 [36].

Крім того, набула поширення практика звільнення осіб від адміністративної відповідальності при малозначності правопорушення (ст. 22 КУпАП).

Прокурори правильно орієнтують суди, що призначене покарання за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією є запобіганням вчиненню більш тяжких правопорушень, а застосування ст. 22 КУпАП суттєво знижує ефективність протидії корупції.

Здебільшого судді, вирішуючи питання про визнання правопорушення малозначним, беручи до уваги характеристику особи та обставини, які пом'якшують відповідальність.

Основною підставою для закриття провадження у справі за малозначністю вчиненого адміністративного правопорушення, судом у постанові

зазначається відсутність умислу та щире каяття особи, яка притягується до відповідальності. А також відсутність наслідків у вигляді суспільної шкоди суспільним або державним інтересам, правам і свободам інших людей. Хоча прокурор у засіданні звертає увагу суду, що вказані підстави не є достатніми та необхідними для застосування вимог ст. 22 КУпАП.

Прикладом є постанови винесені Приморським районним судом м. Одеса у справах № 522/197/19 [37] стосовно головного спеціаліста відділу інформаційних технологій та з питань доступу до публічної інформації виконкому Чорноморської міської ради; № 522/252/19 [38] стосовно лікаря ветеринарної медицини інспекційного відділу пункту ветеринарної медицини № 30 Одеської регіональної служби державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду на державному кордоні та транспорті; № 522/5276/19 [39] стосовно головного державного ревізора-інспектора відділу моніторингу доходів та обліково-звітних систем Одеського управління Офісу великих платників податків ДФС.

З огляду на викладене, необхідно вжити вичерпних заходів до ефективного застосування повноважень, якими наділені органи прокуратури згідно з вимогами Закону України «Про запобігання корупції» та норм КУпАП.

Заслуговує на увагу позиція К. І. Годуєвої та О. І. Загорської щодо проблеми оскарження прокурором постанов у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією [2]. Одним із спірних питань у теорії і практиці здійснення провадження у справах про правопорушення, пов'язані з корупцією, є невизначеність законодавства та позиції суддів щодо повноважень прокурора оскаржувати постанови судів у цих справах.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Проведений аналіз застосування норм антикорупційного законодавства дає підстави стверджувати, що сьогодні відсутня усталена практика судового розгляду справ про правопорушення, пов'язані з корупцією та наявна проблема в забезпеченні уніфікації тлумачення та застосування адміністративно-правових заборон. Тому необхідним сьогодні залишається формування та узагальнення єдиної судової практики щодо справ відповідної категорії з роз'ясненням питань застосування законодавства про адміністративну відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією.

Потребують змін і норми Кодексу України про адміністративні правопорушення в частині визначення повноважень прокурора щодо оскарження рішень судів першої інстанції у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією. Відповідні зміни сприятимуть однаковому застосуванню судами норм матеріального та процесуального права антикорупційного спрямування та ліквідують суперечність конституційним принципам змагальності судочинства та процесуальної рівності учасників судового провадження.

Важливо наголосити, що Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, Національне агентство з питань запобігання корупції та інші органи мають право надавати роз'яснення щодо застосування положень законів України, однак такі роз'яснення не мають статусу офіційного тлумачення, таким чином, для усунення суперечностей норм антикорупційного законодавства, а також визначення повноважень прокурора у справах, пов'язаних із корупцією, необхідно внести зміни до законодавчих актів, які регулюють зазначені питання.

Література

1. Агеев О. В. Прокурор як суб'єкт адміністративного процесу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 — адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Х., 2006. 199 с.
2. Годуєва К. І., Загорська О. І. Оскарження прокурором постанов у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією. Вісник Національної академії прокуратури України. 2017. № 4/2. С. 117–126.
3. Полянський Ю. Долежан В. Участь прокурора у розгляді судом справ про адміністративні правопорушення. Вісник Національної академії прокуратури України. 2014. № 4. С. 22–27.
4. Дьомін Ю. Функції органів прокуратури в контексті конституційних змін. Вісник Національної академії прокуратури України. 2016. № 3. С. 20–28.
5. Загорська О. І. Темпоральні особливості притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2017. 46 № 2 (14). С. 68–75. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/2-2017/zagorska.pdf>
6. Коломоєць Т. О. Прокурор в адміністративно-юрисдикційних провадженнях: питання теорії та практики: монографія. Т. О. Коломоєць, О. В. Шемякін. Запоріжжя: Запорізький національний університет. 2012. 220 с.

7. Колотило О. О. Участь прокурора в провадженні у справах про адміністративні правопорушення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2015. 200 с.
8. Стефанчук М. М. Повноваження прокурора в адміністративно-деліктному провадженні: пошук функціональної приналежності. Адміністративне право і процес. 2016. № 3(17). С. 88–94.
9. Лист-орієнтування щодо участі прокурора у судовому розгляді справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією: прокуратура Одеської області від 30.10.2019 року № 05/4-1026-19hux-303
10. Інформаційний лист ВССУ «Щодо притягнення до адміністративної відповідальності за окремі правопорушення, пов'язані з корупцією» від 22 травня 2017 р. № 223-943/0/4-17
11. Постанова Березівського районного суду Одеської області від 29.07.2019 року по справі № 494/824/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83653987>
12. Рішення Конституційного Суду України від 06.10.2010 (справа № 1-27/2010). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v021p710-10>
13. Постанова Суворовського районного суду м. Одеси від 13.06.2019 року по справі № 523/5544/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82333057>
14. Постанова Ананьївського районного суду від 13.05.2019 по справі № 491/50/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81672319>
15. Постанова Іллічівського міського суду від 25.07.2019 року по справі № 501/2063/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83259330>
16. Постанова Іллічівського міського суду від 25.07.2019 року по справі № 501/2062/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83259329>
17. Постанова Іллічівського міського суду від 04.07.2019 року по справі № 501/1982/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83389558>
18. Постанова Малиновського районного суду м. Одеси від 08.02.2019 року по справі № 523/1254/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79755948>
19. Постанова Арцизького районного суду Одеської області від 13.03.2019 року по справі № 492/173/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80451388>
20. Постанова Тарутинського районного суду Одеської області від 06.02.2019 року по справі № 514/55/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79665743>
21. Постанова Тарутинського районного суду Одеської області від 23.04.2019 року по справі № 514/341/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81380500>
22. Постанова Тарутинського районного суду Одеської області від 10.04.2019 року по справі № 514/391/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81071909>
23. Постанова Татарбунарського районного суду Одеської області від 06.02.2019 року по справі № 515/72/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79639281>
24. Постанова Татарбунарського районного суду Одеської області від 07.02.2019 року по справі № 515/70/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79665762>
25. Лист НАЗК до голови Національної поліції України від 06.02.2019 за № 44-01/8418/19
26. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 2056.
27. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
28. Роз'яснення Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 11.09.2018 № 04-18/10-1584.
29. Лист Національного агентства з питань запобігання корупції від 21.03.2019 № 44-06/21566/19
30. Постанова Київського районного суду м. Одеси від 22.04.2019 року по справі № 520/1357/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81315704>
31. Постанова Приморського районного суду м. Одеси від 05.02.2019 року по справі № 522/309/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79964160>
32. Постанова Южного міського суду Одеської області від 30.05.2019 року по справі № 504/421/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82307067>
33. Постанова Южного міського суду Одеської області від 06.06.2019 року по справі № 519/548/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82228348>

34. Постанова Березівського районного суду Одеської області від 23.04.2019 року по справі № 494/396/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82332273>
35. Постанова Суворовського районного суду м. Одеси від 30.08.2019 року по справі № 523/13158/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83999897>
36. Постанова Ширяївського районного суду Одеської області від 26.07.2019 року по справі № 518/789/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83260172>
37. Постанова Приморського районного суду м. Одеси від 11.02.2019 року по справі № 522/197/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80040578>
38. Постанова Приморського районного суду м. Одеси від 24.01.2019 року по справі № 522/252/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83103937>
39. Постанова Приморського районного суду м. Одеси від 08.04.2019 року по справі № 522/5276/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81005959>

References

1. Aghjejev O. V. Prokuror jak sub'jekt administratyvnogo procesu: dys. ... kand. juryd. nauk: 12.00.07 — administratyvne pravo i proces; finansove pravo; informacijne pravo. Kh., 2006. 199 s.
2. Ghodujeva K. I., Zaghorsjka O. I. Oskarzhenja prokurorom postanov u spravakh pro administratyvni pravoporushennja, pov'jazani z korupcijeju. Visnyk Nacionalnoji akademiji prokuratury Ukrainy. 2017. # 4/2. S. 117–126.
3. Poljanskyj Ju. Dolezhan V. Uchastj prokurora u rozghljadi sudom sprav pro administratyvni pravoporushennja. Visnyk Nacionalnoji akademiji prokuratury Ukrainy. 2014. # 4. S. 22–27.
4. Djomin Ju. Funkciji orghaniv prokuratury v konteksti konstytucijnykh zmin. Visnyk Nacionalnoji akademiji prokuratury Ukrainy. 2016. #3. S. 20–28.
5. Zaghorsjka O. I. Temporaljni osoblyvosti prytjaghnennja do administratyvnoji vidpovidalnosti za pravoporushennja, pov'jazani z korupcijeju. Naukovyj chasopys Nacionalnoji akademiji prokuratury Ukrainy. 2017. 46 #2 (14). S. 68–75. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/2-2017/zagorska.pdf>
6. Kolomojecj T. O. Prokuror v administratyvno-jurysdykcijnykh provadzhenjakh: pytannja teorii ta praktyky: monohrafija. T. O. Kolomojecj, O. V. Shemjakin. Zaporizhzhja: Zaporizkyj nacionalnyj universytet. 2012. 220 s.
7. Kolotylo O. O. Uchastj prokurora v provadzhenni u spravakh pro administratyvni pravoporushennja: dys. ... kand. juryd. nauk: 12.00.10. Kyjiv, 2015. 200 s.
8. Stefanchuk M. M. Povnovazhenja prokurora v administratyvno-deliktnomu provadzhenni: poshuk funkcionalnoji prynalezhnosti. Administratyvne pravo i proces. 2016. #3(17).S. 88–94.
9. Lyst-orientuvannja shhodo uchasti prokurora u sudovomu rozghljadi sprav pro administratyvni pravoporushennja, pov'jazani z korupcije: prokuratura Odesjkoji oblasti vid 30.10.2019 roku #05/4-1026-19hux-303
10. Informacijnyj lyst VSSU «Shhodo prytjaghnennja do administratyvnoji vidpovidalnosti za okremi pravoporushennja, pov'jazani z korupcijeju» vid 22 travnja 2017 r. #223-943/0/4-17
11. Postanova Berezivskogho rajonnogho sudu Odesjkoji oblasti vid 29.07.2019 roku po spravi #494/824/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83653987>
12. Rishennja Konstytucijnogho Sudu Ukrainy vid 06.10.2010 (sprava #1–27/2010). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v021p710-10>
13. Postanova Suvorovskogho rajonnogho sudu m. Odesy vid 13.06.2019 roku po spravi #523/5544/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82333057>
14. Postanova Ananjivskogho rajonnogho sudu vid 13.05.2019 po spravi #491/50/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81672319>
15. Postanova Illichivskogho misjkogho sudu vid 25.07.2019 roku po spravi #501/2063/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83259330>
16. Postanova Illichivskogho misjkogho sudu vid 25.07.2019 roku po spravi #501/2062/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83259329>
17. Postanova Illichivskogho misjkogho sudu vid 04.07.2019 roku po spravi #501/1982/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83389558>
18. Postanova Malynovskogho rajonnogho sudu m. Odesy vid 08.02.2019 roku po spravi #523/1254/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79755948>
19. Postanova Arcyzjkogho rajonnogho sudu Odesjkoji oblasti vid 13.03.2019 roku po spravi #492/173/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80451388>

20. Postanova Tarutynsjkogho rajonnogho sudu Odesjkoji oblasti vid 06.02.2019 roku po spravi #514/55/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79665743>
21. Postanova Tarutynsjkogho rajonnogho sudu Odesjkoji oblasti vid 23.04.2019 roku po spravi #514/341/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81380500>
22. Postanova Tarutynsjkogho rajonnogho sudu Odesjkoji oblasti vid 10.04.2019 roku po spravi #514/391/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81071909>
23. Postanova Tatarbunarsjkogho rajonnogho sudu Odesjkoji oblasti vid 06.02.2019 roku po spravi #515/72/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79639281>
24. Postanova Tatarbunarsjkogho rajonnogho sudu Odesjkoji oblasti vid 07.02.2019 roku po spravi #515/70/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79665762>
25. Lyst NAZK do gholovy Nacionaljnoji policiji Ukrajiny vid 06.02.2019 za # 44-01/8418/19
26. Pro zapobighannja korupciji: Zakon Ukrajiny vid 14.10.2014 # 1700-VII. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajiny. 2014. # 49. St. 2056
27. Kodeks Ukrajiny pro administratyvni pravoporushennja vid 07.12.1984 # 8073-X. Vidomosti Verkhovnoji Rady URSR. 1984. Dodatok do # 51. St. 1122.
28. Roz'jasnennja Komitetu Verkhovnoji Rady Ukrajiny z pytanj zakonodavchogho zabezpechennja pravookhoronnoji dijajnosti vid 11.09.2018 #04-18/10-1584
29. Lyst Nacionaljnogho aghentstva z pytanj zapobighannja korupciji vid 21.03.2019 #44-06/21566/19
30. Postanova Kyjivsjkogho rajonnogho sudu m. Odesy vid 22.04.2019 roku po spravi #520/1357/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81315704>
31. Postanova Prymorsjkogho rajonnogho sudu m. Odesy vid 05.02.2019 roku po spravi #522/309/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79964160>
32. Postanova Juzhnogho misjkogho sudu Odesjkoji oblasti vid 30.05.2019 roku po spravi #504/421/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82307067>
33. Postanova Juzhnogho misjkogho sudu Odesjkoji oblasti vid 06.06.2019 roku po spravi #519/548/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82228348>
34. Postanova Berezivsjkogho rajonnogho sudu Odesjkoji oblasti vid 23.04.2019 roku po spravi #494/396/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82332273>
35. Postanova Suvorovsjkogho rajonnogho sudu m. Odesy vid 30.08.2019 roku po spravi #523/13158/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83999897>
36. Postanova Shyrjajivsjkogho rajonnogho sudu Odesjkoji oblasti vid 26.07.2019 roku po spravi #518/789/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83260172>
37. Postanova Prymorsjkogho rajonnogho sudu m. Odesy vid 11.02.2019 roku po spravi #522/197/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80040578>
38. Postanova Prymorsjkogho rajonnogho sudu m. Odesy vid 24.01.2019 roku po spravi #522/252/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83103937>
39. Postanova Prymorsjkogho rajonnogho sudu m. Odesy vid 08.04.2019 roku po spravi #522/5276/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81005959>

Бедратий Юрій Вячеславович

викладач

ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права»

Бедратий Юрий Вячеславович

преподаватель

ЧВУЗ «Львовский университет бизнеса и права»

Bedratyi Iurii

Lecturer

PHEI «Lviv University of Business and Law»

ORCID: 0000-0001-9230-0438

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-8-5524

**ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ЗАХИСТУ ПРАВ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ СУБ'ЄКТІВ
ГОСПОДАРЮВАННЯ У СВІТЛІ СТАНОВЛЕННЯ
ВИЩОГО СУДУ З ПИТАНЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**

**ИНОСТРАННЫЙ ОПЫТ ЗАЩИТЫ ПРАВ
ИНТЕЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ
СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ В СВЕТЕ
СТАНОВЛЕНИЯ ВЫСШЕГО СУДА ПО ВОПРОСАМ
ИНТЕЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ**

**FOREIGN EXPERIENCE IN THE PROTECTION
OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS OF ECONOMIC
ENTITIES IN THE LIGHT OF THE HIGH COURT
ON INTELLECTUAL PROPERTY FORMATION**

Анотація. Становлення Вищого суду з питань інтелектуальної власності відбувається на тлі пошуку шляхів забезпечення справедливого та ефективного судового захисту прав інтелектуальної власності у ході судової реформи 2016 р. Будучи створеним у 2017 р., до нинішнього часу суд не запрацював, а у сфері захисту прав інтелектуальної власності досі спостерігаються численні не вирішені проблеми. Проблеми організаційно-правового забезпечення функціонування спеціалізованих судів, зокрема, Вищого суду з питань інтелектуальної власності присвячено низку праць вітчизняних вчених, однак, у наявних дослідженнях лише обмежено висвітлюється іноземний досвід при розробці нормативно-правового забезпечення функціонування Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Метою статті є узагальнення іноземного досвіду захисту прав інтелектуальної власності суб'єктів господарювання у світлі становлення Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

При аналізі іноземного досвіду захисту прав інтелектуальної власності запропоновано враховувати практику, що склалась у державах з найвищим Міжнародним індексом прав власності, зокрема, Фінляндії, США, Швейцарії, Австралії та Японії.

Узагальнення досвіду країн-лідерів засвідчило наявність низки ефективних моделей. Європейська модель передбачає пріоритет судового захисту прав інтелектуальної власності зі створенням спеціалізованого суду та суттєво урізаними можливостями позасудового врегулювання спорів з питань інтелектуальної власності. У рамках американської та австралійської моделей створені усі умови для належного судового захисту порушених прав інтелектуальної власності.

сті, висока вартість судового процесу та розвинені інститути неофіційних переговорів, медіації, арбітражу тощо сприяють популярності позасудового вирішення спорів. Японська модель характеризується створенням умов для поєднання адміністративно-правового та судового захисту прав інтелектуальної власності, наявні можливості для апеляції та касації, а ефективність судочинства у цій сфері досягається шляхом залучення технічних радників.

Перспективним напрямком подальших досліджень є поглиблення наукових уявлень щодо різних моделей захисту прав інтелектуальної власності у іноземних країнах.

Ключові слова: права інтелектуальної власності, Вищий суд з питань інтелектуальної власності, судовий захист, Індекс прав інтелектуальної власності, моделі захисту прав інтелектуальної власності.

Аннотация. Становление Высшего суда по вопросам интеллектуальной собственности происходит на фоне поиска путей обеспечения справедливой и эффективной судебной защиты прав интеллектуальной собственности в ходе судебной реформы 2016 г. Будучи созданным в 2017 г., до настоящего времени суд не начал работу, а в сфере защиты прав интеллектуальной собственности до сих пор наблюдаются многочисленные нерешенные проблемы. Проблеме организационно-правового обеспечения функционирования специализированных судов, в частности, Высшего суда по вопросам интеллектуальной собственности, посвящен ряд работ отечественных ученых, однако, в имеющихся исследованиях лишь ограниченно освещается зарубежный опыт при разработке нормативно-правового обеспечения функционирования Высшего суда по вопросам интеллектуальной собственности. Целью статьи является обобщение зарубежного опыта защиты прав интеллектуальной собственности субъектов хозяйствования в свете становления Высшего суда по вопросам интеллектуальной собственности.

При анализе зарубежного опыта защиты прав интеллектуальной собственности предложено учитывать практику, сложившуюся в государствах с высоким Международным индексом прав собственности, в частности, Финляндии, США, Швейцарии, Австралии и Японии.

Обобщение опыта стран-лидеров показало наличие ряда эффективных моделей. Европейская модель предусматривает приоритет судебной защиты прав интеллектуальной собственности с созданием специализированного суда и существенно урезанными возможностями внесудебного урегулирования споров по вопросам интеллектуальной собственности. В рамках американской и австралийской модели созданы все условия для надлежащей судебной защиты нарушенных прав интеллектуальной собственности, высокая стоимость судебного процесса и развитие институтов неофициальных переговоров, медиации, арбитража и т.п. способствуют популярности внесудебного разрешения споров. Японская модель характеризуется созданием условий для сочетания административно-правового и судебной защиты прав интеллектуальной собственности, имеющиеся возможности для апелляции и кассации, а эффективность судопроизводства в этой сфере достигается путем привлечения технических советников.

Перспективным направлением дальнейших исследований является углубление научных представлений о различных моделях защиты прав интеллектуальной собственности в зарубежных странах.

Ключевые слова: права интеллектуальной собственности, Высший суд по вопросам интеллектуальной собственности, судебная защита, Индекс прав интеллектуальной собственности, модели защиты прав интеллектуальной собственности.

Summary. The formation of the High Court on Intellectual Property is taking place against the background of the search for ways to ensure fair and effective judicial protection of intellectual property rights during the judicial reform of 2016. Having been established in 2017, the court has not yet begun work, and there are still many unsolved problems in the field of intellectual property rights protection. Some works by domestic scholars have been devoted to the problem of organizational and legal support for the functioning of specialized courts, in particular, the High Court for Intellectual Property. However, existing studies only limitedly cover foreign experience in the development of legal support for the functioning of the High Court on Intellectual Property. The article aim is to summarize the foreign experience in protecting the intellectual property rights of business entities in the light of the establishment of the High Court on Intellectual Property.

With the aim to analyses the foreign experience in protecting intellectual property rights, it was proposed to take into account the practices that have been developed in countries with a high International Index of Property Rights, in particular, Finland, the USA, Switzerland, Australia, and Japan.

By a generalization of the leading countries' experience, we've found a number of effective models. The European model provides for the priority of judicial protection of intellectual property rights with the creation of a specialized court and substantially reduced opportunities for out-of-court settlement of disputes on intellectual property issues. Within the American and Australian models, all conditions were created for the proper judicial protection of violated intellectual property rights. Thus, the high cost of litigation and the developed institutions of informal negotiations, mediation, arbitration, etc. contribute to the popularity of out-of-court dispute resolution. The Japanese model includes a combination of administrative and judicial protection

of intellectual property rights and gives opportunities for appeal. The effectiveness of legal proceedings in this area in Japan is achieved by attracting technical advisers.

A promising area for further research is the deepening of scientific ideas about various models of protecting intellectual property rights in foreign countries.

Key words: Intellectual Property Rights, Supreme Court on Intellectual Property, Judicial Protection, Intellectual Property Rights Index, Intellectual Property Rights Protection Models.

Постановка проблеми. Рішучий крок у напрямку забезпечення справедливого та ефективного судового захисту прав інтелектуальної власності був здійснений у ході судової реформи 2016 р., що позначилось створенням Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

Вітчизняне законодавство з питань інтелектуальної власності є досить розгалуженим та віддзеркалює комплексність відповідного права і міжгалузевий характер цього інституту. Елементи правового регулювання питань інтелектуальної власності містяться у Господарському, Господарському процесуальному, Цивільному, Митному та інших кодексах України, Законах України «Про інноваційну діяльність», «Про інвестиційну діяльність», «Про інформацію», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про захист економічної конкуренції».

Вищий суд з питань інтелектуальної власності утворений Указом Президента України № 299/2017 від 29 вересня 2017 року відповідно до підпункту б пункту 161 і розділу XV «Перехідні положення» Конституції України, статті 19, пунктів 15, 40 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1]. Проте до нинішнього часу суд не запрацював, а у сфері захисту ПІВ залишилось більше запитань, ніж відповідей [2]. Зокрема, досі не прийнятий профільний закон «Про Вищий суд з питань інтелектуальної власності», а існуючий проект Громадської ради Мінекономрозвитку [3] не був розглянутий Верховною радою України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі організаційно-правового забезпечення функціонування спеціалізованих судів присвячено праці Григорова Д. [5], Сердюка В. [16], Худенко О. [2], Бобрик В. [7] та ін. Іноземний досвід судового захисту прав інтелектуальної власності суб'єктів господарювання досліджували Борнхаузер Дж. [13], Ванг М. [13], Гіллі Р. [9], Гофер Ф. [12], Леджлер Т. [12], Шусаку Й. [15] та ін. Водночас, у вітчизняних дослідженнях лише обмежено висвітлюється проблематика врахування іноземного досвіду при розробці нормативно-правового забезпечення функціонування Вищого суду з питань інтелектуальної власності. У означеному контексті актуальним завданням

науково-пошукової роботи видається дослідження іноземної практики захисту прав інтелектуальної власності для її врахування при розробці проекту Закону України «Про Вищий суд з питань інтелектуальної власності» та організаційно-правового забезпечення функціонування означеного суду.

Формулювання цілей статті. Метою статті є узагальнити іноземний досвід захисту прав інтелектуальної власності суб'єктів господарювання у світлі становлення Вищого суду з питань інтелектуальної власності. У відповідності до мети вирішено такі завдання дослідження:

1. Охарактеризувати господарсько-правовий аспект захисту прав інтелектуальної власності.

2. На основі аналізу рейтингів країн за Міжнародним індексом прав власності окреслити базу для проведення порівняльно-правового дослідження.

3. Проаналізувати досвід країн-лідерів щодо організаційно-правового забезпечення судового захисту прав інтелектуальної власності та узагальнити рекомендації для вітчизняної практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. При прийнятті Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. було передбачено створення двох спеціалізованих судів — Вищого суду з питань інтелектуальної власності та Вищого антикорупційного суду. При цьому слід відзначити, що вимога щодо створення Вищого антикорупційного суду походила від європейських партнерів та Міжнародного валютного фонду [4], натомість крок у напрямку створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності виявився несподіваним та, у зв'язку з цим, дещо непідготовленим. З цього приводу Д. Григоров зазначає: «Хоча вступ до СОТ та приєднання до TRIPS (угода, яка встановлює мінімальні стандарти для захисту основних об'єктів інтелектуальної власності) не зобов'язують країни створювати відповідні спеціалізовані суди, багато держав за своєю власною ініціативою приймають такі рішення» [5].

У редакції Господарського процесуального кодексу України до змін, продиктованих необхідністю втілення судової реформи, питанню інтелектуальної власності було присвячено лише п. 9 статті 12, у якій встановлювалась підвідомчість господарським судам

справ у спорах, підвідомчих господарським судам, щодо порушення прав інтелектуальної власності з використанням мережі Інтернет та ч. 4 статті 16 щодо встановлення виключної підсудності справ, пов'язаних з порушенням майнових прав інтелектуальної власності [6].

У новій редакції ГПКУ статтею 3 встановлено юрисдикцію Вищого суду з питань інтелектуальної власності — суд розглядає справи, віднесені до його компетенції, в порядку, передбаченому цим Кодексом. До таких справ, згідно ч. 2 ст. 20 віднесено справи у спорах щодо прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, торговельну марку (знак для товарів і послуг), комерційне найменування та інших прав інтелектуальної власності, в тому числі щодо права попереднього користування; справи у спорах щодо реєстрації, обліку прав інтелектуальної власності, визнання недійсними, продовження дії, дострокового припинення патентів, свідоцтв, інших актів, що посвідчують або на підставі яких виникають такі права, або які порушують такі права чи пов'язані з ними законні інтереси; справи про визнання торговельної марки добре відомою; справи у спорах щодо прав автора та суміжних прав, в тому числі спорах щодо колективного управління майновими правами автора та суміжними правами; справи у спорах щодо укладання, зміни, розірвання і виконання договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, комерційної концесії; справи у спорах, які виникають із відносин, пов'язаних із захистом від недобросовісної конкуренції, щодо: неправомірного використання позначень або товару іншого виробника; копіювання зовнішнього вигляду виробу; збирання, розголошення та використання комерційної таємниці; оскарження рішень Антимонопольного комітету України із визначених цим пунктом питань. Крім того, п. 7 ч. 1 ст. 20 з юрисдикції господарських судів виключено спори, які віднесені до юрисдикції Вищого суду з питань інтелектуальної власності, а п. 1 ч. 1 ст. 22 виключено можливість передачі сторонами на вирішення третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу спорів про визнання недійсними актів, державну реєстрацію або облік прав інтелектуальної власності.

Слід відзначити, що право інтелектуальної власності — міжгалузевий інститут, що охоплює норми конституційного, цивільного, господарського, кримінального права та інших галузей. Однак, на сучасному етапі судової реформи особливого значення набуває саме господарсько-правовий аспект захисту прав інтелектуальної власності у контексті підготовки теоретико-методологічного забезпечення

функціонування Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Відсутність профільного закону на нинішньому етапі не дозволяє з певністю визначити спеціалізацію Вищого суду з питань інтелектуальної власності, адже перелік справ за ч. 2 ст. 20 ГПКУ є відкритим (вжито слово «зокрема»). З цього приводу влучною видається теза В. І. Бобрика щодо того, що «По суті спеціалізація судів породжує диференціацію процесуальних форм, а відтак і диференціацію процесуально-правового регулювання, яка може здійснюватись як в рамках окремих процесуальних законів для кожного виду судочинства, так і одного процесуального закону. Проте для вітчизняного законодавства вже давно є усталеним підхід, за яким спеціалізація судів обумовлює диференціацію процесуального законодавства» [7, С. 11].

При цьому, аналізуючи практику встановлення юрисдикції судів у вирішенні справ щодо прав інтелектуальної власності у контексті п. 16 Перехідних положень ГПКУ (що передбачає розгляд справ щодо прав інтелектуальної власності до початку роботи Вищого суду з питань інтелектуальної власності), О. Худенко зазначає: «Судді окружних адміністративних та місцевих загальних судів неодноразово намагалися відмовляти позивачам у відкритті проваджень в справах щодо прав інтелектуальної власності або здійснювали їх закриття, посилаючись на виключну юрисдикцію господарських судів у вирішенні справ щодо прав інтелектуальної власності» [2]. Зважаючи на висловлені міркування вважаємо за доцільне проаналізувати досвід іноземних держав щодо захисту прав інтелектуальної власності, що дозволить підсилити теоретико-методичне забезпечення організації функціонування Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

При аналізі іноземного досвіду захисту прав інтелектуальної власності доцільно зважати на практику у державах з найвищим Міжнародним індексом прав власності (далі — МІПВ). Як зазначається у звіті щодо МІПВ за 2019 р., «МІПВ був розроблений як барометр статусу прав власності у всьому світі. Було проведено широкий огляд літератури про права власності з метою концептуалізації та операціоналізувати комплексну характеристику прав власності» [8]. МІПВ включає три основні субіндекси: політико-правове середовище, фізичні права власності та інтелектуальні права власності. За останнім субіндексом розраховуються показники захисту прав інтелектуальної власності, захисту патентів та рівня піратства у сфері копірайту.

Усього індекс у 2019 р. розраховувався для 129 країн та був складений відповідний рейтинг. У першій десятці країн за МІПВ — Фінляндія, Швейцарія,

Нова Зеландія, Сингапур, Австралія, Японія, Швеція, Норвегія, Люксембург та Нідерланди. Україна у загальному індексі — на 109 місці. Причиною такого низького місця є вкрай слабке політико-правове середовище (120 місце). За індексом фізичних прав власності Україна на 101 місці, а найкраща позиція спостерігається за індексом інтелектуальної власності — 88 місце. Перша п'ятірка за показником інтелектуальної власності включає такі країни, як Фінляндія, Сполучені штати Америки, Швейцарію, Австралію та Японію [8].

Судовий захист прав інтелектуальної власності у Фінляндії здійснюється у рамках цивільного процесу. Як зазначає Р. Хіллі, примусове виконання прав у сфері патентів та торговельних марок зосереджується у спеціалізованому підрозділі Округного суду Гельсінкі. Деякі справи щодо авторського права розглядаються Округним судом Гельсінкі, проте переважно розгляд справи має розпочинатись в окружному суді, де проживає відповідач. Питання щодо недобросовісної конкуренції та використання інших комерційних таємниць розглядаються окремих, Ринковим судом, який спеціалізується на питаннях стовно конкуренції, недобросовісної конкуренції та споживчого права. Ухвали округних судів можуть бути оскаржені до Апеляційного суду, а постанови Апеляційного суду, а також постанови Ринкового суду можуть бути оскаржені до Верховного Суду при наявності підстав для оскарження. При цьому Апеляційний та Верховний суди не мають спеціалізованих палат для розгляду справ з інтелектуальної власності. Водночас, у наукових колах відбувається дискусія щодо доцільності та можливості запровадження альтернативних методів вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності [9].

Закон США передбачає цивільне, кримінальне та митне забезпечення прав інтелектуальної власності. У США власник прав інтелектуальної власності відповідає за цивільне виконання своїх прав. Він також може повідомити про крадіжки ІР в Інтернеті через Національний центр координації прав інтелектуальної власності [10]. Як зазначається у рекомендаціях Офісу інтелектуальної власності США, законодавство про захист права інтелектуальної власності в США є досить складним і до нього слід вдаватись лише у разі неефективності інших методів. Судові справи розглядаються цивільними або адміністративними судами. У разі міжнародних порушень захисту прав інтелектуальної власності можна досягнути звернувшись до Федерального суду або ініціювавши розслідування Комісією міжнародної торгівлі США. Розвиненим, на відміну від Фінляндії, є інститут позасудового врегулювання

спорів, що включає медіацію та арбітраж. Його розвиток пояснюється швидкістю та нижчою вартістю порівняно з судовим процесом [11].

Як наголошують Л. Ф. Хофер та Т. Леглер, у швейцарському праві виокремлюються два різновиди прав інтелектуальної власності — патенти та торговельні секрети (ноу-хау) [12]. Ванг М. та Борнхаузер Дж. відзначають, що у Швейцарії Федеральний патентний суд має виключну юрисдикцію щодо тих дій, які вимагають застосування матеріального патентного права, зокрема, дій щодо дійсності патентів, дій щодо порушення патенту та заяв про попередні заходи [13]. Л. Ф. Хофер та Т. Леглер зауважують, що Федеральний патентний суд постановляє рішення про спори цивільного права щодо патентів у першій інстанції. Федеральний патентний суд також має юрисдикцію в інших цивільних справах, які фактично пов'язані з патентами, та у таких випадках юрисдикція Федерального патентного суду не виключає повноважень кантональних судів як єдиних кантональних цивільних інстанцій. Оскарження рішень Федерального патентного суду або кантональних судів може бути подано до Федерального Верховного Суду, рішення якого є остаточним [12].

Федеральний патентний суд, зауважують Ванг М. та Борнхаузер Дж., включає як юридично, так і технічно підготовлених суддів. Приблизно дві п'яті частини технічних суддів закінчили хімію, біохімію чи біологію, третина — фізику, а решта — механіку та електротехніку. Більшість технічно підготовлених суддів є європейськими патентними повіреними. Сторони не можуть вимагати посередництва до початку судового розгляду. Крім того, посередництво чи арбітраж не є поширеною альтернативою судовим процесам, хоча питання порушення патенту (та його дійсності) вважаються у Швейцарії арбітражними [13].

Як зазначається у роз'ясненнях юридичної компанії ThomsonLawyers, Австралія в силу федеративного устрою має дворівневу судову систему федеральних і територіальних судів. Більшість судових спорів щодо прав інтелектуальної власності ініціюються у Федеральному суді Австралії, хоча юрисдикцію у цій сфері також мають Верховні суди штатів. У Австралії значного розвитку набули альтернативні способи вирішення спорів з питань інтелектуальної власності, що включають неофіційні переговори щодо врегулювання, медіацію, арбітраж та офіційні пропозиції про компромісні рішення що вносяться відповідно встановленої судової процедури [14].

Досить складну та добре структуровану систему судового захисту прав інтелектуальної власності має Японія. Як роз'яснюють Дж. Тессенсон та Я. Шу-саку, скарги щодо визнання патентів недійсними

розглядає Японське патентне відомство, а окружні суди розглядають справи щодо порушення патенту. справи про порушення патентів можуть бути розглянуті Осацьким або Токійським окружним судом, які мають виключну юрисдикцію щодо різних географічних районів. У обох судах утворені відділи інтелектуальної власності, а технічні радники консультують суддів щодо складних технічних питань. Рішення Японського патентного відомства та окружних судів щодо порушення прав інтелектуальної власності можуть бути переглянуті Вищим судом з питань інтелектуальної власності Японії. Існує також механізм оскарження рішень ВСІВ Японії через Верховний суд, однак останній рідко скасовує рішення, оскільки оскарження обмежується переглядом юридичних мотивів цього рішення, а не фактів справи [15].

Висновки і перспективи подальших досліджень. За результатом проведених досліджень встановлено наступне.

1. Право інтелектуальної власності — міжгалузевий інститут, що охоплює норми конституційного, цивільного, господарського, кримінального права та інших галузей. Однак, на сучасному етапі судової реформи особливого значення набуває саме господарсько-правовий аспект захисту прав інтелектуальної власності у контексті підготовки теоретико-методологічного забезпечення функціонування Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Відсутність профільного закону на нинішньому етапі не дозволяє з певністю визначити спеціалізацію Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

2. Україна посідає 88 місце за індексом інтелектуальної власності, що включається до складу Міжнародного індексу прав власності. У зв'язку з цим базою для порівняльно-правового дослідження судового захисту прав інтелектуальної власності визначено країни-лідери. Перша п'ятірка за показником інтелектуальної власності включає такі країни, як Фінляндія, Сполучені штати Америки,

Швейцарія, Австралія та Японія. Врахування досвіду країн-лідерів при розробці нормативно-правового та організаційного забезпечення функціонування Вищого суду з питань інтелектуальної власності в Україні дозволить уникнути помилок та досягнути високої ефективності роботи суду у стислі терміни.

3. Узагальнення досвіду країн-лідерів засвідчує наявність низки моделей, що засвідчили свою ефективність. З одного боку це європейська модель, що передбачає пріоритет судового захисту прав інтелектуальної власності зі створенням спеціалізованого суду, судді якого є компетентними, зокрема, володіють спеціальними технічними знаннями та застосовують їх при розгляді відповідних спорів. У відповідності до Європейської конвенції з прав і свобод людини і громадянина у контексті забезпечення справедливого правосуддя у сторін є можливість для апеляційного та касаційного оскарження рішень судів першої інстанції. Поряд з цим, суттєво урізані можливості позасудового (альтернативного) врегулювання спорів з питань інтелектуальної власності.

Для американської та австралійської моделей, натомість, характерне сприяння саме позасудовому вирішенню спорів у сфері прав інтелектуальної власності. Хоча у рамках цих моделей створені усі умови для належного судового захисту порушених прав, висока вартість судового процесу та розвинені інститути неофіційних переговорів, медіації, арбітражу тощо сприяють популярності позасудового вирішення спорів.

Японська модель характеризується створенням умов для поєднання адміністративно-правового та судового захисту прав інтелектуальної власності, наявні можливості для апеляції та касації, а ефективність судочинства у цій сфері досягається шляхом залучення технічних радників.

Перспективним напрямком подальших досліджень є поглиблення наукових уявлень щодо різних моделей захисту прав інтелектуальної власності у іноземних країнах.

Література

1. Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності: Указ Президента України № 299/2017 від 29 вересня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299/2017> (дата доступу 11.11.2018).
2. Худенко О. Проблеми судового розгляду справ щодо прав інтелектуальної власності до початку роботи Вищого суду з питань інтелектуальної власності. URL: <https://radako.com.ua/news/problemi-sudovogo-rozglyadu-sprav-shchodo-prav-intelektualnoyi-vlasnosti-do-pochatku-roboti> (дата доступу 28.11.2019).
3. Проект пояснювальної записки до Закону України «Про Вищий спеціалізований суд з питань інтелектуальної власності»: Додаток до протоколу Громадської ради при Мінекономрозвитку від 24 січня 2017 року. URL: <https://bit.ly/3941nXd> (дата доступу 28.11.2019).

4. МВФ закликає якнайшвидше створити Антикорупційний суд в Україні. URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/mvf-zaklykae-yaknayshvydshe-stvoryty-antikorupciynyy-sud-v-ukrayini> (дата доступу 27.11.2019).
5. Григоров Д. Вищий суд з питань інтелектуальної власності в Україні: загальна концепція та проблемні аспекти. URL: https://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/vyym-ftse-i-tykhare-krkhyeoyenkhtsaoerslvoafsrfskhk-v-tsnualrk-iagaoera-nrsrshchyetshchky-kha-tusboye/ (дата доступу 10.10.2019).
6. Господарський процесуальний кодекс України. Станом на 03.08.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/ed20170803/print> (дата доступу 09.09.2019).
7. Бобрик В. І. Спеціалізація судів та диференціація процесуального законодавства: проблеми оптимізації цивільного правосуддя // Юридична наука. 2015. № 3. С. 7–13.
8. International property rights index 2019: full report. URL: https://atr-ipri2017.s3.amazonaws.com/uploads/IPRI_2019_FullReport.pdf (дата доступу 01.12.2019).
9. Hilli R. Intellectual property in Finland. URL: http://www.buildingipvalue.com/n_eu/285_287.htm (дата доступу 12.12.2019).
10. Protecting Intellectual Property in the United States: A Guide for Small and Medium-Sized Enterprises in the United Kingdom. URL: https://www.uspto.gov/sites/default/files/documents/UK-SME-IP-Toolkit_FINAL.pdf (дата доступу 11.12.2019).
11. Intellectual Property Rights in the USA. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/456368/IP_rights_in_USA.pdf (дата доступу 09.12.2019).
12. Hofer L. F., Legler T. Patent Litigation 2019. Switzerland. URL: <https://practiceguides.chambers.com/practice-guides/patent-litigation-2019/switzerland> (дата доступу 02.12.2019).
13. Wang M., Bornhauser J. Switzerland: Patents. URL: <http://www.mondaq.com/x/864976/Patent/Patent> (дата доступу 12.12.2019).
14. Intellectual Property Litigation in Australia. URL: <http://www.tglaw.com.au/wp-content/uploads/sites/3/2012/12/Intellectual-Property-Litigation-in-Australia-Brochure-Designed-Version-for-Blog-Jan-2013.pdf> (дата доступу 06.09.2019).
15. Tessensohn J. A., Shusaku Y. Resolving IP Disputes in Japan: Counting the Cost. URL: https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2010/01/article_0007.html (дата доступу 06.09.2019).
16. Сердюк В. В. Деякі питання єдності правового статусу вищих спеціалізованих судів // Адвокат. 2012. № 5. С. 8–11.

References

1. Pro utvorennia Vyshchoho sudu z pytan intelektualnoi vlasnosti: Ukaz Prezydenta Ukrainy #299/2017 vid 29 veresnia 2017 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299/2017> (дата доступу 11.11.2018).
2. Khudenko O. Problemy sudovoho rozghliadu sprav shchodo prav intelektualnoi vlasnosti do pochatku roboty Vyshchoho sudu z pytan intelektualnoi vlasnosti. URL: <https://radako.com.ua/news/problemi-sudovogo-rozglyadu-spravshchodo-prav-intelektualnoyi-vlasnosti-do-pochatku-roboti> (дата доступу 28.11.2019).
3. Proekt poiasniuvalnoi zapysky do Zakonu Ukrainy «Pro Vyshchyi spetsializovanyi sud z pytan intelektualnoi vlasnosti»: Dodatok do protokolu Hromadskoi rady pry Minekonomrozvytku vid 24 sichnia 2017 roku. URL: <https://bit.ly/3941nXd> (дата доступу 28.11.2019).
4. MVF zaklykaie yaknaishvydshe stvoryty Antykoruptsiynyy sud v Ukraini. URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/mvf-zaklykae-yaknayshvydshe-stvoryty-antikorupciynyy-sud-v-ukrayini> (дата доступу 27.11.2019).
5. Hryhorov D. Vyshchyi sud z pytan intelektualnoi vlasnosti v Ukraini: zahalna kontseptsiia ta problemni aspekty. URL: https://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/vyym-ftse-i-tykhare-krkhyeoyenkhtsaoerslvoafsrfskhk-v-tsnualrk-iagaoera-nrsrshchyetshchky-kha-tusboye/ (дата доступу 10.10.2019).
6. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. Stanom na 03.08.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/ed20170803/print> (дата доступу 09.09.2019).
7. Bobryk V. I. Spetsializatsiia sudiv ta dyferentsiatsiia protsesualnoho zakonodavstva: problemy optymizatsii tsyvilistychnoho pravosuddia. Yurydychna nauka. 2015. № 3. S. 7–13.
8. International property rights index 2019: full report. URL: https://atr-ipri2017.s3.amazonaws.com/uploads/IPRI_2019_FullReport.pdf (дата доступу 01.12.2019).
9. Hilli R. Intellectual property in Finland. URL: http://www.buildingipvalue.com/n_eu/285_287.htm (дата доступу 12.12.2019).
10. Protecting Intellectual Property in the United States: A Guide for Small and Medium-Sized Enterprises in the United Kingdom. URL: https://www.uspto.gov/sites/default/files/documents/UK-SME-IP-Toolkit_FINAL.pdf (дата доступу 11.12.2019).

11. Intellectual Property Rights in the USA. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/456368/IP_rights_in_USA.pdf (data dostupu 09.12.2019).

12. Hofer L. F., Legler T. Patent Litigation 2019. Switzerland. URL: <https://practiceguides.chambers.com/practice-guides/patent-litigation-2019/switzerland> (data dostupu 02.12.2019).

13. Wang M., Bornhauser J. Switzerland: Patents. URL: <http://www.mondaq.com/x/864976/Patent/Patent> (data dostupu 12.12.2019).

14. Intellectual Property Litigation in Australia. URL: <http://www.tglaw.com.au/wp-content/uploads/sites/3/2012/12/Intellectual-Property-Litigation-in-Australia-Brochure-Designed-Version-for-Blog-Jan-2013.pdf> (data dostupu 06.09.2019).

15. Tessensohn J. A., Shusaku Y. Resolving IP Disputes in Japan: Counting the Cost. URL: https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2010/01/article_0007.html (data dostupu 06.09.2019).

16. Serdiuk V. V. Deiaki pytannia yednosti pravovoho statusu vyshchykh spetsializovanykh sudiv // Advokat. 2012. № 5. S. 8–11.

Авраменко Світлана Михайлівна
*кандидат юридичних наук,
адвокат*

Авраменко Светлана Михайловна
*кандидат юридических наук,
адвокат*

Avramenko Svetlana
*Candidate of Law,
Lawyer*

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-8-5458

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, ЗА ФАКТОМ ВЧИНЕННЯ РОЗБЕЩЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

ОСОБЕННОСТИ НАЧАЛА ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ ПО ФАКТУ СОВЕРШЕНИЯ РАЗВРАЩЕНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

PECULIARITIES OF THE BEGINNING OF PRE-INVESTIGATION INVESTIGATION ON THE INJURY OF MINISTER

Анотація. У статті розкриваються особливості початку досудового розслідування, за фактом вчинення розбещення неповнолітніх. Надається перелік відомостей, які необхідно внести до Єдиного реєстру досудового розслідування. Наводиться перелік приводів для внесення відомостей до Єдиного реєстру досудового розслідування. Розкривається питання створення слідчої-оперативної групи, засади її функціонування, аналізується її склад. З'ясовується, що до слідчої-оперативної групи в обов'язковому порядку входять слідчий (старший СОГ), співробітник оперативного підрозділу та спеціаліст-криміналіст. До складу СОГ, яка виїздить на місце вчинення кримінального правопорушення проти статевої недоторканості особи, в обов'язковому порядку включається слідчий територіального підрозділу Національної поліції, який спеціалізується на розслідуванні кримінальних правопорушень зазначеної категорії (є старшим СОГ), а також при необхідності кінолог зі службово-розшуковою собакою, психолог. У статті доводиться твердження, що для ефективного розслідування розбещення неповнолітніх, доцільно проводити розподіл службових обов'язків не лише за допомогою закріплення відповідних функцій, а й шляхом введення до штатних розписів спеціалізованих відділів в обласних та міських управліннях, а у районних відділеннях Національної поліції варто включити до штатного розпису слідчих, що спеціалізуються на розслідуванні статевих злочинів. Розкриваються принципи за якими має діяти слідчо-оперативна група, зокрема: законність; рівність перед законом і судом; повага до людської гідності; таємниця спілкування; невтручання у приватне життя; недоторканність права власності; презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; забезпечення права на захист; доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; публічність; розумність строків; мова, якою здійснюється кримінальне провадження. Крім того, у статті з'ясовані основоположні засади взаємодії слідчого з оперативними працівниками.

Ключові слова: розбещення неповнолітніх, ЄДР, досудове розслідування, СОГ.

Аннотация. В статье раскрываются особенности начала досудебного расследования по факту совершения развращения несовершеннолетних. Предоставляется перечень сведений, которые необходимо внести в Единый реестр досудебного расследования. Приводится перечень поводов для внесения сведений в Единый реестр досудебного расследования. Раскрывается вопрос создания следственной-оперативной группы, основы ее функционирования, анализируется ее состав. Выясняется, что в следственные-оперативные группы в обязательном порядке входят следователь (старший СОГ), сотрудник оперативного подразделения и специалист-криминалист. В состав СОГ, выезжает на место совершения уголовного преступления против половой неприкосновенности личности, в обязательном порядке включается следователь территориального подразделения Национальной полиции, специализирующийся на расследовании уголовных преступлений указанной категории (является старшим СОГ), а также при необходимости кинолога со служебно розыскной собакой, психолог. В статье приходится утверждение, что для эффективного расследования развращения несовершеннолетних, целесообразно проводить распределение служебных обязанностей не только посредством закрепления соответствующих функций, но и путем введения в штатные расписания специализированных отделов в областных и городских управлениях, а в районных отделениях Национальной полиции следует включить в штатное расписание следователей, специализирующихся на расследовании половых преступлений. Раскрываются принципы по которым должен действовать следственно-оперативная группа, в частности: законность; равенство перед законом и судом; уважение человеческого достоинства; тайна общения; невмешательство в частную жизнь; доступ к правосудию и обязательность судебных решений; обеспечение права на обжалование процессуальных решений, действий или бездействия; публичность; разумность сроков; язык, на котором осуществляется уголовное производство. Кроме того, в статье выяснены основополагающие принципы взаимодействия следователя с оперативными работниками.

Ключевые слова: развращение несовершеннолетних, ЕРДР, досудебное расследование, СОГ.

Summary. The article reveals the peculiarities of the beginning of the pre-trial investigation upon the commission of the corruption of minors. The list of information to be included in the Unified Register of Pre-trial Investigation is provided. The list of reasons for entering information in the Unified Register of Pre-trial Investigation is provided. The question of creation of the investigative-operational group, the basis of its functioning, its composition is analyzed. It turns out that the investigative-task force must necessarily include an investigator (senior SOG), a member of the operational unit and a forensic specialist. The SOG, which goes to the place of committing a criminal offense against sexual immunity of a person, must necessarily include an investigator of a territorial unit of the National Police specializing in the investigation of criminal offenses of the specified category (who is a senior SOG), and, if necessary, a cynologist from the service search dog, psychologist. The article argues that in order to effectively investigate the abuse of minors, it is advisable to carry out the distribution of duties not only through the assignment of relevant functions, but also through the introduction in the staffing of specialized departments in the regional and city departments, and in district offices of the National Police to the list of investigators specializing in the investigation of sexual crimes. The principles on which the investigative task force should operate are revealed, in particular: legality; equality before the law and the court; respect for human dignity; secrecy of communication; non-interference with privacy; inviolability of property rights; presumption of innocence and proof of guilt; freedom from self-disclosure and the right not to testify against close relatives and family members; ensuring the right to protection; access to justice and the binding nature of judgments; ensuring the right to appeal against procedural decisions, actions or omissions; publicity; reasonableness of terms; the language of the criminal proceedings. In addition, the article explains the basic principles of the investigator's interaction with operatives.

Key words: child molestation, ERDF, pre-trial investigation, SOG.

Постановка проблеми. Розбещення неповнолітніх один з найбільш латентних злочинів у нашій країні, а навіть коли про його вчинення стає відомо правоохоронним органам не завжди вони оперативно та ефективно починають досудове розслідування, що тягне за собою затягування процесу розслідування, а інколи, безкарність розбещувачів. Дане явище пояснюється відсутністю рекомендацій та роз'яснень практичним працівникам.

Аналіз дослідження даної проблеми. Питання початку досудового розслідування розглядалися

такими вченими: В. П. Бахін, Р. С. Белкін, Р. І. Благута, В. К. Весельський, А. В. Іщенко, Ю. Б. Комаринська, В. С. Кузьмічов, Г. А. Матусовський, Л. В. Пономарьов, В. Ю. Шепітько та інші.

Незважаючи, на те що питання початку досудового розслідування не одноразово були предметом дослідження у наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених, системних наукових досліджень щодо особливостей початку досудового розслідування, за фактом вчинення розбещення неповнолітніх ще не проводилось.

Метою статті є вивчення особливостей початку досудового розслідування, за фактом вчинення розбещення неповнолітніх.

Виходячи з поставленої мети в статті вирішуються наступні завдання:

- розглянути класифікації приводів для внесення відомостей про вчинення розбещення неповнолітніх до ЄРДР;
- з'ясувати особливості створення СОГ;
- розглянути засади діяльності СОГ;
- розглянути принципи взаємодії слідчо-оперативної групи.

Виклад основного матеріалу. Величезна кількість правопорушень з різних причин не знаходять відображення в офіційній статистиці. Статистичні дані про кількість розбещень за поточний рік, слід розглядати як інформацію про рівень виявлення злочинів у цій сфері.

Кримінальне провадження щодо розбещення неповнолітніх розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування (ч. 1 ст. 214 КПК України) [3].

Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, яке здійснюється негайно після завершення огляду [2].

На початку кримінального провадження щодо розбещення неповнолітніх до Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться відомості про:

- 1) дату надходження заяви, повідомлення про розбещення неповнолітніх або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення такого злочину;
- 2) прізвище, ім'я, по батькові потерпілого або заявника;
- 3) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення розбещення неповнолітніх;
- 4) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення розбещення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;
- 5) попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини

статті) закону України про кримінальну відповідальність;

- 6) прізвище, ім'я, по батькові та посада слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та розпочав розслідування;
- 7) інші обставини, передбачені положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань.

У Єдиному реєстрі досудових розслідувань автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюється номер кримінального провадження.

Слідчий, уповноважений на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язаний прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова в прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається (ч. 4 ст. 214 КПК України) [2].

Приводом для внесення відомостей про вчинення розбещення неповнолітніх і відповідно початком досудового слідства є:

- заяви чи повідомлення про вчинення цього злочину;
- виявлення вчинення розбещення неповнолітнього під час розслідування інших злочинів;
- самостійне виявлення територіальними підрозділами Національної поліції, з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення цього злочину.

Про розбещення неповнолітніх, за свідченнями слідчих Національної поліції, стає відомо здебільшого із заяв чи повідомлень про вчинення цього злочину (63,2%) або ж під час розслідування інших злочинів (20,2%), рідше у результаті самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення цього злочину (16,6%) [1, с. 133].

Повідомлення про розбещення неповнолітніх, зазвичай надходять від членів сімей та родичів потерпілих осіб, є випадки подачі заяв органами опіки та піклування, дирекцією дитячих будинків та шкільних закладів. Досить часто заяви про розбещення неповнолітніх надходять від так званих «уважних» сусідів, які помічають прихід дітей до осіб старшого віку без видимих причин. Варто зазначити, що досить часто такі повідомлення від сусідів не мають під собою вагомих підстав.

Відповідно до ст. 214 КПК України ще одним приводом для початку досудового розслідування, є самостійне виявлення слідчим з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [2].

Такі відомості можуть бути отримані: в результаті безпосередньої діяльності слідчого (наприклад,

у випадку розслідуванням ним інших злочинів); від оперативних працівників у результаті проведення ними ОРЗ; з інших джерел (повідомлення в мережі Інтернет та інше).

Зазвичай слідчий отримує інформацію про вчинення розбещення неповнолітніх в результаті розслідування інших, більш тяжких злочинів, таких як: зґвалтування; статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості та інші.

Не поодинокими є випадки виявлення розбещення неповнолітніх за допомогою проведення оперативно-розшукової діяльності. Так, у статті 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачено виключні підстави для її проведення. Такими підставами вважається наявності достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про:

- злочин, що готується;
- осіб, які готують вчинення злочину [4].

У разі наявності такого роду інформації, оперативний працівник заводить оперативно-розшукову справу, для перевірки наявної інформації.

У межах заведеної оперативно-розшукової справи оперативний працівник ініціює і проводить відповідні оперативно-розшукові заходи з метою документування розбещення неповнолітніх.

Результативними оперативно-розшуковими заходами виявлення співучасників розбещувача та ймовірних жертв є зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та огляд і виїмка кореспонденції.

Для спостереження за особою чи місцем використовують технічні засоби, що дають змогу зафіксувати факти вчинення злочину. Отримані фото- та відеоматеріали можуть бути використані в подальшій ОРД для впізнання осіб, які вчинили злочин, встановлення їх особи та їх розшуку за фотографіями.

Ще одним дієвим засобом є спостереження за «цікавими» для оперативного працівника особами, їх транспортними засобами з метою отримання значущої інформації [4].

У подальшому матеріали оперативно-розшукових справ розглядаються під час оперативної наради для визначення повноти зібраних матеріалів та наявності підстав для внесення їх до ЄРДР [5].

Незалежно від способу виявлення інформації про розбещення неповнолітнього, як ми вже зазначали, всі дані щодо події вносяться до ЄРДР, після чого наказом керівника підрозділу Національної Поліції, погодженого з начальником слідчого підрозділу, створюється слідчо-оперативна група, керівником якої є слідчий, визначений начальником слідчого

підрозділу здійснювати досудове розслідування кримінального правопорушення.

СОГ створюються при чергових частинах територіальних підрозділів Національної поліції. Склад цих груп формується з працівників поліції відповідно до графіка чергування, затвердженого начальником територіального підрозділу Національної поліції та погодженого з начальником слідчого підрозділу. До СОГ в обов'язковому порядку входять слідчий (старший СОГ), співробітник оперативного підрозділу та спеціаліст-криміналіст. До складу СОГ, яка виїздить на місце вчинення кримінального правопорушення проти життя, здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканості особи, в обов'язковому порядку включається слідчий територіального підрозділу Національної поліції, який спеціалізується на розслідуванні кримінальних правопорушень зазначеної категорії (є старшим СОГ), а також при необхідності кіннолог зі службово-розшуковою собакою, психолог.

Завданням СОГ є виявлення, фіксація, кваліфіковане вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів, встановлення свідків та потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, причетних до його вчинення [5].

На наш погляд, для ефективного розслідування розбещення неповнолітніх, як й інших статевих злочинів, доцільно проводити розподіл службових обов'язків не лише за допомогою закріплення відповідних функцій, а й шляхом введення до штатних розписів спеціалізованих відділів в обласних та міських управліннях, а у районних відділеннях Національної поліції варто включити до штатного розпису слідчих, що спеціалізуються на розслідуванні статевих злочинів.

Необхідно наголосити на тому, що СОГ повинна діяти на засадах взаємодії, зокрема, до них відноситься: верховенство права; законність; рівність перед законом і судом; повага до людської гідності; забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла чи іншого володіння особи; таємниця спілкування; невтручання у приватне життя; недоторканність права власності; презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення; забезпечення права на захист; доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; безпосередність дослідження показань, речей і документів; забезпечення права на

оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; публічність; розумність строків; мова, якою здійснюється кримінальне провадження [2].

Стосовно принципів взаємодії слідчого з оперативними працівниками, то до них належать:

- єдине керівництво й організуюча роль слідчого;
- розподіл компетенції та посадових обов'язків;
- самостійність учасників взаємодії у виборі засобів і методів своєї діяльності;
- самостійність оперативного працівника у виборі методів оперативно-розшукової роботи;
- комплексне використання засобів і методів, що є у розпорядженні слідчого та оперативних працівників;
- незацікавленості суб'єктів кримінального провадження у результаті справи;
- повноцінне використання передових методик, наукових і технічних досягнень у профілактиці, розкритті і розслідуванні злочинів;

- оптимальне і раціональне використання можливостей, які мають суб'єкти взаємодії;
- нерозголошення даних досудового розслідування й оперативних відомостей [6].

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що нами встановлено приводи для внесення відомостей про вчинення розбещення неповнолітніх до ЄРДР. З'ясовано особливості створення СОГ, включення до її складу окремих осіб та основні засади її діяльності. Розглянуто принципи взаємодії слідчо-оперативної групи. Сформовано рекомендації стосовно розподілу службових обов'язків не лише за допомогою закріплення відповідних функцій, а й шляхом введення до штатних розписів спеціалізованих відділів в обласних та міських управліннях, а у районних відділеннях Національної поліції рекомендовано включити до штатного розпису слідчих, що спеціалізуються на розслідуванні статевих злочинів.

Література

1. Авраменко С.М. Розслідування розбещення неповнолітніх: дис. канд. юр. наук: 12.00.09 / Авраменко С.М. Київ, 2017. 242 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13. 04. 2012 р. № 4651-VI із змін., внес. станом на 28. 11. 2019 р. № 263-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1224 с.
4. Про оперативно-розшукову діяльність. Закон України № 2135-XII від 18.02.1992 р. (зі змінами від 28.11.2019 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>
5. Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень: наказ МВС України від 14 серп. 2012 р. № 700. URL: <http://document.ua/pro-organizaciyu-vzaemodiyi-organiv-dosudovogo-rozsliduvannj-doc119907.html>
6. Яковчук С.В. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування серійних вбивств [Текст]: дис. .. канд. юрид. наук: 12.00.09 / С.В. Яковчук. К. 2014. 252 с.

References

1. Avramenko S.M. Rozsliduvannja rozbeshhennja nepovnolitnikh: dys. kand. jur. nauk: 12.00.09 / Avramenko S.M. Kyjiv, 2017. 242 s.
2. Kryminal'nyj procesual'nyj kodeks Ukrajinjy: zakon Ukrajinjy vid 13. 04. 2012 r. # 4651-VI iz zmin., vnes. stanom na 28. 11. 2019 r. # 263-IKh. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Kryminal'nyj procesual'nyj kodeks Ukrajinjy. Naukovo-praktychnyj komentar / za zagh. red. prof. V. Gh. Ghoncharenka, V. T. Nora, M. Je. Shumyla. K.: Justinian, 2012. 1224 s.
4. Pro operatyvno-rozshukovu dijalnistj. Zakon Ukrajinjy # 2135-KhII vid 18.02.1992 r. (zi zminamy vid 28.11.2019 r.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>
5. Pro orghanizaciju vzajemodiji orghaniv dosudovogho rozsliduvannja z inshymy orghanamy ta pidrozdilamy vnutrishnikh sprav u poperedzhenni, vyjavlenni ta rozsliduvanni kryminal'nykh pravoporushenj: nakaz MVS Ukrajinjy vid 14 serp. 2012 r. # 700. URL: <http://document.ua/pro-organizaciyu-vzaemodiyi-organiv-dosudovogo-rozsliduvannj-doc119907.html>
6. Jakovchuk S. V. Vzajemodija slidchogho z operatyvnymy pidrozdilamy pid chas rozsliduvannja serijnykh vbyvstv [Tekst]: dys. .. kand. juryd. nauk: 12.00.09 / S. V. Jakovchuk. K., 2014. 252 s.

Глобенко Геннадій Іванович
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківський національний університет внутрішніх справ

Глобенко Геннадий Иванович
кандидат юридических наук, доцент,
профессор кафедры уголовного процесса
и организации досудебного следствия факультета № 1
Харьковский национальный университет внутренних дел

Hlobenko Hennadii
PhD in Law, Associate Professor,
Professor of Criminal Procedure and Organization of
Pre-Trial Investigation Department of the Faculty No. 1
Kharkiv National University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0002-1533-9213

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-8-5495

**ДО ПИТАНЬ НЕДОПУСТИМОСТІ РОЗГОЛОШЕННЯ
ВІДОМОСТЕЙ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
К ВОПРОСАМ НЕДОПУСТИМОСТИ РАЗГЛАШЕНИЯ
ДАНЫХ ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ
TO THE ISSUES OF INADMISSIBILITY OF DIVULGATION
OF THE INFORMATION ABOUT PRE-TRIAL INVESTIGATION**

Анотація. У статті детально розглядаються окремі як теоретичні, так і прикладні аспекти, що безпосередньо стосуються положень правового регулювання питань про недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування. Системний аналіз відповідних нормативно-правових актів, що здійснюють регламентацію процесуального порядку забезпечення таємниці досудового розслідування вказує на відсутність в них чіткого та системного закріплення досліджуваної процедури.

Здійснюється ґрунтовне опрацювання точок зору провідних науковців з питань предмета дослідження. Пропонується авторське бачення щодо відомостей, які мають становити охоронювану законом таємницю. Також наводиться перелік учасників кримінального провадження, які можуть бути попереджені про кримінальну відповідальність за розголошення відомостей досудового розслідування та сформульовані умови, за яких вищевказані дані можуть бути розголошені. Акцентується увага на тому, що існуюча в Україні практика належного фіксування у матеріалах кримінального провадження факту попередження відповідних учасників про недопустимість нерозголошення певної інформації вирізняється багатоманітністю, а тому вищевказана процедура має бути уніфікованою.

З врахуванням викладеного, розглядаються підстави, за яких слідчий, прокурор або суд повинні прийняти рішення про заборону розголошення відповідної інформації. Висловлюється позиція автора щодо запровадження у кримінальному процесі поняття «недопустимість розголошення відомостей кримінального провадження», оскільки механізм дієвості досліджуваного інституту має бути реалізований на всіх його стадіях. Пропонуються та обґрунтовуються інші зміни і доповнення до положень кримінального процесуального законодавства України, а також пропозиції щодо вдосконалення правозастосовної діяльності з питань дослідження.

Ключові слова: досудове розслідування, учасники кримінального провадження, відомості, розголошення, таємниця, безпека, рішення.

Аннотация. В статье рассматриваются отдельные как теоретические, так и прикладные аспекты, которые касаются положений правового регулирования вопросов о недопустимости разглашения сведений государственного расследования. Системный анализ нормативно-правовых актов, которые осуществляют регламентацию процессуального порядка обеспечения тайны государственного расследования указывает на отсутствие в них четкого и системного закрепления исследуемой процедуры.

Осуществляется детальное рассмотрение точек зрения юристов по вопросам предмета исследования. Предлагается авторское видение в отношении сведений, которые должны составлять тайну государственного расследования. Также определяется перечень участников уголовного производства, которые могут быть предупреждены об уголовной ответственности за их разглашение и сформулированы условия, при которых вышеуказанные данные могут быть обнаружены. Акцентируется внимание на том, что существующая в Украине практика фиксирования в материалах уголовного производства факта предупреждения соответствующих участников о недопустимости разглашении определенной информации отличается многообразием, поэтому вышеуказанная процедура должна быть унифицированной.

С учетом изложенного, рассматриваются основания, по которым следователь, прокурор или суд должны принять решение о запрете разглашения соответствующей информации. Излагается позиция автора о введении в уголовном процессе понятия «недопустимость разглашения сведений уголовного производства», поскольку реализация механизм исследуемого института должна быть обеспечена на всех его стадиях. Предлагаются и обосновываются другие изменения и дополнения к положениям уголовного процессуального законодательства Украины, а также предложения по совершенствованию правоприменительной деятельности касающиеся вопросов исследования.

Ключевые слова: государственное расследование, участники уголовного судопроизводства, сведения, разглашение, тайна, безопасность, решение.

Summary. The author of the article has studied some theoretical and applied aspects, which directly relate to the provisions of legal regulation of the issues on inadmissibility of divulgence of the information about pre-trial investigation. The systematic analysis of the relevant legislative and by-law regulatory acts, which regulate the procedure of securing the secrecy of pre-trial investigation, indicates that they have not got a clear and systematic consolidation of the procedure under research.

The author has carried out the detailed review of lawyers' points of view on the subject matter of the research. In this regard the author has offered own vision on the information that should be kept confidential in the frame of pre-trial investigation. The list of participants, who may be warned about criminal liability for divulgence of the information about pre-trial investigation in criminal proceedings, has been also provided. The author has formulated the conditions, when the above mentioned information may be divulged. Special attention has been paid to the fact that the current practice existing in Ukraine on proper recording the fact of warning the relevant participants within criminal proceedings about the inadmissibility of divulgence of certain information is notable for diverse, and therefore the above mentioned procedure should be unified.

Considering all this, the author has studied the grounds, which oblige the investigator, prosecutor or court to take a decision on prohibition of divulgence of the relevant information. The author has expressed own position on the introduction of the concept of «inadmissibility of divulgence of the information about criminal proceedings» in the criminal procedure, since the mechanism of effectiveness of the researched institution must be implemented at all its stages. Other amendments and supplements to the provisions of the criminal procedural legislation of Ukraine, as well as propositions for improving law enforcement activities in the framework of the research have been offered and substantiated.

Key words: pre-trial investigation, participants in criminal proceedings, information, divulgence, secrecy, security, decisions.

Постановка проблеми. За останні десятиліття в Україні суттєво змінилися економічні та соціально-політичні умови життя. Вказаний фактор призвів до ескалації організованої та транснаціональної злочинності, у зв'язку з чим, вчинювані злочини стали супроводжуватися особливою жорстокістю та цинізмом. До учасників кримінального провадження все частіше застосовуються витончені, ретельно сплановані і вміло реалізовані прийоми фізичного та психологічного впливу. Захист прав та забезпечення безпеки осіб, залучених до сфери кримінального судочинства, а також ефективність

та об'єктивність розслідування передбачає застосування стороною обвинувачення різних заходів, до яких слід віднести і недопущення розголошення відомостей досудового розслідування. Необхідність збереження таємниці розслідування, перш за все, обумовлюється тим, що особи, які надали відповідну інформацію можуть постраждати від передчасного розголосу повідомлених ними даних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання щодо недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування були предметом дослідження у наукових працях цілої низки

правників. Зокрема, зазначеній проблемі приділяють увагу: А. А. Бражник [6], В. В. Вапнярчук [14], В. В. Король [16], В. В. Павловський [11], А. О. Ляш [15], Л. Д. Удалова [12], А. З. Якубова [13] та інші. Проте, незважаючи на значний ступінь наукової розробки цієї теми, у наш час окремі питання залишаються досить суперечливими і такими, що потребують подальшого дослідження та нормативного врегулювання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Є розробка концептуальних підходів до вирішення проблемних питань, що виникають у кримінальному процесі в площині дослідження змісту інституту недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. Виконання завдань кримінального провадження, передбачених положеннями ст. 2 КПК України нерозривно пов'язано з недопустимістю розголошення його відомостей. Вказаний чинник, з одного боку, є запорукою ефективного розслідування, а з іншого гарантією дотримання прав та законних інтересів учасників кримінального провадження. Досліджуваний інститут покликаний забезпечити інформаційну безпеку кримінального процесу, яка на сьогодні, за умов зростання рівня злочинності має суттєве значення. Вищевказане обумовлюється тим, що зацікавлені особи з метою протидії розслідуванню різними шляхами намагаються отримати інформацію про кримінальне провадження. Така поведінка має на меті, зокрема, приховати майно, отримане в результаті вчинення злочину, здобути відомості про місце проживання свідків, потерпілих для їх залякування, шантажу або навіть фізичного знищення. В результаті чого вказані учасники кримінального провадження змінюють свідчення, чинять інші дії, які від них вимагають або взагалі відмовляються від співпраці з судовими та правоохоронними органами.

Правовими засобами забезпечення таємниці розслідування є кримінальний та кримінальний процесуальний закон. Так, гарантією забезпечення належної поведінки учасників досудового розслідування виступають положення, передбачені ст. 222 КПК України (Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування), що мають місце в главі 19 (Загальні положення досудового розслідування) [1], а також ст. 387 КК України (Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування) [2], яка передбачає кримінальну відповідальність за порушення вищевказаного припису.

Деякі аспекти досліджуваного інституту також мають місце в нормативно-правових актах, що регулюють діяльність того чи іншого органу досудового

розслідування, вичерпний перелік яких міститься у ст. 38 КПК України. Так, наприклад, щодо слідчих підрозділів органів Національної поліції це Закон України «Про Національну поліцію» [3], ч. 1 ст. 9 якого до засад її діяльності відносить відкритість та прозорість. Так, діяльність поліції є відкритою для суспільства в тій мірі, в якій це не суперечить вимогам законодавства України, що регулює кримінальну процесуальну та оперативно-розшукову діяльність, про захист державної та іншої захищеної законом таємниці, а також не порушує прав громадян, громадських об'єднань і організацій. Окремі питання регламентуються наказом МВС України від 6 липня 2017 р. «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України» № 570 [4].

У контексті викладеного слід зазначити, що за статистичними даними Генеральної прокуратури України за ознаками злочину, передбаченого ст. 387 КК України у 2017 р. обліковано 21 кримінальне провадження, одне з яких передано до суду з обвинувальним актом; у 2018 р. 39 кримінальних проваджень, одне з яких передано до суду з обвинувальним актом; у 2019 р. 31 кримінальне провадження, одне з яких передано до суду з обвинувальним актом [5]. Крім цього у публікаціях, що стосуються теми дослідження А. А. Бражник [6, с. 166] та К. В. Гутнік [7, с. 189] звертають увагу на той факт, що протягом останніх років має місце тенденція до збільшення кількості незареєстрованих злочинів даної категорії, що вказує на високий рівень їх латентності.

Положення КПК України з досліджуваного питання здійснюють деталізацію прав та обов'язків окремих учасників кримінального провадження, наприклад, потерпілого (п. 3 ч. 1 ст. 57 КПК України), представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (п. 3 ч. 7 ст. 64-1 КПК України), свідка (п. 3 ч. 1 ст. 66 КПК України), особи, яку залучають до проведення процесуальних дій під час досудового розслідування як понятого або яка стала очевидцем таких дій (ч. 3 ст. 66 КПК України), перекладача (п. 4 ч. 3 ст. 68 КПК України), експерта (п. 4 ч. 5 ст. 69 КПК України), спеціаліста (п. 3 ч. 5 ст. 71 КПК України), представника персоналу органу пробації (п. 5 ч. 3 ст. 72-1 КПК України). На жаль, законодавець залишив окремих учасників поза своєї уваги, зокрема, заявника (ст. 60 КПК України), секретаря судового засідання (ст. 73 КПК України), судового розпорядника (ст. 74 КПК України), які у зв'язку з виконанням своїх повноважень також можуть володіти певними відомостями конфіденційного характеру. Вважаємо, що на вищевказаних учасників також має

розповсюджуватися правило щодо нерозголошення відповідних відомостей.

До теперішнього часу у теорії залишається дискусійним питання щодо включення до кола суб'єктів злочину, передбаченого положеннями ст. 387 КК України підозрюваного та обвинуваченого. Так, окремі дослідники, зокрема, С. М. Даровських вважає, що попередження підозрюваного та обвинуваченого про недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування не ґрунтується на законі і не узгоджується з їх правом на захист [8, с. 43–44]. У свою чергу, на переконання О. С. Гореліка та Л. В. Лобанової, вказані учасники не можуть бути повністю виключені з кола суб'єктів даного злочину [9, с. 159–160]. Інша група науковців робить більш категоричні висновки, вважаючи, що слідчий вправі попередити підозрюваного про неприпустимість розголошення певних відомостей без дозволу осіб, які здійснюють провадження [10, с. 328]. З цього питання повністю підтримуємо думку першої групи дослідників. Тим більше, що положення ст. 42 КПК України не містять вказівок на таку заборону. Вважаємо, що вказані учасники процесу мають право захищати себе всіма можливими засобами та способами, а тому будь-які обмеження щодо них є неприпустимими.

Окремого розгляду потребують аспекти відображення у матеріалах кримінального провадження факту вимоги від слідчого, прокурора до осіб, яким стали відомі певні відомості щодо їх нерозголошення. На сторінках юридичної літератури з вказаного питання існують різні позиції дослідників. Так, зокрема, В. В. Павловський, Л. Д. Удалова, А. З. Якубова наголошують на тому, що попередження про обов'язок не розголошувати відомості досудового розслідування доцільно фіксувати або в протоколі слідчої (розшукової) дії, результати якої органи досудового розслідування забороняють розголошувати, або в окремому, спеціально для цього призначеному протоколі чи іншому документі (наприклад, підписці про нерозголошення даних досудового розслідування). Окреслену позицію дослідники аргументують тим, що письмова форма може надати можливість більш обґрунтовано вирішити питання про відповідальність винних осіб у розголошенні відповідних даних [11, с. 480; 12, с. 141; 13, с. 77–78].

У свою чергу В. В. Вапнярчук, О. В. Капліна та інші науковці пропонують більш універсальну форму фіксації, а саме крім вищевказаних способів, здійснювати її «... на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії, або у журналі судового засідання (ст. 103 КПК України)» [14, с. 286]. Запропоновані підходи

щодо фіксування не викликають заперечень, але для подолання розбіжностей під час документування факту попередження про нерозголошення відомостей досудового розслідування назву процесуального документа, на думку О. А. Ляш, варто визначити в законі [15, с. 10].

Вважаємо, що перед відібранням підписки про нерозголошення відомостей слідчий, прокурор мають приймати відповідну постанову, а суддя ухвалу. На нашу думку, у вказаних рішеннях має обґрунтуватися необхідність застосування даного процесуального засобу та конкретна вимога до особи, у якої має відбиратися підписка щодо виконання відповідних приписів. Зміст їх мотивувальних частини буде цілком залежати від мети та мотивів, що стали підставою для прийняття рішення про нерозголошення відповідних даних, які необхідно конкретизувати.

У контексті викладеного вважаємо, що підписка про нерозголошення даних кримінального провадження має містити дані про: а) місце та дату її складання; б) посадову особу, яка прийняла підписку (посада, спеціальне звання, прізвище та ініціали); в) особу, у якої відбирається підписка (процесуальне статус, прізвище, ініціали); г) період часу, на який поширюється дія підписки; ґ) відомості, що не підлягають розголошенню; д) попередження про кримінальну відповідальність за ст. 387 КК України у разі розголошення зазначених відомостей.

Разом з тим, правило щодо недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування не носить безумовного характеру. З дозволу слідчого, прокурора вони можуть бути розголошені з різних причин. Так, зокрема, розголошення матеріалів відповідного провадження може мати профілактичне значення. У деяких випадках такі дані попереджають громадян про можливість вчинення щодо них злочину певними способами, наприклад, інформація про факти шахрайства. Інколи це відбувається з метою залучити громадськість до надання допомоги у встановленні або розшуку особи, яка вчинила злочин, встановлення свідків, а також інших обставин, що мають суттєве значення для кримінального провадження. Окремі відомості про розслідування навіть можуть бути передані до засобів масової інформації.

Окремого розгляду потребують питання, що пов'язані з обсягом інформації у кримінальному провадженні, яка може перебувати під заборорою розголошення. Визначити її об'єм досить складно, оскільки зайва таємність може привести до порушення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження як з боку обвинувачення, так

і з боку захисту, а зайва відкритість може негативно відбитися на розслідуванні в цілому. На нашу думку, абсолютно вся інформація, що отримана в рамках окремого кримінального провадження не може представляти таємницю слідства. Так, наприклад, факт проведення обшуку за місцем проживання підозрюваного, як правило, відразу стає відомим мешканцям житлового будинку, або сусідніх будинків, а отже не представляє таємниці. У свою чергу до такої інформації, на наш погляд, слід віднести: а) окремі докази та їх зміст, що стосуються винуватості підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні відповідного злочину; б) відомості про учасників кримінального провадження, зокрема їх місце проживання; в) які саме слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії збирається проводити слідчий; г) місце і час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій тощо.

Механізм забезпечення недопустимості розголошення відповідних даних згідно положень, передбачених ст. 222 КПК України стосується лише досудового розслідування. На нашу думку такий стан справ є не зовсім коректним. Досліджуючи дане питання В. В. Король за аналогією з вищевказаними положеннями пропонує передбачити у кримінальному процесуальному законодавстві норму щодо забезпечення нерозголошення даних закритого судового засідання, у зв'язку з чим у його учасників відбирати підписку та робити відповідну відмітку в протоколі судового засідання [16, с. 14]. Однак, на наш погляд, більш доцільно вести мову взагалі про кримінальне провадження в цілому, оскільки механізм дієвості

досліджуваного інституту повинен бути реалізований без виключення на всіх його стадіях. У зв'язку з тим вважаємо за необхідне в положеннях КПК України використовувати термін «Неприпустимість розголошення даних кримінального провадження».

Висновки. На підставі викладеного вважаємо, що інститут недопустимості розголошення даних кримінального провадження є процесуальною умовою з дотриманням якої, шляхом обмеження доступу до інформації розголошення якої може завдати шкоди охоронюваним суспільним відносинам, забезпечується належна реалізація завдань кримінального провадження.

Під відомостями кримінального провадження, що не підлягають розголошенню, слід розуміти охоронювану кримінальним та кримінальним процесуальним законом конфіденційну інформацію, яка відображає інтереси розслідування або судового розгляду та сприяє усуненню реальної або потенційної небезпеки його учасникам, визначену слідчим, прокурором, судом у своїх рішеннях.

Досліджувані питання є вельми актуальними, а отже вимагають до себе пильної уваги та подальшої розробки з боку як науковців, так і практиків. Будь-які заходи, що вживаються з метою недопущення розголошення даних кримінального провадження, не можуть обмежувати можливість реалізації прав його учасників. У зв'язку з тим, будь-який учасник в разі попередження про нерозголошення відомостей має право вимагати від слідчого, прокурора та суду конкретизації щодо інформації, яку він не має права розголошувати.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page11>
3. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 р. № 580-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/580-19>
4. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України: Наказ МВС від 06.07.2017 № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17>
5. Генеральна прокуратура України. Статистична інформація за 2019 р. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113281&libid=100820&c=edit&_c=fo#
6. Бражник А. А. Историчні передумови й соціальна обумовленість існування кримінально-правової заборони розголошення слідчої таємниці. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 6. С. 166–170.
7. Гутник К. В. Защитник как субъект противодействия расследованию. Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. 2007. Серія «Юридичні науки». Т. 20 (59). № 2. С. 189–193.
8. Даровских С. М. К вопросу о недопустимости разглашения данных предварительного расследования как способе обеспечения безопасности граждан. «Вестник УрФО. Безопасность в информационной сфере». 2014. № 2. С. 41–45.

9. Горелик А. С., Лобанова Л. В. Преступления против правосудия. СПб., Юридический центр Пресс, 2005. 491 с.
10. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) / Под ред. А. А. Чекалина, В. Т. Томина, В. В. Свечкова. Москва. Юрайт-Издат, 2015. 558 с.
11. Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування: дис ... канд. юрид. наук. Київ. 2016. 246 с.
12. Удалова Л. Д. Таємниця слідства: деякі проблемні питання. Криміналістика у протидії злочинності: матеріали конф. Київ. 2009. С. 76–78.
13. Якубова А. З. Окремі кримінально-процесуальні аспекти недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2013. № 3. С. 199–208.
14. Кримінальний процес: підручник / О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофименко та ін.; за заг ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2018. 584 с.
15. Ляш А. О. Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2013. № 1(7) С. 1–14. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13laovdr.pdf>
16. Король В. В. Засада гласності та її обмеження в кримінальному судочинстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ. 2002. 20 с.

References

1. Kriminalnij procesual'nij kodeks Ukrainy: zakon Ukraïni vid 13.04.2012 № 4651-VI. Vidomosti Verhovnoï Radi Ukraïni. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. St. 88. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Kriminalnij kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page11>.
3. Pro Nacionalnu policiyu: Zakon Ukraïni vid 02 lipnya 2015 r. № 580-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/580-19>.
4. Pro organizaciyu diyalnosti organiv dosudovogo rozsliduvannya Nacionalnoï policiï Ukraïni Nakaz MVS vid 06.07.2017 № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17>.
5. Generalna prokuratu Ukrainy. Statistichna informaciya za 2019 r. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.htm?dir_id=113281&libid=100820&c=edit&_c=fo#.
6. Brazhnik A. A. Istorichni peredumovi j socialna obumovlenist isnuvannya kriminalno-pravovoï zaboroni rozgoloshennya slidchoï taemnici. Yuridichnij naukovij elektronij zhurnal. 2016. № 6. S. 166–170.
7. Gutnik K. V. Zashchitnik kak subekt protivodejstviya rassledovaniyu. Vcheni zapiski Tavrijskogo nacionalnogo universitetu im. V. I. Vernadskogo. 2007. Seriya «Yuridichni nauki». T. 20 (59). № 2. S. 189–193.
8. Darovskih S. M. K voprosu o nedopustimosti razglasheniya dannyh predvaritelnogo rassledovaniya kak sposobe obespecheniya bezopasnosti grazhdan. «Vestnik UrFO. Bezopasnost v informacionnoj sfere». 2014. № 2. S. 41–45.
9. Gorelik A. S., Lobanova L. V. Prestupleniya protiv pravosudiya. SPb., Yuridicheskij centr Press, 2005. 491 s.
10. Kommentarij k Ugolovnomu kodeksu Rossijskoj Federacii (postatejnyj) / Pod red. A. A. Chekalina, V. T. Tomina, V. V. Sverchkova. Moscova. Yurajt-Izdat, 2015. 558 s.
11. Pavlovskij V. V. Zagalni polozhennya dosudovogo rozsliduvannya: dis ... kand. jurid. nauk. Ky'yiv. 2016. 246 s.
12. Udalova L. D. Taemnicya slidstva: deyaki problemni pitannya. Kriminalistika u protidii zlochinnosti: materialy konf. Kyjiv. 2009. S. 76–78.
13. Yakubova A. Z. Okremi kriminalno-procesualni aspekti nedopustimosti rozgoloshennya vidomostej dosudovogo rozsliduvannya. Visnik Lugans'kogo derzhavnogo universitetu vnutrishnih sprav imeni E. O. Didorenka. 2013. № 3. S. 199–208.
14. Kriminalnij proces: pidruchnik / O. V. Kaplina, O. G. Shilo, V. M. Trofimenko ta in.; za zag red. O. V. Kaplinoï, O. G. Shilo. Harkiv: Pravo, 2018. 584 s.
15. Lyash A. O. Nedopustimist rozgoloshennya vidomostej dosudovogo rozsliduvannya. Chasopis Nacionalnogo universitetu «Ostrozka akademiya». Seriya «Pravo». 2013. № 1(7) S. 1–14. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13laovdr.pdf>.
16. Korolj V. V. Zasada ghlasnosti ta jiji obmezhenja v kryminaljnomu sudochynstvi Ukrajinu: avtoref. dys. ... kand. juryd. nauk: spec. 12.00.09. Kyjiv. 2002. 20 s.

Повзик Євген Вікторович

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри
кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Повзык Евгений Викторович

*кандидат юридических наук, ассистент кафедры
уголовного процесса и оперативно-розыскной деятельности
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого*

Povzyk Yevhen

*Candidate of Law Science, Assistant of the Department of
Criminal Process and Operatively-Search Activity
Yaroslav Mudryi National Law University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-8-5393

УГОДА ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ

СОГЛАШЕНИЕ О ПРИЗНАНИИ ВИНОВНОСТИ: ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ И ПУТИ ЕЕ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

RECOGNITION AGREEMENT: PROBLEMATIC ASPECTS AND WAYS TO IMPROVE IT

Анотація. Автором проаналізовано актуальні питання здійснення кримінального провадження на підставі угоди про визнання винуватості, підстави та умови її укладення. Розглянуто підстави укладення угоди про визнання винуватості за тяжкістю кримінальних правопорушень. Акцентовано увагу на особливостях укладення угоди щодо особливо тяжких злочинів. Такі особливості полягають у додаткових умовах, які стосуються підслідності кримінальних правопорушень, форми співучасті, дій підозрюваного, обвинуваченого щодо викриття інших осіб у вчиненні злочинів, надання інформації що викриває цих осіб у вчиненні злочину та підтвердження її доказами. Проаналізовано таку умову укладення угоди про визнання винуватості, як характер шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (завдана державним чи суспільним інтересам). Звернуто увагу на недосконалість нормативного врегулювання цього питання, у зв'язку із внесенням змін до кримінального процесуального законодавства. Запропоновано шляхи нормативного вдосконалення порядку укладення угоди про визнання винуватості між підозрюваним, обвинуваченим та прокурором, порядку та умов надання згоди потерпілого на укладення такої угоди. Надання такої згоди, на нашу думку, повинно супроводжуватись відшкодуванням потерпілому шкоди. Якщо ж ця шкода не відшкодована, в такому разі після укладення та затвердження угоди про визнання винуватості потерпілий втрачає можливість захистити свої майнові інтереси в межах кримінального провадження.

Розглянуто нормативні вимоги до змісту угоди про визнання винуватості. Особливості укладення та розгляду судом угоди за участі захисника, перекладача, неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого потерпілого. Питання, які повинен врахувати прокурор перед укладенням угоди про визнання винуватості.

Ключові слова: угода, угода про визнання винуватості, спрощене провадження, потерпілий, прокурор, зміст угоди.

Аннотация. Автором проанализированы актуальные вопросы осуществления уголовного производства на основании соглашения о признании виновности, основания и условия его заключения. Рассмотрены основания заключения соглашения о признании виновности в зависимости от тяжести уголовных правонарушений. Акцентируется внимание на особенностях заключения соглашения относительно особо тяжких преступлений. Такие особенности заключаются в дополнительных условиях, которые касаются подсудности уголовных правонарушений, форм соучастия, действий подозреваемого,

обвиняемого относительно раскрытия других лиц в совершении преступлений, предоставлении информации, которая раскрывает этих лиц в совершении преступления и подтверждение ее доказательствами. Проанализировано такое условие заключения соглашения о признании виновности, как характер ущерба, причиненный уголовным правонарушением (нанесенный государственным или общественным интересам). Обращено внимание на несовершенство нормативного регулирования этого вопроса в связи с внесенными изменениями в уголовное процессуальное законодательство. Предложены пути нормативного усовершенствования порядка заключения соглашения о признании виновности между подозреваемым, обвиняемым и прокурором, порядка и условий предоставления согласия потерпевшего на заключение этого соглашения. Такое согласие, по нашему мнению, должно сопровождаться возмещением потерпевшему ущерба. Если же такой ущерб не возмещен, в таком случае после заключения и утверждения соглашения о признании виновности потерпевший теряет возможность защитить свои имущественные интересы в пределах уголовного производства.

Рассмотрены нормативные требования к содержанию соглашения о признании виновности. Особенности заключения и рассмотрения судом соглашения при участии защитника, переводчика, несовершеннолетнего подозреваемого, обвиняемого, потерпевшего. Вопросы, которые должен учитывать прокурор перед заключением соглашения о признании виновности.

Ключевые слова: соглашение, соглашение о признании виновности, упрощенное производство, потерпевший, прокурор, содержание соглашения.

Summary. The author analyzes current issues of criminal proceedings on the basis of an agreement on the recognition of guilt, the grounds and conditions of his agreement. The grounds for concluding a guilty plea agreement depending on the gravity of criminal offenses are considered. Attention is focused on the peculiarities of concluding an agreement regarding especially grave crimes. Such features consist in additional conditions that relate to the prosecution of criminal offenses, the forms of complicity, the actions of the suspect, the accused regarding the disclosure of other persons to commit crimes, the provision of information that reveals these persons in the commission of a crime and confirmation by evidence. This condition of the conclusion of an agreement on the recognition of guilt is analyzed as the nature of the damage caused by a criminal offense (caused to state or public interests). Attention is drawn to the imperfection of the regulatory regulation of this issue in connection with the amendments to the criminal procedural law. Ways of normative improvement of the procedure for concluding an agreement on the recognition of guilt between the suspect, the accused and the prosecutor, the procedure and conditions for the consent of the victim to conclude this agreement are proposed. Such consent, in our opinion, should be accompanied by compensation for damage to the victim. If such damage is not compensated, in this case, after the conclusion and approval of the guilty plea agreement, the victim loses the opportunity to protect his property interests within the criminal proceedings.

The regulatory requirements for the content of the guilty agreement are considered. Features of the conclusion and consideration by the court of the agreement with the participation of the defense counsel, translator, juvenile suspect, accused, victim. Matters that the prosecutor must consider before concluding a guilty plea.

Key words: agreement, plea agreement, summary procedure, victim, prosecutor, content of the agreement.

Постановка проблеми. Застосування угод у кримінальному процесі України має в цілому позитивну динаміку та схвальну оцінку як з боку правозастосовників, так і вчених. Але, варто зазначити, що механізм застосування інституту угод в повній мірі ще не відпрацьовано судовою практикою та в достатньому обсязі не досліджено науковою доктриною, а також беручи до уваги постійне вдосконалення кримінального процесуального законодавства, актуальним уявляється дослідження підстав та процесуального порядку укладення і розгляду угоди про визнання винуватості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці провадження на підставі угод присвячена достатньо велика кількість дисертаційних та монографічних досліджень. Окремі питання особливостей підстав та умов здійснення кримінального прова-

дження на підставі угоди про визнання винуватості досліджено у роботах І. В. Гловюк [4], Г. Ю. Саєнко [7], М. Г. Твердохліб [3], І. А. Тітко [2], О. Г. Шило [5] та інших вчених.

Мета статі. Проаналізувати кримінальне процесуальне законодавство, що регулює підстави, умови та процесуальний порядок здійснення кримінального провадження на підставі угоди про визнання винуватості, акцентувати увагу на проблемних аспектах його застосування та запропонувати шляхи його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 4 ст. 469 КПК України угоду про визнання винуватості може бути укладено між підозрюваним, обвинуваченим та прокурором щодо кримінальних проступків та злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам. Однак, щодо

особливо тяжких злочинів угода про визнання винуватості може бути укладена лише за наявності наступних умов: ці злочини віднесені до підслідності Національного антикорупційного бюро України; підозрюваний, обвинувачений викриває іншу особу у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України; інформація щодо вчинення такою особою злочину буде підтверджена доказами. Крім цього, відповідно до ч. 4 ст. 469 КПК України зазначену угоду може бути укладено у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів, вчинених за попередньою змовою групою осіб, організованою групою чи злочинною організацією або терористичною групою за умови викриття підозрюваним, який не є організатором такої групи або організації, злочинних дій інших учасників групи чи інших, вчинених групою або організацією злочинів, якщо повідомлена інформація буде підтверджена доказами. Зазначені умови є обов'язковими при укладенні угоди у провадженні стосовно особливо тяжких злочинів.

Відповідно до п. 8 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» від 11.12.2015 року [1] (далі — Постанова Пленуму) у провадженні на підставі угоди про визнання винуватості стосовно особливо тяжкого злочину підозрюваний, обвинувачений повинен до укладення угоди про визнання винуватості (попередньо) викрити іншу особу у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України (незалежно від ступеня тяжкості вчиненого останнім злочину та в межах якого кримінального провадження здійснюється досудове розслідування).

На нашу думку, виконання умови щодо викриття іншої особи у вчиненні злочину до укладення угоди про визнання винуватості може негативно вплинути на інтереси підозрюваного, обвинуваченого, який бажає укласти таку угоду. Це пов'язано з тим, що, виконавши зазначену умову, у прокурора не виникає обов'язку укласти угоду та направити її до суду. Відповідно, може скластися ситуація, коли прокурор отримавши інформацію, яка викриває іншу особу у вчиненні корупційного злочину, може продовжити досудове розслідування в загальному порядку та після його завершення направити обвинувальний акт до суду без угоди про визнання винуватості, або під час судового розгляду не виявити бажання укласти таку угоду. За такої ситуації можуть залишитися незахищеними приватні інтереси підозрюваного, обвинуваченого щодо пом'якшення покарання, що, у свою чергу,

може негативно вплинути на застосування вказаного виду спрощеного провадження.

У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне нормативно деталізувати порядок укладення угоди про визнання винуватості таким чином, щоб він забезпечував захист інтересів як підозрюваного, обвинуваченого (приватних), так і прокурора (публічних). На нашу думку, з метою забезпечення такого порядку укладення угоди в КПК України необхідно закріпити норму, яка б передбачала отримання від підозрюваного, обвинуваченого інформації, яка викриває іншу особу у вчиненні злочину лише після укладення угоди про визнання винуватості, а після отримання відповідної інформації направляти укладену угоду до суду. З огляду на те, що така інформація обов'язково повинна підтверджуватися доказами (п. 2 ч. 4 ст. 469 КПК України), та обов'язковість негайного направлення укладеної угоди до суду разом з обвинувальним актом (ч. 1 ст. 474 КПК України), вважаємо, за доцільне доповнити ч. 1 ст. 474 КПК України відповідною підставою відкладення направлення до суду угоди про визнання винуватості з метою отримання доказів вчинення іншою особою злочину.

До угоди про визнання винуватості, як зазначено вище, висувається ряд умов, однією з яких є характер завданої шкоди, а саме, завдана кримінальним проступком, злочином шкода лише державним чи суспільним інтересам (ч. 4 ст. 469 КПК України). Тлумачення цього нормативного положення дає підстави стверджувати, що укладення угоди про визнання винуватості неможливе в разі завдання злочином шкоди приватним інтересам. Однак, ЗУ «Про внесення змін до КПК України щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження» від 16.03.2017 р. № 1950-VIII було суттєво розширено коло кримінальних проваджень, в яких може бути укладено угоду про визнання винуватості. А саме, укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, внаслідок яких шкода завдана державним чи суспільним інтересам або правам та інтересам окремих осіб, у яких беруть участь потерпілий або потерпілі, не допускається, крім випадків надання всіма потерпілими письмової згоди прокурору на укладення ними угоди¹. Отже, внесені зміни до абз. 5 ч. 4 ст. 469 КПК України щодо характеру завданої шкоди (не лише державним чи суспільним інтересам,

¹ Пропозиції щодо можливості укладення угоди про визнання винуватості у провадженнях, де є потерпілий, за умови його згоди на таку угоду, на доктринальному рівні висловлювалися ще до внесення відповідних змін у кримінальне процесуальне законодавство [2, с. 368–369; 3, с. 359].

а й приватним) не узгоджується з іншими нормативними положеннями цього абзацу.

В результаті вище вказаних змін до КПК України, позиція потерпілого набула суттєвого значення для можливості застосування інституту угоди про визнання винуватості, що є додатковою гарантією захисту його прав та інтересів у кримінальному провадженні. Однак, в КПК України нормативно не врегульовано процесуальний порядок отримання такої угоди та яким процесуальним документом така угода повинна бути зафіксована (нормативно закріплено лише її письмову форму). Крім цього, угода на укладення угоди про визнання винуватості не передбачає обов'язкового відшкодування шкоди. Це, у свою чергу, може негативно вплинути на інтереси потерпілого, оскільки останній не є стороною угоди про визнання винуватості та не бере участі у такому кримінальному провадженні, що позбавляє його можливості захищати свої інтереси після укладення угоди про визнання винуватості. Тому, на нашу думку, доречно нормативно закріпити таку обов'язкову умову угоди про визнання винуватості, як відшкодування шкоди потерпілому, про що прямо зазначити в змісті угоди. У зв'язку з цим, цілком погоджуємося з І. В. Гловюк, яка, для вирішення вище вказаної проблеми, пропонує вводити елементи змісту угоди про примирення в угоду про визнання винуватості, зокрема, у частині розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строку її відшкодування чи переліку дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, строку їх вчинення, і тоді, відповідно, визнавати ініціатором скасування угоди про визнання винуватості також потерпілого, про що вносити зміни до ст. 476 КПК. Лише в такому випадку буде належним чином врахований елемент ресторативної юстиції при укладенні угод про визнання винуватості, і забезпечені інтереси потерпілих [4, с. 41–42].

Відповідно до ст. 472 КПК України в угоді про визнання винуватості зазначаються: її сторони; формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; істотні для відповідного кримінального провадження обставини; беззастережне визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення; обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо відповідні домовленості мали місце); умови часткового звільнення підозрюваного, обвинуваченого від цивільної відповідальності у вигляді

відшкодування державі збитків внаслідок вчинення ним кримінального правопорушення; узгоджене покарання та згода підозрюваного, обвинуваченого на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням; наслідки укладення та затвердження угоди, передбачені ст. 473 КПК України; наслідки невиконання угоди; дата укладення угоди та підписи сторін.

Отже, в змісті угоди про визнання винуватості повинні бути зазначені сторони угоди, якими відповідно до ст. 469 КПК України є прокурор та підозрюваний, обвинувачений. Однак, це не всі учасники кримінального процесу, які є сторонами цієї угоди. У провадженні на підставі угоди про визнання винуватості з моменту ініціювання укладення такої угоди обов'язкову участь бере захисник підозрюваного, обвинуваченого (п. 9 ч. 2 ст. 52 КПК України), відомості щодо якого повинні бути зазначені в змісті угоди про визнання винуватості, яку він засвідчує своїм підписом. Його участь у цьому кримінальному провадженні є гарантією забезпечення не тільки і не стільки прав і законних інтересів самого підозрюваного, обвинуваченого, скільки законності застосування цієї процедури, а отже — законності самого кримінального провадження, здійснення правосуддя, яке іманентно передбачає ухвалення справедливого рішення [5].

Угода про визнання винуватості також може укладатися, якщо підозрюваний, обвинувачений є неповнолітнім. У такому випадку угода укладається за участю його законного представника. При цьому, якщо неповнолітній досяг шістнадцятирічного віку, він має право укласти угоду самостійно, але за наявності згоди його законного представника. Якщо ж неповнолітній не досяг 16 років, угоду за його згодою укладає законний представник неповнолітнього. Про надання згоди на укладення угоди про визнання винуватості неповнолітнім, його законним представником обов'язково має бути зазначено в змісті угоди [6]. Якщо ж підозрюваний, обвинувачений не володіє мовою, якою здійснюється кримінальне судочинство, то в такому кримінальному провадженні обов'язкову участь бере його перекладач. В такому разі, на нашу думку, доцільно складати та направляти до суду два примірники угоди про визнання винуватості, один з яких на рідній мові підозрюваного, обвинуваченого, який підписується перекладачем (ч. 4 ст. 29 КПК України). Разом з тим, вважаємо, в змісті угоди повинно бути зазначено та засвідчено підписом про те, що перекладач попереджений про відповідальність за завідомо неправильний переклад або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. Саме таке вирішення цього питання, на нашу думку, забезпечуватиме дотримання прав та

захист інтересів підозрюваного, обвинуваченого, сприятиме його обізнаності щодо покладених на нього угодою про визнання винуватості обов'язків.

В змісті угоди про визнання винуватості обов'язково повинно бути зазначено формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність. При цьому, слід відзначити, що кваліфікація дій підозрюваного, обвинуваченого не може бути предметом домовленостей сторін угоди про визнання винуватості, на відміну від американської моделі угоди про визнання вини, за якою обвинувачений визнає себе винним у вчиненні злочину в обмін на певні поступки держави — або стосовно можливості перекваліфікації злочину на менш тяжкий або суттєве зниження покарання (або разом обидві обставини)².

² В США існує досить багато способів стимулювання належної «посткримінальної» поведінки обвинуваченого («співпрацюючих свідків»). Іноді осіб, які виправдали довіру правоохоронних органів, навіть повністю звільняють від покарання незважаючи на тяжкі наслідки вчинених ними злочинів.

Факультативним елементом змісту угоди (окрім провадження щодо особливо тяжких злочинів) за КПК України можуть бути обов'язки підозрюваного, обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою. Такі обов'язки можуть передбачати виконання дій, спрямованих на розкриття і розслідування злочину, викриття та кримінальне переслідування інших співучасників вчинення правопорушення, розшук майна, отриманого в результаті вчинення правопорушення тощо. Разом з тим, як слушно зазначається в науковій літературі, законом чітко не визначено ступінь та характер такої співпраці, крім того, незрозуміло, яким чином ефективність цієї співпраці зі слідством буде оцінюватися прокурором [7, с. 102].

Література

1. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод [Електронний ресурс]: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.12.2015: офіц. веб-сайт. URL: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html. — Заголовок з екрана.
2. Тітко І. А. Нормативне забезпечення та практика реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 — Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Тітко Іван Андрійович. Х., 2016. С. 368–369.
3. Твердохліб М. Г. Проблема законодавчого вдосконалення кримінального провадження на підставі угод // Порівняльно-аналітичне право. 2016. № 1. С. 358–361. URL: http://pap.in.ua/1_2016/108.pdf
4. Гловюк І. В. Укладення угод про визнання винуватості: окремі питання у контексті оновлення законодавства // Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (10 листопада 2017 року) / упор. О. В. Авраменко, С. С. Гнатюк, І. В. Красницький. Львів: ЛьвДУВС. С. 40–42.
5. Шило О. Г. Актуальні питання забезпечення права на правову допомогу у провадженні на підставі угоди про визнання винуватості / О. Г. Шило, Є. В. Повзик // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2015. № 1(11). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15sohpvv.pdf>.
6. Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод [Електронний ресурс]: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 р. // ВССУ: офіц. веб-сайт. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12>. — Заголовок з екрана.
7. Саєнко Г. Ю. Провадження на підставі угод у кримінальному процесі України [Текст]: монографія / Г. Ю. Саєнко; [наук. ред.: Д. П. Письменний]; Нац. акад. внутр. справ. Київ: Кафедра, 2019. 223 с.

References

1. Pro praktyku zdiisnennia sudamy kryminalnoho provadzhenia na pidstavi uhod [Elektronnyi resurs]: Postanova Plenumu Vyshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav vid 11.12.2015: ofits. veb-sait. URL: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html. — Zaholovok z ekrana.
2. Titko I. A. Normatyvne zabezpechennia ta praktyka realizatsii pryvatnoho interesu v kryminalnomu protsesi Ukrainy: dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.09 — Kryminalnyi protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza; operatyvno-rozshukova diialnist / Titko Ivan Andriiovych. Kh., 2016. S. 368–369.

3. Tverdokhlib M. H. Problema zakonodavchoho vdoskonalennia kryminalnoho provadzhennia na pidstavi uhod // Porivnialno-analitychne pravo. 2016. № 1. S. 358–361. URL: http://pap.in.ua/1_2016/108.pdf
4. Hloviuk I. V. Ukladennia uhod pro vyznannia vynuivatosti: okremi pytannia u konteksti onovlennia zakonodavstva // Teoriia ta praktyka protydii zlochynnosti u suchasnykh umovakh: zbirnyk tez Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (10 lystopada 2017 roku) / upor. O. V. Avramenko, S. S. Hnatiuk, I. V. Krasnytskyi. Lviv: LvDUVS. S. 40–42.
5. Shylo O. H. Aktualni pytannia zabezpechennia prava na pravovu dopomohu u provadzhenni na pidstavi uhody pro vyznannia vynuivatosti / O. H. Shylo, Ye. V. Povzyk // Chasopys Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Pravo». 2015. № 1(11). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15sohpvv.pdf>.
6. Pro deiaki pytannia zdiisnennia kryminalnoho provadzhennia na pistavi uhod [Elektronnyi resurs]: Informatsiinyi lyst Vyshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav vid 15.11.2012 r. // VSSU: ofits. veb-sait. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12>. — Zaholovok z ekrana.
7. Saienko H. Yu. Provadzhennia na pidstavi uhod u kryminalnomu protsesi Ukrainy [Tekst]: monohrafiia / H. Yu. Saienko; [nauk. red.: D. P. Pysmennyi]; Nats. akad. vnutr. sprav. Kyiv: Kafedra, 2019. 223 s.

УДК 327:[341.238+341.76]

Железко Алла Миколаївна
кандидат історичних наук,
доцент кафедри міжнародних та регіональних студій
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Железко Алла Николаевна
кандидат исторических наук,
доцент кафедры международных и региональных студий
Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова

Zheliezko Alla
PhD in History, Associate Professor of the Department of
International and Regional Studies
National Pedagogical Dragomanov University

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-8-5523

**ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАРОДЖЕННЯ
ТА ФОРМУВАННЯ НОРМ ДИПЛОМАТИЧНОГО
ПРОТОКОЛУ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

**ІСТОРИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ
И ФОРМИРОВАНИЯ НОРМ ДИПЛОМАТИЧЕСКОГО
ПРОТОКОЛА В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ**

**HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS OF THE ORIGIN
AND FORMATION OF DIPLOMATIC PROTOCOL NORMS
IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL RELATIONS**

Анотація. У статті досліджено, що норми дипломатичного протоколу у сучасній міжнародній системі є наслідком тривалої еволюції та послідовного історичного розвитку. Доведено, що зовнішня політика держав заснована на традиціях та звичаях, які мають глибоке історичне коріння. З утвердженням Вестфальської системи міжнародних відносин почався процес формування нових принципів міжнародного права. Домінуючими суб'єктами даної системи міжнародних відносин стають суверенні держави, між якими змінюється характер взаємовідносин. Зростає роль дипломатії як регулятора контактів між ними, а звідси виникає нагальна потреба у створенні загальноприйнятих правил, які б допомагали встановленню контактів між державами. З утворенням Віденської міжнародної системи у практиці міжнародного спілкування з'являються кодифіковані норми дипломатичного протоколу. Цей документ був першою спробою в дипломатії наділити юридичною силою і перетворити його в норми міжнародного права. З прийняттям Віденських конвенцій про дипломатичні та консульські зносини остаточно сформувалися дотепері на сьогодні норми дипломатичного протоколу. Тому можна вважати, що протокол – це міжнародна категорія, яку повинні дотримуватися усі держави.

Ключові слова: дипломатичний протокол, система міжнародних відносин, звичаєве право, міжнародне право, дипломатичне право, консульське право, дипломатія.

Аннотация. В статье исследовано, что нормы дипломатического протокола в современной международной системе являются следствием длительной эволюции и последовательного исторического развития. Доказано, что внешняя политика государств основана на традициях и обычаях, которые имеют глубокие исторические корни. С утверждением Вестфальской системы международных отношений начался процесс формирования новых принципов международного права. Доминирующими субъектами данной системы международных отношений становятся суверенные государства, между

котрими меняється характер взаимоотношень. Растет роль дипломатии как регулятора контактов между ними, а отсюда возникает насущная необходимость в создании общепринятых правил, которые бы помогли установлению контактов между государствами. С образованием Венской международной системы в практике международного общения появляются кодифицированы нормы дипломатического протокола. Этот документ был первой попыткой в дипломатии наделить юридической силой и превратить его в нормы международного права. С принятием Венских конвенций о дипломатических и консульских отношениях окончательно сформировались действенные на сегодня нормы дипломатического протокола. Поэтому можно считать, что протокол — это международное категория, которую должны соблюдать все государства.

Ключевые слова: дипломатический протокол, система международных отношений, обычай, международное право, дипломатическое право, консульское право, дипломатия.

Summary. The article investigates that the norms of the diplomatic protocol in the modern international system are the result of a long evolution and consistent historical development. It is proved that the foreign policy of states is based on traditions and customs that have deep historical roots. With the adoption of the Westphalian system of international relations, the process of forming new principles of international law began. The dominant subjects of this system of international relations are sovereign states, between which the nature of the relationship is changing. The role of diplomacy as a regulator of contacts between them is growing, and this necessitates the creation of universally accepted rules that would help establish contacts between states. With the formation of the Vienna International System in the practice of international communication, the norms of the diplomatic protocol appear to be codified. This document was the first attempt in diplomacy to give legal force and turn it into international law. With the adoption of the Vienna Conventions on diplomatic and consular relations, the norms of the diplomatic protocol that have become effective today have finally been formed. Therefore, it can be considered that the protocol is an international category that should be observed by all states.

Key words: diplomatic protocol, system of international relations, custom, international law, diplomatic law, consular law, diplomacy.

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ — початку ХХІ ст. сталися якісні зміни орієнтирів в системі міжнародних відносин унаслідок трансформацій політичних відносин між суб'єктами міжнародного права: розпад СРСР і поява нових держав з різновекторними тенденціями розвитку, зміна розстановки сил на міжнародній арені, реформування універсальних інституційних систем та регіональних систем безпеки та ін.

Із появою нових суб'єктів міжнародного права зросла різноманітність зовнішньої політики держав, а також складність міжнародних відносин, що вимагають безпосередньої участі у дипломатичному процесі глав держав, урядів, представників дипломатичних корпусів тощо.

Роль дипломатії як засобу ведення зовнішньої політики різних історичних епох завжди була винятково важлива. Сучасна дипломатія потребує належної міжнародно-правової регламентації, яка б враховувала інтереси всіх держав, незалежно від їх потенціалу та місця в системі міжнародних відносин. Експерт з дипломатичного протоколу Г. А. Науменко стверджує, що у відносинах між державами часто дуже багато залежить від якихось дрібниць дипломатичного протоколу [Науменко Г. А., с. 47]. Адже дипломатичний протокол є невід'ємною складовою частиною — інструментом дипломатії. Ці особливості визначають **актуальність** нашого дослідження.

Складність дослідження формування норм дипломатичного протоколу в системі міжнародних відносин полягає у тому, що в якості загальної дефініції поняття «дипломатичний протокол» означає цілу систему (комплекс) взаємодії загальноприйнятих норм (правил), традицій та умовностей, яких дотримуються представники суб'єктів міжнародних відносин як в окремо взятій державі, так і у світі в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки дипломатичний протокол базується на таких основних дисциплінах як дипломатичне, консульське, міжнародне, звичаєве право, історія, тому потрібно досліджувати проблему щодо формування норм дипломатичного протоколу в цих напрямках. Зазначену проблематику в окремих аспектах досліджувало багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед вітчизняних науковців варто відзначити Биркович Т. І. [2], Музику А. І. [3], Руденка Г. М. [4], Репецького В. М. [5], Сагайдак О. П., Сардачука П. Д. [6], Сагайдак О. П. [7], Пелех І. В., Свіденко А. [8], Герасіна Л. М. [9], Буткевич О. В. [10], Сандровського К. К. [11], Хижняк І. А. [12], Дмитрієва А. І. [22] тощо. Окремими аспектами дослідження займалися такі зарубіжні вчені: Молочков Ф. Ф. [13], Мурадян А. А. [14], Драйман Д. [15], Вуд Дж., Сеппе Ж. [16], Eileen Denza [17,18], Christopher Lau [19], Watson A. [20] та ін.

Отже, аналізуючи вітчизняну та зарубіжну літературу, слід зауважити, що у вітчизняній та зарубіжній історіографії відкритими залишаються питання про те, в яких випадках норми дипломатичного протоколу є юридично обов'язковими, а в яких вони просто правила міжнародної ввічливості.

Звідси формулюється дослідницька мета статті: шляхом наукової аналітики довести, що кожна система міжнародних відносин є історично обумовленим явищем, якій властиві свій набір регулюючих механізмів і пріоритетних правових норм згідно яким сформувалася сучасна система загальноприйнятих правил (норм) дипломатичного протоколу.

Виклад основного матеріалу. В дипломатії ефективну роль відіграють засоби, які, на перший погляд, здавалось, не мають ніякого відношення до традиційного спілкування політиків, особливо при вирішенні спірних питань. Вони можуть бути за формою жартівливими, але з натяком, можуть висловлювати наполегливі рекомендації в обхід дипломатичних умовностей, а можуть слугувати додатковим підтвердженням своїх ультимативних вимог. Зовні залишаючись не образливими, вони тим не менш висловлюють певні наміри, тверду позицію або загрозу. А головне, не залишають за собою офіційних підтверджень: немає документа — немає заяви. Але професійні політики та дипломати не можуть не враховувати такі засоби — мову знаковості у своїх дипломатичних діях [1, с. 15].

Історичний досвід розвитку людства довів, що для забезпечення вдалих дипломатичних взаємовідносин недостатньо існування та дотримання лише норм міжнародного права. Як показує дипломатична практика надзвичайно важливо у міжнародних відносинах дотримуватися протокольних правил та церемоніальних звичаїв. Протокольні норми, які регулює сучасне дипломатичне та консульське право, створюють відповідні умови для того, щоб взаємовідносини між державами розвивалися в атмосфері взаємоповаги та взаєморозуміння.

Дипломатичне та консульське право — це окрема галузь міжнародного права, що у своїй основі має звичаєву природу, яка формувалася упродовж розвитку історії людства. Не дивлячись на досить ранню появу міжнародного договору як засобу регулювання міжнародних відносин, звичай має своє коріння в міжплемінному спілкуванні і з огляду на свою природу протягом усієї історії займав, і, по сьогодні має особливе положення серед міжнародно-правових джерел [10, с. 117]. При цьому варто зазначити, що весь механізм створення і дії звичаєвих норм зазнав радикальних змін з огляду на потреби сучасних міжнародних відносин.

Як вважає дослідник з історії міжнародного права Буткевич О. В. звичаї були казуїстичними і досить швидко змінювалися на договірні норми. Але звичаями продовжували регулюватися і стали звичаєвою основою стародавнього міжнародного права основоположні принципи, докорінні засади міжнародних відносин, які важче було внормувати договорами. У стародавній період існувала складна процедура створення міжнародного договору: відсутність системи міжнародних відносин та загальних принципів її існування, відсутність правових норм регулювання взаємовідносин між суб'єктами міжнародних відносин сприяли їхній меншій, порівняно зі звичаєм, чисельності [10, с. 118].

Серед стародавніх історичних пам'яток та написів дослідники знайшли договори про мир, торгівлю і навіть шлюб. Підписанням договорів відводилась спеціальна місія, яка мала тимчасовий характер. Після заключення союзів, підписання договорів представники місії поверталися назад, не залишаючи постійних представництв на території перебування. Майже до XV ст. постійне перебування іноземців в державах не підтримувалось правителями. Зміни у відносинах між державами почали відбуватись в XV ст., коли на зміну феодално-роздрібленим прийшли сильні об'єднані держави [16, с. 25].

В Європі після закінчення тридцятилітньої війни (1618–1648 рр.) та підписання Вестфальських договорів 1648 р. почала діяти Вестфальська система міжнародних відносин, яка дала початок процесу формування нових принципів міжнародного права XVII ст. За дослідженнями Дмитрієва А. І. [22] встановлено, що Вестфальська система міжнародного права юридично закріпила принцип державного суверенітету в практичній міжнародній політиці [23, с. 33–34]. Домінуючими суб'єктами Вестфальської системи міжнародних відносин стають суверенні держави. Ця система вперше санкціонувала принцип територіального суверенітету у міждержавних відносинах.

Згідно Оснабрюцького та Мюнстерського договорів були закладені нові принципи міжнародного права Вестфальської системи:

- стабільність кордонів (встановлення меж європейських держав);
- національний суверенітет (головний принцип міжнародних відносин);
- ієрархічність і суперництво (між слабшими та могутнішими державами);
- коаліційність (політична рівновага) — компроміс між принципами суверенної рівності та спільного інтересу.

Коаліційний принцип є визначальним для цієї міжнародної системи, оскільки примушує кожного

з акторів на міжнародній арені обмежувати свої прагнення, пов'язані з експансією або діє як засіб для захисту — залякування держави, яка порушує політичну рівновагу [25, с. 58].

Отже, згідно новим правилам у сфері міжнародних відносин постає нагальна потреба у постійних дипломатичних контактах. Основою дипломатії цього періоду стала теорія «постійних переговорів» розроблена кардиналом Рішельє в «Політичному заповіті» [16, с. 25] та апробована ним ще під час тридцятилітньої війни з Іспанією.

Завдяки Вестфальській системі міжнародних відносин фактично було покинчено з багаторівневою феодальною системою, де підданство існувало на кількох рівнях політичної суб'єктивності як об'єкт влади: сеньйора, короля, глави церкви, імператора [25, с. 58] — відповідно послы та посланники мали тимчасові місії і діяли тільки в інтересах окремих груп людей. Згідно Оснабрюцького договору § 5 статті XVII і відповідного йому § 115 Мюнстерського договору визнається основоположний принцип міжнародного права — мирне вирішення міжнародних спорів, який став принциповим та ефективним засобом, покладеним в основу нового правопорядку в Європі [24, с. 243].

З утворенням системи міжнародних відносин змінюється характер взаємовідносин між державами, зростає роль дипломатії як регулятора контактів між суб'єктами міжнародних відносин, розширюється сфера діяльності дипломатів, утворюються інститути постійних дипломатичних представників на рівні посольств. Варто зауважити, що в міру розвитку дипломатичних відносин між державами, постала необхідність у створенні загальноприйнятих правил, які допомагали б розвитку міжнародного спілкування. Виникає потреба у створенні зводу певних норм та правил поведінки, який би сприяв створенню позитивної атмосфери під час переговорного процесу. На зміну ритуалу, заснованому на звичаях й традиціях утворився етикет, відповідний європейським нормам міжнародної ввічливості та загальноприйнятим світським умовностям того часу.

У посольському праві відбулися зміни: привілеї та імунітети посла походять від здійснюваних функцій, а не від того, що посол представляє особу свого правителя, суверена. Розвитку галузі посольського права сприяло формування й розвиток інституту багатосторонньої дипломатії в результаті проведення загальноєвропейських конгресів і конференцій, які сприяли становленню класу професійних дипломатів [10, с. 281].

Вестфальська система міжнародних відносин проіснувала з 1648 р. до 1815 р. Дипломатичні відносини цього періоду регулювалися звичаєвим правом.

У 1814 р. у Відні відбулось скликання конгресу всіх європейських держав, який тривав до червня 1815 р. Віденським конгресом було закінчено війни коаліцій європейських держав з Наполеоном I Бонапартом та встановлено однойменну систему міжнародних відносин. Під час конгресу вперше було розроблено систему договорів, що регулювали міжнародні відносини і закріплювали кордони у масштабах усієї Європи, а також зафіксували нове співвідношення сил на континенті [25, с. 79].

На Віденському конгресі було вирішено замінити звичаї писаними нормами права. Були кодифіковані норми посольського права щодо статусу та рангів послів (послы, легати або нунції; посланники; повірені у справах), звичаїв, їх прийняття в країні перебування, дипломатичного протоколу та церемоніалу, гарантій додержання принципу дипломатичної недоторканості та ін. Акт мав назву — Віденський регламент, який доповнений протоколом ЄКС-ЛЯ-ША-ПЕЛЬ від 21 жовтня 1818 р. [27].

Отже, посольські звичаї поступово перетворюються в дипломатичний протокол. Слід зауважити, що протокол — це не винахід одної країни або групи дипломатів. Як стверджують Нікіфоров Д. С. та Борунков А. Ф., — «...це категорія історична, підсумок багатостолітнього спілкування держав і народів, накопичення та відбору з тривалих повторів тих правил поведінки, які найбільшою мірою відповідали б інтересам підтримки спілкування» [26, с. 40].

У 1928 р. на конференції в Гавані була прийнята Конвенція про консульських чиновників. Незважаючи на те, що вона мала регіональний характер, її ратифікувало 15 держав, більшість її положень знайшли підтвердження в Конвенції 1961 р. Поділяючи думку Репецького В. М., вважаємо, що це була перша спроба комплексної кодифікації дипломатичного права, в якій поряд з положеннями про класи і ранги вона регулювала ще й питання легалізації привілеїв та імунітетів, а також в певній мірі статус спеціальних комісій [27, с. 226].

Остаточне формування міжнародно-правового кодексу дипломатії та дипломатичного протоколу завершилось після закінчення Другої світової війни. На міжнародній арені з'являються нові суб'єкти міжнародних відносин — міжнародні організації. На порядку денному були поставлені питання щодо діяльності представників держав-членів організацій, які були акредитовані при них і створення системи привілеїв та імунітетів. В рамках ООН було прийнято дві загальні конвенції: «Про привілеї та імунітети ООН» від 18 лютого 1946 р. та «Про привілеї та імунітети спеціалізованих організацій» від 21 листопада 1947 р. На своїй першій сесії Комісія міжнародного

права ООН у 1949 р. почала процес вирішення проблеми кодифікації дипломатичних і консульських зносин, який тривав до 1961 р. — початку Віденської конференції. В ній приймали участь делегації з 81 держави. Результатом конференції було прийняття Віденської конвенції про дипломатичні зносини, яка на сьогоднішній день ратифікована всіма країнами світу. У 1963 р. на черговій Віденській конференції, учасниками якої були 92 держави була прийнята конвенція про консульські зносини [27, с. 226].

Згідно Віденської конвенції про дипломатичні зносини статті 14 глави представництв розподіляються на:

1 клас — послів і нунціїв, які акредитуються при главах держав та інших главах представництв еквівалентного рангу;

2 клас — посланників та інтернунціїв, які акредитуються при міністрах закордонних справ;

3 клас — повірених у справах, які акредитуються при міністрах закордонних справ.

У відношенні старшинства та етикета не повинно проводитися ніяких розрізень главами представництв внаслідок їх приналежності до того чи іншого класу. Крім рангів та класів у Конвенції зафіксовані привілеї та імунітети дипломатів, їх сімей, житла, кореспонденції; порядок визначення їхнього старшинства; права й обов'язки та інші сторони дипломатичної місії держави та її агентів [28].

Віденська конвенція про консульські зносини побудована на принципах статуту ООН, в ній містяться положення, яких не передбачають норми міжнародного звичайного права. Згідно з положеннями Конвенції встановлено правила консульських зносин; закріплено консульські функції та привілеї; нормам звичаєвого права надано форму договірної права [29].

Віденські конвенції про дипломатичні та консульські зносини є базовими міжнародно-правовими

документами, які регулюють сучасну дипломатичну діяльність суб'єктів міжнародного права. Всі процедури, які прописані у Конвенціях є нормами дипломатичного протоколу.

Враховуючи принцип міжнародної ввічливості (поваги до всього, що символізує чи представляє державу) дипломатичний протокол кожного дипломатичного представництва включає в себе організацію прийомів, для виявлення поваги високому гостю своєї країни з метою підтримки контактів у країні перебування. Багато зусиль з боку співробітників диппредставництва разом із протокольними службами країни перебування потребує повне протокольне забезпечення офіційних візитів найвищих осіб держави — від зустрічі до проведів [6, с. 221–222].

Висновок. Отже, норми дипломатичного протоколу почали формуватися з утворенням системи міжнародних відносин на основі звичаїв та договорів, які зародилися в стародавній період і призначалися для регулювання конкретних, часто короточасних відносин між сторонами. Вестфальська система міжнародних відносин заклала основи нового світового порядку і появу пов'язаних з ним принципів міжнародного права, що сприяло формуванню і розвитку інституту багатосторонньої дипломатії, яка регулювалася звичаєвим правом. В залежності від історичної епохи змінювалися форми, методи діяльності і характер дипломатії. Віденський конгрес відіграв ключову роль у формуванні нової парадигми відносин між європейськими державами та коаліціями держав, а звідси виникла потреба в кодифікуванні норм права та формуванні загальних правил дипломатичного протоколу. Прийняття конвенцій про дипломатичні та консульські зносини, які в сукупності утворюють систему міжнародно-правових норм стало результатом міжнародного співробітництва у галузі дипломатичного і консульського права.

Література

1. Науменко Г. А. Его величество протокол / Г. А. Науменко. К.: ООО «Издательский дом «Справи сімейні». 2007. 200 с.
2. Биркович Т. І. Правове регулювання дипломатичної служби в Україні: дис... канд. юрид. Наук: 12.00.07 / Т. І. Биркович; Гуманітарний ун-т «Запорізький ін-т держ. та муніципального управління». Запоріжжя. 2007. 187 с.
3. Музика А. І. Правовий статус дипломатичного представництва: питання теорії та практики: дис... канд. юрид. Наук: 12.00.11 / А. І. Музика; Ін-т законодавства Верховної Ради України. К. 2009. 197 с.
4. Руденко Г. М. Представництва іноземних держав в Україні: (статус, протокол, обслуговування, законодавчі акти): Наук.-дослід. вид. / Г. М. Руденко; Ген. Дирекція Київ. Міськ. Ради з обслуговування іноз. Представництв (ГДІП); заг. ред. П. О. Кривоном. Київ: ІВЦ «Планета». 2004. 352 с.
5. Репецький В. М. Дипломатичне і консульське право: Підручник / В. М. Репецький. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання. 2006. 372 с.

6. Сагайдак О. П., Сардачук П. Д. Дипломатичне представництво: організація і форми роботи: Навч. посібник / О. П. Сагайдак, П. Д. Сардачук. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання. 2008. 295 с.
7. Сагайдак О. П. Дипломатичний протокол та етикет: Навч посіб. / О. П. Сагайдак. К.: Знання. 2006. 380 с.
8. Пелех І. В., Свіденко А. Особливості здійснення окремих дипломатичних процедур за протоколом у міжнародному праві / І. В. Пелех, А. Свіденко // Юридичний науковий електронний журнал. № 3. 2019. С. 250–253.
9. Герасіна Л. М. Історико-політична еволюція міжнародних систем: сутність, закономірності, типи / Л. М. Герасіна // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого № 2 (29). 2016. С. 80–94.
10. Буткевич О. В. Історія міжнародного права: Підручник / О. В. Буткевич. Видання 2-ге, стереотипне. К.: Вид. Ліра-К. 2018. 412 с.
11. Сандровский К. К. Дипломатическое право: учебник / К. К. Сандровский. К.: Высшая школа. 1981. 240 с.
12. Хижняк І. А. Нова історія міжнародних відносин у системному форматі (1648–1918): підручник для студентів вищих навчальних закладів / І. А. Хижняк. К.: ДП «Від дім «Персонал». 2009. 224 с.
13. Молочков Ф. Ф. Дипломатический протокол и дипломатическая практика / Ф. Ф. Молочков. М.: Международные отношения. 1977. 248 с.
14. Мурадян А. А. Самая благородная наука. Об основных понятиях международно-политической теории: Монография / А. А. Мурадян. М.: Международные отношения. 1990. 158 с.
15. Драйман Д. Дипломатический протокол: задачи, средства, методы и стиль работы / Д. Драйман. Лейпциг. 1981. 146 с.
16. Вуд Дж., Серре Ж. Дипломатический церемониал и протокол / Дж. Вуд, Ж. Серре. Пер. с англ., 2-е исправл. Изд. Москва: Издательство «Прогресс». 1976. 401 с.
17. Eileen Denza. Vienna Convention on Diplomatic Relations. URL: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/vcdr/vcdr_e.pdf.
18. Eileen Denza. Diplomatic Law, Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations. Oxford: Oxford University Press. 2008. URL: <http://www.ejil.org/pdfs/20/4/1930.pdf>.
19. Christopher Lau. Diplomatic and Consular Law. Research Guide. Christopher Lau International & Foreign Legal Research Professor Marci Hoffman Berkeley Law. Spring 2015. URL: <https://scholarship.law.berkeley.edu>.
20. Watson A. Diplomacy: The Dialogue Between States. URL: <https://www.amazon.com>.
21. Попов В. И. Современная дипломатия. Теория и практика / В. И. Попов. М.: Научная книга. 2000. 573 с.
22. Дмитрієв А. І. Вестфальський мир 1648 р. і сучасне міжнародне право: Монографія / А. І. Дмитрієв. К.: Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Київський ун-т права. 2001. 426 с.
23. Троян І. Трансформація ідеї суверенітету в системі міжнародних відносин XV–XVII ст. / І. Троян // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Випуск 21. 2009. С. 33–39.
24. Задорожна С. М. Загальні принципи у класичному міжнародному праві: Вестфальський мир / С. М. Задорожна // Право і суспільство. № 6. 2018. С. 241–245.
25. Турчин Я. Б. Історія міжнародних відносин (від Стародавнього світу до початку XX ст.): навч. посіб. / Я. Б. Турчин, Р. Б. Демчишак, Т. І. Плазова. Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2013. 140 с.
26. Никифоров Д. С., Борунков А. Ф. Дипломатический протокол в СССР: принципы, нормы, практика / Д. С. Никифоров, А. Ф. Борунков. М.: Международные отношения. 1985. 299 с.
27. Національна академія внутрішніх справ. Мультимедійний посібник з навчальної дисципліни «Міжнародне право». URL: <https://arm.naiu.kiev.ua>.
28. Репецький В. М. Становлення та розвиток права зовнішніх зносин / В. М. Репецький // Альманах міжнародного права. Випуск 2. 2010. С. 223–229.
29. Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_048.
30. Віденська конвенція про консульські зносини від 24 квітня 1963 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_047.

References

1. Naumenko Gh. A. Egho velychestvo protokol / Gh. A. Naumenko. K.: OOO «Yzdateljskyj dom «Spravy simejni». 2007. 200 s.
2. Byrkovych T. I. Pravove reghuljuvannja dyplomatychnoji sluzhby v Ukrajinі: dys... kand. juryd. Nauk: 12.00.07 / T. I. Byrkovych; Ghumanitarnyj un-t «Zaporizjkyj in-t derzh. Ta municypaljnogho upravlinnja». Zaporizhzhja. 2007. 187 s.

3. Muzyka A. I. Pravovij status dyplomatychnogho predstavnytstva: pytannja teoriji ta praktyky: dys... kand. juryd. Nauk: 12.00.11 / A. I. Muzyka; In-t zakonodavstva Verkhovnoji Rady Ukrainy. K. 2009. 197 s.
4. Rudenko Gh. M. Predstavnytstva inozemnykh derzhav v Ukraini: (status, protokol, obslughovuvannja, zakonodavchi akty): Nauk.-doslid. vyd. / Gh. M. Rudenko; Ghen. Dyrekcija Kyjiv. Misjk. Rady z obslughovuvannja inoz. Predstavnytstv (GhDIP); zagh. red. P. O. Kryvonom. Kyjiv: IVC «Planeta». 2004. 352 s.
5. Repecykij V. M. Dyplomatychni i konsuljske pravo: Pidruchnyk / V. M. Repecykij. 2-ghe vyd., pererob. i dop. K.: Znannja. 2006. 372 s.
6. Saghajdak O. P., Sardachuk P. D. Dyplomatychni predstavnytstvo: orghanizacija i formy roboty: Navch. posibnyk / O. P. Saghajdak, P. D. Sardachuk. 2-ghe vyd., pererob. i dop. K.: Znannja. 2008. 295 s.
7. Saghajdak O. P. Dyplomatychnyj protokol ta etyket: Navch. posib. / O. P. Saghajdak. K.: Znannja. 2006. 380 s.
8. Pelekh I. V., Svidenko A. Osoblyvosti zdijsnennja okremykh dyplomatychnykh procedur za protokolom u mizhnarodnomu pravi / I. V. Pelekh, A. Svidenko // Jurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal. # 3. 2019. S. 250–253.
9. Gherasina L. M. Istoryko-politychna evoljucija mizhnarodnykh system: sutnistj, zakonomirnomirnosti, typy / L. M. Gherasina // Visnyk Nacionaljnogho universytetu «Jurydychna akademija Ukrainy imeni Jaroslava Mudrogho # 2 (29). 2016. S. 80–94.
10. Butkevych O. V. Istorija mizhnarodnogho prava: Pidruchnyk / O. V. Butkevych. Vydannja 2-ghe, stereotypne. K.: Vyd. Lira-K. 2018. 412 s.
11. Sandrovskiy K. K. Diplomaticheskoe pravo: uchebnik / K. K. Sandrovskiy. K.: Vysshaya shkola. 1981. 240 s.
12. Khyzhnjak I. A. Nova istorija mizhnarodnykh vidnosyn u systemnomu formati (1648–1918): pidruchnyk dlja studentiv vyshhykh navchalnykh zpkladiv / I. A. Khyzhnjak. K.: DP «Vid dim «Personal». 2009. 224 s.
13. Molochkov F. F. Diplomaticheskij protokol i diplomaticheskaya praktika / F. F. Molochkov. M.: Mezhdunarodnye otnosheniya. 1977. 248 s.
14. Muradyan A. A. Samaya blagorodnaya nauka. Ob osnovnykh ponyatijakh mezhdunarodno-politicheskoy teorii: Monografiya / A. A. Muradyan. M.: Mezhdunarodnye otnosheniya. 1990. 158 s.
15. Drayman D. Diplomaticheskij protokol: zadachi, sredstva, metody i stil raboty / D. Drayman. Leybtsig. 1981. 146 s.
16. Vud Dzh., Serre Zh. Diplomaticheskij tseremonial i protokol / Dzh. Vud, Zh. Serre. Per. s angl., 2-e ispravl. Izd. Moskva: Izdatelstvo «Progress». 1976. 401 s.
17. Eileen Denza. Vienna Convention on Diplomatic Relations. URL: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/vcdr/vcdr_e.pdf.
18. Eileen Denza. Diplomatic Law, Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations. Oxford: Oxford University Press. 2008. URL: <http://www.ejil.org/pdfs/20/4/1930.pdf>.
19. Christopher Lau. Diplomatic and Consular Law. Research Guide. Christopher Lau International & Foreign Legal Research Professor Marci Hoffman Berkeley Law. Spring 2015. URL: <https://scholarship.law.berkeley.edu>.
20. Watson A. Diplomacy: The Dialogue Between States. URL: <https://www.amazon.com>.
21. Popov V. I. Sovremennaya diplomatiya. Teoriya i praktika / V. I. Popov. M.: Nauchnaya kniga. 2000. 573 s.
22. Dmytrijev A. I. Vestfaljskij myr 1648 r. i suchasne mizhnarodne pravo: Monohrafija / A. I. Dmytrijev. K.: In-t derzhavy i prava imeni V. M. Korecjkogho NAN Ukrainy, Kyjivskij un-t prava. 2001. 426 s.
23. Trojan I. Transformacija ideji suverenitetu v systemi mizhnarodnykh vidnosyn XV–XVII st. / I. Trojan // Ukrainjska nacionaljna ideja: realiji ta perspektyvy rozvytku. Vypusk 21. 2009. S. 33–39.
24. Zadorozhna S. M. Zagaljni pryncypy u klasychnomu mizhnarodnomu pravi: Vestfaljskij myr / S. M. Zadorozhna // Pravo i suspiljstvo. # 6. 2018. S. 241–245.
25. Turchyn Ja. B. Istorija mizhnarodnykh vidnosyn (vid Starodavnjogho svitu do pochatku KhKh st.): navch. posib. / Ja. B. Turchyn, R. B. Demchyshak, T. I. Plazova. Ljviv: Vydavnytvo Ljvivskojki politekhniki. 2013. 140 s.
26. Nikiforov D. S., Borunkov A. F. Diplomaticheskij protokol v SSSR: printsipy, normy, praktika / D. S. Nikiforov, A. F. Borunkov. M.: Mezhdunarodnye otnosheniya. 1985. 299 s.
27. Nacionaljna akademija vnutrishnykh sprav. Muljtymedijnyj posibnyk z navchalnoji dyscyplyny «Mizhnarodne pravo». URL: <https://arm.naiu.kiev.ua>.
28. Repecykij V. M. Stanovlennja ta rozvytok prava zovnishnykh znosyn / V. M. Repecykij // Aljmanakh mezhdunarodnogho prava. Vypusk 2. 2010. S. 223–229.
29. Vidensjka konvencija pro dyplomatychni znosyny vid 18 kvitnja 1961. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_048
30. Vidensjka konvencija pro konsuljski znosyny vid 24 kvitnja 1963 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_047.

Петренко Юлія Володимирівна

*аспірантка кафедри права Європейського Союзу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Петренко Юлія Владимировна

*аспірантка кафедри права Европейского Союза
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

Petrenko Yulia

*Postgraduate Student of the European Union Law Department
Yaroslav Mudryi National Law University*

ORCID: 0000-0003-4954-3332

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-8-5441

ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В СФЕРІ ОБОРОНИ

ПРИНЦИПЫ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В СФЕРЕ ОБОРОНЫ

INTERNATIONAL COOPERATION PRINCIPLES IN THE SPHERE OF DEFENCE

Анотація. Проаналізовано сучасні загрози та виклики системі європейської безпеки та їх вплив на формування та розвиток принципів міжнародного співробітництва в сфері оборони. З'ясовано роль основних принципів міжнародного права для ефективного співробітництва держав-членів ЄС в сфері оборони. Розкрито зміст наступних основних принципів міжнародного права: суверенної рівності держав; добросовісного виконання міжнародних зобов'язань; мирного вирішення міжнародних спорів; незастосування сили або загрози силою; співробітництва; рівноправності і самовизначення народів та націй; невтручання у внутрішні справи держав; принцип непорушності державних кордонів; територіальної цілісності держав, поваги прав і основних свобод людини. Акцентовано увагу на формуванні спеціальних принципів, що відображають специфіку співробітництва держав-членів ЄС в сфері оборони. Сформовано власне бачення системи спеціальних принципів міжнародного права, зокрема, в сфері оборонного співробітництва. Запропоновано наступні спеціальні принципи: принцип здійснення співробітництва на основі партнерства, рівноправності, взаємної вигоди; принцип балансу інтересів та можливостей; принцип солідарності та партнерства; принцип недоторканості інтересів третіх держав; принцип дотримання законів країни перебування в ході здійснення співробітництва в сфері оборони; принцип неподільності безпеки; принцип заохочення розвитку новітніх технологій; принцип надання переваги взаємним консультаціям і переговорам задля врегулювання міжнародних спорів. Встановлено, що основні принципи міжнародного права та спеціальні принципи міжнародного права, що відображають особливий характер співробітництва держав у сфері оборони, є єдиною взаємопов'язаною системою, що доповнюють та розвивають одне одного. Обґрунтовано роль і значення системної взаємодії основних і спеціальних принципів міжнародного права для забезпечення безпечних, мирних та стабільних умов існування світової спільноти.

Ключові слова: основні принципи міжнародного права, принцип самовизначення народу, міжнародне співробітництво, міжнародні організації.

Аннотация. Проанализированы современные угрозы и вызовы системе европейской безопасности и их влияние на формирование и развитие принципов международного сотрудничества в сфере обороны. Выяснена роль основных принципов международного права для эффективного сотрудничества государств-членов ЕС в сфере обороны. Раскрыто содержание следующих основных принципов международного права: суверенного равенства государств; добросовест-

ного выполнения международных обязательств; мирного разрешения международных споров; неприменение силы или угрозы силой; сотрудничества; равноправия и самоопределения народов и наций; невмешательства во внутренние дела государств; принцип нерушимости государственных границ; территориальной целостности государств, уважения прав и основных свобод человека. Акцентируется внимание на формировании специальных принципов, отражающих специфику сотрудничества государств-членов ЕС в сфере обороны. Сформировано собственное видение системы специальных принципов международного права, в частности, в сфере военного сотрудничества. Предложены следующие специальные принципы: принцип осуществления сотрудничества на основе партнерства, равноправия, взаимной выгоды; принцип баланса интересов и возможностей; принцип солидарности и партнерства; принцип неприкосновенности интересов третьих государств; принцип соблюдения законов страны пребывания в ходе осуществления сотрудничества в сфере обороны; принцип неделимости безопасности; принцип поощрения развития новейших технологий; принцип предпочтения взаимных консультаций и переговоров для урегулирования международных споров. Установлено, что основные принципы международного права и специальные принципы международного права, отражающие особый характер сотрудничества государств в сфере обороны, являются единой взаимосвязанной системой, дополняющей и развивающей друг друга. Обоснована роль и значение системного взаимодействия основных и специальных принципов международного права для обеспечения безопасных, мирных и стабильных условий существования мирового сообщества.

Ключевые слова: основные принципы международного права, принцип самоопределения народа, международное сотрудничество, международные организации.

Summary. Modern threats and challenges for the European security system and their influence on the international cooperation principles in the sphere of defence formation and development have been analysed. The part of the basic international law principles for EU country-members cooperation in the sphere of defence have been distinguished. The content of the next international law principles as: the states sovereign equality; honest fulfilment of international duties; peaceful solution of international discussions; non-application of force or threats with force; cooperation, equality and self-determination of peoples and nations; non-interference in the states home affairs; the principle of state borders inviolability; territorial integrity; respect for the rights and the main freedoms of a man have been discovered.

The accent on the formation of special principles which reflect the specific features of EU member-states cooperation in the sphere of defence has been done. The own sight on the system of special principles of international law, especially in the defence cooperation has been formed. The next special principles has been offered: cooperation on the base of partnership, equality of rights and mutual benefit, the balance of balance and possibilities, solidarity and partnership principle, the Third World countries interests inviolability principle, the principle of following the laws of country stay in the process of cooperation in the sphere of defence, the security indivisibility principle; the new technologies development encouragement principle; the principle of preference of mutual consultations and talks for settlement of international debates. It has been stated that the basic international law principles and special international law principles which reflect the special character of states cooperation in the sphere of defence are the only interconnected system which supplements and develops each other. The part and significance of the system interaction of the basic and special international law principles for guaranteeing of peaceful and secure conditions for world mankind existence have been proved.

Key words: basic principles of international law, principles of self-determination of people, international cooperation, international organizations

Постановка проблеми в загальному вигляді. Актуальність теми статті зумовлена необхідністю встановлення ролі принципів міжнародного співробітництва в сфері оборони для зміцнення міжнародного миру та безпеки, забезпечення стабільності і передбачуваності відносин держав та інших суб'єктів міжнародного права.

Сучасний етап розвитку міжнародних відносин характеризується стрімким зростанням кількості збройних конфліктів, активною протидією тероризму, динамічною боротьбою за світову гегемонію, утвердженням примату загальнолюдських цінностей як відображення фундаментальних прав і свобод лю-

дини. На цьому тлі відбуваються процеси, пов'язані із застосуванням сили, проявами територіальних спорів та інших дестабілізуючих факторів. Саме тому існує об'єктивна необхідність у сумлінному виконанні суб'єктами міжнародного права зобов'язань, передбачених основними принципами міжнародного права та забезпеченні у такий спосіб ефективного міжнародно-правового регулювання названих вище процесів [1, ст. 20].

Поява низки новітніх загроз системі міжнародної безпеки зумовлює необхідність координації зусиль держав, міжнародних інститутів та світової спільноти для ефективної протидії їм з метою підтримки

міжнародної безпеки та миру. Тому, практикою міжнародних відносин, крім основних, сформовано ще й спеціальні принципи міжнародного права, що відображають специфіку відносин та особливий характер взаємодії його суб'єктів у сфері оборони. При цьому сутність спеціальних принципів міжнародного права постійно наповнюється новим змістом. Деякі принципи перестають відображати інтереси суб'єктів міжнародного права, тому на зміну їм приходять нові, що більше відповідають об'єктивним потребам розвитку міжнародних відносин.

Основні принципи міжнародного права та спеціальні принципи міжнародного права, що відображають особливий характер співробітництва держав у сфері оборони, є єдиною взаємопов'язаною системою, що доповнюють та розвивають одне одного. Необхідність дотримання одного принципу зумовлює врахування змісту іншого. Отже, лише у разі системної взаємодії всієї сукупності як загальних, так і спеціальних принципів міжнародного права, що враховують специфіку співпраці у сфері оборони, можливе забезпечення безпечних, мирних та стабільних умов існування світової спільноти.

Враховуючи викладене, з'ясування сутності, змістовного наповнення та значення як основних, так і спеціальних принципів міжнародного права для співробітництва держав-членів ЄС в сфері оборони, становить для автора значний науковий інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Питання, що стосується основних принципів міжнародного права є достатньо дослідженим серед українських та зарубіжних авторів. При вивченні вказаного питання були використані роботи українських науковців, зокрема, таких як: І. В. Солопова (I. V. Solopova), Н. Л. Бондаренко-Зелінська (N. L. Bondarenko-Zelinska), Т. С. Цимбрівський (T. S. Tsymbrivskiy), Л. Д. Тимченко (L. D. Tymchenko), Л. В. Зіняк (L. V. Ziniak), Н. В. Кирилюк (N. V. Kyryliuk), В. М. Репецький (V. M. Repetskiy), О. В. Задорожній (O. V. Zadorozhnyi). У західній науці міжнародного права вказане питання досліджували І. Броунлі (I. Brounli), С. Краснер (S. Krasner), Л. Іствуд (L. Istvud), М. Коен (M. Koen), Е. Бромс (E. Broms), Г. Кельзен (H. Kelzen), Л. Опенгейм (L. Oppenheim), А. Фердросс (A. Ferdross), Є. Грецова (Ye. Hretsova) тощо.

Що стосується спеціальних принципів міжнародного права, що відображають специфіку співробітництва в сфері оборони, варто зазначити, що на сьогодні це питання є не достатньо вивченим,

а тому існує потреба здійснити системне комплексне дослідження принципів співпраці у вказаній сфері.

Формулювання цілей статті. Метою і завданням статті є системний комплексний аналіз принципів міжнародного співробітництва в сфері оборони, а також визначення їх ролі в процесі забезпечення міжнародного миру та безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Принцип співробітництва є основою сучасного міжнародного права. Беззаперечно, гарантувати мир і безпеку можна лише завдяки співпраці в різних галузях міжнародного життя. В сфері оборони, де на сьогодні рівень обмеження суверенних прав на користь наддержавних утворень є мінімальним, в епоху глобалізації та активних інтеграційних процесів, коли досягнення певних цілей неможливе без об'єднання зусиль ряду держав, принцип співробітництва відіграє надзвичайно важливе значення. Загрози і виклики, що постали перед міжнародною спільнотою, є настільки складними, глобальними та прогресуючими, що вирішити їх можливо лише спільними зусиллями суб'єктів міжнародного права.

Слід наголосити, що у сфері оборонного співробітництва необхідним є забезпечення єдності, однакості тлумачення принципів міжнародного права, що застосовуються у ході такої співпраці. Незважаючи на особливості, притаманні конкретним державам, спеціальні принципи створюють основу конкретного виду співробітництва. Водночас вони повинні мати однакове змістовне наповнення у сфері оборонного співробітництва. Такий стан речей є запорукою стабільності цих відносин, зміцнення довіри між державами та іншими суб'єктами міжнародного права і певною мірою перешкоджатиме фрагментації міжнародного права у сфері оборонного співробітництва [2, ст. 101].

Здійснюючи співробітництво в сфері оборони, держави-члени Євросоюзу керуються основними принципами міжнародного права. Значення таких принципів полягає в тому, що вони: є найбільш загальними, основоположними нормами, що регулюють ключові питання міжнародних відносин; є імперативними нормами *jus cogens*, що мають вищу юридичну силу; містять зобов'язання *erga omnes*, тобто такі принципи стосуються всіх членів міжнародної спільноти та є обов'язковими для них; мають універсальну сферу дії і комплексний характер; охороняють загальнолюдські цінності та інтереси; виконують роль критерію міжнародної законності; заповнюють прогалини у міжнародному праві.

Основні принципи міжнародного права закріплені у Статуті ООН 1945 р. [3], Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відно-

син та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 р. [4] та Заключному акті НБСС, підписаному в Гельсінкі 1975 р. [5], низці інших міжнародних документів.

У статті 2 Статуту ООН зазначені перші сім принципів:

- 1) суверенної рівності держав;
- 2) добросовісного виконання міжнародних зобов'язань;
- 3) мирного вирішення міжнародних спорів;
- 4) незастосування сили або загрози силою;
- 5) співробітництва;
- 6) рівноправності і самовизначення народів та націй;
- 7) невтручання у внутрішні справи держав.

Декларація про принципи міжнародного права 1970 р. розкриває юридичний зміст кожного з вищеперелічених принципів. Та найбільше значення Декларації полягає насамперед у тому, що пункт 3 Загальних положень вказаного документу відносить принципи, викладені в статті 2 Статуту ООН до основних принципів міжнародного права. «Принципи Статуту, що містяться у даній Декларації, являють собою основні принципи міжнародного права і закликають усі держави керуватися цими принципами у своїй міжнародній діяльності і розвивати свої взаємовідносини на основі їх суворого дотримання» [4].

Заключний акт НБСС від 01.08.1975 доповнює перелічені вище основні принципи міжнародного права ще трьома, а саме: принцип непорушності державних кордонів, територіальної цілісності держав, поваги прав і основних свобод людини.

Принцип суверенної рівності держав закріплений в пункті 1 статті 2 Статуту ООН 1945 р. Юридичний зміст вказаного принципу розкрито в Декларації про принципи міжнародного права 1970 р.

Всі держави користуються суверенною рівністю. Вони мають однакові права і обов'язки і є рівноправними членами міжнародної спільноти, незалежно від відмінностей економічного, соціального, політичного або іншого характеру [4].

Поняття «суверенна рівність» включає наступні елементи:

- a) держави юридично рівні;
- b) кожна держава користується правами, властивими повному суверенітету;
- c) кожна держава зобов'язана поважати правосуб'єктність інших держав;
- d) територіальна цілісність і політична незалежність держави недоторканні;
- e) кожна держава має право вільно вибирати і розвивати свої політичні, соціальні, економічні та культурні системи;

f) кожна держава зобов'язана виконувати цілком і сумлінно свої міжнародні зобов'язання і жити в мирі з іншими державами [4].

Основними складовими принципу суверенної рівності держав є державний суверенітет та рівність держав. Суверенітет означає здатність держави виконувати свої функції у внутрішній політиці і бути носієм прав та обов'язків у міжнародній спільноті. Рівність держав означає їх однаковий правовий статус (рівність прав та обов'язків). Указані елементи доповнюють один одного: державний суверенітет виступає гарантією та інструментом забезпечення рівноправ'я держав у міжнародних правовідносинах, а рівність держав встановлює межі реалізації державного суверенітету. Водночас, аналіз теорії та практики міжнародного права підтверджує, що рівність держав слід трактувати як формально-юридичну, а не фактичну. В практиці міжнародних організацій часто мають місце випадки, коли в рамках функціонування окремих органів (наприклад, Ради Безпеки ООН) статус окремих держав є вищим, зокрема, вони мають пріоритет щодо участі в роботі виконавчих органів міжнародних організацій, наділені правом вето тощо. Такі винятки не можуть розглядатися як порушення цього принципу, оскільки їх існування погоджено всіма державами-членами таких міжнародних організацій. Крім того, це одна з форм реалізації принципу суверенної рівності, яка полягає у визнанні та юридичному закріпленні реального внеску держав у розвиток міжнародного співробітництва, з урахуванням їх фактичного становища: економічного, політичного тощо. Крім того, особливий статус окремих держав надається їм за згодою всіх інших держав-членів [6, ст. 12–13].

Разом з тим, певні особливості реалізації принципу суверенної рівності держав мають місце у процесі функціонування наднаціональних механізмів. Їх функціонування передбачає передачу державами частини своїх повноважень до міжнародних організацій чи інтеграційних об'єднань. Це відбувається з різних причин, зокрема, у зв'язку із зростанням кількості глобальних проблем, розширенням сфер міжнародного співробітництва, що, в свою чергу, зумовлює збільшення кількості об'єктів міжнародного правового регулювання.

Слід виділити передумови, за яких функціонування наднаціональних механізмів не суперечить принципу суверенної рівності держав. Так, наднаціональні механізми повинні однаково застосовуватися до всіх держав, на які поширюється їх дія. Крім того, необхідною передумовою створення та функціонування наднаціональних механізмів є згода тих держав, на які поширюються їх дія. Варто

також додати, що наднаціональні механізми можуть діяти лише в межах функцій, наданих їм при створенні. Що стосується сфери оборони, що варто зазначити, що у вказаній сфері наднаціональний метод регулювання правовідносин є неприйнятним для держав-членів Євросоюзу, які на сьогодні не готові до суттєвого обмеження суверенних прав на користь інституцій ЄС. Держави-члени ЄС в сфері оборони наразі співпрацюють виключно на міждержавній основі.

Принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань є одним із найдавніших принципів міжнародного права. У стародавніх римлян він виражався формулою *pacta sunt servanda* — «угоди повинні виконуватися».

Частину змісту вказаного принципу розкриває пункт 2 статті 2 Статуту ООН, відповідно до змісту якого всі держави-члени ООН мають сумлінно виконувати взяті на себе згідно Статуту ООН зобов'язання. Не дивлячись на те, що вищевказане положення Статуту ООН буквально поширюється лише на членів ООН і на зобов'язання за Статутом цієї організації, в міжнародному праві ця норма тлумачиться більш розширено і відноситься до всіх суб'єктів міжнародного права і до всіх видів міжнародних зобов'язань.

Більш повного закріплення принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань набув у Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. [7] та у Віденській конвенції про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 р. [8].

Статтею 26 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. встановлено, що кожен чинний договір є обов'язковим для його учасників і повинен добросовісно виконуватись. При цьому, як зазначено в статті 27 Конвенції, учасник такої угоди не може посилається на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання ним договору. У статті 31 Конвенції також підкреслюється, що договір повинен добросовісно тлумачитись, оскільки без правильного розуміння змісту договору навряд чи можна розраховувати на його добросовісне виконання. Аналогічні положення відтворені у Віденській конвенції про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 р.

Варто підкреслити, що принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань поширює свою дію на всі норми міжнародного права, незалежно від форми їх об'єктивізації. Це твердження знаходить своє нормативне підкріплення в пункті 10 Заключеного акту НБСЄ 1975 р.

Так, держави-учасники мають сумлінно виконувати свої зобов'язання за міжнародним правом, як ті зобов'язання, які випливають із загальновогнаних принципів і норм міжнародного права, так і ті зобов'язання, які випливають з відповідних міжнародному праву договорів або інших угод, учасниками яких вони є [5]. Як бачимо, має місце рівність писаних і звичаєвих норм. При цьому відповідно до статті 2 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. під поняттям «договір» слід розуміти міжнародну угоду, укладену між державами в письмовій формі і регульовану міжнародним правом, незалежно від того, чи викладена така угода в одному документі, двох чи кількох зв'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування [7].

Разом з тим, Заключений акт НБСЄ 1975 р. підкреслює, що під час здійснення державами своїх суверенних прав, в тому числі права встановлювати свої закони та адміністративні правила, вони мають узгоджувати власні дії зі своїми юридичними зобов'язаннями по міжнародному праву. Вказане положення демонструє взаємозв'язок міжнародного і внутрішньодержавного права. Це має безпосереднє відношення і до співробітництва в сфері оборони.

*Принцип мирного вирішення міжнародних спорів*¹ отримав характер імперативної норми міжнародного права разом з набуттям чинності Статуту ООН, відповідно до пункту 3 статті 2 якого «всі члени Організації Об'єднаних Націй вирішують свої міжнародні спори мирними засобами таким чином, щоб не ставити під загрозу міжнародний порядок та безпеку».

Відповідно до статті 33 Статуту ООН «сторони, які беруть участь в будь-якому спорі, продовження якого могло б загрожувати підтримці міжнародного миру і безпеки, повинні перш за все намагатися вирішити суперечку шляхом переговорів, посередництва,

¹ Принцип мирного вирішення міжнародних спорів бере свій початок з Гаазьких конференцій миру 1899 і 1907 рр., в ході проведення яких було прийнято ряд конвенцій, що передбачали обмеження застосування збройної сили для вирішення міжнародних суперечок. Однак положення конвенцій не містили імперативної заборони застосовувати силу в ході вирішення міждержавних спорів. Такі формулювання, як «по можливості», «наскільки дозволять обставини» надавали державам-учасникам можливість обирати між воєнними і мирними засобами вирішення міжнародних спорів.

Вагомий внесок у формування принципу мирного вирішення міжнародних спорів зроблено у 1928 р. у зв'язку з укладенням Паризького договору про відмову від війни як знаряддя національної політики (Пакт Бріана-Келлога). Паризький договір 1928 р. містив норму про заборону війни як знаряддя національної політики та засіб вирішення міжнародних спорів. Пактом встановлено необхідність вирішувати будь-які спори, що можуть виникнути між його учасниками, мирними засобами. Проте положення Паризького договору 1928 р. не містили повної заборони застосування сили або погрози силою в міжнародних відносинах.

примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів або угод або іншими мирними засобами за своїм вибором». Статут ООН не наводить вичерпний перелік таких засобів, а лише вказує на можливі засоби вирішення конфлікту. Крім того, норми міжнародного права не містять імперативного обов'язку держави застосовувати конкретний засіб, а навпаки, надають можливість вільного вибору способів вирішення спору, які відповідали б обставинам і характеру такого спору.

Згодом цей принцип був підтверджений у статутах і документах регіональних організацій (Ліги арабських держав, Організації американських держав, Організації африканської єдності, Організації з безпеки і співробітництва в Європі та ін.), у резолюціях Генеральної Асамблеї ООН [9, ст. 15].

Юридичний зміст вказаного принципу доповнено положеннями Декларації про принципи міжнародного права 1970 р.: «Сторони в спорі зобов'язані в разі, якщо вони не досягнуть вирішення спору шляхом одного з вищезазначених мирних засобів, продовжувати прагнути до врегулювання спору шляхом інших узгоджених між ними мирних засобів.

Держави, які є сторонами в міжнародному суперечці, а також інші держави повинні утримуватися від будь-яких дій, які можуть загострити становище настільки, що буде поставлено під загрозу підтримання міжнародного миру і безпеки, і повинні діяти у відповідності з цілями і принципами Організації Об'єднаних Націй» [4].

Принцип незастосування сили або загрози силою юридично закріплено у пункті 4 статті 2 Статуту ООН. Крім того, зміст вказаного принципу доповнюється нормами гл. V–VIII Статуту ООН, Декларацією про принципи міжнародного права 1970 р., Декларацією про заборону застосування військового, політичного або економічного примусу при укладенні міжнародних договорів, затвердженою Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 2734 (XXV) від 22.05.1969 р. [10], Декларацією про посилення ефективності принципу відмови від погрози силою або його застосування в міжнародних відносинах, затвердженою Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 42/22 від 18.11.1987 р. [11] тощо.

Відповідно до пункту 4 статті 2 Статуту ООН, держави утримуються в своїх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним з цілями Організації Об'єднаних Націй.

В Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. конкретизовано дії, від яких держави мають утримуватись в своїх міжнародних відносинах. Так,

держави повинні утримуватися від пропаганди агресивних воєн. Агресивна війна є злочином проти миру, за яке передбачається відповідальність відповідно до міжнародного права. Крім того, кожна держава має утримуватися від загрози силою або її застосування з метою порушення існуючих міжнародних кордонів іншої держави або в якості засобу вирішення міжнародних спорів, в тому числі територіальних, і питань, що стосуються державних кордонів. Разом з тим, кожна держава повинна утримуватися від погрози силою або її застосування з метою порушення міжнародних демаркаційних ліній, таких як лінії перемир'я, встановлених або відповідних міжнародній угоді, стороною якого є дана держава або яких це держава зобов'язана дотримуватися на будь-якій іншій підставі. Також держави зобов'язані утримуватися від актів репресалій, пов'язаних із застосуванням сили. Кожна держава повинна утримуватися від будь-яких насильницьких дій, що позбавляють народи їх права на самовизначення, свободу і незалежність. Крім того, держави мають утримуватися від організації або заохочення організації іррегулярних сил або збройних банд, зокрема найманців, для вторгнення на територію іншої держави. Кожна держава повинна утримуватися від організації, підбурювання, надання допомоги або участі в актах громадянської війни або терористичних актах в іншій державі або від потурання організаційної діяльності в межах своєї території, спрямованої на вчинення таких актів, в тому випадку, коли акти, що згадуються в цьому пункті, пов'язані з загрозою силою або її застосуванням. Територія держави не може бути об'єктом військової окупації, що є результатом застосування сили в порушення положень Статуту. Територія держави не повинна бути об'єктом придбання іншою державою в результаті погрози силою або її застосування. Ніякі територіальні придбання, є результатом загрози силою або її застосування, не повинні визнаватися законними [4].

Разом з тим, Статутом ООН передбачено виключний перелік випадків правомірного застосування збройної сили в міжнародних відносинах. По-перше, це невід'ємного право на індивідуальну або колективну самооборону на підставі статті 51 Статуту ООН. Таким правом може скористатися будь-яка держава, що зазнає збройного нападу, доти, поки Рада Безпеки не прийме заходів, необхідних для підтримки міжнародного миру і безпеки. Про заходи, вжиті державою при здійсненні права на самооборону, має бути негайно повідомлено Раду Безпеки. Такі заходи мають бути пропорційними нападу та не повинні виходити за рамки того, що необхідно для припинення агресії.

По-друге, допускається застосування сили у межах колективних заходів примусового характеру, якщо Радою Безпеки ООН буде встановлено факт загрози миру, порушення миру або акт агресії. Стаття 39 Статуту ООН наділяє Раду Безпеки ООН правом визначати існування будь-якої загрози миру, порушення миру або акту агресії і робити рекомендації або вирішувати, яких заходів слід вжити для підтримки або відновлення міжнародного миру і безпеки. Статтею 41 Статуту ООН Раду Безпеки ООН уповноважено вирішувати, які заходи, не пов'язані з використанням збройних сил, мають застосовуватися для реалізації її рішень. Ці заходи можуть включати повне або часткове розірвання економічних відносин, залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо або інших засобів сполучення, а також розрив дипломатичних відносин. Якщо ці заходи виявилися недостатніми, стаття 42 Статуту ООН наділяє Раду Безпеки ООН правом ухвалити рішення про застосування збройної сили для підтримки або відновлення міжнародного миру і безпеки [3].

Варто зазначити, що саме дотримання принципу незастосування сили або загрози силою свідчить про ефективність співробітництва держав-членів ЄС в сфері оборони.

Принцип співробітництва закріплений пунктом 3 статті 1 Статуту ООН як обов'язок держав здійснювати міжнародне співробітництво для вирішення міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру.

До 1945 р. співпраця між державами залежала від їх доброї волі, однак з огляду на мету, проголошену у Статуті ООН, — підтримання глобального миру — необхідність співробітництва держав перейшла в площину юридичної обов'язковості [2, ст. 75]. Варто погодитися з Л. Д. Тимченком (L. D. Tymchenko), що обов'язок держав співпрацювати одна з одною має дві основні причини. По-перше, підтримувати мир і безпеку можна тільки за допомогою співпраці в різних сферах міжнародного життя. По-друге, сучасні проблеми настільки ускладнилися, що поодиночі їх вирішити вже майже неможливо [12, ст. 100].

Вказані фактори стали передумовою прийняття Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., яка, в свою чергу, покладає на держави обов'язок співпрацювати одна з одною в різноманітних областях міжнародних відносин для підтримки міжнародного миру та безпеки, сприяння міжнародній економічній стабільності та прогресу, загальному добробуту народів і міжнародному співробітництву.

Разом з тим, у Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р. визначено, що «держави-учасниці будуть розвивати свою співпрацю

одна з одною, як і з усіма іншими державами, в усіх сферах відповідно до цілей і принципів Статуту ООН. Розвиваючи свою співпрацю, держави-учасники будуть надавати особливого значення областям, як вони визначені в рамках Наради з безпеки і співробітництва в Європі, причому кожна з них буде вносити свій вклад в умовах повної рівності. Вони будуть прагнути, розвиваючи свою співпрацю як рівні, сприяти взаєморозумінню і довірі, дружнім і добросусідським відносинам між собою, міжнародному миру, безпеці і справедливості. ... Вони підтверджують, що уряди, установи, організації і люди можуть відігравати відповідну і позитивну роль в сприянні досягненню цих цілей їх співпраці. Вони будуть прагнути, розширюючи свою співпрацю, розвивати більш тісні відносини між собою на кращій і більш міцній основі на благо народів» [5].

Пізніше, на саміті ОБСЄ 19.11.1999 р. було прийнято Хартію європейської безпеки [13], в якій наголошується, що «безпека і світ повинні бути зміцнені за допомогою підходу, що поєднує два основних елементи: зміцнення довіри між людьми всередині держав і розвиток співробітництва між державами».

Проаналізувавши положення вищеперелічених міжнародних документів, можемо зробити висновок, що міжнародне співробітництво є єдиним можливим механізмом досягнення міжнародного миру та безпеки.

Варто зазначити, що юридичний обов'язок будувати взаємовідносини на основі принципу співробітництва не визначає конкретних форм і напрямків такого співробітництва, не зобов'язує держави вступати в конкретні переговори та інші договірні відносини з будь-якою іншою державою на її вимогу. Суверенним правом кожної держави залишається свобода вибору найбільш прийнятних для неї і таких, що відповідають її національним інтересам, способів міжнародного спілкування. Конкретні форми співробітництва та його обсяги залежать від самих держав, їх потреб і матеріальних ресурсів, внутрішнього законодавства і взятих на себе зобов'язань [2, ст. 78].

Глибина, успішність та ефективність співробітництва визначаються низкою передумов: близькістю національних інтересів і способів їх реалізації; поглядів на загрози та способи захисту від них; близькістю ціннісних засад держав-учасниць; наявністю ресурсів та готовністю до їх об'єднання [14, ст. 49]. Співробітництво в сфері оборони найбільш ефективно реалізується між тими державами, які є учасниками спільних оборонних об'єднань. При цьому важливо, щоб в ході співробітництва, в процесі реалізації власних інтересів, держави діяли в рамках приписів

міжнародного права, які, в свою чергу, є результатом узгодження волі країн світу.

На підставі вищевикладеного, міжнародне співробітництво можна визначити як одну із форм участі держав або міжнародних міжурядових організацій у зовнішніх зносинах, в основі якої лежить спільність інтересів та потреб її учасників, що передбачає встановлення відносин з іншими суб'єктами міжнародного права у відповідних сферах міжнародного спілкування, має відносно тривалий узгоджений з ними характер та здійснюється на основі загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права. Вказане загальне визначення може слугувати основою для надання дефініції міжнародного співробітництва в сфері оборони [2, ст. 83].

Принцип рівноправності і самовизначення народів і націй отримав своє закріплення в статті 1 Статуту ООН, в Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., у Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам, затвердженій Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 1514 від 14.12.1960 року [15], в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. [16], в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р. [17] і в наступних міжнародних пактах і деклараціях ООН.

Юридичний зміст принципу найбільш повно розкрито в Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. Так, всі народи мають право вільно визначати без втручання ззовні свій політичний статус і реалізовувати економічний, соціальний і культурний розвиток.

Формами здійснення народом права на самовизначення є створення суверенної і незалежної держави, вільне приєднання до незалежної держави або об'єднання з ним, або встановлення будь-якого іншого політичного статусу, вільно визначеного народом.

Держави мають утримуватися від будь-яких насильницьких дій, що позбавляють народи права на самовизначення, свободу і незалежність. У своїх заходах проти таких насильницьких дій і в наданні їм опору ці народи, в порядку здійснення свого права на самовизначення, мають право домагатися підтримки і отримувати її відповідно до цілей і принципів Статуту.

Разом з тим, положення цього принципу не повинні тлумачитися як такі, що санкціонують або заохочують будь-які дії, які вели б до розчленування або до часткового або повного порушення територіальної цілісності або політичної єдності суверенних і незалежних держав.

На сьогодні практиці міжнародних відносин відомі ряд проблем, пов'язаних з реалізацією принципу

рівноправності і самовизначення народів і націй. Ідея принципу іноді використовується для територіального перерозподілу. Як наслідок, виникає проблема неузгодженості принципів самовизначення та територіальної цілісності. Перші виправдовують свої дії правом народів на самовизначення, другі — правом на територіальну цілісність держав.

Слід зазначити, що ці два принципи є взаємозаперечними. Їх неузгодженість обґрунтовується тим, що вони призначені для регулювання різних відносин: самовизначення стосується відносин між державою і її частинами, а збереження територіальної цілісності визначає відносини між різними державами задля запобігання втручання у справи один одного [18, ст. 76].

Тому варто наголосити, якщо територіальне самовизначення народу пов'язане з міжнародними суперечками і конфліктами, а не з добровільним мирним волевиявленням усього народу держави, то досягнення політичної незалежності суперечить міжнародному праву [2, ст. 111]. Кожна держава повинна утримуватися від будь-яких дій, спрямованих на часткове або повне порушення національної єдності і територіальної цілісності будь-якої держави.

Трапляються випадки, коли принцип рівноправності і самовизначення народів і націй використовується для перерозподілу світу і захоплення територій. Ця проблема стала особливо актуальною після визнання Міжнародним судом ООН незалежності Косово, що послугувало свого роду прецедентом для інших народів і націй оголосити про свою незалежність. Розглянемо ситуацію з Косово з правової точки зору. Республіка Косово — це частково визнана держава на Балканському півострові. Згідно з конституцією Сербії, територія Республіки Косово є частиною Республіки Сербія і входить до її складу як Автономний край Косово і Метохія. 17 лютого 2008 року Парламент Косова оголосив про незалежність Косова в односторонньому порядку. 22 липня 2010 року Міжнародний суд ООН визнав законність рішення влади Косова про проголошення незалежності від Сербії. Хоча слід зазначити, що таке рішення є консультативним висновком і, відповідно, не має обов'язкової юридичної сили, але має політичний вплив та наслідки. На сьогодні незалежність Косова визнає більш ніж 100 країн-членів ООН [19, ст. 184].

Визнання Міжнародним судом ООН незалежності Косова стало поштовхом для інших народів і націй оголосити про свою незалежність. Це питання є актуальним і для України, зокрема, для Республіки Крим. Після політичної кризи в країні, влада Автономної республіки Крим 16 березня 2014 року провела референдум про статус півострова, а вже

17 березня 2014 року на підставі Декларації про незалежність і результатів референдуму була проголошена Республіка Крим як незалежна і суверенна держава, до складу якої увійшов Севастополь, як місто з особливим статусом. Республіка Крим в особі свого вищого органу влади — Державної Ради Республіки Крим — звернулася до Російської Федерації з пропозицією про прийняття Республіки Крим до складу Російської Федерації як її нового суб'єкта зі статусом республіки. Того ж дня президент Росії підписав указ про визнання Республіки Крим як незалежної і суверенної держави. А 18 березня 2014 року було підписано міждержавний договір про прийняття Криму і м. Севастополя до складу Росії. Ні Україна, ні ООН не визнали юридичну законність референдуму, про що 27 березня 2014 року Генеральною Асамблеєю ООН була прийнята відповідна резолюція А/68/262 [20], в якій, Генеральна Асамблея ООН заявила, що референдум не має законної сили, а тому не може служити підставою для якої-небудь зміни статусу Автономної Республіки Крим або міста Севастополя. Росія, у свою чергу, визнала референдум, посилаючись саме на прецедент з визнанням одностороннього проголошення незалежності Косова [19, ст. 184].

Принцип невтручання у внутрішні справи держав. Статут ООН сформував частину цього принципу (п. 7 ст. 2), що стосується невтручання міжнародної організації у справи, що належать до внутрішньої компетенції будь-якої держави, при цьому залишив поза своєю увагою відносини між самими державами.

Тлумачення принципу наводиться у Декларації ООН про неприпустимість втручання у внутрішні справи держав, про оберігання їх незалежності і суверенітету 1965 р. [21], Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., Декларації про неприпустимість інтервенції та втручання у внутрішні справи держав 1982 р. [22], Заключному акті Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі 1975 р.

Нормативний зміст принципу невтручання у внутрішні справи держав розкрито в Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., яка містить ґрунтовніше змістовне наповнення та регулює, на відміну від Статуту ООН, взаємовідносини не лише держав та міжнародних організацій, а й самих держав між собою.

Жодна держава або група держав не має права втручатися прямо або побічно з якої б то не було причини у внутрішні і зовнішні справи будь-якої держави. Внаслідок цього збройне втручання і всі інші форми втручання або будь-які загрози, спрямовані проти правосуб'єктності держави або проти її політичних, економічних і культурних основ, є

порушенням міжнародного права. Жодна держава не може ні застосовувати, ні заохочувати застосування економічних, політичних заходів або заходів будь-якого іншого характеру з метою домогтися підпорядкування собі іншої держави та отримання від цього яких би то не було переваг. Жодна держава не повинна також організувати, розпалювати, фінансувати, підбурювати або допускати підривну, терористичну або збройну діяльність, спрямовану на насильницьке повалення ладу іншої держави, так само як і сприяти їй, а також втручатися у внутрішню боротьбу в іншій державі. Застосування сили, що має на меті позбавити народи їх національної самобутності, є порушенням їхніх невід'ємних прав і принципу невтручання. Кожна держава має невід'ємним правом обирати собі політичну, економічну, соціальну та культурну систему без втручання в будь-якій формі з боку будь-якої іншої держави [4].

В Заключному акті НБСЄ 1975 р. відтворено формулювання Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., що стосуються принципу невтручання у внутрішні справи держав.

Положення щодо вказаного принципу містяться в установчих та інших актах регіональних організацій, таких як Установчий акт Африканського союзу 2000 р., Статут Асоціації регіонального співробітництва держав Південної Азії 1986 р., Статут Асоціації держав Південно-Східної Азії 2007 р., Статут Організації американських держав 1948 р., Статут Організації ісламського співробітництва 1972 р.

Ключове значення для визначення сутності принципу невтручання у внутрішні справи держав має змістовне наповнення поняття внутрішньої компетенції держав.

Інститут міжнародного права в Резолюції «Визначення внутрішньої сфери та її наслідків» 1954 р. вказав: «Внутрішня сфера — сфера державної діяльності, у якій компетенція держави не обмежена міжнародним правом. Зміст цієї сфери залежить від міжнародного права і змінюється по мірі його розвитку. Взяття на себе міжнародного зобов'язання з питання, що належить до внутрішньої сфери, виключає для сторони зобов'язання можливість посилатися на внутрішню сферу стосовно будь-якого питання, що стосується тлумачення або застосування цього зобов'язання» [23, ст. 6].

В свою чергу, Ф. Данн (F. Dann) зазначає, що до внутрішньої компетенції держав належать усі сфери, не врегульовані міжнародним правом. На думку М. Шоу (M. Shou), втручання заборонене в тих питаннях, які кожна держава має право вирішувати самостійно, реалізуючи свій суверенітет. В. Толстих (V. Tolstykh) вказує: «Перелік внутрішніх справ є

індивідуальним для кожної держави й залежить від обсягу чинних щодо неї міжнародних зобов'язань» [24, ст. 127].

Разом з тим, слід підкреслити, що наразі, особли- во беручи до уваги активні інтеграційні процеси та глобалізацію, межа між внутрішньою компетенцією держав та питаннями, що є предметом міжнародно- правового регулювання, є дуже тонкою. Все більше питань поступово перестають бути виключно внутріш- ньою справою держав, зокрема мова йде про захист прав людини, питання екологічної безпеки та ін.

Варто зазначити, що принцип невтручання у вну- трішні справи держав не є абсолютним. Статутом ООН передбачена можливість Ради Безпеки ООН приймати рішення про застосування до держави примусових заходів, необхідних для підтримки міжнародного миру й безпеки.

Крім того, дискусійним є питання реалізації принципу невтручання у внутрішні справи держав під час внутрішніх збройних конфліктів. З цього приводу варто відмітити, що Рада Безпеки ООН визнала легітимність обмеження принципу невтру- чання з огляду на дотримання принципу захисту прав людини. Так, на початку 90-х років ХХ ст. Рада Безпеки ООН, приймаючи рішення, пов'язані із захистом цивільних осіб, обґрунтовувала їх міжнародними наслідками внутрішніх конфліктів, у вигляді, зокрема, масового пересування біженців, яке дестабілізувало ситуацію в певному регіоні. Революційним проривом стала прийнята в 1992 р. Резолюція Ради Безпеки по Сомалі (№ 794/92), в якій було прийнято рішення втрутитися у вну- трішній конфлікт. Аналогічно було зроблено сто- совно Руанди і Гаїті в 1994 р. (резолюція № 929/94 і 940/94). Тому Рада Безпеки дійшла висновку, що серйозних і масових порушень прав людини самих по собі достатньо, щоб виправдати порушення прин- ципу невтручання. Таку інтерпретацію Рада Безпеки ООН підтвердила у своїй резолюції № 1296 у 2000 р., в якій вона визначила, що напади на цивільних осіб, які відбуваються в ході збройних конфліктів, самі по собі є загрозою для міжнародного миру та безпеки, а отже уповноважують Раду Безпеки вжити відповідних заходів [25, ст. 14].

Принцип територіальної цілісності держав є найважливішим засобом забезпечення стабільності міжнародної системи, адже ніщо так не дестабілізує міжнародні відносини, як застосування сили проти територіальної цілісності держав, будь то у вигляді вторгнення, анексії, окупації чи інших спроб роз- членування державної території.

У міжнародному праві цей принцип уперше було закріплено Статутом Ліги Націй, відповідно до по-

ложень якого члени організації мали зберігати від зовнішнього нападу територіальну цілісність та політичну незалежність учасників Ліги Націй. Пі- зніше сутність цього принципу визначено в Статуті ООН, Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. та Заключному акті НБСЄ 1975 р.

У вказаних міжнародних актах розкрито норма- тивний зміст вказаного принципу, підґрунтям якого є такі основні положення: утримання від загрози силою або її застосування як проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним з цілями Організації Об'єднаних Націй; утримання від військової, політичної, економічної чи будь-якої іншої форми тиску, спрямованого проти політичної незалежності або територіальної цілісності будь-якої держави; утримання від організації або заохочення організації іррегулярних сил або збройних банд, зокрема найманців, для вторгнення на територію іншої держави; утримання держав від перетворен- ня територій інших держав на об'єкт придбання іншою державою в результаті погрози силою або її застосування. Ніякі територіальні придбання, що є результатом загрози силою або її застосування, не повинні визнаватися законними.

Слід зазначити, що в межах співробітництва в сфері оборони принцип територіальної цілісності держав має надзвичайне значення. З одного боку, держави, здійснюючи співробітництво в сфері обо- рони, повинні усвідомлювати, що будь-який колек- тивний інтерес не може слугувати виправданням порушення принципу територіальної цілісності держави, а з іншого — чітко розуміти, що саме забез- печення такої територіальної цілісності може бути одночасно метою такого співробітництва [2, ст. 106].

З принципом територіальної цілісності держав тісно пов'язаний *принцип непорушності державних кордонів*. Зазіхаючи на державний кордон, держава одночасно чинить замах на територіальну цілісність іншої держави. Дотримання принципу непорушності кордонів одночасно забезпечуватиме територіальну цілісність інших держав.

Вказаний принцип складає одну з найважливи- ших основ безпеки, насамперед європейських дер- жав. Виникнення названого принципу пов'язують з намаганням закріпити непорушність державних кордонів країн Європи по завершенню Другої сві- тової війни.

Принцип непорушності державних кордонів набув правового закріплення в Заключному акті НБСЄ 1975 р., відповідно якого «держави-учасниці розглядають як непорушні всі кордони один одно- го, як і кордони всіх держав у Європі, і тому вони

будуть утримуватися зараз і в майбутньому від будь-яких зазіхань на ці межі. Вони будуть, відповідно, утримуватися також від будь-яких вимог або дій, спрямованих на захоплення і узурпацію частини або всієї території будь-якої держави-учасника». В результаті регіональний за сферою дії принцип включено в систему основних принципів міжнародного права.

Нормативна регламентація принципу непорушності державних кордонів не означає, що кордони не може бути переглянуто. Держави не позбавлені можливості свої змінювати межі своїх територій, обмінюватися чи передавати певні ділянки своїх територій, як правило, на відшкодувальних засадах, іншій державі. Однак такі дії має бути здійснено за згодою сторін і передусім в рамках норм міжнародного права.

Універсалізація принципу непорушності кордонів і розширення його територіальної сфери дії відбувається за активної участі міжнародних універсальних та регіональних організацій, що представляють основні правові системи світу (Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, Африканський Союз, Організація Ісламського співробітництва, Організація з безпеки і співробітництва у Європі) [1, ст. 10].

Не можна оминати увагою і *принцип поваги прав і основних свобод людини*. Статус самостійного принципу міжнародного права цей принцип отримав у Статуті ООН у 1945 р. Відповідно до пункту 3 статті 1 Статуту ООН однією із цілей ООН є здійснення міжнародного співробітництва з розв'язання міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру і щодо заохочення і розвитку поваги до прав і основних свобод людини. Пунктом «с» статті 55 Статуту ООН визначено, що ООН сприяє загальній повазі та дотриманню прав людини і основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови і релігії.

Важливим для утвердження принципу поваги прав та основоположних свобод як основного принципу міжнародного права стало прийняття Загальної декларації прав людини 1948 р. [26], Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. [17], Міжнародного пакту про соціальні, економічні та культурні права 1966 р. [16] та багатьох інших конвенцій як на універсальному, так і на регіональному рівнях, які визначили основні обов'язки держав щодо гарантування прав та основних свобод людини і сформували міжнародний інституційний механізм захисту [27, ст. 227].

Як самостійний, принцип поваги прав і основних свобод людини закріплено у Заключному акті НБСЄ 1975 р. положеннями якого на держав-учасниць організації покладено обов'язок поважати права

людини і основні свободи, включаючи свободу думки, совісті, релігії і переконань, для всіх, незалежно від раси, статі, мови і релігії. Крім того, вони мають заохочувати і розвивати ефективно здійснення громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних та інших прав і свобод. У цих рамках держави-члени зобов'язані визнавати і поважати свободу особи сповідувати, одноосібно або спільно з іншими, релігію або віру, діючи згідно велінню власної совісті. Крім того, держави-учасниці, на території якої є національні меншини, повинні поважати право осіб, які належать до таких меншин, на рівність перед законом, будуть надавати їм повну можливість фактичного користування правами та основними свободами людини.

В Заключному акті НБСЄ констатується, що держави-учасниці визнають всезагальне значення прав людини і основних свобод, повага яких є істотним фактором миру, справедливості і благополуччя, необхідних для забезпечення розвитку дружніх відносин і співробітництва між усіма державами. Вони мають постійно поважати ці права і свободи в своїх взаємних відносинах і докладати зусиль, спільно і самостійно, включаючи співпрацю з Організацією Об'єднаних Націй, з метою сприяння всезагальній і ефективній повазі до них.

Дотримання принципу поваги прав і основних свобод людини є необхідною передумовою мирного і гармонійного розвитку міжнародних відносин. Універсальні та регіональні організації (Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, Африканський Союз, Організація американських держав, Організація Ісламського співробітництва, Організація з безпеки і співробітництва у Європі) у засновницьких і поточних документах закріплюють принцип поваги прав людини і основних свобод та докладають значні зусилля для його ефективного реалізації. Не викликає сумніву, — держави, які не поважають права людини і основні свободи, становлять небезпеку не тільки для стабільного розвитку міжнародних відносин і плідної співпраці між державами, але й для міжнародного миру і безпеки.

Незважаючи на те, що права людини мають беззаперечну найвищу цінність у правовій демократичній державі, не можна говорити про абсолютний примат прав і свобод людини над правами народу і держави. Задля дотримання прав і свобод людини держава та міжнародна спільнота вимушені обмежувати, тобто звужувати обсяг або зміст конкретних прав і свобод.

Є. Є. Грецова (Ye. Ye. Hretsova) пропонує розуміти обмеження як допустиме міжнародним правом та/або внутрішньодержавним правом втручання в права і свободи людини, які відповідають вимогам законно-

сті, необхідності, доцільності і співрозмірності цілі, яка переслідується. Ціллю обмеження прав і свобод людини є охорона основних загальноновизнаних цінностей в суспільстві, до яких відносяться життя, свобода, гідність, здоров'я і моральність населення, а також підтримка державної безпеки, забезпечення суспільного порядку та інші цінності [28].

Критерії правомірних обмежень державою індивідуальних прав і свобод були вперше сформульовані в статті 29 Загальної декларації прав людини 1948 р. [26]: «При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві». Такі ж критерії викладені у статтях Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [17]. Значимість Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [29] полягає в тому, що вона конкретизувала і розширила їх, класифікувавши на загальні і спеціальні.

Грецова Є. Є. (Ye. Ye. Hretsova) пропонує поділити обмеження прав на ті, які є допустимі міжнародним правом в загальних умовах (право на повагу до особистого і сімейного життя, недоторканність житла і таємниці листування; свободу думки, совісті і релігії тощо) та в умовах надзвичайних ситуацій (в умовах надзвичайного стану держава зобов'язана офіційно оголосити про відступ від своїх зобов'язань). Крім того, Грецова Є. Є. (Ye. Ye. Hretsova) виділяє окрему категорію прав, які в будь-якому разі не можуть бути обмежені, серед яких право не піддаватися тортурам і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню; свобода від рабства і підневільного стану; право на захист порушених прав і свобод тощо) [28].

В контексті теми дослідження варто зауважити, що співробітництво в сфері оборони має здійснюватися з урахуванням принципу поваги прав і основних свобод людини, а також сприяти його захисту і утвердженню. Таке співробітництво за жодних умов не може спрямовуватись на обмеження прав і свобод людини.

Разом з тим, в ході співпраці держав-членів Європейського Союзу в сфері оборони виникають власні, спеціальні принципи, що відображають специфіку даного виду відносин. Провівши аналіз міжнародних угод та інших міжнародних нормативних актів, що регулюють відносини, пов'язані із співробітництвом держав-членів ЄС у сфері оборони, можна виділити ряд спеціальних принципів, якими мають керуватися держави в ході такої співпраці.

Серед таких спеціальних принципів слід назвати: *принцип здійснення співробітництва на основі партнерства, рівноправності, взаємної вигоди*. По суті цей принцип продовжує основні принципи міжнародного права — принцип суверенної рівності держав та принцип співробітництва. Співробітництво держав у сфері оборони в жодному разі не може бути спрямоване на створення умов, що ставлять партнерів у нерівноправний стан. Разом з тим, слід звернути увагу на проблему, що стосується забезпечення рівності правового статусу держав як членів міжнародних організацій. Хоча установчі акти практично всіх міжнародних організацій на сучасному етапі включають положення щодо рівноправності своїх членів, на практиці дотриматись цього положення вдається не завжди. Це зумовлено різною здатністю держав реалізовувати свої права та обов'язки, що виникають із членства. Тому окремі держави можуть отримувати особливий, певною мірою привілейований статус, який вони реалізують у роботі окремих органів міжнародних організацій (наприклад, Ради Безпеки ООН, Ради Міжнародного органу з морського дна тощо). Основною передумовою надання такого статусу є врахування потенційного внеску, який ці держави можуть зробити в діяльність міжнародної організації, що, в свою чергу, зумовлює ефективне досягнення нею статутних цілей. Такі випадки слід розглядати як одну з форм реалізації принципу партнерства, рівноправності, взаємної вигоди держав, зміст якого, крім забезпечення формально-юридичної рівноправності держав, передбачає належну оцінку їх ролі в міжнародних правовідносинах, що має на меті підвищення загальної ефективності міжнародного співробітництва. Крім того, особливий статус окремих держав надається їм за згодою всіх інших держав-членів, що підтверджує допустимість таких фактів з точки зору принципів міжнародного права, в тому числі — принципу суверенної рівності держав та принципу партнерства, рівноправності, взаємної вигоди [30, ст. 12–13].

Доповненням до принципу партнерства, рівноправності, взаємної вигоди може слугувати *принцип балансу інтересів та можливостей*. Виникнення вказаного спеціального принципу обумовлено практикою міжнародних правовідносин, зокрема, функціонуванням міжнародних організацій, діяльністю наднаціональних механізмів тощо. При цьому, реалізація міжнародної правосуб'єктності безпосередньо залежить від фактичних можливостей суб'єкта. Через певні об'єктивні обставини деякі держави не можуть повною мірою реалізувати свої права та обов'язки, які впливають із їх

міжнародної правосуб'єктності. Тому в ході співробітництва держав-членів ЄС в сфері оборони необхідно враховувати потенційний внесок, який держави можуть зробити в діяльність таких міжнародних організацій та наднаціональних утворень, а також ефективне досягнення останніми статутних цілей.

Різновидом принципу партнерства, рівноправності, взаємної вигоди є *принцип солідарності та партнерства*. Сутність вказаного принципу полягає в тому, що в ході співробітництва в сфері оборони держави співпрацюють для реалізації спільних інтересів, цілей, стандартів. Разом з тим, така співпраця повинна реалізовуватись на основі взаєморозуміння та довіри і має бути спрямована, з-поміж іншого, на здійснення взаємного контролю за дотриманням взятих на себе зобов'язань.

З принципом солідарності та партнерства тісно пов'язаний *принцип недоторканості інтересів третіх держав*. Співробітництво держав-членів ЄС в сфері оборони не повинно шкодити інтересам держав, що не є учасниками такої співпраці, та інтересам фізичних і юридичних осіб, що перебувають на їх території. Якщо за результатами співробітництва в сфері оборони завдано шкоду третім державам та іншим суб'єктам міжнародного права, держави-порушники несуть відповідальність за таку шкоду відповідно до норм міжнародного права. Виняток можуть становити лише випадки форс-мажору, самооборони, стану необхідності, непередбаченого випадку, згода держави, інтереси якої порушуються.

Принцип дотримання законів країни перебування в ході здійснення співробітництва в сфері оборони зобов'язує здійснювати таку співпрацю з дотриманням законів країни перебування. Якщо їх буде порушено, винні особи, за виключенням випадків, передбачених нормативно-правовими актами, мають нести відповідальність відповідно до законів держав, на території яких відбулося порушення.

Принцип неподільності безпеки, правовою основою якого є Кодекс поведінки, що стосується військово-політичних аспектів безпеки 1994 р. [30]. Здійснюючи співробітництво в сфері оборони, держави-члени ЄС повинні враховувати, що безпека є неподільною, безпека кожної з держав нерозривно пов'язана з безпекою всіх інших держав-членів. Вони не мають зміцнювати свою безпеку за рахунок безпеки інших держав (п. 3). Кожна держава, враховуючи законні інтереси безпеки інших держав, може вільно і самостійно визначати свої інтереси безпеки і має право вільно обирати способи забезпечення власної безпеки у відповідності до міжнародного права (п. 10).

На окрему увагу заслуговує *принцип заохочення розвитку новітніх технологій*. Варто зазначити,

що на сьогодні забезпечення миру, стабільності та безпеки вимагає посилення ролі військових факторів як для попередження викликів і загроз, що постають перед людством, так і для ефективної протидії їм. Однак такі загрози постійно прогресують, стають все більш масштабними і небезпечними. Виклики безпеці швидкими темпами набувають універсального характеру, загрожуючи міжнародній безпеці та стабільності. Враховуючи викладене, беручи до уваги стрімке зростання обсягів військово-наукових знань, в процесі співробітництва в сфері оборони чи не найважливішим є постійний пошук, розроблення та випробування новітніх систем озброєння та військової техніки для їх застосування, у разі виникнення такої необхідності, в ході реалізації оборонних функцій.

Принцип надання переваги взаємним консультаціям і переговорам задля врегулювання міжнародних сучасок, що виникають в ході співробітництва в сфері оборони. Вказаний принцип є продовженням одного з основних принципів міжнародного права — принципу мирного врегулювання міжнародних спорів. Варто зазначити, що взаємодія суб'єктів міжнародного права, в тому числі співробітництво в сфері оборони, неможливе без протистояння позицій і поглядів, які можуть зумовити виникнення міжнародних конфліктів та спорів. Для їх мирного врегулювання слід обрати найбільш ефективний спосіб вирішення — взаємні консультації та переговори. Під переговорами і взаємними консультаціями розуміють форму вирішення правового конфлікту шляхом його обговорення сторонами такого конфлікту з метою досягнення взаємовигідного (компромісного) рішення [31, ст. 165].

Взаємні консультації та переговори належать до більш м'яких засобів врегулювання міжнародних спорів. Надання їм переваги у сфері вирішення суперечок, що можуть виникати у ході співробітництва у сфері оборони, свідчать про наявність сильного політичного компоненту у згаданих відносинах держав [2, ст. 115–116].

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. На сучасному етапі розвитку міжнародного співробітництва у сфері оборони, окрім основних принципів міжнародного права, виникають особливі, такі, що відображають особливий характер взаємодії держав у вказаній сфері, принципи. Ці принципи покликані сприяти ефективності співробітництва у сфері оборони як держав-членів ЄС, так і всього світового співтовариства. Враховуючи стрімкий розвиток різноманітних сфер суспільних відносин, активні процеси глобалізації та інтеграції сьогодення, сутність спеціальних прин-

ципів міжнародного права постійно наповнюється новим змістом. Окремі принципи вже не відображають інтереси суб'єктів міжнародного права в сфері оборонного співробітництва, на зміну їм приходять нові, що більше відповідають об'єктивним потребам розвитку міжнародної спільноти.

Основні принципи міжнародного права та спеціальні принципи міжнародного права, що відображають особливий характер співробітництва держав

у сфері оборони, є єдиною взаємопов'язаною системою, що доповнюють та розвивають одне одного. Необхідність дотримання одного принципу зумовлює врахування змісту іншого. Отже, лише у разі системної взаємодії всієї сукупності як загальних, так і спеціальних принципів міжнародного права, що враховують специфіку співпраці у сфері оборони, можливе забезпечення безпечних, мирних та стабільних умов існування світової спільноти.

Література

1. Цимбрівський Т. С. Дотримання принципів територіальної цілісності та непорушності кордонів у міжнародному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2008. 20 с.
2. Зіняк Л. В. Міжнародно-правові засади військового співробітництва України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 227 с.
3. Устав Организации Объединённых Наций и Статут Международного Суда от 26.06.1945. Дата оновлення: 16.09.2005. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення: 05.10.2019).
4. Декларация про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24.10.1970 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569 (дата звернення: 15.10.2019).
5. Заключний акт Народи з безпеки та співробітництва в Європі від 01.08.1975 р. Офіційний. вісник України. 2005. № 4. С. 266.
6. Кирилук Н. В. Особливості реалізації принципу суверенної рівності держав в сучасному міжнародному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Одеса, 2014. 18 с.
7. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118 (дата звернення: 15.10.2019).
8. Віденська конвенція про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями від 21.03.1986 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a04 (дата звернення: 15.10.2019).
9. Зіняк Л. В. Міжнародно-правові засади військового співробітництва України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Харків, 2015. 21 с.
10. Декларация о запрещении применения военного, политического или экономического принуждения при заключении международных договоров: Резолюция Ген. Ассамблеи ООН 2734 (XXV) от 22.05.1969 г. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1167824> (дата звернення: 15.10.2019).
11. Декларация об усилении эффективности принципа отказа от угрозы силой или ее применения в международных отношениях: Резолюция Ген. Ассамблеи ООН 44/22 от 18.11.1987 г. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/useofforce_refraining.shtml (дата звернення: 15.10.2019).
12. Тимченко Л. Д., Кононенко В. П. Міжнародне право: підручник. Київ: Знання, 2012. 631 с.
13. Хартия Европейской безопасности от 19.11.1999 г. Дата оновлення: 19.11.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_166 (дата звернення: 15.10.2019).
14. Сунгуровський М. Проблеми і перспективи міжнародної інтеграції України: стан напередодні Вільнюського саміту. Національна безпека і оборона. 2013. № 6. С. 46–49.
15. Декларация о предоставлении независимости колониальным странам и народам: Резолюция Ген. Ассамблеи ООН 1514 (XV) от 14.12.1960 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_280 (дата звернення: 15.10.2019).
16. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042. 403 (дата звернення: 15.10.2019).
17. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 15.10.2019).
18. Лісіцин В. Самовизначення чи територіальна цілісність: вирішення дилеми на засадах справедливості. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2017. № 13. С. 73–79.
19. Хоббі Ю. С. Проблеми, пов'язані з реалізацією принципу самовизначення народу в сучасному світі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2014. № 28(3). С. 182–186.

20. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН А/68/262 от 27.03.2014 «Территориальная целостность Украины». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU14123.html (дата звернення: 15.10.2019).
21. Декларация о недопустимости вмешательства во внутренние дела государств, об ограждении их независимости и суверенитета: Резолюция Ген. Ассамблеи ООН 2131 (XX) от 21.12.1965 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_818 (дата звернення: 15.10.2019).
22. Декларация о недопустимости интервенции и вмешательства во внутренние дела государств от 09.12.1981 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a33 (дата звернення: 15.10.2019).
23. Resolution «The Determination of the «Reserved Domain» and its «Effects». Institut de Droit International. Session of Aix-en-Provence, 1954. 6 p.
24. Задорожний О. В. Порухення Російською Федерацією у 2014–2015 роках принципу невтручання у внутрішні справи держав стосовно України. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2015. № 15. С. 119–143.
25. Солопова І. В. Про співвідношення між міжнародним принципом дотримання прав людини і принципом невтручання у внутрішні справи держав. Південноукраїнський правничий часопис. 2015. № 2. С. 13–15.
26. Всеобщая декларация прав человека: Резолюция Ген. Ассамблеи ООН 217 А (III) от 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 15.10.2019).
27. Репецький В. М. та ін. Міжнародне публічне право: підручник / за ред. В. М. Репецького. Київ: Знання, 2012. 437 с.
28. Грецова Е. Е. Правомерные ограничения прав и свобод человека в международном праве: автореф. дис... канд. юрид. наук. М., 2009. 26с.
29. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11. 1950 р. Дата оновлення: 02.10.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 16.10.2019).
30. Кодекс поведения, касающийся военно-политических аспектов безопасности, от 03.12.1994 г. URL: www.osce.org/ru/fsc/41359?download=true (дата звернення: 16.10.2019).
31. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Запровадження альтернативних способів врегулювання спорів: європейський досвід для України. Приватне право і підприємництво. 2009. № 8. С. 162.

References

1. Tsymbrivskiy T. S. (2008). Dotrymanna pryntsyviv terytorialnoi tsilisnosti ta neporushnosti kordoniv u mizhnarodnomu pravi. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
2. Ziniak, L. V. (2015). Mizhnarodno-pravovi zasady viiskovoho spivrobitnytstva Ukrainy. Candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].
3. Ustav Orhanyzatsyy Ob'edynënykh Natsiy y Statut Mezhdunarodnoho Suda ot 26.06.1945. Data onovlennia: 16.09.2005. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010
4. Deklaratsiia pro pryntsyvy mizhnarodnoho prava, shcho stosuiutsia druzhnykh vidnosyn ta spivrobitnytstva mizh derzhavamy vidpovidno do Statutu Orhanizatsii Obiednanykh Natsii vid 24.10.1970 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569
5. Zakliuchnyi akt Narady z bezpeky ta spivrobitnytstva v Yevropi vid 01.08.1975 r. (2005). Ofitsiyni. visnyk Ukrainy — Official Gazette of Ukraine, 4. art. 266.
6. Kuryliuk N. V. (2014). Osoblyvosti realizatsii pryntsyvu suverennoi rivnosti derzhav v suchasnomu mizhnarodnomu pravi. Extended abstract of candidate's thesis. Odesa [in Ukrainian].
7. Videnska konventsiiia pro pravo mizhnarodnykh dohovoriv vid 23.05.1969 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118
8. Videnska konventsiiia pro pravo dohovoriv mizh derzhavamy i mizhnarodnymy orhanizatsiiamy abo mizh mizhnarodnymy orhanizatsiiamy vid 21.03.1986 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a04
9. Ziniak L. V. (2015). Mizhnarodno-pravovi zasady viiskovoho spivrobitnytstva Ukrainy. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].
10. Deklaratsiia o zapreshcheny prymenyenia voennoho, polytycheskoho yly ekonomycheskoho prynuzhdenia pry zakliuchenny mezhhdunarodnykh dohovorov: Rezoliutsiia Hen. Assambley OON2734 (XXV) ot 22.05.1969 h. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1167824>
11. Deklaratsiia ob usyleny efektivnosti pryntsyva otkaza ot uhrozy syloi yly ee prymenyenia v mezhhdunarodnykh otnosheniakh: Rezoliutsiia Hen. Assambley OON44/22 ot 18.11.1987 h. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/useofforce_refraining.shtml

12. Tymchenko, L.D., Kononenko, V.P.(2012). Mizhnarodne pravo. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
13. Khartyia Evropeiskoi bezopasnosti ot 19.11.1999 h. Data onovlennia: 19.11.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_166
14. Sunhurovskiy M. (2013). Problemy i perspektyvy mizhnarodnoi intehratsii Ukrainy: stan naperedodni Vilniusko-ho samitu. Natsionalna bezpeka i oborona — National Security and Defense, 6, 46–49 [in Ukrainian].
15. Deklaratsyia o predostavleny nezavysymosti kolonyalnym stranam y narodam: Rezoliutsyia Hen. Assambley OON1514 (XV) ot 14.12.1960 h. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_280
16. Mizhnarodnyi pakt pro ekonomichni, sotsialni i kulturni prava vid 16.12.1966 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042. 403
17. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava vid 16.12.1966 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
18. Lisitsyn, V. (2017). Samovyznachennia chy terytorialna tsilisnist: vyrishennia dylemy na zasadakh spravedlyvosti. Visnyk Lvivskoho universytetu — Visnyk of the Lviv University, 13, 73–79 [in Ukrainian].
19. Khobbi Yu. S. (2014). Problemy, pov'iazani z realizatsiieiu pryntsypu samovyznachennia narodu v suchasnomu sviti. Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Seria: Pravo — Uzhhorod National University Herald. Series: Law, 28(3), 182–186 [in Ukrainian].
20. Rezoliutsyia Heneralnoi Assambley OON A/68/262 ot 27.03.2014 «Terrytoryalnaia tselosnost Ukrainy». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU14123.html
21. Deklaratsyia o nedopustymosti vmeshatelstva vo vnutrennye dela hosudarstv, ob ohrazhdeny ykh nezavysymosti y suverenyteta: Rezoliutsyia Hen. Assambley OON2131 (XX) ot 21.12.1965 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_818
22. Deklaratsyia o nedopustymosti ynterventsyy y vmeshatelstva vo vnutrennye dela hosudarstv ot 09.12.1981 h. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a33
23. Resolution «The Determination of the «Reserved Domain» and its «Effects» (2000). Institut de Droit International. Session of Aix-en-Provence.
24. Zadorozhnyi, O. V. (2015). Porushennia Rosiiskoiu Federatsiieiu u 2014–2015 rokakh pryntsypu nevtruchannia u vnutrishni spravy derzhav stosovno Ukrainy. Naukovi pratsi Natsionalnogo universytetu «Odeska yurydychna akademiia» — Research Papers of National University «Odessa Law Academy», 15, 119–143 [in Ukrainian].
25. Solopova, I.V. (2015). Pro spivvidnoshennia mizh mizhnarodnym pryntsypom dotrymanna prav liudyny i pryntsypom nevtruchannia u vnutrishni spravy derzhav. Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys — South Ukrainian Law Journal, 2, 13–15 [in Ukrainian].
26. Vseobshchaia deklaratsyia prav cheloveka: Rezoliutsyia Hen. Assambley OON217 A (III) ot 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
27. Repetskyi, V. M. et al. (2012). Mizhnarodne publichne pravo. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
28. Hretsova E. E. (2009). Pravomernyye ohranycheniya prav y svobod cheloveka v mezhdunarodnom prave. Extended abstract of candidate's thesis. Moskva [in Russian].
29. Konventsiia pro zakhyt prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 04.11. 1950 r. Data onovlennia: 02.10.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
30. Kodeks povedeniya, kasaiushchyisia voenno-polytycheskykh aspektov bezopasnosti, ot 03.12.1994 h. URL: www.osce.org/ru/fsc/41359?download=true
31. Bondarenko-Zelinska, N.L. (2009). Zaprovadzheniia alternatyvnykh sposobiv vrehuliuvannia sporiv: yevropeyskyi dosvid dlia Ukrainy. Pryvatne pravo i pidpriemnytstvo — Private Law and Entrepreneurship, 8, 162 [in Ukrainian].

Busakevych Anton

Assistant

*Kryvyi Rih Faculty of the
National University «Odessa Law Academy»*

Бусакевич Антон В'ячеславович

асистент

Криворізький факультет

Національного університету «Одеська юридична академія»

Бусакевич Антон Вячеславович

ассистент

Криворожский факультет

Национального университета «Одесская юридическая академия»

Stets Oleg

PhD in Law, Associate Professor

*Kryvyi Rih Faculty of the
National University «Odessa Law Academy»*

Стець Олег Миколайович

кандидат юридичних наук, доцент

Криворізький факультет

Національного університету «Одеська юридична академія»

Стець Олег Николаевич

кандидат юридических наук, доцент

Криворожский факультет

Национального университета «Одесская юридическая академия»

ORCID: 0000-0003-4211-2687

Varabash Natalya

PhD in History, Associate Professor

*Kryvyi Rih Faculty of the
National University «Odessa Law Academy»*

Барабаш Наталя Олександрівна

кандидат історичних наук, доцент

Криворізький факультет

Національного університету «Одеська юридична академія»

Барабаш Наталья Александровна

кандидат исторических наук, доцент

Криворожский факультет

Национального университета «Одесская юридическая академия»

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-8-5392

**HONOURING THE MEMORY OF THE HOLOCAUST VICTIMS:
LEGISLATIVE SETTLEMENT PROBLEMS IN UKRAINE**

**ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ЖЕРТВ ГОЛОКОСТУ:
ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ**

**УВАЖЕНИЕ ПАМЯТИ ЖЕРТВ ХОЛОКОСТА:
ПРОБЛЕМЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО УРЕГУЛИРОВАНИЯ В УКРАИНЕ**

Summary. In this paper the author sheds some light on the issues of memory lawmaking in Ukraine, and articulates thoughts about possible ways to improve the existing legislative framework of honoring the victims of the Holocaust. The paper analyzes the main reasons for the absence of memorial legislation in the country and proposes to improve the existing legislative base of Ukraine in respect of commemoration of victims of genocide, in the conditions of modern transformation of Ukrainian legislation. The importance of such changes is connected to the fact, that legislative regulation of the national memory policy, in particular of the memory of the Holocaust victims, affects the arrangement of memory places, and creation of memorial complexes. The legislative intervention of leading countries in the regulation of historical issues is analyzed. The terminological apparatus used in modern historical and legal sciences to study memory policy issues is analyzed. It provides substantiated conclusions in the form of step-by-step actions to resolve the situation in the memorial legislation of Ukraine.

Key words: Holocaust, memory law, memorial complex.

Анотація. Стаття присвячена проблемі створення меморіального законодавства в Україні. В роботі проаналізовано основні причини відсутності меморіального законодавства в державі та викладені пропозиції щодо вдосконалення існуючої законодавчої бази України в питанні вшанування пам'яті жертв геноцидів, в умовах сучасної трансформації українського законодавства. Наголошено на тому, що законодавче врегулювання політики національної пам'яті, зокрема в питанні вшанування пам'яті жертв Голокосту, впливає на облаштування місць пам'яті та створення меморіальних комплексів. Проаналізовано законодавство провідних країн світу у регулюванні історичних питань. Досліджується термінологічний апарат, який використовується в сучасній історичній та правовій науках для вивчення проблеми політики пам'яті. Надано аргументовані висновки у вигляді покрокових дій для вирішення ситуації, що склалась в меморіальному законодавстві України.

Ключові слова: Голокост, меморіальне законодавство, меморіальний комплекс.

Аннотация. Статья посвящена проблемам создания мемориального законодательства в Украине. В работе сделан анализ основных причин отсутствия мемориального законодательства в государстве и предложены пути усовершенствования существующей законодательной базы Украины по вопросу уважения памяти жертв геноцидов, в условиях современной трансформации украинского законодательства. Акцентируется внимание на том, что законодательное урегулирование политики национальной памяти, в частности в вопросах уважения памяти жертв Холокоста, влияет на обустройства мест памяти и создания мемориальных комплексов. Сделан анализ законодательства ведущих стран мира в регулировании исторических вопросов. Исследуется терминологический аппарат, используемый в современной исторической и правовой науках для изучения проблемы политики памяти. Предоставлены аргументированные выводы в виде пошаговых действий для разрешения ситуации, сложившейся в мемориальном законодательстве Украины.

Ключевые слова: Холокост, мемориальное законодательство, мемориальный комплекс.

The Holocaust as the great tragedy of the Jewish people, is one of the most controversial issues in the World history of the XXth century. Ukraine is not an exception in this matter, because its territories in the turbulent XXth century became one of the springboards of world events. Extermination of six million Jews during the Second World War, the massacres, the abuse of the living and the dead — memory about these events can be found not only in the historical archives, but also in living human memory.

The Holocaust had its particularities in different countries, but the result was the same — murder. The murder of Jews in Ukraine, as well as in other territories of the Soviet Union during the occupation, was absolutely cynical, and carried out almost openly.

Regulations designed to enshrine the commemoration of victims of genocides are an integral part of the memory law. Shortly after Ukraine officially declared itself an independent state in 1991, formation of such regulations took its place.

The goals of the politics of memory of the victims of genocides are to cement the identity of nations that survived them, to foster a culture of tolerance, to overcome the consequences of such catastrophes, and prevent them in the future. Regulatory acts designed to commemorate the victims of genocides are an important part of the memory law. Firstly such category appeared in French public and scientific discourse.

Memory law is mostly represented by declarative norms [8, p.570]. The term was coined in France. Usually it refers to four French laws: the Gayssot Act of 1990, which criminalized the denial of the Holocaust (its adoption echoed the Faurisson case), the law of 2001, which recognizes the Armenian genocide; the Taubira Act of 2001, which declares the slave trade as a crime against humanity; the Mekacher Act of 2005 about French “presence” in the former colonies. Among mentioned French laws, only one, the Gayssot Act, envisages criminal punishment.

During 1990s and 2000s, the global community observed the rapid growth of declarative memory law-making. But in some cases, memory laws enact criminal punishment, mostly these norms are related to the issue of Holocaust denial. Such laws from the post-war period exist in Austria and Germany, and since 1964 in Sweden as well. Influenced by the Gayssot Act, a similar law was passed in 1995 in Belgium. There are relevant regulations in the Czech Republic and Slovenia. However, there is no such law in the United States (even though this country has a developed legislation against racial discrimination), in England (where it's considered as incompatible with the freedom of speech), in Japan, Italy, Finland, and most other countries. In Hungary, after heated debates, such act was also declared as incompatible with the freedom of speech.

Today initiatives in memory lawmaking continue to be an important part of the agenda of the international political organizations. In 2007 a framework decision was made by the European Parliament, which invites European countries to prohibit the Holocaust denial. Although during the discussion, Lithuania and Latvia made proposals to prohibit the denial of the crimes of Stalinism, it did not find support.

It is worth noting that most of these laws contain norms on the burial of the victims of genocides in accordance to their ethnic and religious traditions. So, according to Jewish tradition, a cemetery is a holy place, even more sacred than a synagogue. The Jewish order is governed by the strict burial and commemoration laws. For Jews, caring for cemeteries is an important religious and social responsibility. The Talmudic expression "Jewish tombstones are cleaner than the royal palaces" reflects the essence of proper care for Jewish graves and cemeteries. Under normal circumstances, the entire Jewish community willingly shares the duties of protection, repair and maintenance of cemeteries [9, p.157].

It should be noted that the normative legal basis of the memory policy in developed countries is not only memory lawmaking, but also its coordination with other branches of law: this is the Land Code, which defines the protection of land for historical and cultural purposes, the Criminal Code containing the norms on liability for causing damage to monuments etc.

In some countries (the United States of America, Germany, France, Poland) we can see successful examples of the commemoration of the victims of genocides through the construction of memorial complexes, which become the effective scientific centers and centers for studying the premises of a particular tragedy. In our opinion, the most successful examples of memorial complexes in the world are the The Auschwitz-Birkenau

Memorial and Museum (Poland) and the The Tuol Sleng Genocide Museum (Cambodia). The memorial on the territory of the former Nazi death camp in Sobibor in Poland also deserves attention. During the construction of these complexes, the commemorative traditions of the Jewish people were observed while perpetuating the memory of the Holocaust victims.

Unfortunately, the history of XXth century in Ukraine contains multiple examples of mass extermination of the population. These are some of the most tragic consequences of the special status of Ukrainian lands in the global historical processes: Holodomor 1932–1933, the German occupation and the Holocaust.

In this context, the special place is also Babi Yar (Kyiv), which became world-famous due to the mass executions, mostly of Jews, in 1941–1943, committed by the German occupying command during the Second World War. However, this place still doesn't have a memorial complex.

Analysis of the memory lawmaking for honoring the victims of genocides on the territory of Ukraine and overcoming its consequences indicates that in the 1990s the government did not make any notable decisions about the matter. The year 2000 did not become the turning point for Ukrainian memory policy as well, when the Law of Ukraine "On the Victims of Nazi Persecution" was adopted (March 23, 2000). This law wasn't related directly to the commemoration of the victims of the genocides [2]. The title itself proves the continuity and shiftlessness of the Soviet memory policy. The concept of "victims of Nazi persecution" only categorially replaces the faceless "Soviet citizens" who suffered from the Nazi occupation atrocities. No specific emphasis on the victims of the genocide has been made in this act.

The resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On the International Roma Holocaust" became a true turning point in the recognition of one of the genocides, with the introduction of the corresponding annual commemorative practices and some norms. Part 1 of this decree states the annually celebration on August 2 (the date of the "Gypsy night" at the Auschwitz-Birkenau concentration camp) the International Day of the Holocaust of Roma at the state level.

Thus, Ukraine, for the first time at the official state level, has established the annual date of commemoration of the victims of one of the genocides that took place on its territory. The decree also contains a statement about state support for Porajmos studies, memorialization of the massacres sites and acceptance of the eligibility of victims for compensation provided by Ukrainian legislation to the victims of Nazi persecution [7, p. 182–183].

The first and to the present moment the only regulatory act at the highest state level, which contains a reference to the Holocaust, is the Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine “On the 70th anniversary of the Babi Yar tragedy” [6]. In general, shifts in attitudes towards Babi Yar tragedy can be traced from the 50th anniversary of the beginning of the shootings, that is, since 1991 [12].

The International Holocaust Remembrance Day, introduced by the world community in 2005, began being marked annually in Ukraine in 2011, in accordance to the resolution of the Verkhovna Rada, the author of which was a Communist deputy [11]. As the Ukrainian expert notes, the text of the resolution resembles the Soviet practice of commemorating the victims of Babi Yar, who became “victims of fascism” (the word genocide was excluded again). However, besides the fact that the first persons of the state began to annually commemorate the Holocaust on January 27, nothing has changed in the status of commemoration of this event in Ukraine.

Unfortunately, during more than 28 years of independence of Ukraine, the state has not been able to create a single memorial complex dedicated to the Holocaust. Thus, construction of the Holocaust historical memory in Ukraine has become the domain of non-governmental organizations, both Ukrainian and foreign.

The idea of creation of the memorial in Babi Yar was expressed decades ago. However, during the Soviet era, it faced the wall of silent resistance from the Soviet regime. It reappeared again in independent Ukraine. In February 1992, the Kyiv City Council decided to establish a museum at Babi Yar [13], but even today there is no such institution. The biggest issue with the honoring victims of the genocide in Ukraine is that the tragedy has usually ‘on-air’ status just once a year, on the day of remembrance. The chronic underfunding of the project development has also its negative impact. Low salaries in the field cause lack of professionals for management and scientific positions.

Thus, till this day Babi Yar is a part of the Kyiv city Dorogozhychi park. In this densely populated area of Kyiv there is no other park zone, and for local residents it is a recreational area, a popular destination for dog walking, sporting and family time. It’s also a busy spot for small entertainment businesses, settled right in those ravines, where people were killed in 1941.

There are currently three major projects of commemoration of the victims of the Holocaust at Babi Yar in Kyiv.

The first project is curated by the Ministry of Culture of Ukraine, which is responsible for the establishment of the memorial museum [10] in the former office of the Jewish cemetery, situated at Melnikova street

44. In 2017, the state allocated 27 million UAH for the implementation of this project, but funding has not been used until now, because conceptual architectural and design solutions are still in progress.

The second project was initiated by the Babi Yar Public Committee (Vitaly Nakhmanovych) and the Vaad of Ukraine (Iosiph Zisels) and implemented by the Canadian Ukrainian-Jewish Meeting (UJE) organization led by James Timerty (Canada). This landscape-architectural project is about the creation of the memorial park on the vast territory (70 hectares), which includes Babi Yar, all the cemeteries adjacent to it, and has the code name Babi Yar — Dorogozychi Necropolis. The implementation of this project is also suspended, mainly because of the miscommunication between governmental institutions and the non-governmental organizations in Ukraine. For instance, James Timerty for almost two years couldn’t arrange a meeting with the President of Ukraine, Petro Poroshenko, to discuss this initiative.

The third project is about creation of the Memorial and the Holocaust Museum “Babi Yar”. This idea was proposed in spring 2016 (although it existed in a slightly different form earlier) by a group of large Russian businessmen of Jewish origin who were born in Ukraine. The authors offered to create the large-scale Holocaust Memorial and Museum. However, there is an important remark about this project, which is connected to the Jewish tradition. The construction site would be situated on the territory of the old Jewish cemetery. There is a document signed by Rabbi Schlesinger from London, who heads the main organization for the supervision of all Jewish cemeteries in Europe, which prohibits any construction on this site.

Given the above, for the best protection of places of mass executions, we offer following:

1. To enact a law on the recognition of the Holocaust as genocide and legally regulate the policy of memory of the genocides victims on the territory of Ukraine, which will allow to implement the following proposals.

2. To create a memorial complex on the territory of the National Historical Memorial Preserve “Babi Yar”, where to establish the exact places of death of people and observe the Jewish memorial traditions. During the two years of the German occupation, about 100 thousand people were killed in Babi Yar, the absolute majority of them were Jews. However, non-Jews were also killed there: Soviet prisoners of war, Roma, mentally disabled, leaders of the Ukrainian nationalist and Soviet undergrounds, townspeople. It is necessary to commemorate all those who died at Babi Yar. In our opinion it’s important for such a project to be curated by state authorities, not by private sponsors.

3. To make changes in Articles 54 and 211 of the Land Code of Ukraine, establish norms of protection of cultural heritage within the territories of the historical and cultural value with description of the legal regime of land use, including prohibition of the activities, which can be considered as contradicted to the main purpose of these premises.

Till now, the exact locations of massacres during the executions at Babi Yar are not designated on the site. Considering Jewish tradition to avoid stepping over or sitting on tombstones or places of death, it's important to establish paths with respect to those who died there.

4. To make a multidisciplinary research of the preconditions and the consequences of the events in Babi Yar. It is important for understanding of the Holocaust as a tragic phenomenon of the world history in the XXth century without forgetting about preconditions of the Holocaust in the particular country. Thus, expo-

sition of the future Memorial complex should include narratives about harsh repressions which had taught people to pay almost no attention to the massacres, encouragements of mass denunciations, complete demoralization of the population under the influence of the repression, the Holodomor and other crimes of the Soviet regime.

Consequently, the lack of special memorial legislation in Ukraine negatively affects the creation of memorial complexes dedicated to the victims of the genocides. Now there is a need to implement the national policy of memory, in particular in the issue of the memory of the Holocaust victims by developing a mechanism for creating memorial complexes and arranging places for the commemorating of the genocides victims. We consider it expedient to make these changes until 2021 (to the 80th anniversary of the Massacres at Babi Yar). These changes can become the important steps to the Ukrainian memory lawmaking improvement.

References

1. Bezhan O. Modern Concept of the Holocaust: West-East (Review of Literature) / O. Bezhan // Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. 2012. Pic.64. P. 254–260.
2. Exhibition “Holocaust from the balls: mass shootings of Jews in Ukraine in 1941–1944”. URL: <http://www.istpravda.com.ua/themes/holocaust-history/>
3. Ganzhurov Yu. Memorial Legislation / Yu. Ganzhurov // National and historical memory: the dictionary of key terms / Leader of authors team A. M. Kiridon. — K.: DP “NCC” Priorities, 2013. P. 135–139.
4. Dolganov P. Formation and Implementation of the Memorial Legislation of Ukraine / P. Dolganov. URL: http://www.holocaust.kiev.ua/news/jurnal_nodostup/Dolhanov13.pdf
5. Yeduhta B. Problems of the Holocaust History. Dnipropetrovsk: Tkuma, 2007. Publ. 4. PP. 10–11.
6. Events in commemoration of the 70th anniversary of Babi Yar tragedy, which are being held by the Ministry of Culture of Ukraine. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245144462&cat_id=244913751
7. Kovba Zh., Korogodskiy Yu. Essays on the history and culture of Jews of Ukraine. Kyiv: Spirit and Letter, 2008. Publ. 2. P. 182–183.
8. Kozyt'skyi A. Genocide and the policy of mass extermination of the civilian population in the twentieth century / A. Kozyt'skyi. Lviv: Chronicle, 2012. 570 p.
9. Kolesnyk O. Babi Yar as a memory place: an overview of commemoration practices and memorials / O. Kolesnyk // Acta studiosa historica. 2014 Part 4 P. 146–167.
10. Medvedovska A. Holocaust in Ukraine in the public opinion of the end of the twentieth century — beg. XXI century / A. Medvedovska. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Medvedovska_Anna/Holokost_v_Ukraini_v_suspilnii_dumtsi_kintsia_KhKh_pochatku_KhKhI_st/
11. The Decree of the President of Ukraine of October 05, 2009, No. 800/2009 “On measures in connection with the 70th anniversary of the Babi Yar tragedy. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/9918.html>
12. The Decree of the President of Ukraine of September 23, 2005 No. 1172/2005-пр “On measures to implement state policy in the field of interethnic relations, religions and churches. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/3197.html>

Regulatory acts

13. The Decree of the President of Ukraine of February 25, 2010 No. 258/2010 “On State National Historical and Memorial Reserve” Babi Yar” // Public Committee to commemorate the Babi Yar victims. URL: <http://www.kby.kiev.ua/komitet/ua/documents/art00054.html>
14. The Decree of the President of Ukraine of August 12, 2015 “On measures related to the 75th anniversary of the Babi Yar tragedy”. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/471/2015>

Некига Светлана Николаевна

соискатель кафедры государства и права

Национального университета «Одесская юридическая академия»

Некіга Світлана Миколаївна

здобувач кафедри теорії держави і права

Національного університету «Одеська юридична академія»

Nekiga Svetlana

Candidate of the Department of Theory of State and Law

National University «Odessa Law Academy»

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-8-5496

КОМПРОМИСС В ПРАВОВОЙ СФЕРЕ. УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ КОМПРОМИСС

КОМПРОМІС У ПРАВОВІЙ СФЕРІ. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ КОМПРОМІС

COMPROMISE IN THE LEGAL SPHERE. CRIMINAL LEGAL COMPROMISE

Аннотация. Самой сложной сферой применения компромисса выступает сфера права, т.к. сами юридические правила поведения – явление динамическое, и стандартные методы, способы разрешения ситуаций не всегда могут быть применимы.

В данной статье автор дает своё определение понятия правовой компромисс, компромисс в праве, а также кратко анализирует уголовно-правовой компромисс.

Компромисс как специально-юридические средства в системе детерминант правовой активности имеет особое значение, и его недооценка негативно сказывается на эффективности механизма действия права, блокируется действие прогрессивных законов и, по сути дела, осуществление позитивных преобразований в обществе.

На данный момент в большинстве правовых государств, в том числе и в Украине, институт компромисса является составной частью отраслевого права. Институт компромисса нашел свое закрепление в уголовном, уголовно-процессуальном праве, гражданском, гражданско-процессуальном праве, административном, таможенном, арбитражном, трудовом праве и др. отраслях права.

Следует отметить, что компромисс с помощью юридических средств начинает функционировать как принцип права и как способ правового регулирования, обеспечивает совершенствование механизма действия права. При этом компромисс в правовой сфере приспособливается к особенностям механизма действия права.

Обращаем внимание, что понятие «компромисс» в большинстве юридических энциклопедий, словарей, справочниках отсутствует, хотя и является общеупотребительным.

Автор обращает внимание на то, что компромисс в праве и правовой компромисс отнюдь не тождественны. Социальная значимость компромисса заставляет задуматься о том, сможет ли компромисс и в какой мере найти свое место в системе критериев оценки качества норм права. Собственное определение компромисса в праве, правового компромисса и компромисса в правовой сфере изложено в статье.

Автор в статье характеризует институт компромисса в правовой сфере, и кратко анализирует уголовно-правовой компромисс.

Ключевые слова: компромисс, компромисс в праве, правовой компромисс, уголовно-правовой компромисс.

Анотація. Найскладнішою сферою застосування компромісу виступає сфера права, тому що самі юридичні правила поведінки – явище динамічне, і стандартні методи, способи вирішення ситуацій не завжди можуть бути застосовані.

У даній статті автор дає своє визначення поняття правовий компроміс, компроміс управі, а також коротко аналізує кримінально-правовий компроміс.

Компроміс як спеціально-юридичні засоби в системі детермінант правової активності має особливе значення, і його недооцінка негативно позначається на ефективності механізму дії права, блокується дія прогресивних законів і, по суті справи, здійснення позитивних перетворень в суспільстві.

На даний момент в більшості правових держав, в тому числі і в Україні, інститут компромісу є складовою частиною галузевого права.

Інститут компромісу знайшов своє закріплення в кримінальному, кримінально-процесуальному праві, цивільному, цивільно-процесуальному праві, адміністративному, митному, господарському, трудовому праві і ін. галузях права.

Слід зазначити, що компроміс з допомогою юридичних засобів починає функціонувати як принцип права і як спосіб правового регулювання, забезпечує вдосконалення механізму дії права. При цьому компроміс в правовій сфері пристосовується до особливостей механізму дії права.

Звертаємо увагу, що поняття «компроміс» в більшості юридичних енциклопедій, словників, довідниках відсутній, хоча і є загальноновживаним.

Автор звертає увагу на те, що компроміс в праві і правовий компроміс зовсім не тотожні.

Соціальна значущість компромісу змушує задуматися про те, чи зможе компроміс і в якій мірі знайти своє місце в системі критеріїв оцінки якості норм права. Власне визначення компромісу в праві, правового компромісу і компромісу в правовій сфері викладено в статті.

Автор в статті характеризує інститут компромісу в правовій сфері, і коротко аналізує кримінально-правовий компроміс.

Ключові слова: компроміс, компроміс в праві, правовий компроміс, кримінально-правовий компроміс.

Summary. The most difficult area of application of the compromise is the sphere of law, because legal rules of behavior themselves are a dynamic phenomenon, and standard methods and methods for resolving situations may not always be applicable.

In this article, the author gives his definition of the concept of legal compromise, a compromise in law, and also briefly analyzes the criminal-legal compromise.

A compromise as a special legal means in the system of determinants of legal activity is of particular importance, and its underestimation negatively affects the effectiveness of the mechanism of action of the law, the action of progressive laws is blocked and, in fact, the implementation of positive transformations in society.

At the moment, in most legal states, including Ukraine, the institution of compromise is an integral part of industry law. The institute of compromise found its fixation in criminal, criminal procedure law, civil, civil procedure law, administrative, customs, arbitration, labor law and other branches of law.

It should be noted that a compromise with the help of legal means begins to function as a principle of law and as a way of legal regulation, provides an improvement in the mechanism of action of law. At the same time, a compromise in the legal sphere adapts to the peculiarities of the mechanism of law.

Please note that the concept of «compromise» is absent in most legal encyclopedias, dictionaries, reference books, although it is commonly used.

The author draws attention to the fact that the compromise in law and the legal compromise are by no means identical. The social significance of the compromise makes one think about whether the compromise can and to what extent find its place in the system of criteria for assessing the quality of the rule of law. The own definition of compromise in law, legal compromise and compromise in the legal sphere is set forth in the article.

The author in the article characterizes the institution of compromise in the legal sphere, and briefly analyzes the criminal-legal compromise.

Key words: compromise, compromise in law, legal compromise, criminal-legal compromise.

Постановка проблеми. На современном этапе развития общества компромисс нашел свое применение во многих областях общественной жизни. Он проник в социологию, политологию, этику, культурологию, юриспруденцию и т.д. Актуальность проблемы компромисса в правовой сфере опреде-

ляется как недостаточностью исследования, так и практической важностью для развития правовой сферы. В юриспруденции эта проблематика получила лишь незначительное освещение. Правовая сфера достаточно сложна для применения компромисса, т.к. сами юридические правила поведения — явление

динамическое, и стандартные способы разрешения ситуаций не всегда применимы. Кроме того, нельзя отрицать факт наличия усмотрения субъектов правоотношений в отдельных случаях на возможность и степень его использования.

Все же идея компромисса в определенной степени является устоявшейся во многих отраслях права, таких как гражданское, хозяйственное, международное, где стороны правового спора стремятся, в своем большинстве, к урегулированию возникшей спорной ситуации путем проведения переговоров, соглашаясь на определенные уступки.

Необходимость использования средств правового компромисса является постоянным вектором различных цивилизаций и культур [1].

В. Н. Кузнецов акцентирует внимание, что термин «компромисс» входит в первую десятку наиболее используемых понятий и при этом отсутствует теоретический анализ этого феномена [2, с. 58].

Большинство ученых считают, что компромисс существует с момента появления родовой общины, и первые упоминания о нем содержатся в трудах античных философов. Рассмотрение идеи компромисса как соглашения путем взаимной уступки при существовании разных интересов сторон не ново, однако повышение уровня значимости компромисса в разнообразных сферах жизни общества произошло лишь в конце XX, он находит свое применение в разных сферах человеческой деятельности, в т. ч. происходит юридическое закрепление и применение компромисса в некоторых отраслях права.

Как справедливо отмечает Х. Д. Аликперов, краткий экскурс в генезис института компромисса показывает, что компромисс присущ обычному и позитивному праву, является его неотъемлемым структурным элементом, т. е. имманентным свойством права [3].

Понятие «компромисс» в большинстве юридических энциклопедий, словарей, справочниках отсутствует, хотя и является общеупотребительным.

Анализ научной литературы позволяет утверждать, что на сегодняшний день в доктрине отсутствует единое понимание природы (социальной и юридической) анализируемого социального явления, не определен его статус в понятийно-категориальном аппарате, не изучено место и роль в юридической науке и практике. Актуальность проблемы компромисса в правовой сфере, в отдельных отраслях права определяется как недостаточностью исследования, так и практической важности для развития правовой сферы.

Обращаем внимание на то, что компромисс в праве и правовой компромисс отнюдь не тождественны.

И позитивным является то, что отдельные ученые начали акцентировать на этом свое внимание, так к примеру В. В. Мамчун, указывает, что: «первое понятие является более широким и охватывает все возможные варианты компромиссных ситуаций в праве, включая как компромиссы, основанные на праве и осуществляющиеся в рамках соответствующей правовой процедуры, так и компромиссы, не подпадающие под позитивную нормативно-правовую регламентацию. Правовой компромисс всегда регламентирован юридическими нормами, которые определяют его основания и пределы, субъекты и порядок осуществления» [4].

Анализ последних исследований и публикаций. Для современного этапа изучения и понимания компромисса в правовой сфере, в отдельных отраслях права, как научной проблемы особую важность имеют работы: Ю. Оборотова [5], С. Туркота [6], Г. Усатого [7], Р. Ромашова [8], В. Вдовичем [9], О. Скакун [10], И. Парижский [11], М. Новикова [12], В. Кузьмичев [13], и других. Анализ отечественных и зарубежных источников показывает, что вопросы теории и практики применения компромисса в отдельных отраслях права разработаны слабо, еще совсем робко, не всегда четко и достаточно последовательно. Даже нет четкого понимания содержания компромисса, видов, и даже понятие этого явления в правовом поле четко не сформулировано.

Цель статьи. Определение понятия компромисса, анализ института компромисса, краткий анализ уголовно-правового компромисса.

Изложение основного материала исследования. Компромиссные формы существования и развития общества заложены в самой его природе. При демократической форме государственного управления компромисс должен выступать не только и не столько способом разрешения конфликта, сколько средством его предупреждения. На сегодняшний момент большинство ученых придерживаются мнения, что основой для применения компромисса является исключительно конфликт, т. е. компромисс выступает одним из способов разрешения конфликта. С данным тезисом автор не согласен, так как существующий подход ограничивает возможность определения как характеристик исследуемого явления, так и объема понятия «компромисс». При таком ограниченном понимании компромисса, существующем только при конфронтации сторон из него, автоматически исключается возможность существования компромисса до конфликта или вне конфликта. Существует довольно много компромиссов, которые возникают вне связи с конфликтом (например, в процессе заключения хозяйственно-правового договора при

согласования его условий, стороны, как правило, в конфликтных отношениях не пребывают).

Если проанализировать отдельно взятые словари, энциклопедии, то мы увидим, что слово «конфликт» не упоминается вообще.

Так, в Большой советской энциклопедии указано, компромисс — это «соглашение между представителями противоположных направлений, мнений, интересов и т. п., достигнутое путем взаимных уступок» [14, с. 313]. В Толковом словаре современного русского языка Д. Н. Ушакова компромисс определен как «соглашение путем взаимной уступки при столкновении каких-нибудь интересов, стремлений» [15, с. 359]. Аналогичное определение компромисса как соглашения на основе взаимных уступок содержится в Большом энциклопедическом словаре: «компромисс (от лат. *compromissum*), соглашение на основе взаимных уступок» [16, с. 558], и Толковом словаре русского языка С. И. Ожегова [17, с. 242].

Переходя к рассмотрению проявлений компромисса в правовой сфере, необходимо еще раз отметить, он (компромисс) представляет собой объективно существующее социальное явление со всеми достоинствами и недостатками. Компромисс отечественные и зарубежные ученые рассматривали и рассматривают в качестве способа правового регулирования, формы улаживания юридических конфликтов, специально-юридического средства, принципа права, стратегии поведения субъектов.

Актуальность проблемы компромисса, в правовой сфере определяется как недостаточностью исследования, так и практической важности для развития правовой сферы. В юриспруденции эта проблематика получила лишь незначительное освещение, при этом, часто понятие «компромисс в праве» и «правовой компромисс», «компромисс» и «консенсус» отождествляют, вряд ли может быть принято и не способствует углублению представлений об этом явлении. Считаю, что основной исследовательский акцент делаться должен на анализе реальных научных и практических проблем, а на терминологических спорах. Логично и правильно будет применить рационально-прагматический подход.

В целом же, необходимо отметить, что компромисс в правовой сфере объединяет две категории: правовой компромисс и компромисс в праве. Однако, на сегодняшний день не существует четко выработанного понимания компромисса в правовой сфере. Так, к примеру В. А. Толстик, вводит новый термин «юридически значимый компромисс», указывая: «наиболее удачным термином является «юридически значимый компромисс», который подобно, например, термину «юридически значимое поведение»

», охватывающему все разновидности правового поведения, будет объединять все формы проявления компромисса в праве. Юридически значимый компромисс — это социальный компромисс, так или иначе опосредованный правом, его персонифицированными или не персонифицированными предписаниями» [18, с. 136].

Предложим собственное определение компромисса.

Правовой компромисс — это правовое соглашение двух или нескольких лиц (сторон) на определенное поведение в том или ином сомнительном, или спорном случае, не подвергается в данный момент окончательному решению в рамках юридического разрешения дела. Компромисс в праве — это рациональный и эффективно выбран вариант поведения из нескольких возможных вариантов предлагаемых законодательством и / или хотя и непредсказуемым законодательством, но допустимым для разрешения ситуации (дела, спора, осуществлении компетенции и др.), свободно избираемый участниками правоотношений [19, с. 64–65].

В конкретной ситуации компромисс в праве обеспечивает максимальную результативность действий или комплекса действий, направленных на достижение цели, и / или восстановления нарушенных, или охраняемых государством прав и интересов.

Таким образом, компромисс в праве может касаться выбора правовых норм, процедуры разрешения правовой ситуации, возможности повлиять на меру наказания, ответственности, осуществления полномочий и многое другое. В правовой компромисс и компромисс в праве заложено потенциал для выявления и предотвращения общественных противоречий, если же противоречий избежать не удалось, то они обнаруживают другую сторону своего потенциала и становятся средством разрешения противоречий.

Автор соглашается с позицией В. И. Павлова, который указывает: «любое юридическое средство, которое вводится в правовую систему, может быть оценено с различных позиций, вырабатываемых в зависимости от того, каким образом мы отвечаем на главные вопросы о праве. Понимание права предопределяет наше отношение к тому или иному правовому средству в зависимости от того, как это правовое средство влияет на концептуальное ядро правопорядка, формируемое в рамках соответствующей доктрины и признаваемое на уровне правовой системы. Поэтому прежде чем говорить о правовом компромиссе, необходимо кратко остановиться на характеристике вопроса о правопонимании в целом и антропологическом правопонимании в частности [20, с. 72].

А. В. Парфенов, указывает, что компромисс является критерием качества закона, и «опыт, накопленный в ходе исторического развития, позволяет утверждать, что именно компромисс лежит в основе успешного государственно-правового строительства, позволяет поддерживать стабильность и порядок в обществе» [21, с. 217]. Недооценка значимости компромисса в правовых нормах по мнению Е. С. Комиссаровой может привести к таким нежелательным для общества последствиям, как неэффективность государственного управления, ограничение прав и свобод личности, что в конечном счете может привести к дестабилизации общества [22, с. 436].

Компромисс при каких условиях не может быть критерием качества закона. Компромисс не может и не должен быть критерием качества отдельного закона и законодательства, т.к. не все законы — результат компромисса заинтересованных сил и субъектов права. Компромисс в законотворчестве выступает технико-юридическим инструментом согласования интересов, обеспечивающий факт принятия законодательного акта, но не отражающий его качество.

Основная проблема, возникающая в данном случае, состоит в том, чтобы определить критерии допустимости правового компромисса в праве.

С формально-юридической точки зрения допустим любой компромисс, который не противоречит праву. Компромисс в праве может быть допустим при соблюдении следующих требований:

- принимается добровольно из нескольких возможных вариантов;
- применим только тогда, когда существуют заранее предусмотренные варианты поведения в законодательстве или не предусмотренные нормативными правовыми актами, но не противоречащие им, и не нарушающие права иных лиц;
- компромисс выбора варианта является правом, а не обязанностью;
- использование компромисса возможно только в том случае, если это полностью соответствует принципам права, а позитивные последствия распространяются на надлежащих лиц;
- выбор варианта компромиссного решения должен быть обусловлен фактическими обстоятельствами дела [19, с. 64].

Проблема компромиссов в сфере уголовно-правовой политики имеет давнюю историю, хотя проблема компромисса вызывает споры многих ученых, занимающихся данным вопросом. Во все периоды развития общества и права всегда существовал некий компромисс в борьбе с преступностью, хотя в нормах закона упоминания было отражено

не часто. Предупреждения преступлений, борьба с преступлениями сложный процесс, требующий новых нетрадиционных подходов. При исследовании уголовно-правового компромисса возникают проблемы теоретико-методологического и нормативно-прикладного характера, и это прежде всего связано с противоречивостью, неконкретностью «компромиссионных» норм, поэтому существует необходимость дальнейшего теоретического осмысления вопросов компромисса в уголовной науке и применения на практике. Институт компромисса часто подвергался специальному научному анализу, однако, отсутствует точное определение понятия уголовно-правовой компромисс.

Существует необходимость в комплексном теоретическом исследовании уголовно-правового компромисса, ведь многообразие существующих противоречивых подходов к пониманию данного феномена вносят неопределенность (следствие различного понимания правовой природы, разобобщенном выделении групп норм его составляющих).

Терских А. И. выводит свое авторское понятие «уголовно-правового компромисса как правоотношения, возникающего между лицом, совершившим преступление, и государством по поводу совершенного преступления, в результате которого достигается соглашение о прекращении (смягчении) уголовно-правового воздействия со стороны государства на лицо, совершившее преступление, в пределах уголовно-правовой нормы в обмен на совершение последним определенных в законе положительных посткриминальных поступков» [23].

Кайшев А. В. считает, что уголовно-правовые компромиссы — это средства удовлетворения государством своего интереса, выражающегося в достижении цели установления справедливости посредством отказа от своего права или исполнения своей обязанности наказывать лицо, совершающее или совершившее преступление при условии точного выполнения им требований закона [24, с. 6].

Другую точку зрения высказывает Н. В. Петрова. Автор определяет компромисс как «основанное или же не основанное на правовых началах соглашение между государством в лице правоохранительных органов, отдельным работником правоохранительных органов и лицом, совершившим преступление». В итоге последнему за его полезные посткриминальные деяния идет смягчение уголовной ответственности, либо он к ней вообще не привлекается [25, с. 55]. Е. В. Попаденко: «под институтом компромисса следует понимать освобождение лица, которое совершило преступление, от уголовной ответственности при осуществлении им

определенных действий». Он рассматривает компромисс как определенную группу норм или институт, при котором со стороны государства гарантируется освобождение от уголовной ответственности в обмен на выполнение лицом, совершившим преступление, определенных действий (уступок, поступков). По его мнению, «компромисс — это своеобразные уступки или действия, которые совершены каждой из сторон: непосредственно государством и лицом, совершившим преступление» [26, с. 135].

Рассмотрение компромисса только лишь со стороны соглашения не позволяет увидеть всю сущность данной категории, поскольку достижение согласия представляет собой процесс, который основан не только на уступках одной из сторон, а включает и реализацию. Лишь в данном случае следует говорить уже об институционализации данного термина.

А. П. Фильченко акцентирует внимание, что уголовно-правовой компромисс может рассматриваться в нескольких ипостасях: 1) как способ взаимодействия субъектов правоотношения уголовной ответственности по поводу смягчения или устранения уголовной ответственности; 2) как результат действия уголовно-правовой нормы, предусматривающей уступки в вопросе привлечения к уголовной ответственности; 3) как относительно самостоятельное уголовное правоотношение, возникающее при определенных условиях в рамках реализации уголовной ответственности [27, с. 252].

Пределы действия уголовно-правового компромисса, и условия, при которых его реализация недопустима, должны быть четко закреплены на законодательном уровне. Без взаимосвязи морали и закона не будет достигнута реальная действенность любого института, в т. ч. и института компромисса, поэтому данный институт должен находить свое отражение в нормах права лишь при соответствии его морально-этическим взглядам, существующим в демократическом обществе.

Компромисс очень часто «размывается» смежными уголовно-правовыми институтами, освобождающими виновное лицо от уголовной ответственности, или смягчающими наказание (например, добровольный отказ, деятельное раскаяние и др.), называется специальным видом освобождения от уголовной ответственности.

Н. В. Сплавская для того, чтобы в дальнейшем не происходило подмены понятий выделяет основные черты уголовно-правового компромисса, это: собственные специфические цели и задачи; применяется к широкому спектру как умышленных, так и неосторожных преступлений; большинство

составов преступлений, на которые распространяется его действие, — это преступления с формальным составом; предполагается за законченные деликты; виновное лицо, которое соглашается на компромисс, не всегда теряет общественную опасность, так как и преступное деяние, совершенное им; нетрадиционная форма юридической конституции; применяется на любой стадии уголовного процесса, но не позже судебного разбирательства; реализация уголовно-правового компромисса является исключительно компетенцией правоприменительных органов, более того это их обязанность при наличии достаточных на то оснований; применения к лицу компромиссной нормы является окончательным, а потому не может быть пересмотрено и отменено при неукоснительном соблюдении сторонами условий уголовно-правового компромисса; четко определенный объем благ (освобождение от уголовной ответственности или смягчение наказания; отсутствие судимости) для лица, совершившего преступление; основанием к освобождению виновного лица от уголовной ответственности является выполнение им определенных в законе положительных посткриминальных поступков; возможность применения уголовно-правового компромисса в комплексе с другими институтами [28, с. 35].

Четкое установление границ допустимости компромиссного соглашения в борьбе с преступностью является важной гарантией соблюдения прав граждан и позволит исключить различные злоупотребления со стороны правоохранительных органов. Как и любая сделка, уголовно-правовой компромисс предусматривает права и обязанности государства и виновного, которые в полной мере соответствуют друг другу. Учеными выделяется структура уголовно-правового компромисса, которая включает в себя субъектов, объект и содержание. Считаем, что в рамках закона необходимо определить процедуру, круг участников преступлений, с которыми сотрудники правоохранительных органов вправе идти на компромисс, виды преступлений в которых допускается применение компромисса.

Нельзя не согласиться с Х. Д. Аликперовым, который указывает, что системе правовых норм, допускающих разумный компромисс, как самостоятельному институту права, присущи и специальные принципы, на основе которых возможно применить этот универсальный инструмент в процессе разрешения тех или иных правовых конфликтов. Среди них следует особо выделить пять принципов:

- принцип нравственности;
- принцип добровольности;
- принцип баланса интересов сторон;

- принцип воздержания от выдвижения перед партнером заведомо неисполнимых условий;
- принцип сохранения «лица» партнера [4].

Следует помнить всегда, что любой случай применения компромисса в уголовной сфере мера прежде всего вынужденная, и должна соблюдаться соразмерность предполагаемым негативным последствиям.

В заключение отметим, что актуальным является пересмотр традиционных понятий уголовно-правовой сферы в ракурсе применения правового компромисса, и это является требованием современной юридической практики.

Подводя итог, следует отметить, что компромисс является важным институтом в уголовно-правовой сфере, и требует изучения и полного анализа, ведь от решения проблемных вопросов, напрямую зависит эффективность решения задач уголовно-правового характера.

Выводы из данного исследования. Сфера права является одной из самых сложных сфер применения компромисса. К сожалению юридический аспект компромисса не получил должного освещения, институт компромисса в правовой сфере, в отдельных отраслях права был предметом исследования лишь для отдельных ученых, изучавших его уголовно-правовую, гражданско-правовую, криминалистическую, хозяйственно-правовую, процессуальную составляющую. В то же время проявление компромисса в правовой сфере имеет глубокие исторические корни. Идея компромисса является устоявшейся во многих отраслях права, где стороны правового конфликта стремятся, прежде всего, к мирному урегулированию возникшего спора. Компромисс

это прежде всего обязательный элемент правовой культуры демократического общества.

Межгосударственные, внутригосударственные, межличностные отношения без компромисса затруднены, т.к. без него отсутствует баланс интересов, затруднено правовое регулирование. Обязательное обращение к компромиссу прямо предусмотрено законом. И это имеет место даже, казалось бы, в таком бескомпромиссном праве, как право уголовное [29, с. 109].

Данное исследование не претендует на решение всех теоретических и практических проблем, возникающих при применении и интерпретации норм законодательства. Однако, на наш взгляд, изложенный материал заслуживает внимания в научной среде и может внести свой вклад в развитие теоретической базы, посвященной изучению компромисса как в правовой сфере, в общем, так и в отдельных отраслях права. Понимание социальной и юридической природы компромисса позволит государству, субъектам правоотношений эффективно использовать эту форму социального взаимодействия для развития современного общества. В теории государства и права категория «компромисс» используется в основном в исследованиях в рамках юридической конфликтологии, что является недопустимым. Отсутствие теоретического обоснования компромисса в правовой сфере затрудняет его использование как средства достижения устойчивого правопорядка, усложняет правовое регулирование, вызывает неспособность предупреждения и разрешения конфликтов между субъектами.

Литература

1. Некига С. Н. Компромисс как составляющая механизма действия права // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Сер.: Юридические науки. 2013. № 2–2. Т. 26 (65). С. 38–44.
2. Кузнецов В. Н. Социология компромисса. М.: Книга и бизнес, 2007. С. 58.
3. Аликперов Х. Д. Компромисс как имманентное свойство уголовного права. URL: <http://www.crimpravo.ru/en/blog/3225.html>
4. Мамчун В. В. Риск и компромисс в праве. Риски компромиссов. // Компромисс в праве: теория, практика, техника: сборник статей по материалам Международной научно-практической конференции (г. Н. Новгород, 29–30 мая 2014 года): в 2 т. / под общ. ред. В. А. Толстика, В. М. Баранова, А. В. Парфенова. Н. Новгород: Нижегородская академия МВД России, 2014. Т. 2. С. 33–41.
5. Оборотов Ю. Н. Традиции и новации в правовом развитии. О.: Юрид. л-ра, 2001. 156 с.
6. Туркота С. Правовий компроміс у кримінальному судочинстві / С. Туркота // Право України. 2001. № 12. С. 69–71.
7. Усатий Г. О. Компромис як засіб вирішення кримінально-правового конфлікту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Г. О. Усатий; Нац. акад. внутр. справ України. К., 1999.

8. Ромашов Р. А. Компромисс разнонаправленных интересов как основание восприятия и средство изменения социально-правовой реальности. URL: http://iuaj.net/1_oldmasp/modules.php?name=Pages&go=page&pid=125
9. Вдовичен В. А. Понятие и правовая природа налогового правового компромисса // Финансово-правовая доктрина постсоциалистического государства (материалы международной конференции). Черновцы: «Рута», 2003. Выпуск № 1. С. 226–234.
10. Скакун О. Ф. Теория государства и права: учебник. Х.: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. 704 с.
11. Паризький І. Передумови та критерії допустимості використання компромісів для вирішення конфліктів на досудових стадіях кримінального судочинства / І. Паризький // Кримінальний процес. 2010. № 11. С. 143–145.
12. Новікова М. До питання створення правокompromісної теорії гармонізації суспільних відносин // Право України. 2006. № 1. С. 29–33.
13. Кузьмічов В. С. Компроміс на досудовому слідстві (криміналістичний аспект): [монографія] / В. С. Кузьмічов, Є. О. Курта. К.: КНТ, 2007. 136 с.
14. Большая советская энциклопедия / гл. ред. Б. А. Введенский. 2-е изд. М.: Государственное научное издательство «Большая советская энциклопедия», 1953. Т. 22. 628 с.
15. Ушаков Д. Н. Толковый словарь современного русского языка / под ред. Н. Ф. Татьянченко. М.: Альта-Пресс, 2005. 1207 с.
16. Большой энциклопедический словарь. 2-е изд., перераб. и доп. М.; СПб.: Большая Рос. Энцикл., Норинт1998. 1456 с.
17. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: Ок. 100 000 слов, терминов и фразеологических выражений / под ред. Л. И. Скворцова. 26-е изд., испр. и доп. М.: Оникс, 2009. 1359 с.
18. Толстик В. А. Социальная и юридическая природа компромисса // Компромисс в праве: теория, практика, техника: сборник статей по материалам Международной научно-практической конференции (г. Н. Новгород, 29–30 мая 2014 года): в 2 т. / под общ. ред. В. А. Толстика, В. М. Баранова, А. В. Парфенова. Н. Новгород: Нижегородская академия МВД России, 2014. Т. 1. С. 126–145.
19. Некига С. Н. Компромисс в праве и правовой компромисс / С. Н. Некига // Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.]; МОНмолодь-спорт України; НУ ОЮА. Одеса: Фенікс, 2012. Вип. 45. С. 59–65.
20. Павлов В. И. Правовой компромисс в антропологической концепции права: инструментальная эффективность и этические принципы // Компромисс в праве: теория, практика, техника: сборник статей по материалам Международной научно-практической конференции (г. Н. Новгород, 29–30 мая 2014 года): в 2 т. / под общ. ред. В. А. Толстика, В. М. Баранова, А. В. Парфенова. Н. Новгород: Нижегородская академия МВД России, 2014. Т. 2. С. 72–78.
21. Парфенов А. В. Компромисс как показатель качества действующего законодательства // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. 2013. № 22. С. 216–218.
22. Комиссарова Е. С. Компромисс как критерий качества содержания норм-расчетов // Компромисс в праве: теория, практика, техника: сборник статей по материалам Международной научно-практической конференции (г. Н. Новгород, 29–30 мая 2014 года): в 2 т. / под общ. ред. В. А. Толстика, В. М. Баранова, А. В. Парфенова. Н. Новгород: Нижегородская академия МВД России, 2014. Т. 1. С. 430–437.
23. Терских А. И. Уголовно-правовой компромисс: понятие и социальная сущность // Вестник ЮУрГУ. № 40. 2011. С. 84–89.
24. Кайшев А. В. Уголовно-правовое значение компромиссов и поощрений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М, 2005.
25. Петрова Н. Е. Наделить потерпевшего правом уголовного преследования // Российская юстиция. 2012. № 12. С. 55–57.
26. Попаденко Е. В. Уголовно-правовая природа компромисса в борьбе с преступностью // Законодательная техника и дифференциация ответственности в современном уголовном праве и процессе России: сб. науч. ст. / Под ред. Л. Л. Кругликова. Ярославль: Ярослав. гос. ун-т, 2015.
27. Фильченко А. П. Компромисс как метод уголовно-правового регулирования // Вестник Пермского университета. 2013. Выпуск 2(20). С. 251–258.
28. Сплавская Н. В. Сущность уголовно-правового компромисса и его возможности // Научно-практический журнал «Государство и право в XXI веке». № 2/2016. С. 48–54.
29. Панченко П. Н. Стратегия законности и тактика компромисса в уголовном праве // Право. Журнал Высшей школы экономики. С. 107–116. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/strategiya-zakonnosti-i-taktika-kompromissav-ugolovnom-prave/viewer>

References

1. Nekiga S. N. Kompromiss kak sostavlyayushaya mehanizma dejstviya prava // Uchenye zapiski Tavricheskogo nacionalnogo universiteta im. V. I. Vernadskogo. Ser.: Yuridicheskie nauki. 2013. № 2–2. T. 26 (65). S. 38–44.
2. Kuznecov V. N. Sociologiya kompromissa. M.: Kniga i biznes, 2007. S. 58.
3. Alikperov H. D. Kompromiss kak immanentnoe svojstvo ugovnogo prava. URL: <http://www.crimpravo.ru/en/blog/3225.html>
4. Mamchun V. V. Risk i kompromiss v prave. Riski kompromissov. // Kompromiss v prave: teoriya, praktika, tehnika: sbornik statej po materialam Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii (g. N. Novgorod, 29–30 maya 2014 goda): v 2 t. / pod obsh. red. V. A. Tolstika, V. M. Baranova, A. V. Parfenova. N. Novgorod: Nizhegorodskaya akademiya MVD Rossii, 2014. T. 2. S. 33–41.
5. Oborotov Yu. N. Tradicii i novacii v pravovom razvitii. O.: Yurid. l-ra, 2001. 156 s.
6. Turkota S. Pravovij kompromis u kriminalnomu sudochinstvi / S. Turkota // Pravo Ukrayini. 2001. № 12. S. 69–71.
7. Usatij G. O. Kompromis yak zasib virishennya kriminalno-pravovogo konfliktu: avtoref. dis. na zdobuttyanauk. stupenya kand. yurid. nauk: spec. 12.00.08 «Kriminalne pravo ta kriminologiya; kriminalno-vikonavche pravo» / G. O. Usatij; Nac. akad. vnutr. sprav Ukrayini. K., 1999.
8. Romashov R. A. Kompromiss raznopravlenykh interesov kak osnovanie vospriyatiya i sredstvo izmeneniya socialno-pravovoj realnosti. URL: http://iuaj.net/1_oldmasp/modules.php?name=Pages&go=page&pid=125
9. Vdovichen V. A. Ponyatie i pravovaya priroda nalogovogo pravovogo kompromissa // Finansovo-pravovaya doktrina na postsocialisticheskogo gosudarstva (materialy mezhdunarodnoj konferencii). Chernovcy: «Ruta», 2003. Vypusk № 1. S. 226–234.
10. Skakun O. F. Teoriya gosudarstva i prava: uchebnik. H.: Konsum; Un-t vnutr. del, 2000. 704 s.
11. Parizkij I. Peredumovi ta kriteriyi dopustimosti vikoristannya kompromisiv dlya virishennya konfliktiv na dosudovih stadiyah kriminalnogo sudochinstva / I. Parizkij // Kriminalnij proces. 2010. № 11. S. 143–145.
12. Novikova M. Do pitannya stvorennya pravokompromisnoyi teoriiy garmonizaciyi suspilnih vidnosin // Pravo Ukrayini. 2006. № 1. S. 29–33.
13. Kuzmichov V. S. Kompromis na dosudovomu slidstvi (kriminalistichnij aspekt): [monografiya] / V. S. Kuzmichov, Ye. O. Kurta. K.: KNT, 2007. 136 s.
14. Bolshaya sovetskaya enciklopediya / gl. red. B. A. Vvedenskij. 2-e izd. M.: Gosudarstvennoe nauchnoe izdatelstvo «Bolshaya sovetskaya enciklopediya», 1953. T. 22. 628 s.
15. Ushakov D. N. Tolkovyj slovar sovremennogo russkogo yazyka / pod red. N. F. Tatyanchenko. M.: Alta-Press, 2005. 1207 s.
16. Bolshoj enciklopedicheskij slovar. 2-e izd., pererab. i dop. M.; SPb.: Bolshaya Ros. Encykl., Norint1998. 1456 s.
17. Ozhegov C. I. Tolkovyj slovar russkogo yazyka: Ok. 100 000 slov, terminov i frazeologicheskikh vyrazhenij / pod red. L. I. Skvorcova. 26-e izd., ispr. i dop. M.: Oniks, 2009. 1359 s.
18. Tolstik V. A. Socialnaya i yuridicheskaya priroda kompromissa // Kompromiss v prave: teoriya, praktika, tehnika: sbornik statej po materialam Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii (g. N. Novgorod, 29–30 maya 2014 goda): v 2 t. / pod obsh. red. V. A. Tolstika, V. M. Baranova, A. V. Parfenova. N. Novgorod: Nizhegorodskaya akademiya MVD Rossii, 2014. T. 1. S. 126–145.
19. Nekiga S. N. Kompromiss v prave i pravovoj kompromiss / S. N. Nekiga // Aktualni problemi politiki: zb. nauk. pr. / redkol.: S. V. Kivalov (golov. red.), L. I. Kormich (zast. golov. red.), Yu. P. Alenin [ta in.]; MONmolodspport Ukrayini; NU OYuA. Odesa: Feniks, 2012. Vip. 45. S. 59–65.
20. Pavlov V. I. Pravovoj kompromiss v antropologicheskoy koncepcii prava: instrumentalnaya effektivnost i eticheskie principy // Kompromiss v prave: teoriya, praktika, tehnika: sbornik statej po materialam Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii (g. N. Novgorod, 29–30 maya 2014 goda): v 2 t. / pod obsh. red. V. A. Tolstika, V. M. Baranova, A. V. Parfenova. N. Novgorod: Nizhegorodskaya akademiya MVD Rossii, 2014. T. 2. S. 72–78.
21. Parfenov A. V. Kompromiss kak pokazatel kachestva dejstvuyushogo zakonodatelstva // Yuridicheskaya nauka i praktika: Vestnik Nizhegorodskoj akademii MVD Rossii. 2013. № 22. S. 216–218.
22. Komissarova E. S. Kompromiss kak kriterij kachestva sodержaniya norm-raschetov // Kompromiss v prave: teoriya, praktika, tehnika: sbornik statej po materialam Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii (g. N. Novgorod, 29–30 maya 2014 goda): v 2 t. / pod obsh. red. V. A. Tolstika, V. M. Baranova, A. V. Parfenova. N. Novgorod: Nizhegorodskaya akademiya MVD Rossii, 2014. T. 1. S. 430–437.
23. Terskih A. I. Ugolovno-pravovoj kompromiss: ponyatie i socialnaya sushnost // Vestnik YuUrGU. № 40. 2011. S. 84–89.

24. Kajshev A. V. Uголовно-pravovoe znachenie kompromissov i pooshrenij: avtoref. dis. ... kand. yurid. nauk. M, 2005.
25. Petrova N. E. Nadelit poterpevshego pravom uголовnogo presledovaniya // Rossijskaya yusticiya. 2012. № 12. S. 55–57.
26. Popadenko E. V. Uголовно-pravovaya priroda kompromissa v borbe s prestupnostyu // Zakonodatel'naya tekhnika i differenciaciya otvetstvennosti v sovremennom uголовnom prave i processe Rossii: sb. nauch. st. / Pod red. L. L. Kruglikova. Yaroslavl: Yaroslavl. gos. un-t, 2015.
27. Filchenko A. P. Kompromiss kak metod uголовно-pravovogo regulirovaniya // Vestnik Permskogo universiteta. 2013. Vypusk 2(20). S. 251–258.
28. Splavskaya N. V. Sushnost uголовно-pravovogo kompromissa i ego vozmozhnosti // Nauchno-prakticheskij zhurnal «Gosudarstvo i pravo v XXI veke». № 2/2016. S. 48–54.
29. Panchenko P. N. Strategiya zakonnosti i taktika kompromissa v uголовnom prave // Pravo. Zhurnal Vyssej shkoly ekonomiki. S. 107–116. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/strategiya-zakonnosti-i-taktika-kompromissa-v-ugolovnom-prave/viewer>

Теліженко Людмила Вікторівна
*доктор філософських наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Сумський державний університет*

Телиженко Людмила Викторовна
*доктор философских наук, доцент,
доцент кафедры теории и истории государства и права
Сумский государственный университет*

Telizhenko Liudmyla
*Doctor of Philosophy, Docent,
Associate Professor of the Department of Constitutional Law,
Theory and History of State and Law
Sumy State University*
ORCID: 0000-0002-5734-6649

Наумов Артем Сергійович
*студент
Сумського державного університету*

Наумов Артем Сергеевич
*студент
Сумского государственного университета*
Naumov Artem
*Student
Sumy State University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-8-5526

**УКРАЇНЬСЬКА ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА
ДУМКА ПРО РОЛЬ СЕРЦЯ**

**УКРАИНСКАЯ ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВАЯ
МЫСЛЬ О РОЛИ СЕРДЦА**

**UKRAINIAN PHILOSOPHICAL–LEGAL THOUGHT
ABOUT THE ROLE OF THE HEART**

Анотація. Стаття присвячена аналізу ролі серця у вітчизняній філософсько-правовій думці, витоки якої починаються з часів Київської Русі. Відмічається, що сформоване під впливом християнства уявлення про особливу роль серця в житті й діяльності людини утворило національну культурну та філософсько-правову традицію. Воно відобразило світогляд українців, їх ціннісні орієнтири, прагнення в собі та світі до гармонії і порядку. Водночас кордоцентризм став світоглядною основою національного розуміння права; уявлення про пріоритет цінності людини над цінностями держави; прагнення визнання природного права як основи для діючого права; значення свободи людини для її самореалізації тощо.

У статті аналізується уявлення про роль серця та його значення у саморозвитку людини та управлінні державою найвидатніших мислителів періоду Київської Русі. Відмічається вплив на їх погляди відомих візантійських богословів, які сповідували обоження людини, пов'язане із змінами серця, та увійшли в історію як ісихасти.

Особливо увага акцентується на кордоцентричних поглядах Г. С. Сковороди, що вплинули на специфіку національного обґрунтування права. Зазначається, що серце у розумінні філософа виражає саму сутність людини, з'єднану з Богом

та вічності. Серце є органом любові та сприйняття Бога, сферою розуму, цілей та вольових рішень людини, центром її моральності та духовного життя. Наголошується, що таке розуміння ролі серця філософом стало основою для обґрунтування ним природного права, ідеального суспільства, значення «спорідненої праці» як закону органічної відповідності між внутрішньою та зовнішньою натурами людини.

Розглядається також роль серця та його значення для розвитку суспільства й права у філософії П. Д. Юркевича. Зазначається, що серце у розумінні філософа є тілесним органом духовної діяльності людини, її духовним центром, у якому відбувається гармонійне співвідношення знання і віри, права і моралі, справедливості та пов'язаного з нею природного права.

Ключові слова: філософія серця, любов, світогляд, людина.

Аннотація. Стаття посвячена аналізу ролі серця в отечественной філософсько-правовій мислі, истоки которой починаються со времен Киевской Руси. Отмечается, что сформировавшееся под влиянием христианства представление об особой роли сердца в жизни и деятельности человека образовало национальную культурную и философско-правовую традицию. Оно отразило мировоззрение украинцев, их ценностные ориентиры, стремление в себе и мире к гармонии и порядку. В то же время кордоцентризм стал мировоззренческой основой национального понимания права; представления о приоритете ценности человека над ценностями государства; стремления признания естественного права как основания для действующего права; значения свободы человека для его самореализации и т.д.

В статье анализируется представление о роли сердца и его значении в саморазвитии человека и управлении государством известных мыслителей периода Киевской Руси. Отмечается влияние на их взгляды известных византийских богословов, которые исповедовали обожение человека, связанное с изменениями сердца, и вошли в историю как исихасты.

Особенно внимание акцентируется на кордоцентрических взглядах Г. С. Сковороды, которые повлияли на специфику национального обоснования права. Отмечается, что сердце в понимании философа выражает саму сущность человека, соединенную с Богом и вечностью. Сердце является органом любви и восприятия Бога, сферой ума, целей и волевых решений человека, центром его нравственности и духовной жизни. Подчеркивается, что такое понимание роли сердца философом стало основой для обоснования им естественного права, идеального общества, значения «сродного труда» как закона органического соответствия между внутренней и внешней натурами человека.

Рассматривается также роль сердца и его значение для развития общества и права в философии П. Д. Юркевича. Отмечается, что сердце в понимании философа является телесным органом духовной деятельности человека, его духовным центром, в котором происходит гармоническое соотношение знания и веры, права и морали, справедливости и связанного с ней естественного права.

Ключевые слова: философия сердца, любовь, мировоззрение, человек.

Summary. The article is devoted to the analysis the role of the heart in Ukrainian philosophical and legal thought, the origins of which begin from the time of Kievan Rus. It is noted that the idea formed under the influence of Christianity about the special role of the heart in human life and activity formed a national cultural and philosophical legal tradition. It reflected the worldview of Ukrainians, their value orientations, the desire for harmony and decency. At the same time, cordocentrism became the worldview basis for a national understanding of law; ideas about the priority of human values over the values of the state; the desire to recognize natural law as the basis for existing law; the importance of human freedom for its self-realization, etc.

The article analyzes the idea of the role of the heart and its value in human self-development and government by famous thinkers of the period of Kievan Rus. There is noted the influence on their views of famous Byzantine theologians who professed the deification of man associated with changes in the heart, and went down in history as hesychasts.

Particular attention is paid to the cordocentric views of G. S. Skovoroda, which influenced the specifics of the national justification of law. The heart is the organ of love and perception of God, the sphere of the mind, goals and volitional decisions of man, the center of his morality and spiritual life. It is emphasized that such an understanding of the role of the heart by the philosopher became the basis for substantiation by him of natural law, ideal society, the meaning of «akin to labor» as the law of organic correspondence between the inner and outer natures of man.

The role of the heart and its significance for the development of society and law in the philosophy of P. D. Yurkevich are also considered. It is noted that, in the understanding of the philosopher, the heart is the bodily organ of a person's spiritual activity, his spiritual center, in which there is a harmonious correlation of knowledge and faith, law and morality, justice and related natural law.

Key words: philosophy of the heart, love, worldview, man.

Постановка проблеми. В умовах глобалізаційних процесів, у які включена й Україна, питання ролі серця як специфічної особливості української філософсько-правової думки є нагальною проблемою. Адже все частіше постає питання, чи є ми окремою нацією зі своєю національною ідеєю, історією, філософією, уявленням про права і свободи людини, чи, може, ми просто частина якоїсь більш широкої людської спільноти, сучасне утворення якої може навіть не потребувати питання про будь-яку національну самобутність, тим більше у царині права, історично пов'язаного вітчизняною науковою думкою з серцем та самою сутністю людини. Ця національна особливість антропоцентричного розуміння права сьогодні також має враховуватися у реформуванні правової системи на засадах прав і свобод людини, узгоджуючись зі світоглядом, національним праворозумінням та ціннісними орієнтирами українського народу.

Аналіз джерел і публікацій. Тема ролі серця для вітчизняної філософсько-правової думки не є новою. У різні часи цій темі присвячувалися роботи В. Табачковського [1], А. Козловського [2], В. Бачиніна [3], О. Любимова [4] та ін. Серед останніх досліджень, присвячених осмисленню національної правової ідеї, укоріненої у філософії серця, є робота С. Максимова і С. Жданенка. Автори вважають, що «...реформування правової системи повинне здійснюватись на універсальних цивілізаційних засадах права, враховуючи в той же час національну культурну й філософсько-правову традицію. Правові цінності мають бути не просто запозичені, а й пережиті» [5, с. 37]. При цьому дослідники наголошують на тому, що саме кордоцентризм є світоглядною основою національного розуміння права [там же].

Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати роль серця, яка йому історично відводилася вітчизняною філософсько-правовою думкою, формуючи світоглядно-методологічний фундамент національної правової ідеї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідея особливої ролі серця, яка в національній культурній традиції оформилася у «філософію серця» (кордоцентризм), не є суто українським надбанням. Символ серця зустрічається ще в античні часи, наприклад, у Платона, Філона, Прокла та інших мислителів. Згодом цей символ з'являється й у європейській теологічній думці. Однак саме в українській традиції символ серця знайшов найбільше поширення та став особливим знаком української культури, її світоглядно-моральною основою.

Принципові зміни у самосвідомості наших предків, які й означали початок формування нового уявлення про сутність людини та особливу роль для неї

серця, відбулися з християнізацією Київської Русі. Тепер сутність людини мислилася не лише як природне тіло, а і як духовна сутність, що має божественне начало, тілом не обмежене. Це означало, що в усіх роздумах про людину, про її діяння, сенс життя, про всі суспільні сфери буття, у тому числі про державу й право, центр уваги став зміщуватися з зовнішнього світу людини у її внутрішній світ. Саме цей рух від внутрішнього до зовнішнього, від Бога до людини, від ідеї вічного життя як спасіння до життя у цьому світі як боротьби за це спасіння позначив думки видатних мислителів того часу. Адже спасіння і повернення назад до Бога окремої людини ставало можливим за умови побудови досконалого світу, у якому будуть панувати не насилля та неволя, а свобода, справедливість та встановлений Богом закон як благодать. Необхідність та розуміння цих перемін як у суспільному житті русичів, так і в індивідуальному стало пов'язуватися, насамперед, з серцем людини, що стало сприйматися як поліфункціональний орган, об'єднуючий два світи людини.

Одним із перших у Київській Русі, хто звернувся до ідеї серця у новому його розумінні був митрополит Київський Іларіон (прибл. 1037–1050), патріот, ерудит, богослов, культурний діяч. У «Слові про Закон і Благодать», першому не лише богословському, а і політично-філософському трактаті, він, зокрема, прославляв князя Володимира за те, що той хрестив Русь, відкривши дорогу до Нового Заповіту як благодаті та замислу Божого, що приніс людині свободу. Вважаючи за це князя Володимира рівноапостольним, митрополит Іларіон джерело Божої мудрості князя вбачав у його серці, де «воссіяв розум». І наслідком цього «освяння розуму», яке прийшло через Слово Боже, стало спасіння від Господа. «І збулось на нас, народам проречене: «Одкриє Господь руку свою святу перед всіма народами, і уздрять усі кінці землі спасіння од Бога нашого» [6].

Іларіон наголошував на тому, що зміни, необхідні для прийняття правильного рішення князем Володимиром, спершу відбулися у ньому самому, які викликали переміни у його особистому житті та поведінці та водночас стали поштовхом до змін й у всій державі. «Велике і дивне діло сотворив...» та «загадав він серцем, загорівся духом, щоб і собі стати християнином і землю свою до християнства навести. Що й сталося... Уже і ми не ідолослужителями зовемося, а християнами; і не без надії живемо, а сподіваючись на життя вічне» [там же]. Тобто серце у розумінні митрополита Іларіон є не лише пізнавальним органом двох світів, у тому числі Божественної істини, що «сіє розум», а є і джерелом волі та бажання людини, що відіграють у її діяч

велику роль. Саме цю багатозначність ролі серця і підкреслював Київський митрополит Іларіон, вважаючи, що прийняття Володимиром християнства було не лише результатом «світла розуму в серці» князя, але і «бажанням серця та горінням духом».

Прикладом практичного слідування князя як державної особи вимогам власного серця, де знаходиться не лише власно людське, а і Божественне, і дух, і розум, і воля, і почуття, що позитивно позначилося на житті киеворуської держави і суспільства у цілому, є «Повчання» Володимира Мономаха. Його особливістю є те, що до вже відомих функцій серця як центру буття людини додалися вимоги вірувати «усім серцем і всею душою» та мати «страх божий у серці своїм» [7]. Та чи є тут віра і страх домінуючими над розумом як центральною особливістю серця? Очевидно, що ні, оскільки мова йде про те, що державна особа, яка ставить собі за мету захищати «християнських людей», не повинна дозволити в собі взяти верх над розумом і духом почуттям: лінощам, заздрощам, жадібності, пияцтву, брехні тощо. «Лжі бережися, і п'янства, і блуду, бо в сьому душа помирає і тіло» [там же].

Риси кордоцентризму прослідковуються і в творчості киеворуського мислителя, церковного письменника, релігійного діяча Кирила Туровського (1130–1182 рр.). У «Слові до розслабленого» він стверджував, що людина є творінням Божим. А її органом розуміння як способу осягнення істини є серце. У людині, що є точкою перетину світу благодаті та світу гріха, саме серце є центром цих протидіючих сил, бо воно зводить воедино думку, волю та віру. Серце впливає і на розум людини, на її вільний вибір між добром і злом. Тобто серце, за Кирилом Туровським, є центром абсолютно усіх дій і рішень людини, зовнішніх і внутрішніх, позитивних і негативних: «...серце на прагнення до добродетельства спрямовує» [8].

Слід зазначити, що у цей період на формування вітчизняного уявлення про специфічну роль серця не могли не вплинути погляди відомих візантійських богословів, які увійшли в історію як ісихасти (від грец. ἡσυχία — спокій, мовчання — релігійно-містичне вчення, містико-аскетична практика), найвідомішими серед яких на той час були Єфрем Сирин, Макарій Єгипетський, Іоанн Лествичник, Ісаак Сирин, Ісихій і Філофей Синайські, пр. Симеон Новий Богослов. У всякому разі між їх уявленням про серце людини як центр двох її світів та поглядами киеворуських книжників прослідковується очевидна схожість. Наприклад, «зерно», «коріння», «трон душі», «іскра» (Єфрем Сирин); «робочий храм правди й неправди» (Макарій Єгипетський);

«підгрунття сходження по скрижалі добродетельності» (пр. Симеон Новий Богослов); «очі серця», в яких «сія розум» (Іларіон Київський) [9]. Це означає, що український кордоцентризм нерозривно пов'язаний з християнською ідеєю обоження людини, практичним вираженням якої стала духовна практика ісихазму. Вершина цієї практики саме і полягає у змінах серця, яке в людині здатно виконувати різні функції: серце бачить «нетілесними очима»; воно любить, відчуває і співчуває; серце спілкується з Богом; у ньому, як божому джерелі, оселяється правда і свобода, вільний вибір усіх дій людини за принципом тільки «добро». Звідси й схожість уявлень про те, що церква має допомагати в управлінні державою, возвеличуючи «престол» як символ справедливої небесної і земної влади, не претендуючи на неї.

Та все ж найбільшу роль у розвитку ідей кордоцентризму, що вплинули на специфіку національного обґрунтування права, мали погляди Г. Сковороди (1722–1794). Як писав Горський, «філософія серця, яка єднає віру і розум, беручи початок у філософії отців церкви, істотною мірою відбилася в історії української думки і чи не найбільш повно репрезентована у вченні Сковороди» [10]. Основна його ідея полягала у тому, що людська сутність потрійно виражена серцем, думкою і духом людини. При цьому саме серце філософ вважав тим безсмертним центром людини, який її всю пов'язує з вічністю. Через це серце у розумінні Сковороди мало найрізноманітніше значення: як образ емоційного життя; як орган сприйняття Бога; сфера розуму в людині; як центр морального життя і духовності; сукупність прагнень, бажань, інтересів, цілей людини; як істинна, невидима суть людини. З огляду на це Г. Сковорода стверджував первинність і незнищенність серця як духовної скарбниці, що найбільш повно відображається у природному праві. Тому ідеальне суспільство, на його думку, може бути побудованим тільки через духовні цінності людини та її мораль, а, отже, через самовиховання й прагнення до вищого світу.

Правовий світогляд Г. Сковороди пов'язаний і з уявленням про «споріднену працю», яка пізнається через залучення людини до Біблії та, знову ж таки, розуміється серцем як сама природа людини, її воля та внутрішній світ. «Споріднена праця» одночасно відображає встановлений Богом закон та закон людського суспільства. Тільки дотримання цього закону здатне встановити мир у всьому світі та індивідуальному житті кожної людини як її особисте щастя. Через це «споріднена праця» у філософа виражає міру соціальної справедливості у суспільстві, а право, що є механізмом реалізації закладеної

у ній справедливості, виражає внутрішню міру волі людини до неї.

Цікаво, що необхідність «спорідненості» Г. Сковорода обґрунтовує між природним правом і правом позитивним, тобто «громадянськими законами», які повинні захищати право людини на її власний моральний шлях, на власну самореалізацію. Г. Сковорода вважав, що всі люди, з одного боку, рівні перед Богом, а з іншого боку, усі різні. Критерієм же вибору людиною морального життєвого шляху є «спорідненість» (органічна відповідність) її з визначеним типом поведінки. Тим самим, «споріднена праця» виступала у Г. Сковороди моральною підставою права.

Продовження формування української «сердечної» філософсько-правової думки вже у ХІХ ст. відбулося у творчості Памфіла Юркевича (1826–1874). Осмислюючи роль серця як для окремої особистості, так і для всього суспільства, філософ прийшов до обґрунтування єдності знання і віри, права і моралі, справедливості і органічного суспільства та на цій основі до розуміння природного права як змісту позитивного законодавства. Ключова ідея П. Юркевича полягає в тому, що «особливіша» сторона людського духу пов'язана саме з серцем людини, у глибині якого «є потаємна серця людини» і в якому відбувається зустріч з Богом. Водночас, виступаючи як «особистий дух», що підкорює інстинкти людини, її переживання, пристрасті, до-

кори, серце є і джерелом совісті людини, моральним регулятором усіх її вчинків. У свою чергу, формою виявлення совісті в людині П. Юркевич вважав любов до ближнього і Бога, оскільки саме любов є розумінням людиною добра, обов'язку, способом перенесення нею центру власного буття в іншого. «У цьому моральному стані, — зауважував Юркевич у роботі «Мир із ближніми як умова християнського співжиття», — людина знищує різку відстань між собою і своїми ближніми... стає здатною жертвувати, прощати і покривати чужі слабкості любов'ю в ім'я Христово і таким чином вносити мир і єдність... у серця... людей» [11]. З огляду на це для філософа саме совість, любов, добро як ключові характеристики духу людини, що корінені у її серці, мають бути регулятором справедливого суспільства та основою для єдності природного і позитивного права.

Висновки. Отже, для вітчизняної філософсько-правової думки ідея кордоцентризму є однією із центральних, пов'язаною з християнським уявленням про сутність людини та її серце як центр зовнішнього і внутрішнього життя. Найбільш повно розкрита у творах Г. Сковороди та П. Юркевича, вона утворила світоглядно-методологічну основу національного розуміння права; уявлення про пріоритет цінності людини над цінностями держави; прагнення до визнання природного права як основи для діючого права; значення свободи людини для її самореалізації.

Література

1. Табачковський В. Г. Г. Сковорода та феномен «антропологічного підпілля» // Сковорода Григорій: ідейна спадщина і сучасність / Відп. ред. І. П. Стогній. К., 2003. С. 202–212.
2. Козловський А. А. Філософія права як самосвідомість нації // Проблеми філософії права. 2003. Т. І. С. 12–16.
3. Бачинин В. А. История философии и социологии права. СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2001. 335 с.
4. Любимов А. П. Философия права. Москва: Юрайт, 2019. 257 с.
5. Максимов С. І., Жданенко С. Б. «Спорідненість» як головна ідея правової філософії Григорія Сковороди // Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. Том 1. № 32, 2017. С. 37–44.
6. Зінченко І. Символ серця та його трактування у біблійному та художньому текстах // Біблія і культура: збірник наукових статей. Чернівці: Рута, 2000. № 2. С. 201–203.
7. Махновець Л. Є. (пер.) Літопис руський за Іпатським списком. Передмова, примітки, іменно-особовий та географічно-археологічно-етнографічний покажчики, генеалогічні таблиці, карти і плани Л. Є. Махновця. К.: Дніпро, 1989. 614 с.
8. Кирило Турівський. Кирила-ченця притча про людську душу, і про тіло, і про порушення Божої заповіді, і про воскресіння тіла людського, і про страшний суд, і про муки / пер. О. Сліпущко. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr67.htm> (дата звернення: 10.11.2019).
9. Лобач О. О. Християнські витоки теорії «серця». URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3439/1/Lobach26.pdf> (дата звернення: 13.12.2019).
10. Горський В. С. Історія української філософії: курс лекцій. К.: Наукова думка, 1996. 285 с.
11. Юркевич П. Д. Мир с ближним, как условие христианского общежития // Философская и социологическая мысль. 1992. No 9. С. 94–100.

References

1. Tabachkovskij V. Gh. Gh. Skovoroda ta fenomen «antropologhichnogho pidpillja» // Skovoroda Ghryghorij: idej-na spadshhyna i suchasnistj / Vidp. red. I. P. Stognij. K., 2003. S. 202–212.
2. Kozlovskij A. A. Filosofija prava jak samosvidomistj naciji // Problemy filosofiji prava. 2003. T. I. S. 12–16.
3. Bachinin V. A. Istorija filosofii i sotsiologii prava. SPb.: Izd-vo Mikhaylova V. A., 2001. 335 s.
4. Lyubimov A. P. Filosofiya prava. Moskva: Yurayt, 2019. 257 s.
5. Maksymov S. I., Zhdanenko S. B. «Sporidnenistj» jak gholovna ideja pravovoji filosofiji Ghryghorija Skovorody // Visnyk Nacionaljnogho jurydychnogho universytetu imeni Jaroslava Mudrogho. Serija: filosofija, filosofija prava, politologhija, sociologhija. Tom 1. #32, 2017. S. 37–44.
6. Zinchenko I. Symvol sercja ta jogho traktuvannja u biblijnomu ta khudozhnjomu tekstakh // Biblija i kuljtura: zbirnyk naukovykh statej. Chernivci: Ruta, 2000. #2. S. 201–203.
7. Makhnovec L. Je. (per.) Litopys rusjkij za Ipatsjkym spyskom. Peredmova, prymitky, imenno-osobovyj ta gheografichno-arkheologhichno-etnografichnyj pokazhchyky, ghenealoghichni tablyci, karty i plany L. Je. Makhnovcja. K.: Dnipro, 1989. 614 s.
8. Kyrylo Turivskij. Kyryla-chencja prytycha pro ljudsjku dushu, i pro tilo, i pro porushennja Bozhoji zapovidi, i pro voskresinnja tila ljudsjkogho, i pro strashnyj sud, i pro muky / per. O. Slipushko. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr67.htm> (data zvernennja: 10.11.2019).
9. Lobach O. O. Khrystyjansjki vytoky teoriji «sercja». URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3439/1/Lobach26.pdf> (data zvernennja: 13.12.2019).
10. Ghorsjkij V. S. Istorija ukrajinsjkoji filosofiji: kurs lekcij. K.: Naukova dumka, 1996. 285 s.
11. Jurkevych P. D. Myr s blyzhnym, kak uslovye khrystjanskogho obshhezhytyja // Fylosofskaja y socyologhycheskaja myslj. 1992. No 9. S. 94–100.

Найда Інна Володимирівна

*кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри права*

Київський кооперативний інститут бізнесу і права

Найда Инна Владимировна

*кандидат наук по государственному управлению,
доцент кафедры права*

Киевский кооперативный институт бизнеса и права

Naida Inna

PhD in Public Administration, Associate Professor of the Law Department

Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-8-5660

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ НЕЛЕГАЛЬНОЙ ЗАНЯТОСТИ

REGULATORY AND LEGAL SUPPORT FOR COMBATING ILLEGAL EMPLOYMENT

Анотація. У статті проведено аналіз наукової та джерельної бази досліджуваної теми. Обґрунтовано теоретичні основи дослідження нелегальної зайнятості населення. Зазначено, що сутність нелегальної зайнятості полягає у визначенні діяльності громадян, яка не оформлена відповідним чином, а саме з дотриманням всіх вимог законодавства країни, фактично вилучена зі сфери соціально-трудових відносин, не підлягає оподаткуванню та обробкою органами державної статистики. При цьому розглянуто та узагальнено поняття нелегальної зайнятості, а також виокремлено специфічні риси. Досліджено суспільні відносини у сфері протидії нелегальній зайнятості. Здійснили аналіз та провели паралелі у дослідженнях різних вчених щодо обґрунтування сутності «нелегальна зайнятість», та дійшли висновку, що це такий вид зайнятості, яка не оформлена відповідним чином, а саме з дотриманням всіх вимог законодавства країни, фактично вилучена із сфери соціально-трудових відносин, не підлягає оподаткуванню та обробкою органами державної статистики. Нелегальна зайнятість являється найбільш поширеним видом тіньової зайнятості. До цього виду зайнятості відносяться невеликі за розмірами, незареєстровані у відповідності до нормативно-правових вимог підприємства та організації, в яких працівники здійснюють свою роботу на умовах самозайнятості або зайнятості у сімейному бізнесі. Виокремлено пріоритетні шляхи удосконалення механізмів правового регулювання щодо вирішення питання з нелегальною зайнятістю а саме: зменшення навантаження на фонд оплати праці шляхом запровадження прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб та зменшення розміру єдиного соціального внеску; посилення контролю у бюджетній сфері, запровадженні прозорих механізмів використання та розподілу бюджетних коштів; стимулювання переходу працівників з неофіційного до офіційного сектора зайнятості шляхом запровадження накопичувальних пенсійних рахунків. Детально оцінено причини нелегальної зайнятості як фактора тінізації ринку праці. Проаналізовано публічне управління у сфері протидії нелегальній зайнятості в Україні.

Ключові слова: зайнятість, ринок праці, нелегальна зайнятість, правові механізми, протидія.

Аннотация. В статье проведен анализ научной и источниковой базы исследуемой темы. Обоснованы теоретические основы исследования нелегальной занятости населения. Указано, что сущность нелегальной занятости состоит в определении деятельности граждан, не оформлена соответствующим образом, а именно с соблюдением всех требований законодательства

страны, фактически исключена из сферы социально-трудовых отношений, не подлежит налогообложению и обработкой органами государственной статистики. При этом рассмотрены и обобщены понятие нелегальной занятости, а также выделены специфические черты. Исследовано общественные отношения в сфере противодействия нелегальной занятости. Провели анализ и провели параллели в исследованиях различных ученых по обоснованию сущности «нелегальная занятость», и пришли к выводу, что это такой вид занятости, не оформлена соответствующим образом, а именно с соблюдением всех требований законодательства страны, фактически изъята из сферы социально-трудовых отношений, не подлежит налогообложению и обработкой органами государственной статистики. Нелегальная занятость является наиболее распространенным видом теневой занятости. К этому виду занятости относятся небольшие по размерам, зарегистрированные в соответствии с нормативно-правовых требований предприятия и организации, в которых работники осуществляют свою работу на условиях самозанятости или занятости в семейном бизнесе. Выделены приоритетные пути совершенствования механизмов правового регулирования по решению вопроса с нелегальной занятостью а именно: уменьшение нагрузки на фонд оплаты труда путем введения прогрессивной шкалы налогообложения доходов физических лиц и уменьшение размера единого социального взноса; усиление контроля в бюджетной сфере, введение прозрачных механизмов использования и распределения бюджетных средств; стимулирование перехода работников из неофициального к официальному сектора занятости путем введения накопительных пенсионных счетов. Подробно оценен причины нелегальной занятости как фактора тенизации рынка труда. Проанализированы публичное управление в сфере противодействия нелегальной занятости в Украине.

Ключевые слова: занятость, рынок труда, нелегальная занятость, правовые механизмы, противодействие.

Summary. The article analyzes the scientific and source base of the topic under study. The theoretical bases of the study of illegal employment of the population are substantiated. It is stated that the essence of illegal employment is to determine the activity of citizens, which is not properly designed, namely, in compliance with all requirements of the legislation of the country, effectively removed from the sphere of social and labor relations, is not subject to taxation and processing by the state statistics bodies. At the same time, the concept of illegal employment was considered and generalized, as well as specific features were identified. Social relations in the field of combating illegal employment have been researched. Analyzed and drawn parallels in studies of various scholars on substantiation of the nature of «illegal employment», and concluded that this is a type of employment that is not properly designed, namely in compliance with all requirements of the legislation of the country, actually removed from the field of social and labor relations, not subject to taxation and processing by the authorities of state statistics. Illegal employment is the most common type of shadow employment. This type of employment is small in size, unregistered in accordance with the legal requirements of the enterprise and organization in which workers carry out their work on terms of self-employment or employment in the family business. The priority ways of improving the mechanisms of legal regulation to address the issue of illegal employment are identified, namely: reducing the burden on the payroll fund by introducing a progressive scale of taxation of personal income and reducing the amount of the single social contribution; strengthening of control in the budgetary sphere, introduction of transparent mechanisms of use and allocation of budgetary funds; stimulating the transition of employees from the informal to the formal sector of employment through the introduction of funded retirement accounts. The reasons for illegal employment as a factor in the shadowing of the labor market are evaluated in detail. Public administration in the field of combating illegal employment in Ukraine is analyzed.

Key words: employment, labor market, illegal employment, legal mechanisms, counteraction.

Постановка проблеми. Однією із важливих проблем, які притаманні країні в сучасних умовах господарювання є високий рівень нелегальної зайнятості, яка має негативний вплив на економічну сферу та зберігає свою стійку динаміку протягом років незалежності України. При трансформаційних змінах, які відбуваються в країні досить актуальною проблемою залишається нелегальна зайнятість, оскільки від її рівня залежать обсяги надходжень до державного бюджету, рівень соціальної захищеності населення країни та дотримання їх прав при формуванні трудових відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За сучасних умов господарювання все більше уваги вчені

проділяють питанням зайнятості, а саме виявленню причин та способів протидії нелегальній зайнятості. Так, плеяда вітчизняних та зарубіжних вчених у свої дослідженнях більш детально розкривають ці питання, зокрема серед них варто виокремити Е. Лібанова, І. Ангелко [1], І. Петрова, С. Баранов [11], М. Семикіна, І. Сурай та інші. Крім цього обґрунтуванню проблем нелегальної зайнятості присвятили свої дослідження В. Базилевич, З. Варналій, Л. Косалс, І. Мазур, О. Макаренко, В. Мандибуря, Ф. Шнайдер, Г. Юрчик та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідження трансформацій явища нелегальної зайнятості в Україні, оцінити динаміку трансфор-

маційних процесів у сфері нелегальної зайнятості; охарактеризувати правові механізми публічного управління у сфері протидії нелегальній зайнятості; розробити шляхи удосконалення нормативно-правового поля у сфері боротьби з нелегальною зайнятістю.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день в теоретично-методологічному аспекті немає єдиного підходу вчених щодо визначення сутності нелегальної зайнятості населення. Здебільшого її обґрунтовують як незареєстровану або тіньову, чи неформальну або нерегламентовану зайнятість.

Крім цього варто відзначити те, що поширення нелегальної зайнятості має вагомий вплив на стан трудового потенціалу країни в розрізі якісних показників, оскільки працівнику доводиться здійснювати коригування свого потенціалу шляхом розвитку особистих схильностей і здібностей, трудових навичок і вмінь, що зумовлюють здатність здійснювати свої обов'язки іншої якості та рівня, зниження рівня громадянської свідомості, духовної та соціальної зрілості [1, с. 69–74].

Нелегальна зайнятість являється досить негативним явищем для регіону та країни в цілому, тому потрібно поступово запроваджувати дієві та ефективні заходи для її детінізації. На цьому етапі важливим завданням органів державної влади є надання автономії місцевим органам влади у вирішенні цієї проблеми, при цьому можливе досягнення задоволення інтересів всіх учасників соціально-трудових відносин.

Відповідно до ст. 43 Конституції України кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. У частині другій ст. 43 Конституції України передбачається, що держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. В Україні заборонена будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей. Відповідно до ст. 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом [2].

Основним нормативно-правовим актом, який регулює всі питання, які пов'язані із зайнятістю є Кодекс законів про працю України [3]. Зазначимо, що в Україні відсутній закон чи інший нормативно-правовий акт, який би регулював всі питання, пов'язані із нелегальною зайнятістю. Базовими законами,

які регулюють деякі аспекти нелегальної зайнятості є Закони України «Про зайнятість населення» [4], «Про оплату праці» [5], «Про колективні договори і угоди» [6].

Кабінетом Міністрів України 24.12.2019 прийнято розпорядження № 1396-р «Про затвердження Основних напрямів реалізації державної політики у сфері зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2022 року». Цей документ є комплексним документом, який охоплює увесь спектр проблем зайнятості населення, що потребують нагального розв'язання, та формує стратегічне бачення щодо напрямів соціально-економічного розвитку країни. Він визначає як основні напрями реалізації державної політики у сфері зайнятості населення, так і пріоритетні завдання державної політики за кожним напрямом її реалізації, містить комплексний план заходів державного регулювання зайнятості населення на період до 2022 року [7].

Основні напрями розроблені відповідно до Закону України «Про зайнятість населення», Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої постановою Верховної Ради України від 4 жовтня 2019 р. № 188-IX, а також на підставі Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2020–2022 роки, схваленого постановою Кабінету Міністрів України від 15 травня 2019 р. № 555, та спрямовані на досягнення Цілі сталого розвитку 8 «Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх» [8].

Щодо відповідальності за надання роботи працездатним особам підприємствами, організаціями та іншими юридичними чи фізичними особами без відповідної реєстрації та сплати всіх податків відповідно до ст. 265 Кодексу Законів про працю України [3] юридичні та фізичні особи — підприємці, які використовують найману працю, несуть відповідальність у вигляді штрафних санкцій в разі:

1. Фактичного допуску працівника до роботи без оформлення трудового договору; оформлення працівника на неповний робочий день (в той час, коли фактично особа працює повний робочий день); виплати заробітної платні без нарахування та сплати ЄСВ у 30-кратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої на момент виявлення порушення за кожного працівника, щодо якого скоєно порушення.

2. Порушення встановлених строків виплати зарплати працівникам, інших виплат, передбачених законодавством про працю, більш як за один місяць, виплата їх не в повному обсязі, має наслідком

штрафні санкції у 3-кратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої на момент виявлення порушення.

3. Недотримання мінімальних державних гарантій в оплаті праці — у 10-кратному розмірі мінімальної зарплати, встановленої законом на момент виявлення порушення, за кожного працівника, щодо якого скоєно порушення.

4. У разі недопущення до перевірки з питань допуску працівника до роботи без оформлення трудового договору (контракту), оформлення працівника на неповний робочий час у разі фактичного виконання роботи повний робочий час, установлений на підприємстві, й виплати заробітної плати (винагороди) без нарахування та сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування і податків розмір штрафу складе 100 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення.

Шостий апеляційний адміністративний суд Постановою від 14.05.2019 р. у судовій справі № 826/8917/17 визнав не чинною постанову Кабінету Міністрів України від 29.04.2017 р. № 295 «Деякі питання реалізації статті 259 Кодексу законів про працю України та статті 34 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», яка визначала процедуру здійснення державного контролю за додержанням законодавства про працю юридичними та фізичними особами, які використовують найману працю [9].

Протягом 2019 року Держпраці продовжувало виконувати свої повноваження та мало право проводити планові та позапланові заходи, але виключно в порядку, передбаченому положеннями Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», який встановлює загальні правила проведення перевірок органами державної влади та поширює свою дію, в тому числі на заходи державного контролю за додержанням законодавства про працю [10].

31 грудня 2019 року вступила в дію Кабінету Міністрів України № 1132 «Деякі питання здійснення державного нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю», якою затверджено Порядок здійснення державного контролю за додержанням законодавства про працю. Порядок модифікує процедуру здійснення державного контролю за додержанням законодавства про працю юридичними та фізичними особами, які використовують найману працю, яка існувала раніше. Багато у чому Порядок повторює положення попереднього Порядку здійснення державного контролю за додержанням законодавства про працю, скасованого 14 травня

2019 року постановою Шостого апеляційного адміністративного суду.

Крім того, оскільки в жодному законодавчому акті, окрім Постанови № 295, не передбачалося право проведення інспекційних відвідувань виконавчими органами міських рад міст обласного значення та сільських, селищних, міських рад об'єднаних територіальних громад, з визнанням Постанови № 295 нечинною інспектори праці виконавчих органів рад втратили правові підстави для здійснення перевірок.

Міські територіальні органи влади, в межах наданих їм повноважень, здійснюють всі можливі заходи для вирішення проблеми поширення нелегальної зайнятості. Також у багатьох містах України створені Координаційні ради з питань виявлення причин безпробутоквої діяльності та прихованої зайнятості суб'єктів підприємництва, які працюють вже протягом тривалого часу. До складу ради в переважній більшості входять представники податкової служби, Пенсійного фонду, управління Державної служби України з питань праці, органів статистики, районних у місті рад, департаментів і управлінь міських рад. Таке представництво забезпечує достатню ефективність діяльності рад в різних містах та успішне виконання їх завдань.

Оскільки багато питань, пов'язаних з регулюванням нелегальної зайнятості залишаються відкритими, до цього часу відсутній єдиний нормативно-правовий акт, який би регулював всі аспекти цієї теми потрібно змінювати існуючу законодавчу базу. Забезпечення удосконалення системи нормативного регулювання протидії нелегальній зайнятості включає кілька рівнів, тобто затвердження нормативно-правових актів на національному рівні та відповідних положень на виробничому рівні. Зокрема, на національному рівні доцільно саме в законодавчій базі здійснити наступні заходи:

- Прийняти Закон України «Про захист трудових прав працівників, які виводяться за межі підприємств або наймаються з метою використання їх послуг третьою стороною» (назва законопроекту не остаточна, потребує редагування та удосконалення).
- Включення до чинних нормативно-правових актів (зокрема до проекту нового Трудового Кодексу України) більш жорстких гарантій умов зайнятості й оплати праці, які регулюватимуть особливості соціально-трудова відносин в системі нелегальної зайнятості, а також фіксованих норм робочого часу та захисту прав на свободу асоціацій тощо;
- Ратифікація відповідних Конвенцій Міжнародної організації праці щодо захисту трудових прав працівників, які зайняті нелегально.

При цьому в організаційному плані потрібно виконати наступні завдання:

1. Створити спеціалізовані фонди додаткового страхування виплат та економічно-розрахункового забезпечення існування посередницьких агенцій з метою захисту найманих працівників від втрати матеріального відшкодування (заробітної плати, премій, додаткового соціального забезпечення та ін.) у разі виникнення форс-мажорних обставин (наприклад, банкрутство).

2. Унормування статусу і прав працівників, які працюють нелегально, а також уніфікація норм та положень забезпечення діяльності відповідних працівників нарівні із зайнятими за традиційними формами.

3. Активізація досліджень щодо наукового обґрунтування функціональних та інституціональних засад існування нелегальної зайнятості в контексті унормування трудових відносин між заінтересованими суб'єктами в певній площині структури ринку праці.

4. Формування широкої інформаційної бази, а також науково-методичне забезпечення досліджень означеної проблеми з використанням державного статистичного моніторингу нелегальної зайнятості в Україні (основним джерелом якого є обстеження та інспектування установ (підприємств, організацій, компаній) тощо).

До того ж на виробничому рівні доцільно здійснити такі заходи:

1. Оптимізувати та уніфікувати колективно-договірне регулювання відносин усіх суб'єктів системи праці за єдиними стандартами, які поширювалися б на всіх працівників, незалежно від форм їхньої зайнятості.

2. Більш жорстко фіксувати за роботодавцями відповідальність за умови та безпеку праці з урахуванням специфіки нелегальної зайнятості.

3. Розробити й запровадити універсальні схеми колективно-договірного забезпечення функціонування системи нелегальної зайнятості, завдяки активізації соціального партнерства, а також під наглядом спеціалізованих професійних об'єднань та асоціацій відповідних груп працівників.

Основне завдання полягає у визначенні та ліквідації прогалів в нормативно-правовому забезпеченні, при цьому це стосується усіх органів державної влади, які регулюють ринок праці. Основними методами правового механізму регулювання нелегальної зайнятості є такі:

1. Метод правового регулювання, що передбачає визначення всіх суб'єктів трудових правовідносин.

2. Затвердження прав та обов'язків для всіх суб'єктів трудових правовідносин, а також визначення гарантій.

3. Обґрунтування та затвердження підстав відносно виникнення прав та обов'язків суб'єктів трудових відносин.

4. Встановлення та затвердження процедури здійснення прав та обов'язків суб'єктів трудових відносин.

5. Визначення видів санкцій за порушення трудового законодавства.

Основними інструментами правового регулювання нелегальної зайнятості в Україні є Конституція та закони України, укази й розпорядження Президента України, постанови та інші акти Верховної Ради, постанови й розпорядження Кабінету Міністрів, нормативно-правові акти центральних органів (Міністерства соціальної політики, відомств), нормативні акти місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, локальні нормативно-правові акти, які розробляються і приймаються безпосередньо на підприємстві для відображення специфіки умов виробництва, а також конкретизація і доповнення централізованих нормативних положень [11, с. 47–55].

Всі заходи правового механізму повинні узгоджуватися із органами державної служби зайнятості та інших органів, які займаються політикою детінізації зайнятості. Також потребує поглибленого вивчення склад безробітних, а саме це стосується питань, які пов'язані із соціально-психологічним сприйняттям нелегальної зайнятості, факторів її поширення серед всіх зареєстрованих безробітних.

Проведення таких досліджень та вирішення проблем в нормативно-правовому аспекті будуть ефективними для реалізації економічного механізму протидії нелегальній зайнятості. Для цього центрам зайнятості доцільно обґрунтовано здійснювати заходи відносно протидії нелегальній зайнятості на місцевому рівні. Особливу увагу потрібно акцентувати на взаємодії з органами влади, інспекцією з праці, також проводити інформаційну та роз'яснювальну роботу як з населенням, так і з роботодавцями. В цьому випадку важливим питанням залишається розробка відповідної методології та пошук інструментів нормативно-правового характеру для протидії нелегальній зайнятості.

Крім наведених заходів на державному рівні доцільно ініціювати розробку державної цільової програми довгострокового періоду, яка буде спрямована на розвиток малого підприємництва, стимулювання різними способами роботодавців до збереження робочих місць та створення нових з гідною заробітною платою та відповідними умовами, а також підвищення їх якості. Також потребують вдосконалення системи стягнення податків, надання кредитів, доступ

суб'єктів господарювання до ринків товарів і послуг та інших інформаційних і консалтингових послуг.

Потрібно також внести зміни й доповнення до діючого законодавства відносно збільшення розміру штрафних санкцій у разі ухилення роботодавців від офіційного оформлення трудових відносин із працівником, а також від оплати податків та внесків до фондів соціального страхування. Крім цього, має стати солідарною адміністративна відповідальність як найманого працівника, так і роботодавця у разі порушення норм трудового законодавства.

З метою протидії нелегальній зайнятості на місцевому рівні варто центрам зайнятості активно проводити роботу з різними органами, які здійснюють контроль за їх рівнем та районними й місцевими робочими комісіями органів місцевого самоврядування з питань легалізації зайнятості населення та заробітної плати. Також роботодавцям варто сприяти розвитку гнучких форм зайнятості і відповідно до цього створювати робочі місця із неповним робочим часом, що дасть змогу працівникам вільно обирати необхідний режим роботи [1, с. 69–74].

На державному рівні розробити методологію та затвердити періодичність проведення інформаційної та роз'яснювальної роботи серед всіх роботодавців відносно дотримання нормативно-правових норм у частині запобігання нелегальній зайнятості, а саме здійснювати організацію зустрічей, «круглих столів» та інших заходів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Варто зазначити, що нелегальна зайнятість та нетипові моделі організації робочого часу — це явища складні та багаторівневі. Досліджувані соціально-економічні процеси потребують подальшого наукового опрацювання, унормування та виваженого контролю з боку соціальних партнерів. Поряд з цим, заходи, які використовують для регулювання відповідного сектору зайнятості, потребують подальшого удосконалення та уніфікації на виробничому та на державному рівнях.

Для реалізації своїх трудових прав і забезпечення оптимального рівня свого майбутнього громадяни України повинні вимагати від роботодавця легального оформлення трудових відносин через укладання трудового договору (видання наказу про прийняття на роботу).

Взаємодія між правовим та економічним регулювання цієї сфери створює всі передумови для забезпечення ефективної зайнятості, зниження її тінізації та передбачає ефективний розподіл трудового потенціалу країни з максимальною користю як для працівника, так і для роботодавця.

Незважаючи на багато наукових досліджень в цій сфері значний рівень нелегальної зайнятості в країні потребує створення ефективного механізму відносно його зниження, тому наведена тема є важливою та потребує подальших напрацювань.

Література

1. Ангелко І. В. Тіньова зайнятість населення України: причини, наслідки та шляхи подолання / І. В. Ангелко // Вісник Хмельницького національного університету. 2012. № 2. Т. 1. С. 69–74. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: ред. від 01.01.2020 / Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254k/96-вр>
3. Кодекс законів Про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII: ред. від 01.01.2020 / Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/322-08>
4. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI: ред. від 01.01.2020 / Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/5067-17>
5. Публічне адміністрування на засадах проектного менеджменту: навчальний посібник / Авт. кол.: О. В. Пономаренко, Т. К. Гречко, Ю. В. Ковбасюк, С. М. Коник, В. О. Ніколаєв, С. А. Романюк, С. К. Хаджирадева; за заг. ред. проф. Ю. В. Ковбасюка. К.: Освіта України, 2014. 176 с.
6. Про колективні договори і угоди: Закон України від 01.07.1993 № 3356-XII.: ред. від 27.12.2019 / Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12>
7. Про затвердження Основних напрямів реалізації державної політики у сфері зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2022 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2019 р. № 1396-р/ Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1396-2019>
8. Про програму діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова Верховної Ради України від 04.10.2019 № 188-IX / Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-20>

9. Деякі питання реалізації статті 259 Кодексу законів про працю України та статті 34 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»: постанова Верховної Ради України від 26.04.2017 року № 295: ред. від 14.05.2019/ Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/295-2017-p>

10. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 № 877-V.: ред. від 19.12.2019 / Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16>.

11. Баранов С.О. Тіньова економіка: сутність, причини, соціально-економічні наслідки та шляхи подолання в Україні / С.О. Баранов // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. 2015. № 3. С. 47–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_3_9/

References

1. Anhelko I. V. Tinova zainiatist naselennia Ukrainy: prychny, naslidky ta shliakhy podolannia / I. V. Anhelko // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. 2012. № 2. Т. 1. S. 69–74. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/

2. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR: ред. vid 01.01.2020 / Ofits. veb-sait Verkhov. Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254k/96-vr>

3. Kodeks zakoniv Pro pratsiu Ukrainy vid 10.12.1971 № 322-VIII: ред. vid 01.01.2020 / Ofits. veb-sait Verkhov. Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/322-08>

4. Pro zainiatist naselennia: Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 № 5067-VI: ред. vid 01.01.2020 / Ofits. veb-sait Verkhov. Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/5067-17>

5. Publichne administruvannia na zasadakh proektnoho menezhmentu: navchalnyi posibnyk / Avt. kol.: O. V. Ponomenko, T. K. Hrechko, Yu. V. Kovbasiuk, S. M. Konyk, V. O. Nikolaiev, S. A. Romaniuk, S. K. Khadzhyradieva; za zah. red. prof. Yu. V. Kovbasiuka. K.: Osvita Ukrainy, 2014. 176 s.

6. Pro kolektyvni dohovory i uhody: Zakon Ukrainy vid 01.07.1993 № 3356-XII.: ред. vid 27.12.2019 / Ofits. veb-sait Verkhov. Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12>

7. Pro zatverdzhennia Osnovnykh napriamiv realizatsii derzhavnoi polityky u sferi zainiatosti naselennia ta stymulivannia stvorennia novykh robochykh mist na period do 2022 roku: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 hrudnia 2019 r. № 1396-r/ Ofits. veb-sait Verkhov. Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1396-2019>

8. Pro prohramu diialnosti Kabinetu Ministriv Ukrainy: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 04.10.2019 № 188-IX / Ofits. veb-sait Verkhov. Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-20>

9. Deiaki pytannia realizatsii statti 259 Kodeksu zakoniv pro pratsiu Ukrainy ta statti 34 Zakonu Ukrainy «Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini»: postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 26.04.2017 roku № 295: ред. vid 14.05.2019/ Ofits. veb-sait Verkhov. Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/295-2017-p>

10. Pro osnovni zasady derzhavnoho nahliadu (kontroliu) u sferi hospodarskoi diialnosti: Zakon Ukrainy vid 05.04.2007 № 877-V.: ред. vid 19.12.2019 / Ofits. veb-sait Verkhov. Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16>.

11. Baranov S.O. Tinova ekonomika: sutnist, prychny, sotsialno-ekonomichni naslidky ta shliakhy podolannia v Ukraini / S.O. Baranov // Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. 2015. № 3. S. 47–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_3_9/

Шлапко Тетяна Вікторівна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного, господарського права та
фінансово-економічної безпеки
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету*

Шлапко Татьяна Викторовна

*кандидат юридических наук,
доцент кафедры административного, хозяйственного права и
финансово-экономической безопасности
Учебно-научный институт права
Сумского государственного университета*

Shlapko Tetiana

*Candidate of Law,
Associate Professor of the Department of Administrative, Commercial Law and Financial and
Economic Security
Educational and Scientific Institute of Law of Sumy State University
ORCID: 0000-0003-1619-3831*

Бондаренко Максим Олександрович

*студент
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету*

Бондаренко Максим Александрович

*студент
Учебно-научного института права
Сумского государственного университета*

Bondarenko Maxim

*Student of the
Educational-Scientific Institute of Law
Sumy State University*

Цирулик Станіслав Сергійович

*студент
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету*

Цырулык Станислав Сергеевич

*студент
Учебно-научного института права
Сумского государственного университета*

Tsyrulyk Stanislav

*Student of the
Educational-Scientific Institute of Law
Sumy State University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-8-5497

СВІТОВІ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
МИРОВЫЕ СИСТЕМЫ ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
WORLD PENSION SYSTEMS

Анотація. Стаття присвячена дослідженню питання пошуку ідеальної моделі пенсійного забезпечення за умов та тенденцій сучасного розвитку української державності. У світлі підготовки прийняття нового Трудового кодексу та змін правил гри у системі пенсійного забезпечення, а також враховуючи той факт, що дана система покликана захистити незахищені верстви населення, авторами статті проводиться аналіз та пошук ідеальної системи, що може бути імplementована до сучасної економічної системи та показати найкращі показники в найкоротші строки. У статті було досліджено три базові системи пенсійного забезпечення, що існують в рамках країн з різним економічним, соціальним та геополітичними статусами, а саме солідарна система пенсійного забезпечення, що є хронологічно першою, солідарно-накопичувальна система, що є перехідною та найоптимальнішою як свідчить світова практика, та накопичувальною системою пенсійного забезпечення, що може існувати лише в рамках країн розвинутого капіталізму та ринкової економіки, та вимагає від населення серйозної фінансової свідомості. Найбільш стійкими та прогресивними світовими системами пенсійного забезпечення є солідарно-накопичувальна та накопичувальна системи, що існують у найрозвинутіших країнах світу та демонструють стабільні показники. У той же час, Україна лише декларує існування солідарно-накопичувальної системи, утім фактично ми маємо справу з солідарною системою, що є морально та економічно застарілою в умовах сучасних світових економік.

Ключові слова: солідарна система пенсійного забезпечення, пенсія, солідарно-накопичувальна система пенсійного забезпечення, накопичувальна система пенсійного забезпечення.

Аннотация. Статья посвящена исследованию вопроса поиска идеальной модели пенсионного обеспечения в условиях и тенденций современного развития украинской государственности. В свете подготовки принятия нового трудового кодекса и изменений правил игры в системе пенсионного обеспечения, а также учитывая тот факт, что данная система призвана защитить незащищенные слои населения, авторами статьи проводится анализ и поиск идеальной системы, может быть имплементирована современной экономической системы и показать лучшие показатели в кратчайшие сроки. В статье были исследованы три базовые системы пенсионного обеспечения, существующих в рамках стран с различным экономическим, социальным и геополитическими статусами, а именно солидарная система пенсионного обеспечения, является хронологически первой, солидарно-накопительная система, являющаяся переходной и оптимальной как свидетельствует мировая практика и накопительной системой пенсионного обеспечения, может существовать только в рамках стран развитого капитализма и рыночной экономики, и требует от населения серьезной финансовой сознания. Наиболее устойчивыми и прогрессивными мировыми системами пенсионного обеспечения является солидарно-накопительная и накопительная системы, существующие в развитых странах мира и демонстрируют стабильные показатели. В то же время, Украина только декларирует существование солидарно-накопительной системы, впрочем фактически мы имеем дело с солидарной системой, морально и экономически устаревшей в условиях современных мировых экономик.

Ключевые слова: солидарная система пенсионного обеспечения, пенсия, солидарно-накопительная система пенсионного обеспечения, накопительная система пенсионного обеспечения.

Summary. The article is devoted to the study of the search for the ideal model of pension provision in the conditions and trends of the modern development of Ukrainian statehood. In light of the adoption of the new labor code and changes in the rules of the game in the pension system, as well as the fact that this system is designed to protect vulnerable people, the authors of the article analyze and search for the ideal system, the modern economic system can be implemented and show the best indicators in as soon as possible. The article examined three basic pension systems existing within countries with different economic, social and geopolitical statuses, namely, the joint pension system is the first chronological system, which is transitional and optimal, as evidenced by international practice and the accumulative system pension provision can exist only within the framework of the countries of developed capitalism and a market economy, and requires serious finance from the population th consciousness. The most stable and progressive global pension systems are solidarity-funded and funded systems that exist in the developed countries of the world and demonstrate stable performance. At the same time, Ukraine only declares the existence of a joint-funded system, however, in fact, we are dealing with a joint system that is morally and economically obsolete in the conditions of modern world economies.

Key words: solidarity system, pension, joint-stock pension system, funded pension system.

Постановка проблеми. Дослідження пенсійного забезпечення в умовах складного економічного розвитку нашої держави є надзвичайно актуальним, особливо враховуючи зміну влади та план Кабінету Міністрів України про підвищення рівня життя та модернізацію економіки протягом наступних 5 років. Враховуючи дані факти, додаткову увагу слід приділити пенсійному забезпеченню соціально незахищених верств населення та створення ефективної системи, що має сприяти безтурботному життю населення після виходу на пенсію. На жаль, зараз ми спостерігаємо діаметрально протилежну ситуацію, що призводить лише до руйнування економіки нашої держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняній науковій літературі значну увагу було приділено дослідженням проблематики пенсійного забезпечення населення, серед них: Н. Болотіна, Л. Ткаченко, Ю. Вавілов, А. Гайдуцький, В. Мурашов, однак, у даних працях автори звертали увагу на дослідження зазначеного питання лише з боку охорони та захисту прав незахищених верств населення, у той час як авторами даної роботи тема пенсійного забезпечення населення досліджується з точки зору економічно стабільної моделі існування.

Формулювання цілей статті. Метою даної наукової статті є комплексний аналіз світових систем пенсійного забезпечення на прикладах країн та пошук найбільш економічно стабільної моделі пенсійного забезпечення, що може бути імплементована до українських реалій.

Виклад основного матеріалу. Система пенсійного забезпечення населення нерозривно пов'язана з економічною системою держави, в якій існує. У теорії економіки, залежно від підходу, виділяють декілька типологізацій економічних систем світу. Найбільш використовуваними є поділ відповідно до соціально-економічного підходу та організаційно-економічного підходів. Відповідно до першого підходу виділяють: первіснообщинну, рабовласницьку, феодальну, капіталістичну та соціалістичну систему економіки країн світу. З назв стає зрозумілим, що дана типологізація є актуальною при ретроспективному аналізі. За організаційно-економічним підходом виділяють: командну (контроль з центру), ринкову (регулювання безпосередньо суб'єктами економічної системи) та змішані (ринковий механізм та державне регулювання) економіки [1]. Саме остання типологізація стане базисом та одним із критеріїв, за яким ми будемо аналізувати світові системи пенсійного забезпечення населення.

Розпочати слід з найбільш близької для країн СНД системи — солідарної. Чинним законодавством

України надана наступна характеристика солідарної системи загальнообов'язкового пенсійного страхування: базується на засадах солідарності та субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду України. Принципи солідарності та субсидування закріплені в п. 7 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [2]. Дані принципи виникли разом із солідарною системою у 1889 році після впровадження в Німеччині канцлером Отто фон Бісмарком. Але сьогодні, враховуючи розвиток електронних технологій та поширення послуг мережею Інтернет, система, що зароджувалась як соціальна допомога пролетаріату, виявляється не такою ефективною. Особливої уваги заслуговує принцип солідарності поколінь, що полягає у загальному забезпеченні працездатним поколінням пенсіями тих, хто вже не може забезпечити себе самостійно, та вже не отримує підтримки з боку населення.

У загальному вигляді, солідарна система складається з акумуляції обов'язкових внесків, що сплачуються працівниками з отримуваної заробітної плати для того, щоб забезпечити пенсійні виплати нужденним на сьогодні, а у подальшому, коли особа вже не зможе працювати, — отримувати відрахування пенсію завдяки внескам майбутнього покоління. Нами вже було зазначено, що дана система з'явилася у ХІХ ст. та несе на собі відбиток тих часів. По-перше, вона акцентувала увагу на працівниках, такому собі робочому класі, що отримує заробітну плату та в подальшому сплачує внески, з яких у майбутньому отримає пенсійні відрахування, але з поля зору випадав сільськогосподарський сектор, що можна пояснити тим, що Німеччина та країни Західної Європи (Франція та Англія згодом також перейняли дану систему) мала значну частку трудового капіталу саме в промисловості та виробництві. Солідарна система пенсійного забезпечення населення ідеально доповнювала ідеї соціалізму та планової економіки, що були висловлені мислителями ХІХ ст. та отримали підтримку серед робітничих мас. Те, що ідеї К. Маркса та Ф. Енгельса намагалися втілити у життя шляхом створення комуністичної держави, пояснює широке поширення солідарної системи пенсійного забезпечення на територіях країн СНД. Тож пропонуємо проаналізувати деякі з них за наступними критеріями: економічна система держави за організаційно-економічним підходом, середня заробітна плата, мінімальна заробітна плата, середня пенсія, мінімальна пенсія, комунальні послуги.

Відповідно до даних критеріїв, пропонуємо розглянути солідарні системи пенсійного забезпечення

в Російській Федерації та Кореїській Народній-Демократичній Республіці.

Російська Федерація, на відміну від України, у період з 2002–2014 років фактично перейшла до солідарно-накопичувальної системи пенсійного забезпечення, та мали місце факти сплати 6% від заробітної плати до особистого рахунку. Але після 2014 року був взятий напрямок на повернення до солідарної системи та «заморожено» накопичувальну частину пенсії, хоча можливість класти гроші на особистий рахунок залишилось можливим для працівника, хоча і не обов'язковим для роботодавця. Звісно, говорити про існування солідарно-накопичувальної системи за таких умов є недоцільним.

Існування солідарної системи пенсійного забезпечення для країн із ринковою економікою, як правило, призводить до негативних наслідків у структурі економічної системи, адже дана система будується не на принципах «свободи, рівності та братерства», а на звичайному бажанні отримання максимальної вигоди при мінімальних витратах. За такої системи та ментальності недоцільно говорити про солідарність у суспільстві, що демонструють більшість економічно стійких держав світу, у основі яких лежить солідарно-накопичувальна система пенсійного забезпечення [3]. Свою реальну неможливість забезпечення населення пенсіями через солідарну систему Російська Федерація продемонструвала на прикладі пенсійної реформи, що розпочалася 2019 року та передбачає поступове підвищення пенсійного віку для працюючого населення, але російська влада не сприймає це за поразку, а вважає можливістю підвищити реальну пенсію до 11 тис. руб., яких пенсіонери за повідомленням порталу «Свободная пресса» [4] на даний момент не отримують та навряд чи будуть отримувати в найближчій перспективі.

На перший погляд, пенсійне забезпечення в Російській Федерації за грошовим еквівалентом є досить міцним та справедливим, але щодо даної характеристики значний вплив відіграє регіон дослідження. Тож у відношенні аналізу критеріїв, зазначених вище, ми будемо використовувати середні дані кожної з країн. Мінімальна заробітна плата на 1 січня 2019 року складала 11280 руб. [5], що на момент 11 листопада 2019 року в перерахунку на гривні складає 4326 грн. (середня заробітна плата в Україні на 1 січня 2019 року — 4173 грн.), а це не значно перевищує середній український рівень, у той же час як прожитковий мінімум становить 10753 руб., (тобто 4123 грн.) [6]. Говорячи про пенсійне забезпечення населення, тут є значна кореляція в залежності від регіону. Так, для Чукотського адміністративного округу мінімальна пенсія складає 19000 руб. (що дорівнює

7286 грн.) [7], а для Тамбовської області 7 489 руб. (що дорівнює 2872 грн.) [8], при мінімальному прожитковому мінімумі в 10 753 руб. [9]. Стосовно середньої заробітної плати та середньої пенсії, то вони складають 36 000 руб. и 14 116 руб. відповідно [10]. Також до мінімального прожиткового мінімуму слід включити середню вартість комунальних послуг в Російській Федерації, а це на момент 2019 року — 5 000 руб (тобто 1917 грн.) [11], що також мають сплатити пенсіонери. Загалом солідарна система демонструє свою неефективність не тільки в рамках ринкової економіки, а й умовах федеративної держави з абсолютно різним достатком населення в залежності від регіонів. Здекларовані нами дані є офіційними цифрами, що від випадку до випадку можуть корелюватися в залежності від ситуації в регіоні та окремо взятої особи, та навіть ті дані, що ми маємо, демонструють неналежне забезпечення населення не тільки в частині пенсійного забезпечення, а й забезпечення заробітною платою [12,13].

Аналіз системи пенсійного забезпечення населення Кореїської Народної-Демократичної Республіки (далі — КНДР) слід розпочати з характеристики економічної системи даної держави. Відповідно до пануючої ідеї соціалізму та загальної рівності у країні було сформовано систему, яку корезнавці характеризують, як планово-мобілізаційну економіку соціалістичної держави, що відповідно до організаційно-економічного підходу можна співвіднести з командною. У рамках даної економічної системи, існування солідарної пенсійної системи є більш ніж виправданим, адже планова економіка стимулює загальну зацікавленість держави в працюючому населенні, як наслідок — кожен громадянин має можливість сплачувати пенсійні відрахування та фактично є частиною великої системи, що піклується про населення та вирішує головну проблему солідарної системи — постійне надходження коштів для сталого забезпечення виплати пенсій, адже праця є обов'язковою. Також пенсійну систему КНДР можна охарактеризувати як стану, адже насамперед при виході на пенсію враховується посада особи, яку вона займала. Ще однією деталлю є традиційність, характерна для далекосхідного суспільства, що зокрема, проявляється в соціальному інституті піклування дітей про батьків-пенсіонерів. Подібну систему можна прослідкувати на прикладі Кореїської народної демократичної республіки.

Про пенсійне забезпечення в КНДР достовірних даних мало, особливо враховуючи специфіку даної держави, але можна точно сказати, що мінімальна заробітна плата середньостатистичного жителя Пхеньяна складає менше 3 дол. США (це — 74 грн.),

у той час як середня заробітна плата — 10 дол. США (тобто 240 грн.) [16]. Якщо у попередньому випадку ми аналізували прожитковий мінімум, пенсійне забезпечення та заробітну плату як умови соціального існування особи, то в КНДР має певну специфіку [17]. Так, мінімальний прожитковий мінімум, як і заробітна плата, яка є номінальною, замінюються талонами на їжу та необхідні речі. Подібна ситуація і з пенсіями, що існують номінально. Держава забезпечує мінімальними необхідними речами населення своєї країни, а предмети «розкоші» дозволити із заробітної плати та пенсії неможливо, адже ціни є штучно завищеними для всього населення КНДР [18].

Солідарна система, що існує в Російській Федерації, на перший погляд є більш привабливою через відсутність тотального контролю та мізерних пенсій, але при детальному аналізі стає зрозумілим, що подібна система реально може існувати лише в країнах з плановою економікою та утопічною ідеологією, коли подібно до ідей стародавніх мислителів людина може почувати себе гарно, коли гарно державі. Тобто лише піклування держави про людину створює реальну можливість виживання за такої системи. За ринкової економіки, що спрямована на максимізацію прибутку, про людину забуває система і піклування про її майбутнє покладається на саму особу та її фінансову самосвідомість, що, на жаль, є новим явищем для країн СНД.

Солідарно-накопичувальна (змішана) система була покликана насамперед вирішити проблеми, що виникають через перехід держав від планової економіки до ринкової, та водночас для того, щоб поєднати найкраще з обох систем. Загалом більшість економічно розвинених країн світу для пенсійного забезпечення населення використовує саме солідарно-накопичувальну систему, що свідчить про її стабільність та універсальність.

У багатьох європейських країнах змішана пенсійна система — солідарно-накопичувальна. Змішана стратегія припускає комплексне використання в пенсійній моделі елементів солідарної і накопичувальної стратегій. Громадяни або їх роботодавці сплачують відрахування в пенсійний фонд країни, частина цих грошей йде на виплати нинішнім пенсіонерам, а інша частина — на їх власну майбутню пенсію.

Також існує модель пенсійної системи, як в США, яка полягає в тому, що громадянин США може розраховувати при виході на пенсію на три форми пенсійного забезпечення: державну пенсію, корпоративну та індивідуальну. Сукупна податкова ставка на заробітну плату становить 15,3%. Ця сума в рівних частках виплачується працівником і роботодавцем. Пенсійний «податок» (обов'язковий платіж) ста-

новить 10,7% і також виплачується компаніями і працівниками в рівних частках.

Відповідно до такої системи громадянин США отримує три види пенсії: державну пенсію, яка становить близько 900–1000 дол.; корпоративну пенсію — приблизно 1000–1100 дол.; а також приватну пенсію близько 2200–2400 дол. В середньому сума становить 4300 дол. Таким чином, частка державної (накопичувальної частини) становить близько 21% [19].

Варто для прикладу проаналізувати пенсійну систему Великобританії, яка також має три рівні і вважається однією з найдосконаліших у світі. До першого рівня відноситься базова пенсія, яку виплачує держава всім британцям після досягнення ними пенсійного віку. Розмір виплати не залежить від розміру заробітної плати, стажу та інших трудових успіхів. До другого рівня належать державні пенсії за вислугою років. Але тут вже розмір пенсії залежить від стажу та виплати майбутньої А до третього рівня відноситься недержавна пенсійна система. Саме цей рівень пенсійного забезпечення користується популярністю громадян в Великобританії. Завдяки третьому рівню пенсійного забезпечення громадянин має право та можливість отримувати досить велику пенсію, розмір якої працівник фактично регулює самостійно, регулюючи розмір своїх пенсійних внесків [20].

Ще один важливий аспект солідарно-накопичувальної системи проявляється в соціальних стандартах, тому варто порівняти мінімальну заробітну плату, прожитковий мінімум та мінімальну пенсію в таких країнах — США та Великобританії. У Великобританії мінімальна заробітна плата становить 1677 дол., а у США — 1200 дол. Якщо брати пенсію, то у Великобританії вона становить приблизно 800 дол., а у США — 733 дол. на одну особу, якщо на пару, то складає 1100 дол. Також терміну «житковий мінімум» у США не існує. В цій державі житковим мінімумом є мінімальна заробітна плата, яка становить приблизно 1200 дол. У Великобританії житковий мінімум приблизно 1300 дол.

Отже, з цієї системи пенсійного забезпечення, виходить наступне, що дана система, з фінансової сторони, є актуальна та ефективна.

Накопичувальна система пенсійного забезпечення вимагає від населення розвинутої фінансової свідомості та стійкої ринкової економіки в державі, за якої кожна особа починає піклуватися про свою пенсію з молодих років. Суть такої системи полягає в тому, що частина обов'язкових пенсійних внесків відраховується до накопичувального фонду і обліковуються на пенсійних рахунках осіб, які за умов

подібної системи мають обов'язково сплачувати такі внески. Характерною ознакою такої системи є те, що в той час, коли громадяни сплачують внески у фонд, ці кошти будуть інвестувати в економіку країни з метою отримання інвестиційного доходу від сплачуваних внесків громадян. Тобто держава може інвестувати ці гроші сама в себе та, таким чином, підвищити рівень економіки та піднятися на одну або декілька сходинок вище, що матиме позитивний вплив у перспективі. Подібну систему можна вважати ідеальною задля швидкого розвитку держави та її активного розвитку. Подібну систему можна розглядати як такий собі «кредит» у населення країни, з використанням грошових коштів для інвестицій та розвитку держави [20].

Запровадження накопичувальної системи повинно встановити необхідну залежність розміру майбутньої пенсії від розміру сплачених протягом життя пенсійних внесків. Отже, держава стимулює громадянина сплачувати внески в повному обсязі для розміру своєї майбутньої пенсії.

За приклад накопичувальної системи пенсійного забезпечення, можна взяти дві соціальні розвинені країни: Королівства Нідерландів і Данії. Пенсійний вік в Нідерландах складає 66 років, а в Данії — 65 років. За оцінкою дослідників ці країни отримали вищу оцінку за надійність своєї системи пенсійного забезпечення. У країнах розвинена накопичувальна пенсійна система — близько 90% працюючих громадян зберігають активи в приватних компаніях. Для порівняння, тільки близько 5% українців користуються послугами недержавних пенсійних фондів. В Нідерландах отримують стільки ж, скільки отримували в передпенсійний період, а в Данії виплачують близько 80% від заробітної плати. Тоді як в Україні пенсія становить всього 40% від середньої зарплати, це удвічі разів менший відсоток, ніж в Данії.

Так само слід звернути увагу на такі критерії, як: мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія, мінімальний прожитковий мінімум. Мінімальна заробітна плата в Нідерландах становить 1635 євро, в Данії становить 2000 євро, але пенсія в цих країнах приблизно однакова. В Данії вона становить 1606 євро, а в Нідерландах — 1635 євро. За цієї системи пенсійного забезпечення зрозуміло, що не завжди, коли заробітна плата вища, то і пенсія також. Це твердження спростовую система Данії.

Також для повного та об'єктивного аналізу треба проаналізувати мінімальний прожитковий мінімум цих країн. В Нідерландах він складає приблизно 1250 євро, а в Данії — 1500 євро. З вищевикладеного зрозуміло, що в цих країнах прожити на мінімальну

заробітну плату або пенсію можливо, а також вигідно та приємно. Незважаючи на високі податкові ставки навіть мінімальні зарплати покривають всі необхідні витрати.

Висновки та шляхи подальшого дослідження проблематики пенсійного забезпечення. Проаналізувавши світові системи пенсійного забезпечення, можна провести деякі особливості кожної з систем в країнах світу. Так, солідарна система може повноцінно розкрити себе за умов реалізації в рамках планової економіки, але з головним нюансом — при існуванні міцної економіки в державі, що рецепіює дану систему. Подібна система у рамках слабкої економіки призводить лише до негативних наслідків. Адже вона підходить для стабільного та стагнующого курсу в державі. Також, слід зазначити, що нині подібна система у рамках швидкого розвитку технологій та світу є досить застарілою і не може виправдати себе.

Солідарно-накопичувальна система пенсійного забезпечення є найбільш універсальною як для сталого розвитку, так і для плавного переходу від солідарної системи, та для загального осучаснення економіки в державі. Подібна система включає в себе декілька видів забезпечення, але головним та найважливішим є те, що за даної системи людина не залишиться без пенсії, але її безбідна старість все ж таки залежить від неї. Якщо за солідарної системи пенсії залежать від держави та накопичень нинішнього покоління, і надаються з її «волі», а за накопичувальної взагалі можна залишитися без пенсії, або ж програти заключивши договір страхування та у випадку не страхового, людина не зможе отримувати пенсію таку, яку вона б могла отримувати, якщо проробила відповідно до мінімального робочого стажу. Також фактом, що доводить стабільність та ефективність солідарно-накопичувальної системи є її існування у більшості країн світу.

Накопичувальна система пенсійного забезпечення є найбільш вигідною для країн з розвинутою ринковою економікою, де фінансова свідомість є звичайним явищем, як і рахунок в пенсійному фонді. Саме в таких умовах накопичувальна система може повноцінно розкрити себе. У даному випадку держава може не брати на себе зобов'язання стосовно пенсійного забезпечення населення, адже населення саме піклується про відкриття пенсійного рахунку та виплаті коштів для майбутнього утримання при виході на пенсію. Подібна система є досить складною для реалізації в Україні, адже ми спостерігаємо значну недовіру до таких пенсійних структур.

Загалом для України найбільш ефективною, на наш погляд, є солідарно-накопичувальна система

пенсійного забезпечення, що може в довгостроковій перспективі створити напрямок для модифікації та модернізації пенсійної системи України, адже існуюча солідарна система не виправдовує потреб населення країни, але в той же час накопичувальна система при швидкому переході може залишити без пенсій старе покоління, що не встигло забезпечити себе пенсією самостійно, та й здійснювати вклади до недержавних пенсійних фондів сприймається з недовірою.

Література

1. Економічна теорія: Політекономія: підручник / За ред. В. Д. Базилевича. 7-ме вид., стер. К.: Знання-Прес, 2008. 719 с.
2. Основні типи економічних систем та механізми їх регулювання. Бібліотека економіста. 2006. URL: <https://library.if.ua/book/72/5234.html>.
3. Как устроена пенсионная система. Финансовая культура. URL: <https://fincult.info/article/how-the-pension-system-works/>.
4. Мифические 11280 рублей: Безработные предпенсионеры этих денег не получают. Свободная Пресса. 2019. URL: <https://svpressa.ru/economy/article/248539/>.
5. Средняя зарплата в Украине. Мінфін. 2019. URL: <https://index.minfin.com.ua/labour/salary/average/>.
6. Мінімальна зарплата в Україні. Мінфін. 2019. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/>.
7. Прожитковий мінімум в Україні 2019. Мінфін. 2019. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/>.
8. В Україні підвищився розмір мінімальної пенсії. Економічна правда. 2019. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/07/1/649208/>.
9. Средняя пенсия в Украине зросла на 66 грн. Hromadske. 2019. URL: <https://hromadske.ua/posts/serednya-pensiya-v-ukrayini-zroslo-na-66-grn-pensijnij-fond>.
10. Комуналка в Україні та світі: недоплачуємо чи переплачуємо? Магдебурзьке право. 2018. URL: <https://mdp.org.ua/statti/komunalka-v-ukraini-ta-sviti-nedoplachuiemo-chy-pereplachuiemo/>.
11. Минимальная зарплата в России выросла до 11280 рублей с 1 января. ЦарьГрад. 2019. URL: https://tsargrad.tv/news/minimalnaja-zarplata-v-rossii-vyroslo-do-11280-rublej-s-1-janvarja_177073.
12. Зарплаты в России. VisaSam. 2019. URL: <https://visasam.ru/russia/rabotavrf/zarplaty-v-rossii.html>.
13. Прожиточный минимум в 2019 году по регионам России. Деловая Жизнь. 2019. URL: <http://bs-life.ru/makroekonomika/prozitochniy-minimum2019.html>.
14. Средняя пенсия в России в 2019 году. Bankiros. 2019. URL: <https://bankiros.ru/wiki/term/srednaa-pensia-v-rossii>.
15. Стоимость ЖКХ в разных странах. Credits.ru. 2018. URL: <https://credits.ru/publications/218976/stoimost-zhkh-v-raznyh-stranah/>.
16. Роскошь по-северокорейски: что значит жить богато в Пхеньяне. Стилль. 2016. URL: <https://style.rbc.ru/impressions/57597f119a7947df4d98b7d1>.
17. Правда ли, что жители КНДР получают зарплату менее 10 долларов, а большинство из них живет впроголодь? The question. 2016. URL: <https://thequestion.ru/questions/246159/pravda-li-cto-zhiteli-kndr-poluchayut-zarplatu-menee-10-dollarov-a-bolshinstvo-iz-nikh-zhivet-vprogolod>.
18. Пенсии в Южной и Северной Корее. VisaSam. URL: <https://visasam.ru/emigration/pension/pensiya-v-koree.html>.
19. Пенсійні фонди у світі. Національний банк України. URL: https://knpf.bank.gov.ua/uchasnykam/baza_znan/pensiini_fondy_u_sviti.html.
20. Сравнение пенсионных систем и их типов: России, Украины, Германии, Франции, Нидерланд, Австрии, Италии, Великобритании, США, Канады. FinLiga. URL: <https://finliga.com/articles/765.html>.

References

1. Ekonomichna teorija: Politekonomija: pidruchnyk / Za red. V. D. Bazylevycha. 7-me vyd., ster. K.: Znannja-Pres, 2008. 719 s.
2. Osnovni typu ekonomichnykh system ta mekhanizmy jikh reghuljuvannja. Biblioteka ekonomista. 2006. URL: <https://library.if.ua/book/72/5234.html>.

3. Kak ustroena pensyonnaja systema. Fynansovaja kuljtura. URL: <https://fincult.info/article/how-the-pension-system-works/>.
4. Myfycheskye 11280 rublej: Bezrobotnye predpensyonery etykh denegh ne poluchat. Svobodnaja Pressa. 2019. URL: <https://svpressa.ru/economy/article/248539/>.
5. Srednjaja zarplata v Ukrainy. Minfin. 2019. URL: <https://index.minfin.com.ua/labour/salary/average/>.
6. Minimaljna zarplata v Ukraini. Minfin. 2019. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/>.
7. Prozhytkovyj minimum v Ukraini 2019. Minfin. 2019. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/>.
8. V Ukraini pidvyshhyvsja rozmir minimaljnoji pensiji. Ekonomichna pravda. 2019. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/07/1/649208/>.
9. Srednja pensija v Ukraini zrosla na 66 ghrn. Hromadske. 2019. URL: <https://hromadske.ua/posts/serednya-pensiya-v-ukraini-zrosla-na-66-grn-pensijnij-fond>.
10. Komunalka v Ukraini ta sviti: nedoplachujemo chy pereplachujemo? Maghdeburzjke pravo. 2018. URL: <https://mdp.org.ua/statti/komunalka-v-ukraini-ta-sviti-nedoplachuiemo-chy-pereplachuiemo/>.
11. Mynymalnaja zarplata v Rossyy vyrosla do 11280 rublej s 1 janvarja. CarjGhrad. 2019. URL: https://tsargrad.tv/news/minimalnaja-zarplata-v-rossii-vyrosla-do-11280-rublej-s-1-janvarja_177073.
12. Zarplaty v Rossyy. VisaSam. 2019. URL: <https://visasam.ru/russia/rabotavrf/zarplaty-v-rossii.html>.
13. Prozhytochnyj mynumum v 2019 ghotu po reghyonam Rossyy. Delovaja Zhyznj. 2019. URL: <http://bs-life.ru/makroekonomika/prozitochniy-minimum2019.html>.
14. Srednjaja pensija v Rossyy v 2019 ghotu. Bankiros. 2019. URL: <https://bankiros.ru/wiki/term/srednaa-pensia-v-rossii>.
15. Stoymostj ZhKKh v raznykh stranakh. Sredits.ru. 2018. URL: <https://credits.ru/publications/218976/stoimost-zhkh-v-raznyh-stranah/>.
16. Roskoshj po-severokorejsky: chto znachyt zhytj boghato v Pkhenjjane. Stylj. 2016. URL: <https://style.rbc.ru/impressions/57597f119a7947df4d98b7d1>.
17. Pravda ly, chto zhytely KNDR poluchajut zarplatu menee 10 dollarov, a boljshynstvo yz nykh zhyvet vprogholodj? The question. 2016. URL: <https://thequestion.ru/questions/246159/pravda-li-chto-zhiteli-kndr-poluchayut-zarplatu-menee-10-dollarov-a-bolshinstvo-iz-nikh-zhivet-vprogolod>.
18. Pensyy v Juzhnoj y Severnoj Koree. VisaSam. URL: <https://visasam.ru/emigration/pension/pensiya-v-koree.html>.
19. Pensijni fondy u sviti. Nacionaljnij bank Ukrainy. URL: https://knpf.bank.gov.ua/uchasnykam/baza_znan/pensiini_fondy_u_sviti.html.
20. Sravnenye pensyonnykh system y ykh tyrov: Rossyy, Ukrainy, Ghermany, Francyy, Nyderland, Avstryy, Ytalyy, Velykobrytanyy, SShA, Kanady. FinLiga. URL: <https://finliga.com/articles/765.html>.

Канарик Юлія Сергіївна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного та господарського права

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Канарик Юлія Сергеевна

кандидат юридических наук,

доцент кафедры гражданского и хозяйственного права

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Kanarik Juliia

Candidate of Juridical Sciences (PhD)

National University of Life and Environmental science of Ukraine

Мазій Віталій Сергійович

студент

Національного університету біоресурсів і природокористування України

Мазій Віталій Сергеевич

студент

Национального университета биоресурсов и природопользования Украины

Maziy Vitaliy

Student of the

National University of Life and Environmental science of Ukraine

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-8-5370

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ АТЕСТАЦІЇ ПАТЕНТНИХ ПОВІРЕНИХ В УКРАЇНІ

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРОЦЕДУРЫ АТТЕСТАЦИИ ПАТЕНТНЫХ ПОВЕРЕННЫХ В УКРАИНЕ

LEGAL REGULATION OF PATENT ATTORNEY ATTESTATION PROCEDURE IN UKRAINE

Анотація. У роботі проведено дослідження правового регулювання процедури атестації патентних повірених в Україні. Здійснено аналіз прийнятого в липні 2019 року підзаконного нормативно-правового акта, що регулює порядок атестації представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених) та ведення державного реєстру представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених).

У науковій статті розкривається система органів, їх посадових осіб, що здійснюють процедуру перевірки знань та практичних навичок у осіб, що бажають отримати статус патентного повіреного в Україні.

Авторами статті було виділено декілька етапів атестації патентних повірених в Україні: етап подачі документів, етап проходження кваліфікаційних екзаменів, етап оскарження результатів з детальним аналізом кожного з них.

В процесі дослідження було виявлено деякі прогалини, які залишилися поза увагою нормотворців, що стосуються атестації патентних повірених та запропоновано шляхи їх усунення.

Ключові слова: патентний повірений, атестація, кваліфікаційний екзамен, атестаційна комісія.

Аннотация. В работе проведено исследование правового регулирования процедуры аттестации патентных поверенных в Украине. Осуществлен анализ принятого в июле 2019 подзаконного нормативно-правового акта, регулирующего

порядок аттестации представителей по делам интеллектуальной собственности (патентных поверенных) и ведения государственного реестра представителей по делам интеллектуальной собственности (патентных поверенных).

В научной статье раскрывается система органов, их должностных лиц, осуществляющих процедуру проверки знаний и практических навыков у лиц, желающих получить статус патентного поверенного в Украине.

Авторами статьи было выделено несколько этапов аттестации патентных поверенных в Украине: этап подачи документов, этап прохождения квалификационных экзаменов, этап обжалования результатов с детальным анализом каждого из них.

В процессе исследования выявились некоторые пробелы, которые остались без внимания нормотворцев, касающиеся аттестации патентных поверенных и предложены пути их устранения.

Ключевые слова: патентный поверенный, аттестация, квалификационный экзамен, аттестационная комиссия.

Summary. In this article is conducted research legal regulation of the procedure of attestation of patent attorneys in Ukraine. An analysis of the by-law regulatory act adopted in July 2019 regulates the procedure of attestation of representatives in intellectual property (patent attorneys) and maintaining a state register of representatives in intellectual property (patent attorneys).

The scientific article reveals a system of bodies, their officials, which carry out the procedure of testing the knowledge and practical skills of persons wishing to obtain the status of patent attorney in Ukraine.

The authors of the article have identified several stages of attestation of patent attorneys in Ukraine: the stage of submission of documents, the stage of passing qualifying examinations, the stage of challenging the results with a detailed analysis of each.

The study identified some of the gaps that have been left unaddressed by the lawmakers regarding patent attestation and suggested ways to remedy them.

Key words: patent attorney, attestation, qualification exam, attestation commission.

Постановка проблеми. Наразі склалося так, що здебільшого представниками у справах інтелектуальної власності є патентні повірені, хоча діюче законодавство не створює обов'язку звертатися саме до них (крім випадків встановлених законодавством). Від професійності патентного повіреного залежить те, чи буде об'єкт інтелектуальної власності належним чином захищений, та в який термін відбудеться отримання охоронного документу, що є важливим чинником в умовах швидкого розвитку технологій. Одним із найважливіших завдань розвитку інтелектуальної власності в Україні є підвищення рівня професійної компетенції представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених). Аттестация кадрів належить саме до тих ефективних методів, що сприяють подальшому якісному наданні послуг патентними повіреними та підвищенню довіри з боку творців.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням аттестации патентних повірених в Україні займалися: Г. З. Огнев'юк, О. П. Орлюк, О. Ш. Чомахашвілі, Н. Є. Яркіна та інші. Зокрема, потрібно зазначити, що дослідження аттестации патентних повірених проводилися науковцями ще на основі нормативно-правових актів які наразі втратили свою чинність.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є комплексний аналіз чинних нормативно-правових актів, що регулюють процедуру аттестации патентних повірених в Україні, а також виявлення та пошук способів усунення недоліків чинного законодавства в даній сфері.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи питання аттестации патентних повірених в Україні, необхідно надати визначення самому поняттю аттестации патентних повірених та встановити її мету. Академічний тлумачний словник української мови визначає слово «аттестация» як «характеристику фахових знань та ділових якостей службовця; відзив, висновок про кого-, що-небудь» [1]. На нашу думку, під аттестацией патентних повірених слід розуміти процедуру визначення рівня знань, практичних навичок та ділових якостей представника у справах інтелектуальної власності (патентних повірених) і встановлення їх відповідності (або не відповідності) правовому статусу патентного повіреного.

Згідно пункту 18 Положення про представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10.08.1994 р., № 545 (зі змінами) аттестацию та реєстрацию патентних повірених здійснює Держпатент. Для проведення цієї роботи голова Держпатенту утворює аттестацийну та апеляційну комісії. Аттестацийна комісія затверджує порядок проведення кваліфікаційних екзаменів, екзаменаційні завдання, призначає екзаменаторів, приймає рішення про допуск осіб, які мають намір займатися діяльністю патентних повірених до екзаменів та їх аттестацию [2].

19 липня 2019 року Міністерством економічного розвитку і торгівлі України було видано наказ № 1241 «Про затвердження положень з питань аттестации

представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених) та ведення державного реєстру представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених). Даний нормативно-правовий акт замінив досить застарілий Порядок атестації представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених) затверджений наказом Міністерства освіти і науки від 25 липня 2006 року № 556 [3].

Проаналізувавши нове Положення, що регулює порядок атестації патентних повірених в Україні можна зазначити, що атестаційна комісія є колегіальним консультативно-дорадчим органом, що діє на постійній основі. Основними завданнями атестаційної комісії є розгляд заяв кандидатів у патентні повірені, та атестація їх як представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених).

Правовою базою атестаційної комісії є в першу чергу [Конституція України](#), яка є основним законом України та має вищу юридичну силу, закони України, укази Президента України і постанови Верховної Ради України, які прийняті відповідно до Конституції та законів України.

Основними принципами на яких ґрунтується діяльність атестаційної комісії є принцип законності, об'єктивності, відкритості, гласності та колегіальності.

Атестаційна комісія складається з дев'яти членів. Членами атестаційної комісії є посадові особи Міністерства розвитку економіки, торгівлі та с/г господарства, працівники підприємств, установ та організацій, що входять до державної системи правової охорони інтелектуальної власності, патентні повірені, які мають не менш як десятирічний досвід практичної роботи у сфері правової охорони інтелектуальної власності.

Однією з новел даного Положення є можливість кандидата у патентні повірені заявити вмотивований відвід члену атестаційної комісії, у випадку, якщо він прямо чи опосередковано заінтересований у результаті атестації його як патентного повіреного. У разі заявлення такого відводу члену атестаційної комісії, особі, якій було заявлено про відвід надається можливість надати відповідні пояснення (за бажанням), а кандидату у патентні повірені надається можливість сказати свою думку з цього приводу. Рішення про відвід члена атестаційної комісії приймається простою більшістю присутніх на засіданні її членів. На нашу думку, доцільним буде доповнити дане Положення переліком причин за яких члену атестаційної комісії може бути заявлено відвід з метою унеможливлення зловживання даним правом.

Атестацію патентних повірених умовно можна поділити на три етапи: етап подачі документів, етап

проходження кваліфікаційних екзаменів, який в свою чергу ділиться на тестування і вирішення практичних завдань та етап оскарження результатів (є необов'язковим).

На першому етапі кандидат у патентні повірені подає (особисто або поштою) до Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства заяву (встановленого зразка) про атестацію його як представника у справах інтелектуальної власності (патентного повіреного). До даної заяви додаються наступні документи: копія паспорта громадянина України або іншого документа, який посвідчує особу та підтверджує громадянство України, копія диплома про вищу освіту (з додатками) та копія диплома про вищу освіту у сфері охорони інтелектуальної власності (з додатками), документи, що підтверджують не менш як п'ятирічний досвід практичної роботи у сфері охорони інтелектуальної власності (далі — досвід роботи), інші документи, що додатково характеризують рівень професійних знань кандидата в патентні повірені (за бажанням кандидата). До документів, що підтверджують досвід роботи відносять копію трудової книжки (для військовослужбовців — послужний список). Досвід роботи може враховуватися як за основним місцем роботи, так і за сумісництвом.

Слід зазначити, що дане Положення про атестацію містить безліч формальних вимог, зокрема це стосується оформлення копій документів, що подаються разом із заявою. Дані копії повинні бути виготовлені з одного боку аркуша формату А-4 з відступом тексту від лівого краю аркуша 30 мм, від верхнього та нижнього — 20 мм, від правого — 10 мм, бути доступними для читання, містити повне і чітке відображення інформації незалежно від її змісту та бути засвідченими підписом кандидата в патентні повірені (крім документів, які засвідчуються в іншому встановленому порядку). Дата заповнення документів має відповідати даті їх направлення до атестаційної комісії.

У випадку недотримання вище перерахованим вимог атестаційна комісія надсилає кандидату в патентні повірені відповідне повідомлення про це із пропозицією усунути недоліки. Протягом двох місяців від дати відправлення повідомлення кандидат у патентні повірені повинен усунути зазначені в повідомленні недоліки. У разі якщо відповідні недоліки не усунуто в зазначений строк, документи повертаються кандидату в патентні повірені за місцем його проживання або на адресу для листування, яка зазначається в заяві.

Після дотримання кандидатом у патентні повірені формальних вимог, атестаційна комісія на черговому засіданні розглядає подані документи та

приймає рішення про допуск або відмову у допуску кандидата в патентні повірені до кваліфікаційних екзаменів. Атестаційна комісія вправі запросити кандидата у патентні повірені, якщо існує необхідність в уточненні поданої ним інформації. У випадку відповідності документів вимогам законодавства атестаційною комісією приймається рішення про допуск кандидата в патентні повірені до кваліфікаційного екзамену.

Заключним етапом атестації є проведення кваліфікаційного екзамену, який складається із затверджених атестаційною комісією екзаменаційними завдань та у відповідності до визначеної в заяві про атестацію як представника у справах інтелектуальної власності (патентного повіреного) спеціалізації (спеціалізацій).

Слід зазначити, що кваліфікаційні екзамени проводяться не рідше одного разу на рік на підприємстві, в установі чи організації, що входить до державної системи правової охорони інтелектуальної власності, визначеному Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства.

Перед тим, як бути допущеним до проходження кваліфікаційних екзаменів, кожен кандидат у патентні повірені повинен пред'явити паспорт громадянина України або інший документ, який посвідчує особу та підтверджує громадянство України.

Особи, які були допущені до кваліфікаційних екзаменів, проходять тестування на знання законодавства у сфері охорони прав інтелектуальної власності. Сам процес тестування кандидатів у патентні повірені проводиться під наглядом членів атестаційної комісії (не менше трьох) та секретаря атестаційної комісії. Тестові питання для кожного кандидата в патентні повірені обираються автоматичною системою з переліку тестових питань. Кожне тестове питання передбачає чотири варіанти відповіді, один з яких є правильним. Відведеним часом для тестування є 45 хвилин, тобто в межах цього часу патентні повірені повинні впоратися з 40 тестовими питаннями.

Одразу після закінчення кандидатом у патентні повірені проходження тестування відбувається автоматичне визначення результатів тестування, яке фіксуються у відповідній відомості про результати тестування.

За результатами тестування виставляються такі бали: 1 бал — кандидатам у патентні повірені, які відповіли правильно на 28 і більше питань тестового завдання, 0 балів — кандидатам у патентні повірені, які відповіли правильно на 27 і менше питань тестового завдання.

Ті кандидати в патентні повірені, що набрали 0 балів, а також кандидати в патентні повірені, які не з'явилися для проходження тестування вважаються

такими, що не пройшли тестування та не можуть бути допущені до чергового етапу кваліфікаційного екзамену. Особи, які набрали 1 бал, вважаються такими, що пройшли тестування.

Після успішного складання тестування кандидати у патентні повірені переходять до наступного етапу кваліфікаційного екзамену, а саме до розв'язання ситуаційних задач. Час відведений для розв'язання задач становить не більше 4 годин. Дані завдання спрямовані на перевірку компетентностей та професійних знань кандидата в патентні повірені з урахуванням спеціалізації.

У випадку позитивного складання цих ситуаційних завдань кандидати у патентні повірені запрошуються до співбесіди, яка проводиться з метою оцінки відповідності професійної компетентності кандидата в патентні повірені встановленим вимогам. Співбесіда проводиться індивідуально з кожним кандидатом в межах 45 хвилин. На нашу думку, доцільно було б доповнити Положення нормою яка б встановлювала обов'язок проводити відеофіксацію співбесіди, оскільки це допоможе уникнути зловживання з боку членів комісії, які проводять співбесіду, а також унеможливить безпідставне оскарження кандидатами в патентні повірені процедури її проведення.

За результатами співбесіди з кожним із кандидатів у патентні повірені атестаційна комісія може прийняти рішення про атестацію кандидата як патентного повіреного за кожною заявленою ним спеціалізацією, атестацію кандидата як патентного повіреного за деякими заявленими ним спеціалізаціями та відмову в атестації кандидата як патентного повіреного за іншими заявленими ним спеціалізаціями або відмову в атестації кандидата як патентного повіреного за всіма заявленими ним спеціалізаціями.

Слід зазначити, що у випадку виявлення незаконних дій чи порушення процедури з боку атестаційної комісії, особа можна звернутися не лише до вищестоящего органу, а й напряму до суду. Так, Окружним адміністративним судом міста Києва було розглянуто в порядку письмового провадження адміністративну справу № 826/8234/16 за позовом ОСОБА_1 до Міністерства економічного розвитку і торгівлі України про визнання незаконною бездіяльність, визнання незаконними та нечинним рішення, встановлення компетенції та зобов'язання вчинити певні дії. З викладених у судовому рішенні обставин вбачається, що 31 жовтня 2014 року ОСОБА_1 подала заяву з прохання атестувати його як представника у справах інтелектуальної власності патентного повіреного) до Державної служби інтелектуальної власності України (діючої на той момент). Рішенням комісії особу було допущено до складання атестації.

Після оприлюднення результатів ОСОБА_1 дізналася, що відповідно до протоколу результатів складання комп'ютерного тесту «Правова охорона інтелектуальної власності» кандидатами у представники у справах інтелектуальної власності (патентні повірені) від 04 грудня 2015 року, який затверджений Головою атестаційної комісії Державної служби інтелектуальної власності України, Головою екзаменаційної комісії, начальником управління правового забезпечення промислової власності 04 грудня 2015 року ОСОБА_1 не склала комп'ютерний тест та набрала 31 бал, який не дотягує до прохідного рівня. На думку ОСОБА_1 рішення атестаційної комісії є необґрунтованим, оскільки було порушено принцип добросовісності та розсудливості при затвердженні для проведення тестування під назвою «Правова охорона інтелектуальної власності» та відповіді надані на тестові питання, які були надані особою є вірними, на відміну від ключів до завдань затверджених комісією. Незважаючи на це, позивачем не було надано достатніх доказів, що стосувалися порушення комісією процедури складання тестових завдань, в результаті чого позивачу було відмовлено у задоволенні позову в цій частині [4].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, підсумувавши все вище зазначене, можна стверджувати,

що атестація патентних повірених є досить важливим чинником, який забезпечує професійність майбутніх патентних повірених. Необхідно відзначити, що в липні 2019 року було прийнято новий нормативно-правовий акт, який досить непогано врегулював процедуру атестації патентних повірених в Україні. Однак, незважаючи на це, існує ряд прогалин, які потребують правового регулювання, зокрема більш детальної уваги з боку нормотворців, науковців та практиків потребує процес регулювання процедури відводу членам атестаційної комісії в частині визначення конкретних причин для такого відводу. Також важливим залишається створення належних умов для уникнення зловживань з боку атестаційної комісії при проведенні співбесіди, оскільки цю процедуру неможливо замінити за допомогою комп'ютерних пристроїв (як це було зроблено з перевіркою тестових завдань), а тому існують численні порушення на даному етапі. Ми переконані, що доповнення Положення нормою про відеофіксацію процедури співбесіди, забезпечило б належне її проведення, оскільки надало б кандидату можливість довести зловживання членом комісії своїми правами, а з іншої сторони унеможливило би безпідставні оскарження недобросовісних кандидатів в патентні повірені.

Література

1. Словник української мови, академічний тлумачний словник: веб-сайт. URL: <http://sum.in.ua/s/atestacija> (дата звернення: 20.11.2019).
2. Про затвердження Положення про представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених): Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 1997 р. № 938. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/938-97-%D0%BF> (дата звернення: 20.11.2019).
3. Про затвердження положень з питань атестації представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених) та ведення державного реєстру представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених): Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 19 липня 2019 року № 1241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-19>.
4. Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 26 грудня 2018 р. по справі № 826/8234/16: Судове рішення. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78983936> (дата звернення: 20.11.2019).

References

1. Slovnyk ukrajinsjkoji movy, akademichnyj tлумachnyj slovnyk: veb-sajt. URL: <http://sum.in.ua/s/atestacija> (data zvernennja: 20.11.2019).
2. Pro zatverdzhennja Polozhennja pro predstavnykiv u spravakh intelektualjnoji vlasnosti (patentnykh povirenykh): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrajinji vid 27 serpnja 1997 r. # 938. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/938-97-%D0%BF> (data zvernennja: 20.11.2019).
3. Pro zatverdzhennja polozhenj z pytanj atestaciji predstavnykiv u spravakh intelektualjnoji vlasnosti (patentnykh povirenykh) ta vedennja derzhavnogho rejestrju predstavnykiv u spravakh intelektualjnoji vlasnosti (patentnykh povirenykh): Nakaz Ministerstva ekonomichnogho rozvytku i torghivli Ukrajinji vid 19 lypnja 2019 roku # 1241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-19>.
4. Rishennja Okruzhnogho administratyvnogho sudu mista Kyjeva vid 26 ghrudnja 2018 r. po spravi # 826/8234/16: Sudove rishennja. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78983936> (data zvernennja: 20.11.2019).

Паніна Юлія Сергіївна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Ужгородський національний університет*

Панина Юлия Сергеевна

*кандидат юридических наук,
доцент кафедры гражданского права и процесса
Ужгородский национальный университет*

Panina Julija

*PhD in Law, Associate Professor of the
Department of Civil Law and Process
Uzhgorod National University*

ORCID: 0000-0003-4718-6378

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-8-5423

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ
ПРАВ ЛЮДИНИ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ
У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я**

**МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ ПРИНЦИПЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ
ПРАВ ЧЕЛОВЕКА ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛЕНИЯ
В СФЕРЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ**

**INTERNATIONAL LEGAL PRINCIPLES OF REGULATION
OF THE FOURTH GENERATION HUMAN RIGHTS
OF IN THE FIELD OF HEALTH CARE**

Анотація. У статті досліджено актуальні міжнародно-правові засади та тенденції щодо регулювання прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я. Зокрема, проаналізовано акти міжнародних інституцій, норми яких прямо чи опосередковано стосуються соматичних прав. Методика аналізу зазначених міжнародних документів побудована на основі структурно-системного підходу, що передбачає дослідження двох груп міжнародних актів: сукупності основних документів світових міжнародних інституцій та системи регіональних міжнародних актів, які прямо чи опосередковано стосуються прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я. Зроблено висновки щодо чіткої регламентації в міжнародних документах заборони репродуктивного клонування людини, заборони комерціалізації трансплантації органів та правового захисту людського геному. Найбільш врегульованими на міжнародному рівні соматичними правами є права у сфері захисту людського геному та права, що стосуються трансплантації органів, тканин і клітин людини. Визначено, що стосовно інших прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я міжнародні акти або не надають правової регламентації, наприклад, щодо права на сурогатне материнство, або ж містять норми рекомендаційного характеру, наприклад, щодо права на зміну статі. Встановлено, що акти всесвітніх міжнародних інституцій, які регламентують окремі аспекти соматичних прав, не мають загально обов'язкової юридичної сили. Натомість більшість регіональних міжнародних документів, присвячених правовому регулюванню прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я, є обов'язковими для всіх держав-учасниць. Обґрунтовано необхідність подальшого теоретико-наукового дослідження міжнародно-правових аспектів регулювання соматичних прав та розробки універсальних міжнародних документів, які б усували наявні прогалини та колізії у регулюванні прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я.

Ключові слова: права людини, четверте покоління прав людини, біомедицина, клонування, евтаназія, зміна статі, генна інженерія, репродуктивні технології, сурогатне материнство, трансплантація органів.

Аннотация. В статье исследованы актуальные международно-правовые основы и тенденции регулирования прав человека четвертого поколения в сфере здравоохранения. В частности, проанализированы акты международных организаций, нормы которых прямо или косвенно регулируют соматические права. Методика анализа указанных международных документов построена на основе структурно-системного подхода и предполагает исследование двух групп международных актов: совокупности основных документов мировых международных институтов и системы региональных международных актов, которые прямо или косвенно регулируют права человека четвертого поколения в сфере здравоохранения. Сделаны выводы о четкой регламентации в международных документах запрета репродуктивного клонирования человека, запрета коммерциализации трансплантации органов и правовой защиты человеческого генома. Наиболее урегулированными на международном уровне соматическими правами являются права в сфере защиты человеческого генома и права, касающиеся трансплантации органов, тканей и клеток человека. Определено, что в отношении других прав человека четвертого поколения в сфере здравоохранения международные акты или не придают правовой регламентации, например, касательно права на суррогатное материнство, или же содержат нормы рекомендательного характера, например, в отношении права на смену пола. Установлено, что акты всемирных международных институтов, регламентирующие отдельные аспекты соматических прав, не имеют общеобязательной юридической силы. Однако большинство региональных международных документов, посвященных правовому регулированию прав человека четвертого поколения в сфере здравоохранения, являются обязательными для всех государств-участников. Обоснована необходимость дальнейшего теоретико-научного исследования международно-правовых аспектов регулирования соматических прав и разработки универсальных международных документов, которые смогут устранить имеющиеся пробелы и коллизии в регулировании прав человека четвертого поколения в сфере здравоохранения.

Ключевые слова: права человека, четвертое поколение прав человека, биомедицина, клонирование, эвтаназия, изменение пола, генная инженерия, репродуктивные технологии, суррогатное материнство, трансплантация органов.

Summary. The article explores current international legal frameworks and trends in fourth-generation human rights regulation in the field of health care. In particular, the acts of international institutions whose norms directly or indirectly relate to somatic rights are analyzed. The methodology for analyzing these international instruments is based on a structural and systematic approach that involves the study of two groups of international instruments: a set of basic documents of international institutions and a system of regional international instruments that directly or indirectly relate to fourth-generation human rights in the field of health care. Conclusions have been made on clear regulation in international instruments of prohibition of human reproductive cloning, prohibition of commercialization of organ transplantation and legal protection of the human genome. The most regulated internationally, somatic rights are human genome protection and human organ, tissue and cell transplantation rights. It is determined that, with respect to other fourth-generation human rights in the field of health care, international instruments either do not provide legal regulation, for example, on the right to surrogate motherhood, or contain only normative recommendations, such as regarding the right to change sex. It has been established that acts of international institutions governing certain aspects of somatic rights are not legally binding. Instead, most regional international instruments on the fourth generation of human rights regulation in the field of health care are binding on all member states. The necessity of further theoretical and scientific study of the international legal aspects of the regulation of somatic rights and the development of universal international instruments, which would eliminate the existing gaps and conflicts in the regulation of human rights in the fourth generation in the field of health, are substantiated.

Key words: human rights, fourth generation human rights, biomedicine, cloning, euthanasia, gender change, genetic engineering, reproductive technology, surrogate motherhood, organ transplantation.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Класична концепція трьох поколінь прав людини вважається цілком усталеною у всьому світі. Що стосується четвертого покоління прав людини, то щодо доцільності їх виділення точаться певні дискусії. Окремі науковці наполягають на тому, що так звані права людини

четвертого покоління насправді є похідними від природних прав. Наприклад, право на евтаназію трактують як складову права на життя, репродуктивні права — як особливий аспект права на охорону здоров'я. Однак більшість вітчизняних та зарубіжних дослідників приходять до висновку, що так звані соматичні права, які негласно прийнято відносити до четвертого покоління прав людини,

є занадто специфічними, щоб розглядати їх як частину природних прав.

Світова спільнота в особі міжнародних урядових і неурядових організацій дуже обережно ставиться до питання прав людини четвертого покоління загалом та особливо тих прав, які стосуються сфери охорони здоров'я. Мова йде зокрема про права на евтаназію; клонування (як всього організму, так і окремих органів); трансплантацію органів, тканин та клітин людини; репродуктивні права (серед них право на сурогатне материнство, штучне запліднення, стерилізацію тощо); зміну статі та ін. Питання визнання та правового врегулювання зазначених прав з кожним днем все більше загострюється, адже новітні досягнення медицини, біомедицини та генної інженерії відкривають для людства нові можливості. Однак ці відкриття можуть не тільки рятувати життя людей, полегшувати їхні страждання або запобігати виникненню та розвитку генетичних та інших захворювань, але і можуть обернутись страшним інструментом проти людства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблематику правового регулювання прав людини четвертого покоління досліджувало багато українських та іноземних науковців. Однак праці Дашковської О. Р. [10], Тиріної М. П. [30], Лазура Я. В. [19], Ковшика А. О. [16], Оленина П. В. [23], Барабаша О. О. [1], Мушака Н. Б. [21], Маклема П. [39], Коколі Дж. [34], Корнеску А. В. [35] та ін. характеризуються тільки узагальненим дослідженням класифікації прав людини та піднімають проблематику необхідності виділення четвертого покоління прав людини, визначення їх загальних рис. Вони не спеціалізуються саме на правах людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я, які мають особливу правову природу та специфічну правову регламентацію.

Більшість сучасних дослідників займаються вивченням особливостей правового забезпечення тільки окремих соматичних прав. Наприклад, правові питання евтаназії досліджували Булеца С. Б. [5], Марисюк К. [20], Стефанчук Р. О. [29], Янчук А. О. [29], Стефанчук М. М. [29], Стефанчук М. О. [29], Блажівська Н. Є. [29], Дьодьоші З. [37], Катнер Л. [38] та інші. Особливості юридичної регламентації сурогатного материнства вивчали Булеца С. Б. [4], Оніщенко О. В. [24], Козіна П. Ю. [24], Сорокіна Т. В. [28] та ін. Окрім того, правові аспекти зміни статі досліджували Гербут В. С. [7], Розгон О. В. [27], Дахова І. І. [9], Шалиганова А. С. [33] та ін.

Проблематику законодавчого регулювання права на трансплантацію займаються Пішта В. І. [2], Болдіжар С. О. [2], Брич Я. О. [3], Новицька М. [22], Василевич Д. [6], Герц А. А. [8] та ін.

Таким чином, на сьогодні питання правового врегулювання прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я постає перед людством дуже гостро, а його наукове дослідження є надзвичайно актуальним.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Завданням наукової статті є комплексний аналіз системи міжнародних актів, які прямо чи опосередковано регулюють права людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я, а також визначення основних міжнародно-правових тенденцій та актуальних проблем у регулюванні соматичних прав людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародно-правове регулювання прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я умовно можна поділити на світовий міжнародний рівень та регіональні рівні (Рада Європи та Європейський Союз, Сполучені Штати Америки, країни Близького Сходу і т. д.). На регіональному рівні в межах Ради Європи регулювання окремих прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я здійснюється за допомогою міжнародних конвенцій, Рекомендацій Парламентської Асамблеї Ради Європи та Комітету Міністрів Ради Європи, а також шляхом прийняття рішень Європейським Судом з прав людини.

На світовому міжнародно-правовому рівні основу всіх прав людини складає Загальна декларація прав людини, що була прийнята і проголошена Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. Хоча цей документ прямо не закріплює жодного положення щодо прав людини четвертого покоління саме у сфері охорони здоров'я, однак загальні принципи, що містить Декларація, успішно використовуються в тому числі і для трактування правової основи окремих соматичних прав. Зокрема, право на евтаназію, або так зване право на смерть, нерозривно пов'язане з правом на життя, що закріплене у ст. 3 Загальної декларації прав людини. Окрім того, окремі соматичні права, такі як право на трансплантацію, зміну статі, сурогатне материнство, клонування, а також різні форми впливу на геном людини, пов'язані з правом на особисту недоторканність, що також закріплене у ст. 3 Декларації [13].

1997 року Генеральна Конференція ЮНЕСКО прийняла Загальну декларацію про геном людини та права людини (далі — Декларація про геном), яка: а) забороняє використовувати геном людини в комерційних цілях; б) дозволяє проводити

дослідження геному особи тільки після отримання від неї відповідної згоди; в) забороняє будь-яку дискримінацію за ознакою генетичних характеристик; г) передбачає захист конфіденційних генетичних даних на законодавчому рівні; ґ) забезпечує право особи на відшкодування шкоди, завданої внаслідок впливу на її геном; д) забороняє клонування в цілях відтворення людської особи; е) закликає держави-учасниці створювати належні рамки для забезпечення безперешкодної наукової діяльності, пов'язаної з дослідженням людського геному, але з урахуванням тих принципів, які містяться в Декларації про геном тощо [41].

Генеральна Асамблея ООН у 2005 році ухвалила Декларацію про клонування людини, яка забороняє будь-які форми клонування людини, оскільки вони несумісні з гідністю людини та захистом людського життя. Окрім того аналізований документ закликає держави-члени адекватно захищати життя людини в науковій практиці, заборонити застосування методів генної інженерії, які можуть суперечити гідності людини; запобігати експлуатації жінок у цій сфері та впровадити відповідне національне законодавство у зв'язку з цим [36].

Що стосується права на евтаназію, то світова медична спільнота однозначно виразила свою думку ще у 1987 році. Зокрема, 39-ою Всесвітньою Медичною Асамблеєю була прийнята Декларація про евтаназію, у якій говориться, що евтаназія, навіть у пасивній формі (відключення людини від апаратів штучного підтримання життя), є неприпустимою ні на прохання пацієнта, ні на прохання його близьких. Натомість лікар зобов'язаний полегшити страждання вмираючому всіма доступними та легальними методами [11]. Однак зазначена вище думка Всесвітньої Медичної Асамблеї не завадила окремим державам легалізувати ту чи іншу форму евтаназії. Зокрема, евтаназія дозволена і регулюється на законодавчому рівні в Нідерландах, Бельгії; пасивна евтаназія дозволена в Швеції, Фінляндії, Швейцарії, Колумбії. В штаті Каліфорнія, США, легалізація евтаназії відбулась ще задовго до прийняття Декларації про евтаназію — у 1977 р. В більшості ж країн світу проведення евтаназії або карається кримінальним законом (наприклад, Узбекистан, Грузія та ін.), або ж знаходиться поза межами правової легалізації [25, с. 43].

Ст. 3 Хартії основних прав людини Європейського Союзу (далі — Хартія ЄС) забороняє використання людського тіла та його частин в комерційних цілях, а також забороняє репродуктивне клонування людини. В контексті цієї норми відкритим залишається питання клонування в терапевтичних цілях [32].

Однак аналізуючи зазначену норму необхідно звернути увагу на те, що за п. 2 ст. 51 «ця Хартія не створює нових повноважень і не ставить нових завдань перед Співтовариством та Європейським Союзом, і не змінює їх повноваження та завдання, визначені в договорах». Таким чином ЄС не зможе прийняти законодавчі заходи для захисту прав, викладених в Хартії ЄС, якщо цього не встановлено в Договорах ЄС. Окрім того, особа може у суді захистити права, прописані в Хартії ЄС, тільки якщо рівнозначні права наявні в національному законодавстві її країни походження [31].

Отже, Хартія основних прав людини ЄС не є актом прямої дії в частині правового забезпечення окремих аспектів соматичних прав, а її положення потребують подальшої імплементації у внутрішнє законодавство країн-членів Європейського Союзу.

Що стосується такого різновиду права на застосування допоміжних репродуктивних технологій як право на сурогатне материнство, то наразі жоден міжнародний акт не регулює це питання. Кожна держава самостійно вирішує та на законодавчому рівні закріплює правові засади використання або заборони сурогатного материнства. Майже всі штати США, Канада, Бразилія та Аргентина, Гонконг, Австралія, ПАР, Ізраїль, Греція, Румунія, Великобританія, Україна, Росія — це невичерпний перелік тих країн, які сьогодні дозволяють сурогатне материнство. При цьому в Австралії, Великобританії, Данії, Ізраїлі, Канаді, Нідерландах, окремих штатах Америки дозволено застосування лише некомерційного сурогатного материнства, тобто сурогатна мати не отримує за свої послуги винагороди, принаймні офіційної, нотаріально оформленої в угоді. Суворо заборона застосування сурогатного материнства закріплена законодавством Німеччини, Франції, Австрії, Швейцарії, Італії, Іспанії, Португалії, Болгарії та Туреччини [15, с. 40, 42].

Отже, щодо питання сурогатного материнства світова спільнота не доходить єдиної позиції, тому законодавство різних країн у цій сфері різьняється. Це у свою чергу стає причиною виникнення міжнародно-правових колізій у тих випадках, коли сурогатна матір та батьки, які бажають скористатись відповідними послугами, є резидентами різних країн з різними підходами до правової регламентації права на сурогатне материнство. Такі ситуації часто завершуються судом, а найменш захищеними залишаються права дитини, що народилась внаслідок укладення і виконання договору про сурогатне материнство.

На підґрунті численних правових колізій у сфері міжнародного регулювання використання технології сурогатного материнства вже ведеться активна

робота Гаазької конференції з міжнародного приватного права в напрямі врегулювання питань, пов'язаних зі статусом дітей, народжених внаслідок застосування процедури сурогатного материнства [40].

Як і право на сурогатне материнство багато суперечностей не тільки з правової точки зору, але і з точки зору релігії та моралі, викликає право на зміну статі. Міжнародно-правового акту, який би прямо регламентував забезпечення права на зміну статі не існує. Однак діє принцип непрямого дозволу, а саме, право на зміну статі опосередковано забезпечується гарантією невтручання держави в приватне життя. До того ж, Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав, який відповідає за Пакт про громадянські та політичні права офіційно заявляє про спорідненість гендерної ідентичності із забороненими ознаками дискримінації. Аналогічну позицію відстоює і Європейський суд з прав людини (далі — ЄСПЛ), який в окремих своїх рішеннях заявляє, що держави повинні надавати трансгендерам можливість пройти хірургічну операцію для повної зміни статі і гендеру, і що така хірургічна операція повинна покриватися системою страхування як «необхідне за медичними показаннями лікування». ЄСПЛ також постановив, що держави повинні визнавати зміну статі в документах, що посвідчують особу [18, с. 28].

Таким чином, міжнародна спільнота, висловивши однозначну позицію щодо необхідності правового забезпечення та захисту права на зміну статі, все ж залишає регламентацію цього права на розсуд кожної держави. Адже жодного обов'язкового міжнародного акту в цій сфері прийнято не було.

З усіх соматичних прав, мабуть, найбільш повним та розвиненим є міжнародно-правове регулювання права на трансплантацію органів, тканин і клітин людини. Це право визнається та нормативно регламентується в більшості країн світу, а його значення та роль мають безспірний характер. Правове регулювання права на трансплантацію та процедури її здійснення зводиться переважно до закріплення прав та обов'язків донорів та реципієнтів, а також визначення правових засад документального оформлення процедури трансплантації.

На міжнародному рівні правові аспекти трансплантації органів, тканин і клітин людини закріплені в наступних документах:

- Декларація про трансплантацію людських органів, прийнята 39-ю Всесвітньою медичною асоціацією (далі — ВМА) в жовтні 1987 р.;
- Заява ВМА про торгівлю живими органами (1985 р.);
- Звід основоположних принципів із трансплантації людських органів, ухвалений Всесвітньою організацією охорони здоров'я (далі — ВООЗ) 1991 р.;

- Резолюція ВООЗ 57.18 від 22 травня 2004 року «Пересадка органів і тканин людини»;
- Декларація стосовно трансплантації людських органів, прийнята 39-ю ВМА 1987 р.;
- Стамбульська декларація, прийнята учасниками Стамбульського Самміту 2008 року, Трансплантаційним товариством (TTS) та Міжнародним товариством нефрології (ISN);
- Положення про торгівлю живими органами, затверджені 37-ю ВМА у 1985 р.;
- Резолюція про ставлення лікарів до проблеми трансплантації людських органів, ухвалена 46-ю Всесвітньою медичною асамблеєю в м. Стокгольмі 1994 р.;
- Положення про запліднення in-vitro і трансплантацію ембріона (затверджені 39-ю ВМА);
- Положення про трансплантацію фетальних тканин, затверджені 41-ю Всесвітньою медичною асамблеєю в м. Гонконзі 1989 р. та ін. [14, с. 267–271].

Основні положення зазначених вище міжнародних документів зводяться до: а) заборони на надання чи прийняття грошової або іншої компенсації за трансплантати, окрім стягнення медичною установою винагороди за проведення операції; б) необхідності забезпечення захисту прав як донора, так і реципієнта; 3) закріплення принципу незалежності обсягу медичної допомоги від того факту, чи пацієнт є потенційним донором, чи ні; 4) необхідності констатації смерті донора щонайменше двома незалежними лікарями, які не беруть участі у проведенні трансплантації та ін. [14, с. 272].

Слід звернути увагу, що хоча світові міжнародні акти у сфері правової регламентації основних засад трансплантації органів, тканин і клітин людини переважно носять рекомендаційний характер, більшість країн на законодавчому рівні закріпили відповідні принципи трансплантології. Цим право на трансплантацію суттєво відрізняється від інших соматичних прав, правове регулювання яких як на міжнародному так і на внутрішньому національному рівнях є недостатнім або ж має колізійний характер.

Окрім того, питанням правової регламентації трансплантації органів, тканин та клітин людини присвячено багато регіональних міжнародних актів, зокрема, актів Ради Європи, які на відміну від рекомендаційних актів світових міжнародних інституцій мають обов'язковий характер для всіх держав-учасниць. До таких актів належать:

- Додатковий протокол до Конвенції про права людини та біомедицину стосовно трансплантації органів і тканин людини 2002 р. [12];
- Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми 2005 р. [17];

– Резолюція щодо приведення у відповідність законодавств держав-учасниць з питань вилучення, пересадки та трансплантації матеріалів організму людини № (78)29 1978 р. та ін. [26].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, можна зробити висновок, що на глобальному міжнародному рівні правове регулювання прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я здійснюється переважно у межах Організації Об'єднаних Націй. Велика кількість актів світових та регіональних міжнародних інституцій мають рекомендаційний характер, а кожна держава учасниця самостійно вирішує питання щодо приєднання чи неприєднання до відповідних актів. Таким чином, найбільш ефективним та беззаперечним засобом правової регламентації прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я є внутрішні національні законодавчі акти, а завданням міжнародних актів у сфері регулювання соматичних прав є зобов'язати держави-учасниці прийняти відповідні закони та окреслити правові засади регулювання тих чи інших аспектів забезпечення прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я.

Серед соматичних прав світова спільнота у міжнародних документах закріплює свою однозначну

позицію щодо заборони репродуктивного клонування людини та отримання будь-якої матеріальної вигоди від трансплантації органів (окрім оплати власне хірургічної операції). Правова регламентація інших прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я, зокрема, права на сурогатне материнство та використання інших репродуктивних технологій, зміну статі тощо залишається у внутрішньодержавній компетенції. При цьому, незважаючи на відсутність загальнообов'язкових актів у цій сфері, більшість міжнародних інституцій висловлюють свої наполегливі рекомендації щодо необхідності забезпечення права на зміну статі на законодавчому рівні, а також щодо необхідності заборони евтаназії, що не завадило окремим країнам все ж дозволити проводити цю процедуру у чітко визначених законом випадках.

Зважаючи на стрімкий розвиток сучасних технологій в біомедицині, генній інженерії, трансплантології та інших суміжних сферах, права людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я потребують подальшого динамічного наукового дослідження, яке повинно стати основою для розробки універсальних міжнародних документів, що будуть спроможними усунути наявні прогалини та колізії у регулюванні соматичних прав.

Література

1. Барабаш О. О. Четверте покоління прав людини: загальнотеоретична характеристика // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2016. № 837. С. 213–217.
2. Болдіжар С. О., Пішта В. І. Право особи розпоряджатись органами та іншими анатомічними матеріалами в контексті реалізації права на особисту недоторканність // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Вип. 45. Т. 1. 2017. С. 44–47.
3. Брич Я. О. Право на трансплантацію людських органів: порівняльно-правовий аспект // Наукові записки. Юридичні науки. 2014. Т. 155. С. 41–44.
4. Булеца С. Б. Істотні та випадкові умови договору сурогатного материнства // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія ПРАВО. 2014. Випуск 27. Том 1. С. 129–134.
5. Булеца С. Б. Особливості евтаназії в Японії та Південній Кореї // Порівняльно-аналітичне право. 2019. № 2. С. 64–69.
6. Василевич Д. Г. Трансплантація органів і тканин людини // Вестник Полоцкого государственного университета. Серія D, Экономические и юридические науки. 2017. № 13. С. 105–113.
7. Гербут В. С. Право на сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність: сутнісний зміст та гарантії захисту: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Ужгородський національний університет. Ужгород, 2018. 268 с.
8. Герц А. А. Особливості цивільно-правового регулювання трансплантології в Україні // Право і суспільство. 2015. № 4. Ч. 3. С. 80–85.
9. Дахова І. І. Нормативна регламентація права на гендерну ідентичність в Україні. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12355/1/Dahova_279-282.pdf (дата звернення: 11.10.2019).
10. Дашковська О. Р. Покоління прав людини як соціальна форма опосередкування свободи // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2016. № 22 С. 17–23.
11. Декларація про евтаназію: Міжнародний документ від жовтня 1987 р. / 39-а Всесвітня Медична Асамблея. URL: <http://medicusamicus.com/index.php?action=laws8> (дата звернення: 12.10.2019).

12. Додатковий протокол до Конвенції про права людини та біомедицину щодо трансплантації органів і тканин людини (ETS N186): Міжнародний документ від 21 січня 2002 р. / Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_684 (дата звернення: 20.10.2019).
13. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ від 10 грудня 1948 р. / Генеральна Асамблея ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 19.10.2019).
14. Ілляшенко О. В. Міжнародно-правові стандарти захисту від незаконної торгівлі органами і тканинами людини // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 4. С. 265–274.
15. Квіт Н. М. Інститут сурогатного материнства: проблеми колізійного регулювання // Альманах міжнародного права. 2016. № 14. С. 38–49.
16. Ковшик А. О. Покоління прав людини: поняття та загальна характеристика. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3694/1/Kovschik.pdf> (дата звернення: 10.10.2019).
17. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми: Міжнародний документ від 16 травня 2005 р. / Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858 (дата звернення: 21.10.2019).
18. Крилова Д. Четверте покоління прав людини в контексті взаємозв'язку правових та моральних норм // Jurnalul Juridic National: Teorie si Practica. 2017. № 2. С. 26–30.
19. Лазур Я. В. Щодо класифікації прав і свобод людини // Форум права. 2011. № 1. С. 565–569. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11jvici.pdf> (дата звернення: 13.10.2019).
20. Марисюк К. Правове регулювання дитячої евтаназії за законодавством Бельгії. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13356/39.pdf> (дата звернення: 12.10.2019).
21. Мушак Н. Б. Концептуальні підходи до класифікації прав людини в умовах глобалізаційних процесів // Часопис Київського університету права. 2011. № 2. С. 298–301.
22. Новицька М. Основні зміни до законодавства України у сфері трансплантації анатомічних матеріалів людини // Підприємництво, господарство і право. 2018. № 9. С. 132–137.
23. Оленін П. В. Четверте покоління прав людини. Права людини і громадянина в сучасному світі: матеріали круглого столу (м. Івано-Франківськ, 12 березня 2014 р.). Івано-Франківськ, 2014. С. 13–18.
24. Оніщенко О. В., Козіна П. Ю. Сурогатне материнство в Україні та закордоном: порівняльно-правовий аспект // Юридичний вісник. 2015. № 3 (36). С. 102–108.
25. Подковенко Т. О., Созанська Т. І. Евтаназія в Україні: правові аспекти легалізації // Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 1. С. 41–45.
26. Резолюція щодо приведення у відповідність законодавств держав-учасниць з питань вилучення, пересадки та трансплантації матеріалів організму людини № (78)29: Міжнародний документ від 11 травня 1978 р. / Комітет міністрів Ради Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_071 (дата звернення: 22.10.2019).
27. Розгон О. В. Порушення сімейних прав трансгендерної особи у контексті доктрини прав людини // Наукове друковане іноземне видання «EURASIAN ACADEMIC RESEARCH JOURNAL». 2016. № 5(05). С. 33–47.
28. Сорокіна Т. В. Сурогатне материнство: поняття і критерії його определения // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 5: Юриспруденция. 2010. Т. 5. № 2 (13). С. 214–217.
29. Стефанчук Р. О., Янчук А. О., Стефанчук М. М., Стефанчук М. О., Блажівська Н. Є. Право на евтаназію: за чи проти? // Патологія. 2018. Т. 15, № 3(44). С. 390–395.
30. Тиріна М. П. Покоління прав людини: проблеми сучасної класифікації. Держава і право. 2011. Вип. 52. С. 728–732.
31. Хартія основних прав Європейського Союзу: матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%96%D1%8F_%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2_%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%A1%D0%BE%D1%8E%D0%B7%D1%83 (дата звернення: 15.10.2019).
32. Хартія основних прав Європейського Союзу: Міжнародний документ від 07 грудня 2000 р. / Європейський Парламент, Європейська Рада, Європейська Комісія. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524 (дата звернення: 13.10.2019).
33. Шалиганова А. С. Щодо правової природи та змісту права на гендерну ідентичність // Право і безпека. 2011. № 3 (40). С. 274–279.
34. Coccoli J. The Challenges of New Technologies in the Implementation of Human Rights: an Analysis of Some Critical Issues in the Digital Era // Peace Human Rights Governance. 2017. № 1(2). P. 223–250.
35. Cornescu A. V. The Generations of Human's Rights. Days of Law: the Conference Proceedings, 1. edition. Brno: Masaryk University, 2009. URL: https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2009/files/prispevky/tvorba_prava/Cornescu_Adrian_Vasile.pdf (date of access: 08.10.2019).

36. Declaration on Human Cloning / United Nations, 16 February 2005. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/541409#record-files-collapse-header> (date of access: 15.10.2019).
37. Gyöngyösi Z. Az élet és test felletti rendelkezések joga. Budapest: Hvgorac Lap és Könyvkiadó Kft., 2002. 478 o.
38. Kutner L. Due Process of Euthanasia: The Living Will, A Proposal // Indiana Law Journal. 1969. Vol. 44: Iss. 4.
39. Macklem P. Human Rights in International Law: Three Generations or One? // London Review of International Law. 2015. Vol. 3. Issue 1. P. 61–92.
40. New Comparative Study on Surrogacy in the EU. URL: <http://www.lgbt-ep.eu/parliamentary-work/new-comparative-study-onsurrogacy-in-the-eu> (date of access: 15.10.2019).
41. Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights / General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 11 November 1997. URL: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/HumanGenomeAndHumanRights.aspx> (date of access: 10.10.2019).

References

1. Barabash O. O. Chetverte pokolinnja prav ljudyny: zahaljnoteoretychna kharakterystyka. Visnyk Nacionaljnogho universytetu «Ljvivs'ka politehnika». Jurydychni nauky. 2016. № 837. S. 213–217.
2. Boldizhar S. O., Pishta V. I. Pravo osoby rozporjadzhatysj orghanamy ta inshymy anatomichnymy materialamy v konteksti realizaciji prava na osobystu nedotorkannistj. Naukovyj visnyk Uzhghorodskogho nacionaljnogho universytetu. Serija «Pravo». Vyp. 45. T. 1. 2017. S. 44–47.
3. Brych Ja. O. Pravo na transplantaciju ljuds'kykh orghaniv: porivnjalno-pravovyj aspekt. Naukovi zapysky. Jurydychni nauky. 2014. T. 155. S. 41–44.
4. Buleca C. B. Istotni ta vypadkovi umovy doghovoru surogatnogho materynstva. Naukovyj visnyk Uzhghorodskogho nacionaljnogho universytetu: Serija PRAVO. 2014. Vypusk 27. Tom 1. S. 129–134.
5. Buleca S. B. Osoblyvosti evtanaziji v Japoniji ta Pivdennij Koreji. Porivnjalno-analitychne pravo. 2019. № 2. S. 64–69.
6. Vasilevich D. G. Transplantatsiya organov i tkaney cheloveka. Vestnik Polotskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya D, Ekonomicheskie i yuridicheskie nauki. 2017. № 13. S. 105–113.
7. Gherbut V. S. Pravo na seksualnu orijentaciju ta ghenernu identychnistj: sutnisnyj zmist ta gharantiji zakhystu: dys. ... kand. juryd. nauk: 12.00.02 / Uzhghorodskij nacionaljnij universytet. Uzhghorod, 2018. 268 s.
8. Gherc A. A. Osoblyvosti cyviljno-pravovogho reghuljuvannja transplantologhiji v Ukraini. Pravo i suspiljstvo. 2015. № 4. Ch. 3. S. 80–85.
9. Dakhova I. I. Normatyvna reghlamentacija prava na ghenernu identychnistj v Ukraini. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12355/1/Dahova_279-282.pdf (data zverneannja: 11.10.2019).
10. Dashkovs'ka O. R. Pokolinnja prav ljudyny jak socialjna forma oposeredkuvannja svobody. Naukovyj visnyk Mizhnarodnogho ghumanitarnogho universytetu. Serija «Jurysprudencija». 2016. № 22 S. 17–23.
11. Deklaracija pro evtanaziju: Mizhnarodnyj dokument vid zhovtnja 1987 r. / 39-a Vsesvitnja Medychna Asambleja. URL: <http://medicusamicus.com/index.php?action=laws8> (data zvernennja: 12.10.2019).
12. Dodatkovyj protokol do Konvenciji pro prava ljudyny ta biomedycynu shhodo transplantaciji orghaniv i tkanyn ljudyny (ETS N186): Mizhnarodnyj dokument vid 21 sichnja 2002 r. / Rada Jevropy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_684 (data zvernennja: 20.10.2019).
13. Zahaljna deklaracija prav ljudyny: Mizhnarodnyj dokument vid 10 ghrudnja 1948 r. / Gheneraljna Asambleja OON. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (data zvernennja: 19.10.2019).
14. Illjashenko O. V. Mizhnarodno-pravovi standarty zakhystu vid nezakonnoji torghivli orghanamy i tkanynamy ljudyny. Naukovyj visnyk Nacionaljnoji akademiji vnutrishnikh sprav. 2013. № 4. S. 265–274.
15. Kvit N. M. Instytut surogatnogho materynstva: problemy kolizijnogho reghuljuvannja. Aljmanakh mizhnarodnogho prava. 2016. № 14. S. 38–49.
16. Kovshyk A. O. Pokolinnja prav ljudyny: ponjattja ta zahaljna kharakterystyka. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3694/1/Kovschik.pdf> (data zvernennja: 10.10.2019).
17. Konvencija Rady Jevropy pro zakhody shhodo protydiji torghivli ljudjmy: Mizhnarodnyj dokument vid 16 travnja 2005 r. / Rada Jevropy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858 (data zvernennja: 21.10.2019).
18. Krylova D. Chetverte pokolinnja prav ljudyny v konteksti vzajemozv'jazku pravovykh ta moralnykh norm. Jurnalul Juridic National: Teorie si Practica. 2017. № 2. S. 26–30.
19. Lazur Ja. V. Shhodo klasyfikaciji prav i svobod ljudyny. Forum prava. 2011. # 1. S. 565–569. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11ljvici.pdf> (data zvernennja: 13.10.2019).

20. Marysjuk K. Pravove rehuljuvannja dytjachoji evtanaziji za zakonodavstvom Beljghiji. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13356/39.pdf> (data zvernennja: 12.10.2019).
21. Mushak N. B. Konceptualjni pidkhody do klasyfikaciji prav ljudyny v umovakh ghlobalizacijnykh procesiv. Chasopys Kyjivsjkogho universytetu prava. 2011. # 2. S. 298–301.
22. Novyjka M. Osnovni zminy do zakonodavstva Ukrajiny u sferi transplantaciji anatomichnykh materialiv ljudyny. Pidpryjemnyctvo, ghospodarstvo i pravo. 2018. № 9. S. 132–137.
23. Olenyn P. V. Chetverte pokolinnja prav ljudyny. Prava ljudyny i ghromadjanyna v suchasnomu sviti: materialy krughlogho stolu (m. Ivano-Frankivsjk, 12 bereznja 2014 r.). Ivano-Frankivsjk, 2014. S. 13–18.
24. Onishhenko O. V., Kozina P. Ju. Suroghatne materynstvo v Ukraini ta zakordonom: porivnjalno-pravovyj aspekt. Jurydychnyj visnyk. 2015. # 3 (36). S. 102–108.
25. Podkovenko T. O., Sozansjka T. I. Evtanazija v Ukraini: pravovi aspekty leghalizaciji. Jurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal. 2017. # 1. S. 41–45.
26. Rezolucija shhodo pryvedennja u vidpovidnistj zakonodavstv derzhav-uchasnycj z pytanj vyluchennja, peresadky ta transplantaciji materialiv orghanizmu ljudyny # (78)29: Mizhnarodnyj dokument vid 11 travnja 1978 r. / Komitet ministriv Rady Jevropy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_071 (data zvernennja: 22.10.2019).
27. Rozghon O. V. Porushennja simejnykh prav transghendernoji osoby u konteksti doktryny prav ljudyny. Naukove drukovane inozemne vydannja «EURASIAN ACADEMIC RESEARCH JOURNAL». 2016. № 5 (05). S. 33–47.
28. Sorokina T. V. Surrogatnoe materinstvo: ponyatie i kriterii ego opredeleniya. Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 5: Yurisprudentsiya. 2010. T. 5. № 2 (13). S. 214–217.
29. Stefanchuk R. O., Janchuk A. O., Stefanchuk M. M., Stefanchuk M. O., Blazhivsjka N. Je. Pravo na evtanaziju: za chy proty? Patologhija. 2018. T. 15, # 3(44). S. 390–395.
30. Tyrina M. P. Pokolinnja prav ljudyny: problemy suchasnoji klasyfikaciji. Derzhava i pravo. 2011. Vyp. 52. S. 728–732.
31. Khartija osnovnykh prav Jevropejskogho Sojuzu: material z Vikipediji — viljnoji encyklopediji. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%96%D1%8F_%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2_%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%A1%D0%BE%D1%8E%D0%B7%D1%83 (data zvernennja: 15.10.2019).
32. Khartija osnovnykh prav Jevropejskogho Sojuzu: Mizhnarodnyj dokument vid 07 ghрудnja 2000 r. / Jevropejskij Parlament, Jevropejsjka Rada, Jevropejsjka Komisija. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524 (data zvernennja: 13.10.2019).
33. Shalyghanova A. S. Shhodo pravovoji pryrody ta zmistu prava na ghendernu identychnistj. Pravo i bezpeka. 2011. № 3 (40). S. 274–279.
34. Coccoli J. The Challenges of New Technologies in the Implementation of Human Rights: an Analysis of Some Critical Issues in the Digital Era. Peace Human Rights Governance. 2017. № 1(2). P. 223–250.
35. Cornescu A. V. The Generations of Human's Rights. Days of Law: the Conference Proceedings, 1. edition. Brno: Masaryk University, 2009. URL: https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2009/files/prispevky/tvorba_prava/Cornescu_Adrian_Vasile.pdf (date of access: 08.10.2019).
36. Declaration on Human Cloning / United Nations, 16 February 2005. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/541409#record-files-collapse-header> (date of access: 15.10.2019).
37. Gyöngyösi Z. Az élet és test felletti rendelkezések joga. Budapest: Hvgorac Lap és Könyvkiadó Kft., 2002. 478 o.
38. Kutner L. Due Process of Euthanasia: The Living Will, A Proposal. Indiana Law Journal. 1969. Vol. 44: Iss. 4.
39. Macklem P. Human Rights in International Law: Three Generations or One? London Review of International Law. 2015. Vol. 3. Issue 1. P. 61–92.
40. New comparative study on surrogacy in the EU. URL: <http://www.lgbt-ep.eu/parliamentary-work/new-comparative-study-onsurrogacy-in-the-eu> (date of access: 15.10.2019).
41. Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights / General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 11 November 1997. URL: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/HumanGenomeAndHumanRights.aspx> (date of access: 10.10.2019).

Коновалова Надія Тарасівна

*викладач кафедри судустрою, прокуратури та адвокатури
Львівський університет бізнесу та права*

Коновалова Надежда Тарасовна

*преподаватель кафедры судустройства, прокуратуры и адвокатуры
Львовский университет бизнеса и права*

Konovalova Nadiia

*Lecturer of the Department of Judiciary, Prosecution and Advocacy
Lviv University of Business and Law*

ORCID: 0000-0001-8575-794X

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-8-5554

**СУТНІСТЬ І ЗМІСТОВНІ ВЛАСТИВОСТІ
ПОНЯТТЯ «НЕПОВАГА ДО СУДУ (СУДДІ)»:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ**

**СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАТЕЛЬНЫЕ СВОЙСТВА
ПОНЯТИЯ «НЕУВАЖЕНИЕ К СУДУ (СУДЬЕ)»:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ**

**THE ESSENCE AND MEANINGFUL PROPERTIES
OF THE CONCEPT OF «CONTEMPT OF COURT (JUDGE)»:
THEORETICAL LEGAL AND PRACTICAL ASPECTS**

Анотація. У статті досліджено теоретико-правові та практичні аспекти і представлено пропозиції щодо визначення сутності і змістовних властивостей поняття (правової категорії) «неповага до суду (судді)», на основі оптимального зіставлення різних (найбільш вдалих) тлумачень цього терміну, виходячи з вивчення наявного українського та зарубіжного досвіду за окресленою проблематикою.

Сучасна теорія та юридична (судова) практика в Україні, враховуючи експертні оцінки професійної правової спільноти, доводить, що чинне українське процесуальне законодавство потребує певної чіткої правової регламентації як загальних правових категорій та понять, так і заходів юридичної відповідальності за неповагу до суду (судді), умов її практичного застосування, зокрема, шляхом виявлення причинно-наслідкових зв'язків, їх порівняння, узагальнення (з відповідним обґрунтуванням) та конкретизації.

За результатами проведеного дослідження з'ясовано, що під неповагою до суду (судді) слід розуміти винне діяння (у формі дії (активного поводження) або бездіяльності (пасивного поводження)), що скоєне будь-якою фізичною особою (особливо – учасником судового процесу), як при розгляді конкретної судової справи (під час судового засідання), так і поза межами приміщення суду, яка: ображає, втручається чи іншим способом (методом) перешкоджає судовому процесу; здійснює дії, які перешкоджають встановленню суті питання, що розглядається судом; вчиняє будь-які інші дії, які у відповідності до закону є нічим іншим, як неповага до суду (судді).

Запропоноване визначення поняття «неповага до суду (судді)»: 1) дає можливість досить чітко визначити природу, суттєві та змістовні ознаки цієї правової категорії; 2) має на меті підвищити ефективність юридичної (судової) практики з питань юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду (судді).

Ключові слова: суд, суддя, судова влада, неповага до суду (судді), судове засідання, учасники судового процесу, юридична відповідальність.

Аннотация. В статье исследованы теоретико-правовые и практические аспекты и представлены предложения по определению сущности и содержательных свойств понятия (правовой категории) «неуважение к суду (судье)», на основе оптимального сопоставления различных (наиболее удачных) толкований этого термина, исходя из изучения имеющегося украинского и зарубежного опыта по определенной проблематике.

Современная теория и юридическая (судебная) практика в Украине, учитывая экспертные оценки профессионального правового сообщества, доказывает, что действующее украинское процессуальное законодательство требует определенной четкой правовой регламентации как общих правовых категорий и понятий, так и мер юридической ответственности за неуважение к суду (судье), условий ее практического применения, в частности, путем выявления причинно-следственных связей, их сравнение, обобщение (с соответствующим обоснованием) и конкретизации.

По результатам проведенного исследования установлено, что под неуважением к суду (судье) следует понимать виновное деяние (в форме действия (активного поведения) или бездействия (пассивного поведения)), что совершенное любым физическим лицом (особенно – участником судебного процесса), как при рассмотрении конкретного судебного дела (во время судебного заседания), так и за пределами здания суда, которое: оскорбляет, вмешивается или иным способом (методом) препятствует судебному процессу; осуществляет действия, препятствующие установлению сути вопроса, которое рассматривается судом; совершает любые другие действия, которые в соответствии с законом является ничем иным, как неуважение к суду (судье).

Предложенное определение понятия «неуважение к суду (судье)»: 1) позволяет довольно четко определить природу, существенные и содержательные признаки этой правовой категории; 2) имеет целью повысить эффективность юридической (судебной) практики по вопросам юридической ответственности за проявление неуважения к суду (судье).

Ключевые слова: суд, судья, судебная власть, неуважение к суду (судье), судебное заседание, участники судебного процесса, юридическая ответственность.

Summary. The article explores the theoretical (legal) and practical aspects and presents proposals for determining the essence and meaningful properties of the concept (legal category) of «contempt of court (judge)», based on the optimal comparison of various (most successful) interpretations of this term, based on the study of the available Ukrainian and foreign experience on specific issues.

Modern theory and legal (judicial) practice in Ukraine, taking into account expert assessments of the professional legal community, proves that the current Ukrainian procedural legislation requires certain clear legal regulation of both general legal categories and concepts, and measures of legal responsibility for contempt of court (judge), conditions of its practical application, in particular, by identifying cause-effect relationships, their comparison, generalization (with appropriate justification) and specification.

According to the results of the study, it was established that contempt of court (judge) should be understood as a guilty act (in the form of action (active behavior) or inaction (passive behavior)) that was committed by any natural person (especially a participant in a trial), as when considering a specific court case (during a court session), and outside the courthouse, which: insults, intervenes or otherwise obstructs with the trial; takes actions that impede the establishment of the essence of the matter, which is considered by the court; commits any other actions which, in accordance with the law, is nothing but contempt of court (judge).

The proposed definition of «contempt of court (judge)»: 1) makes it possible to clearly define the nature, essential and substantive features of this legal category; 2) aims to increase the effectiveness of legal (judicial) practice in matters of legal liability for contempt of court (judge).

Key words: court, judge, judicial power, contempt of court (judges), court session, participants of litigation, legal responsibility.

Постановка проблеми. У суспільному реальному житті, у практичних (юридичних) справах розуміння і реалізація (застосування) правових категорій та понять потребує граничної точності і однозначності у їх тлумаченні. З огляду на це, погоджуємося із думкою російського вченого-правника С. Алексєєва [1; 2] про те, що гранична точність і правильне застосування юридичної термінології (правових понять і категорій права), мабуть, є необхідними і важливими так само, як і у математиці або техніці. При цьому, для глибшого розуміння цього

аспекту, у працях [1; 2] зазначено, що право — це (у більшості випадків) явище і процеси реальної дійсності технічного, математичного порядку; воно, на відміну від інших соціальних регуляторів (моралі, звичаїв чи релігії) [3; 4], виходячи із відмінностей (особливостей) у змістовому плані, покликане вносити у сфери життя суспільства (до суспільного процесу), у поведінку людей суворо необхідну визначеність, а також надавати прямі, чіткі (зрозумілі) і недвозначні відповіді (наприклад, винен — невинен, або чи є особа власником об'єкту — чи ні і т.д.).

Зважаючи на те, що закони (нормативно-правові акти) є одними з головних джерел права, які мають юридичну силу і являються формою вираження норм права (або формою правового регулювання суспільних відносин), то саме в них мають бути сформовані основні, початкові юридичні (правові) норми [5; 6]. Поряд з тим, переходячи до окремих частин цього аспекту дослідження (відповідно до теми роботи), з'ясовано, що в даний час в українському законодавстві, на превеликий жаль, немає чіткого визначення поняття «неповага до суду (судді)».

Аналіз останніх досліджень і публікацій [1–14] свідчить про те, що окремі питання (проблемні аспекти) притягнення до юридичної відповідальності винних осіб за прояв неповаги до суду (судді) в Україні досліджували такі вчені-юристи та практики, як Р. Білокін [7], Ю. Калашник [8; 10], В. Князєв [9], Т. Коломоець [10], Л. Остафійчук [6; 11], І. Русенко [12], М. Черленяк [13], І. Шмарін [14] та інші. Водночас тут доцільно відмітити, що в даний час сутність і змістовні властивості поняття «неповага до суду (судді)» є предметом постійних гострих дискусій як усередині самої судової системи (влади), так і серед експертного середовища (професійної правової спільноти).

Метою статті є дослідження теоретико-правових та практичних аспектів і розроблення пропозицій щодо визначення сутності і змістовних властивостей поняття (правової категорії) «неповага до суду (судді)», на основі оптимального зіставлення різних (найбільш вдалих) тлумачень цього терміну, виходячи з вивчення наявного українського та зарубіжного досвіду за окресленою проблематикою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Так, суспільні відносини, що виникають під час здійснення судочинства у процесі взаємодії та комунікації між судом (суддями), з одного боку, і учасниками процесу та їх представниками — з іншого, є процесуальними [6]. Тут доцільно також зазначити (коротко), що окремі суспільні відносини вимагають правової регламентації (у сфері правового регулювання), тобто — необхідної конкретизації та визначення певної моделі (механізму) для їх забезпечення [15]. Поряд з тим відомо, що забезпечуючи права і свободи людини в Україні [16], держава, своєю чергою, вимагає від неї дотримання певних моральних принципів та норм поведінки, яка, підтримуючи думку І. Юрчак [15], формулюється в системі юридичних обов'язків, де виконання юридичного обов'язку забезпечується за допомогою спеціального правового механізму, а за невиконання його (обов'язку) передбачена юридична відповідальність.

Сучасна теорія та юридична (судова) практика в Україні, враховуючи експертні оцінки про-

фесійної правової спільноти, доводить, що чинне українське процесуальне законодавство потребує певної чіткої правової регламентації як загальних правових категорій та понять, так і заходів юридичної відповідальності за неповагу до суду (судді), умов її практичного застосування, зокрема, шляхом виявлення причинно-наслідкових зв'язків, їх порівняння, узагальнення (з відповідним обґрунтуванням) та конкретизації. Водночас з'ясовано, що існуючий сьогодні рівень правового регулювання окремих суспільних відносин є досить низьким (незадовільним). Це обумовлено тим, що досить багато питань (проблемних аспектів) у цьому напрямі залишаються невирішеними. Наприклад, в даний час більшість правових категорій та понять, що описують деліктну (протиправну) процесуальну поведінку, носять переважно оціночний характер, містять оцінку обставин тощо [6; 11]. З точки зору оціночних критеріїв, враховуючи думку Л. Остафійчук [11], тут варто відмітити, що доки склади зловживань правом [17] не будуть на належному (достатньому) рівні деталізовані в законі для цілей практичного правозастосування, доти якісна (позитивна) юридична (судова) практика використання правових норм (норм права) буде відсутня.

Звідси очевидно, що одним із найважливіших завдань юридичної науки є [2; 6; 18]: 1) упорядкування нормативної правової термінології на засадах її адекватного і оптимального використання, точності і ясності юридичних формулювань, їх уніфікації; 2) підвищення техніко-юридичного рівня нормативно-правових актів.

Таким чином, враховуючи інформацію у працях [6; 11; 19], зіставлення різних тлумачень терміну «неповага до суду (судді)» з метою виявлення та оптимального вибору найбільш вдалого комплексного визначення змісту цього поняття, виходячи з дослідження наявного вітчизняного та зарубіжного досвіду за визначеною проблематикою, є спробою уточнити термін та теоретично конкретно сформулювати його опис (зміст).

З огляду на вищезазначене, розкриваючи сутність і змістовні властивості правової категорії (поняття) «неповага до суду (судді)», в першу чергу, звернімося до деяких (окремих) конкретних приписів нормативно-правових актів України.

Так, відповідно до ч. 4 ст. 129 Конституції України [20], за неповагу до суду (і/або судді) винні особи притягаються (а не «можуть притягатися» — примітка [21] (Д. Лученко, О. Крестьянінов), з якою погоджується автор) до юридичної відповідальності. Тут варто наголосити, що вказана вище норма Основного Закону [20] не передбачає жодної можливості будь-якого

розсуду і є, по суті, імперативною. В контексті цього, на особливу увагу заслуговує (твердження) фахівців [21] про те, що ч. 4 ст. 129 Конституції України [20], будучи нормою прямої дії, фактично встановлює правило, згідно якого за кожне правопорушення, що виявилось у неповазі до суду (судді), наступає юридична відповідальність винної особи [19].

Поряд з тим, доцільно також відмітити, що застосування такої відповідальності (юридичної) передбачена і іншими нормативно-правовими актами України [21; 22]. Зокрема, аналогічні положення містяться у чинних Кодексах України (із змінами та доповненнями) [19; 22; 23–27], а саме: у Кодексі України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X (ст. 185–3) [23], Цивільному процесуальному кодексі України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (ч. 4 ст. 216) [24], Кримінальному процесуальному кодексі України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (ч. 4 ст. 330) [25], Господарському процесуальному кодексі України від 06.11.1991 р. № 1798-XII (ч. 4 ст. 200) [26], Кодексі адміністративного судочинства від 06.07.2005 р. № 2747-IV (ч. 4 ст. 198) [27], а також — у діючому Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII (ст. 50) [28].

З метою: 1) запобігання (протидії) випадкам порушення порядку (встановлених у суді правил) під час судового засідання; 2) зриву розгляду судових справ через неявку учасників судових процесів (без поважних причин) на судові засідання; 3) вчинення окремих діянь, які свідчать про явну зневагу до суду (судді) або порушення встановлених у суді правил, а також з огляду на наявність інших проблемних питань (аспектів) у правозастосуванні норм, які регулюють порядок притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності за прояв неповаги (явну зневагу) до суду (судді), — рішенням Ради суддів України (РАУ) від 26.10.2018 р. № 62 було удосконалено і схвалено практичні Рекомендації щодо притягнення до юридичної відповідальності за неповагу до суду (далі — Рекомендації) [22], які направлено судам (суддям) для використання в своїй професійній діяльності (роботі) [19; 22].

За результатами аналізу практичних Рекомендацій [22] з'ясовано, що у кожному (будь-якому) випадку, коли буде виявлено і встановлено факт, що особа вчинила дії (умисно), які свідчать про неповагу (явну зневагу) до суду чи судді, необхідно вирішувати питання про притягнення винних осіб до відповідальності за ст. 185–3 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі — КУпАП) [23], зміст якої визначений у кодексі наступним чином: «Неповага до суду, що виразилась у злісному

ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в непідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил, — тягнуть за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. ... Злісне ухилення експерта, перекладача від явки в суд — тягне за собою накладення штрафу від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. ...» [23].

Таким чином, у чинних Кодексах України [23–27] наявне (закріплене) визначення поняття «неповага до суду» як винного діяння у формі дії (активного поведження) або бездіяльності (пасивного поведження) особами (учасниками судового процесу), які свідомо порушують або не виконують певної вимоги процесуальної норми (до якої можна віднести, наприклад, ігнорування відповідних вказівок і розпоряджень головуючого у судовому засіданні). Цей аспект потребує додаткового вивчення і дослідження.

З огляду на вищезазначене, тут варто подумати над таким важливим питанням: А чи всі враховано дії осіб, які свідчать про неповагу (явну зневагу) до суду (судді), що виникають у зв'язку із здійсненням судочинства (в цей період часу)? В даному випадку, на особливу увагу заслуговують наукові праці [6; 11; 21], за результатами дослідження яких (тобто праць) можна стверджувати, що, виходячи з практичних питань застосування ст. 185–3 КУпАП (прояв неповаги до суду) при здійсненні судочинства, під об'єктом правопорушення доцільно розуміти певне посягання на відносини, що виникають і реалізуються у зв'язку із діяльністю суду (судді), яка здійснюється у процесуальній формі та встановлених процесуальним законодавством межах, відповідно до покладених на нього завдань. В контексті цього, вважаємо за доцільне навести такий приклад із судової практики [29]: сьогодні наявні факти образи судді і нетактовності з боку учасників процесу, зокрема адвокатами, як при розгляді конкретної судової справи (під час судового засідання), так і поза межами приміщення суду. Тут варто підтримати думку (твердження) Л. Остафійчук [6] про те, що при визначенні наявності складу правопорушення в діях вищезазначених осіб закон не пов'язує подане правопорушення із способом чи місцем здійснення такого діяння. Водночас доцільно відмітити, що протиправність зловживання правом (суб'єктивним процесуальним) можливе на будь-якій стадії і виражається в його спрямованості проти інтересів правосуддя і належної реалізації суб'єктивних прав інших учасників судового процесу [6; 11].

Що стосується сутності і змістовних властивостей понять (категорій) «неповага» та «неповага до суду (судді)», то тут варто проаналізувати цей аспект з різних позицій.

Так, у томі 5-му Словнику української мови за редакцією І. Білодіда, під «неповагою» доцільно розуміти «неважливе, нечемне ставлення до кого-, чого-небудь» [30]. Аналогічне тлумачення цього терміна подано і у Великому тлумачному словнику сучасної української мови під редакцією В. Бусела [31]. Водночас з'ясовано, що російські тлумачні словники [32–34] також надають подібне визначення сутності та змісту поняття «неповага». Наприклад, у Тлумачному словнику сучасної російської мови [34] (Д. Ушаков) зазначено, що неповага — зневага, відсутність належної (відповідної) поваги, нехтування правилами пристойності, нешанобливість.

Таким чином, у тлумачних словниках під «неповагою» розуміють: 1) зневажливу поведінку осіб у відношенні кого-, чого-небудь; 2) нехтування (свідоме, умисне) правилами пристойності; 3) відсутність належної поваги.

Поряд з тим, у межах наукового дослідження за проблемою [6; 11] виявлено, що визначення (тлумачення) поняття (правової категорії) «неповага до суду (судді)» в українських тлумачних та юридичних словниках немає. Водночас, досліджуючи сутність і змістовні властивості правової категорії (поняття) «неповага до суду (судді)», встановлено, що у Оксфордській ілюстрованій енциклопедії (англ. Oxford Illustrated Encyclopedia) [35] під «неповагою до суду» (англ. contempt of court) розуміється будь-який акт (діяння) непокори суду, перешкоджання правосуддю. Тут доцільно також відмітити, що поданій енциклопедії [35] йдеться про застосування терміну «неповага до суду» з 2-х позицій, де неповагу до суду (судді) може бути кваліфіковано як цивільне, або як кримінальне правопорушення. Так, невиконання розпоряджень суду (судді) як в окремих випадках, так і в цілому (наприклад, порушення судової заборони) — цивільне правопорушення. До кримінального правопорушення за неповагу до суду (судді) відноситься будь-яка поведінка (фізична чи словесна дія), єдиною метою якої є образа суду (судді) чи перешкоджання здійсненню правосуддю. У контексті цього з'ясовано, що прикладом неповаги до суду (судді) можуть слугувати передчасні (раніше належного, визначеного строку) публікації матеріалів у ЗМІ, у яких представлено певні судження (твердження, вислови тощо) про учасників судового процесу перед початком судового засідання або безпосередньо в процесі судочинства, а також будь-які грубі образи на адресу суду і судді, включаючи обви-

нування судді в його необ'єктивності (упередженості) [35]. З огляду на вищевикладене, необхідно також зазначити, що аналогічні положення (щодо практичного застосування поняття (правової категорії) «неповага до суду (судді)» в судовій практиці) містяться і у настільній енциклопедії Britannica (англ. Britannica Concise Encyclopedia) [36].

Що стосується юридичної літератури за проблемою, то за результатами аналізу наукових праць, зокрема [6; 8; 10; 11; 12; 19], встановлено (на основі узагальнення), що сьогодні виділяються різноманітні ознаки неповаги до суду (судді), і, відповідно, різне предметне тлумачення (висвітлення) змісту цієї правової (юридичної) категорії. Наприклад, І. Русенко [12] дотримується думки, що під неповагою до суду (судді) доцільно розуміти: 1) некоректну поведінку присутніх у судовій залі; 2) образливі висловлювання на адресу судді (суду); 3) будь-яке умисне ігнорування виконання певної вимоги (або непокоря) суду; 4) зневажливе ставлення до зауважень судді (суду), хамство (нахабне і різке спілкування з учасниками судового процесу та іншими присутніми в приміщенні суду особами), вигуки тощо. В контексті цього, тут також заслуговує на увагу наукова праця Ю. Калашник «Зарубіжний досвід юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду та шляхи його запозичення для України» (2012) [8], в якій зазначено, що притягнення до юридичної відповідальності за неповагу до суду (судді), особливо в державах англосаксонської системи права, є досить важливим засобом для зміцнення авторитету судів (суддів), а що стосується змісту поняття (правової категорії) «неповага до суду (судді)», то воно трактується досить широко. В контексті цього, автор [8], враховуючи думки інших фахівців за проблемою, стверджує, що неповагою до суду (судді) може вважатися будь-яке втручання у здійснення правосуддя, зокрема: 1) передчасні публікації у ЗМІ (в пресі чи Інтернеті); 2) переговори з присяжними суду (під час виконання ними своїх обов'язків); 3) будь-який тиск на учасників судового процесу, зокрема на свідків чи експертів під час розгляду справи; 4) некоректна поведінка присутніх осіб у суді (судовій залі); 5) не підкорення (ігнорування) наказу суду (судді) тощо.

Поряд з тим, в цьому аспекті показовою є ст. 204 гл. 4 ч. VII Конституції Ісламської Республіки Пакистан [37] (англ. The Constitution of the Islamic Republic of Pakistan [38]), дослівний зміст якої визначений наступним чином (текст перекладено автором): «(2) Суд має повноваження покарати будь-яку особу, яка, (а) ображає, втручається чи перешкоджає судовому процесу будь-яким чином або не виконує будь-якого розпорядження Суду; (б)

вчиняє скандал у Суді або іншим чином робить все, що має на меті викликати ненависть, висміювання чи зневагу до Суду чи судді Суду; (с) здійснює дії, які перешкоджають встановленню суті питання, що розглядається Судом; або (d) вчиняє інші дії, які у відповідності до закону є нічим іншим, як неповага до Суду. (3) Здійснення повноважень, наданих Суду відповідно до цієї статті, може регулюватися законом і бути підпорядкованим закону, а також правилам, прийнятими самим Судом» [38].

Водночас, враховуючи результати попередніх досліджень, зокрема [6; 11], тут варто також відмітити, що у п. 51 постанови Європейського Суду з прав людини від 26.04.1979 р. у справі «Санді Таймс» (англ. Sunday Times) проти Сполученого Королівства (скарга № 6538/74) [39], зазначено: «... У справі «Вайн продактс лтд.» проти Грін (1966 р.) суддя Баклей сформулював норму про неповагу до суду наступним чином: «Поява коментарів про поточний судовий процес в будь-якій формі, здатної завдати шкоди справедливому розгляду справи, буде з боку будь-якої газети неповагою до даного суду. Відбутися таке може по-різному.. Може трапитися так, що коментар спричинить тим чи іншим способом тиск на одну із сторін у даній справі, якто: завадить їй вести судовий процес, спонукає її погодитися на мирову угоду на таких умовах, які вона за інших обставин не стала б розглядати, або вплине іншим чином на ведення справи, де вона повинна бути вільна у виборі засобів обвинувачення і захисту, користуючись при цьому порадами, але не піддаючись тиску» ...» [39].

Отже, поведінка осіб, яка є зневажливою та неприйнятною по відношенню до суду (судді) під час здійснення судочинства, має бути сформульована в законах чітко та досить конкретизовано, так само як і заходи юридичної відповідальності винних осіб за неповагу до суду (судді).

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами проведеного дослідження (на основі аналізу змісту поняття «неповага до суду (судді)»

і виходячи з того, що поняття «суд» та «суддя» не є тотожними), з'ясовано, що під неповагою до суду (судді) слід розуміти винне діяння (у формі дії (активного поводження) або бездіяльності (пасивного поводження)), що скоєне будь-якою фізичною особою (особливо — учасником судового процесу), як при розгляді конкретної судової справи (під час судового засідання), так і поза межами приміщення суду, яка: (а) ображає, втручається чи іншим способом (методом) перешкоджає судовому процесу (вчиняє скандал у суді; зневажливо ставиться та ображає присутніх осіб у приміщенні суду; користується звуко- та відеозаписувальними технічними засобами, іншим устаткуванням інформаційних технологій у судовому процесі без дозволу судді; проводить пікети, демонстрації або здійснює щось аналогічне) або свідомо не виконує вимоги суду (судді); (б) здійснює дії, які перешкоджають встановленню суті питання, що розглядається судом (будь-який тиск на учасників судового процесу, зокрема на суддів, свідків, експертів чи представників сторони під час розгляду справи; залякування учасників судового процесу); (в) вчиняє будь-які інші дії, які у відповідності до закону є нічим іншим, як неповага до суду і судді (передчасні публікації у ЗМІ (в пресі чи Інтернеті), у яких представлено певні судження (твердження, вислови тощо) про учасників судового процесу перед початком судового засідання або безпосередньо в процесі судочинства, а також будь-які грубі образи на адресу суду і судді, включаючи обвинувачення судді в його упередженості).

Запропоноване визначення поняття «неповага до суду (судді)»: 1) дає можливість досить чітко визначити природу, суттєві та змістовні ознаки цієї правової категорії; 2) має на меті підвищити ефективність юридичної (судової) практики з питань юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду (судді).

Перспективою подальших розвідок у даному напрямку є дослідження такого аспекту, як види юридичної відповідальності за неповагу до суду (судді) за законодавством України.

Література

1. Алексеев С. С. Государство и право. Начальный курс. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юрид. лит., 1994. 192 с.
2. Алексеев С. С. Теория права. Москва: Издательство БЕК, 1995. 320 с.
3. Сунегін С. О. Право, мораль і релігія як соціальні регулятори: об'єктивний та суб'єктивний виміри // Правова держава. 2017. Вип. 28. С. 145–163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2017_28_20
4. Ніжиборська Л. А. Основні види соціально-нормативних регуляторів // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: юридична. 2013. Вип. 3. С. 45–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2013_3_8
5. Стрибко Т. І. Юридична сила нормативно-правового акта як форма вираження норм права // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право. 2014. Вип. 1. С. 14–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_pr_2014_1_5
6. Остафійчук Л. А. Сутність і змістовні властивості поняття «неповага до суду» // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право. 2014. Вип. 1. С. 129–136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_pr_2014_1_26
7. Білокінь Р. Відповідальність за порушення порядку у залі судового засідання // Підприємництво, господарство і право. 2017. № 1. С. 214–218. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_1_41
8. Калашник Ю. В. Зарубіжний досвід юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду та шляхи його запозичення для України // Форум права. 2012. № 4. С. 429–433. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_4_70
9. Князев В. С. Деякі аспекти юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду // Форум права. 2013. № 1. С. 423–430. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_1_73
10. Коломоєць Т. О., Калашник Ю. В. Генеза, доктринальні та нормативні аспекти відповідальності за прояв неповаги до суду: монографія. Запоріжжя: Гельветика, 2013. 199 с. ISBN978–617–7041–16–9
11. Остафійчук Л. А. Юридична відповідальність за неповагу до суду: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 «Судуострій; прокуратура та адвокатура» / Нац. університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. 230 с. URL: <http://hdl.handle.net/11300/3226>
12. Русенко І. Я. Проблеми практичного застосування юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду // Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих науковців: Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Тернопіль, 15 лютого 2012 р. С. 95–104. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=1164
13. Черленяк М. Практичні питання застосування ст. 185–3 КпАП при здійсненні господарського судочинства // Слово Національної школи суддів України. 2013. № 3. С. 112–117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2013_3_17
14. Шмарін І. О. Соціально-правові підстави криміналізації неповаги до суду як злочину проти правосуддя в Україні // Актуальні проблеми держави і права. 2014. Вип. 71. С. 434–443. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ardp_2014_71_67
15. Юрчак І. Р. Обов'язки особи: теоретико-правовий вимір: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: спец. 12.00.01 — теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Міністерство внутрішніх справ України, Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2017. 185 с. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/38110>
16. Романова А. А. Система забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні // Форум права. 2012. № 2. С. 599–602. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_2_95
17. Рогач О. Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження: монографія. Ужгород: Ліра, 2011. 368 с. ISBN978–617–596–055–4
18. Кушнар'ова О. В. Основні форми упорядкування нормативної правової термінології // Альманах права. 2012. Вип. 3. С. 380–383. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/63920>
19. Коновалова Н. Т. Притягнення до відповідальності за прояв неповаги до суду: право чи обов'язок судді в Україні? // Актуальні проблеми сучасної науки: Збірник тез наукових праць XLV Міжнародної науково-практичної конференції (Харків — Відень — Берлін — Астана, 28.11.2019 р.) / Міжнародний науковий центр розвитку науки і технологій, 2019. С. 35–39
20. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. (із змінами та доповненнями). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
21. Лученко Д. В., Крестьянінов О. О. Прояв неповаги до суду: проблематика застосування господарськими судами заходів адміністративної відповідальності: науково-практичний посібник / Асоціація фахівців адміністративного права. Х.: Юрайт, 2015. 96 с.

22. Про схвалення Рекомендацій щодо притягнення до відповідальності за неповагу до суду: Рішення Ради суддів України (РАУ) від 04.11.2016 р. № 74 (із змінами, внесеними згідно з Рішенням РАУ від 26.10.2018 р. № 62). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/vr074414-16>

23. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-X (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

24. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

25. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

26. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>

27. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

28. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n1589>

29. Антонюк С. Суд і адвокат в Україні: реалії сьогодення та проблеми етики взаємовідносин // Path of Science. 2019. Vol. 5, No 7. P. 1001–1014 [Slovak Republic]. doi: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.48-1>

30. Словник української мови: в 11 томах / АН Української РСР. Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні; за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Том 5, 1974. С. 356. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001608>

31. Великий глумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та гол. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінськ: Перун, 2005. VIII, 1728 с. (С. 773). URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989>

32. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка: Около 100 000 слов, терминов и фразеологических выражений / С.И. Ожегов; под ред. проф. Л.И. Скворцова. 28-е издание, переработанное. Москва: Издательство «Мир и Образование»: ОНИКС, 2012. 1376 с.

33. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. Вологда: ВОУНБ, 2012. URL: <http://www.booksite.ru/fulltext/dal/dall/index.htm>

34. Ушаков Д.Н. Толковый словарь современного русского языка. Москва: «Аделант», 2014. 800 с.

35. Оксфордская иллюстрированная энциклопедия: в 9-ти томах. Москва: ИНФРА-М, 1999–2000. Т. 7: Народы и культуры: пер. с англ. / Ред. Р. Хоггарт. 2000. 406 с.

36. Britannica. Настольная энциклопедия: В 2-х томах / Encyclopedia Britannica Inc. Москва: АСТ-АСТРЕЛЬ, 2006. Т. 2. 2325 с. (С. 1311).

37. Конституция Исламской Республики Пакистан: Принята 12 апреля 1973 г.: Конституции государств Азии: в 3 томах / под ред. Т.Я. Хабриевой. М. Норма, 2010. Т. 2. С. 615–744.

38. The Constitution of the Islamic Republic of Pakistan: URL: <http://www.pakistani.org/pakistan/constitution/>

39. Постанова Європейського Суду з прав людини від 26.04.1979 р. (скарга № 6538/74) у справі «Санді Таймс» (Sunday Times) проти Сполученого Королівства. URL: <http://european-court.eu/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/sandi-tajms-protiv-soedinennogo-korolevstva-n-1-postanovlenie-evropejskogo-suda/>

References

1. Alekseev S.S. Gosudarstvo i pravo. Nachalnyy kurs. 2-e izd., pererab. i dop. Moskva: Yurid. lit., 1994. 192 s.
2. Alekseev S.S. Teoriya prava. Moskva: Izdatelstvo BYeK, 1995. 320 s.
3. Suniehin S.O. Pravo, moral i relihiia yak sotsialni rehulatory: obiektyvnyi ta subiektyvnyi vymiry // Pravova derzhava. 2017. Vyp. 28. S. 145–163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2017_28_20
4. Nizhyborska L.A. Osnovni vydy sotsialno-normatyvnykh rehulatoriv // Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. Serii: yurydychna. 2013. Vyp. 3. S. 45–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvld-uvvs_2013_3_8
5. Strybko T.I. Yurydychna syla normatyvno-pravovoho akta yak forma vyrazhennia norm prava // Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia. Serii: Pravo. 2014. Vyp. 1. S. 14–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_pr_2014_1_5
6. Ostafiichuk L.A. Sutnist i zmistovni vlastyvyosti poniattia «nepovaha do sudu» // Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia. Serii: Pravo. 2014. Vyp. 1. S. 129–136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_pr_2014_1_26

7. Bilokin R. Vidpovidalnist za porushennia poriadku u zali sudovoho zasidannia // Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2017. № 1. S. 214–218. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_1_41
8. Kalashnyk Yu. V. Zarubizhnyi dosvid yurydychnoi vidpovidalnosti za proiav nepovahy do sudu ta shliakhy yoho zapozychennia dlia Ukrainy // Forum prava. 2012. № 4. S. 429–433. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_4_70
9. Kniaziev V. S. Deiaki aspekty yurydychnoi vidpovidalnosti za proiav nepovahy do sudu // Forum prava. 2013. № 1. S. 423–430. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_1_73
10. Kolomoiets T. O., Kalashnyk Yu. V. Heneza, doktrynalni ta normatyvni aspekty vidpovidalnosti za proiav nepovahy do sudu: monohrafiia. Zaporizhzhia: Helvetyka, 2013. 199 s. ISBN978–617–7041–16–9
11. Ostafiichuk L. A. Yurydychna vidpovidalnist za nepovahu do sudu: dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.10 «Sudoustrii; prokuratura ta advokatura» / Nats. universytet «Odeska yurydychna akademiia». Odesa, 2015. 230 s. URL: <http://hdl.handle.net/11300/3226>
12. Rusenko I. Ya. Problemy praktychnoho zastosuvannia yurydychnoi vidpovidalnosti za proiav nepovahy do sudu // Aktualni pytannia derzhavotvorennia v Ukraini ochyma molodykh naukovtsiv: Materialy mizhnarodnoi naukovopraktychnoi internet-konferentsii. Ternopil, 15 liutoho 2012 r. S. 95–104. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=1164
13. Cherleniak M. Praktychni pytannia zastosuvannia st. 185–3 KpAP pry zdiisnenni hospodarskoho sudochynstva // Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy. 2013. № 3. S. 112–117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2013_3_17
14. Shmarin I. O. Sotsialno-pravovi pidstavy kryminalizatsii nepovahy do sudu yak zlochynu proty pravosud-dia v Ukraini // Aktualni problemy derzhavy i prava. 2014. Vyp. 71. S. 434–443. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2014_71_67
15. Yurchak I. R. Oboviazky osoby: teoretyko-pravovyi vymir: dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata yurydychnykh nauk: spets. 12.00.01 — teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh i pravovykh uchen» / Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy, Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. Lviv, 2017. 185 s. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/38110>
16. Romanova A. A. Systema zabezpechennia prav i svobod liudyny ta hromadianyna v Ukraini // Forum prava. 2012. № 2. S. 599–602. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_2_95
17. Rohach O. Ya. Zlovezhyvannia pravom: teoretyko-pravove doslidzhennia: monohrafiia. Uzhhorod: Lira, 2011. 368 s. ISBN978-617-596-055-4
18. Kushnarova O. V. Osnovni formy uporiadkuvannia normatyvnoi pravovoi terminolohii // Almanakh prava. 2012. Vyp. 3. S. 380–383. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/63920>
19. Konovalova N. T. Prytiahnennia do vidpovidalnosti za proiav nepovahy do sudu: pravo chy oboviazok suddi v Ukraini? // Aktualni problemy suchasnoi nauky: Zbirnyk tez naukovykh prats XLV Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii (Kharkiv — Viden — Berlin — Astana, 28.11.2019 r.) / Mizhnarodnyyi naukovyi tsentr rozvytku nauky i tekhnolohii, 2019. S. 35–39.
20. Konstytutsiia Ukrainy: pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 r. (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
21. Luchenko D. V., Krestianinov O. O. Proiav nepovahy do sudu: problematyka zastosuvannia hospodarskymy sudamy zakhodiv administratyvnoi vidpovidalnosti: naukovopraktychnyi posibnyk / Asotsiatsiia fakhivtsiv administratyvnoho prava. Kh.: Yurait, 2015. 96 s.
22. Pro skhvalennia Rekomendatsii shchodo prytiahnennia do vidpovidalnosti za nepovahu do sudu: Rishennia Rady suddiv Ukrainy (RAU) vid 04.11.2016 r. № 74 (iz zminamy, vnesenymy zghidno z Rishenniam RAU vid 26.10.2018 r. № 62). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/vr074414-16>
23. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia: Kodeks Ukrainy vid 07.12.1984 r. № 8073-X (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
24. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 18.03.2004 r. № 1618-IV (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
25. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
26. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 06.11.1991 r. № 1798-XII (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
27. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy vid 06.07.2005 r. № 2747-IV (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

28. Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 r. № 1402-VIII (iz zminyamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n1589>
29. Antoniuk S. Sud i advokat v Ukraini: realii sohodennia ta problemy etyky vzaiemovidnosyn // Path of Science. 2019. Vol. 5, No 7. P. 1001–1014 [Slovak Republic]. doi: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.48-1>
30. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh / AN Ukrainskoi RSR. Instytut movoznavstva im. O. O. Potebni; za red. I. K. Bilodida. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980. Tom 5, 1974. S. 356. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001608>
31. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy: 250000 / uklad. ta hol. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin: Perun, 2005. VIII, 1728 s. (S. 773). URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989>
32. Ozhegov S. I. Tolkovyvy slovar russkogo yazyka: Okolo 100 000 slov, terminov i frazeologi cheskikh vyrazheniy / S. I. Ozhegov; pod red. prof. L. I. Skvortsova. 28-e izdanie, pererabotannoe. Moskva: Izdatelstvo «Mir i Obrazovanie»: ONIKS, 2012. 1376 s.
33. Dal V. I. Tolkovyvy slovar zhivogo velikoruskogo yazyka. Vologda: VOUNB, 2012. URL: <http://www.booksite.ru/fulltext/dal/dall/index.htm>
34. Ushakov D. N. Tolkovyvy slovar sovremennogo russkogo yazyka. Moskva: «Adelant», 2014. 800 s.
35. Oksfordskaya illyustrirovannaya entsiklopediya: v 9-ti tomakh. Moskva: INFRA-M, 1999–2000. T. 7: Narody i kultury: per. s angl. / Red. R. Khoggart. 2000. 406 s.
36. Britannica. Nastolnaya entsiklopediya: V 2-kh tomakh / Encyclopedia Britannica Inc. Moskva: AST-ASTRYeL, 2006. T. 2. 2325 s. (S. 1311).
37. Konstitutsiya Islamskoy Respubliki Pakistan: Prinyata 12 aprelya 1973 g.: Konstitutsii gosudarstv Azii: v 3 tomakh / pod red. T. Ya. Khabrievoy. M. Norma, 2010. T. 2. S. 615–744.
38. The Constitution of the Islamic Republic of Pakistan: URL: <http://www.pakistani.org/pakistan/constitution/>
39. Postanova Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny vid 26.04.1979 r. (skarha № 6538/74) u spravi «Sandi Taims» (Sunday Times) proty Spoluchenohto Korolvstva. URL: <http://european-court.eu/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/sandi-tajms-protiv-soedinennogo-korolevstva-n-1-postanovlenie-evropejskogo-suda/>

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Юридичні науки»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Юридические науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Juridical sciences»

№ 8 (22)

Головний редактор — *Омельчук В.А.*

Київ 2019

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18
Контактний телефон: +38(044) 222 58 89
Контактний телефон: +38(067) 401 84 35
E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 10.01.2020. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS. Друк офсетний.
Умовно-друкованих аркушів 16,04. Тираж 100. Заказ № 220.
Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.